

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• III. évfolyam • 2011 • 4. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Bölöni Domokos: Szélrózsa kankalin (II.)3

Komán János: Az álarcos költő rímei 20

IRODALOMTÖRTÉNET

Bertha Zoltán: Az abszurd az újabb erdélyi magyar irodalomban.....27

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Burján Emil: Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (I.)46

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Nyelv és kultúra a változó régióban 60

Brauch Magda: Lemaradunk? avagy Közös anyanyelvünkért 63

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében VII. 71

MŰZSA ÉS LANT

Jancsik Pál versei 80

Bölöni Domokos: Egydumáju Sümi Laji és az üldözője 82

Csávossy György: Új ars poetica 84

Beke Sándor versei 85

Böszörményi Zoltán verse 89

Ferenczi Enikő: Pirka 92

Tar Károly verse105

P. Buzogány Árpád versei106

Nagy József Levente versei108

Csire Gabriella: Mondák és históriák110

Burján Emil versei119

Hadnagy József versei121

P. Buzogány Árpád: Ingyen sör123

Demeter Attila verse127

Zsigmond Győző verse128

Mészely József versei130

Böszörményi Zoltán: A tél	132
Fülöp Kálmán versei	134
Székely-Benczédi Endre versei	135
Kamenitzky Antal versei	136
Vandra Attila: Könnyek férfiszemben	137
Molnos Ferenc versei	141
SZÉKELY ÚTKERESŐ DOKUMENTUMOK	
A Székely Útkereső levelesládájából VI.	144
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Erdélyi történelmi népballadák IV.	162
HIT ÉS ÜZENET	
Kozma László prózája	169
Kozma László versei	172
Beke Sándor: Ünnepi színpad	179
KÖNYVEINK VILÁGA	
Málnási Ferenc: A Székely Útkereső levelesládája és a levelezés dokumentumok tükrében	180
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
László László: Történelmi mondák	185
Ráduly János gyermekversei	192
Csire Gabriella: Az akaratos Kis Medve	194
P. Buzogány Árpád gyermekversei	199

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

- ◆ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆
- ◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆
- ◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆
- ◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆
- ◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆
- ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆
- ◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆
- ◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆
- ◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆
- ◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆
- ◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ◆
- ◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 15 EUR ◆
- ◆ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ◆
- ◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆
- ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆
- ◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆
- ◆ **ISSN 2066 — 8929** ◆

Bölöni Domokos

Szélrózsa kankalin (II.)

Mondatok az életemről

A cigányokkal más volt a helyzet. Eleinte csak magyar cigányaink voltak. A Bükk erdő alatti kunyhókban, házacskákban éltek. Négy-öt család volt összesen, közülük kivált a falu kovácsa, Dregics Pál „közlegény”, ahogy alkonyat tájban, ha már bezárt a bolt, hazafelé tartva, az utcát mérve, harsányan nótázva, időnkint megállva „jelentést” tett a villanypóznának.

Egy másik, Márton, már veszélyesebb volt. Ez ugyanis a tyúkokra szakosította magát, bezárták, többször is, és úgy látszik, nagyon kitanulta a mesterséget. Éppen ezért később már nem idehaza működött. Szélhámoskodással csalt pénzt a hiszékenyekről. A harmadik család zenész volt. Velük sosem volt baj, hanem 1990 után történt valami csúnya. A Janika névre hallgató munkás cigány férfiú összekomáskodott magyar munkatársával, együtt mulattak. Győzött az alkohol, többször öltre mentek, láncsal verte a komáját, Gézát. Az belehülyült.

Ekkor hördült fel a falu. Nemcsak a magyarok. Rámentek, felégették a házat, elűzték pereputtyostól.

*

Halottak napjára nyolcszemélyes kocsit béreltem. Örülök, mert gyarapodik a családom, és mind itt élnek körülöttem. El is szégyellem ezt a gondolatot, egy kicsit olyan... bulibasás. De családi ünnepeken apósoméknál is az udvarra tesszük az asztalokat, oda terítenek. Nekik is három gyermeket adott az Isten, én sem adtam alább. A családszeretetet apósomtól és anyósomtól tanultam. Életük egyetlen, megszakítatlan munkafolyamat. Olyannak ismertem meg őket, hogy folyton dolgoznak, és akkor hagyják csak abba, mikor kiveszi kezükből a szerszámot, a villát, a kapát, a metszőollót, a kaszát az a mester, aki ebben a műfajban a legnagyobb.

FiataleMBER a vezető, maxitaxis Marosvásárhelyen. Nem tudja, milyen az út, de mikor látja, mennyi a gödör, olyan óvatosan vezeti új Mercedesét, hogy Péter, a másfél éves unokánk rögtön belealszik.

Amúgy egy órányi járásra van a falum Vásárhelytől. Ha nagyon rászánám magam, naponta mehetnék gazdálkodni. Mint ahogyan sokan meg is teszik, leginkább hétvégeken.

Nézem lepusztult házunkat, a romlást, melynek oka magam is vagyok, ha nem teljes egészében éppen egyedül én.

Valahányszor rávettem magam a hazamenetelre, anyám mindig előhozakodott, hogy né, a kerítést meg kéne csinálni, a tetőről megint leesett egy cserép, sőt többi. A válaszom előbb szelíd, kitérő volt, aztán egyre ingerültebb. „Adja el már valakinek, anyám!”

Mindig azzal hárította el, hogy nem adják meg az árát. Nincsen már ára annak.

„Adja oda, ahogy veszik!”

„Dehát kinek adjam oda, fiam?”

Ezzel az ártatlanul feltett, valójában rendkívül ravasz szónoki kérdéssel mindig kihozott a sodromból. Engem a pusztulás látványa valami fekete dühvel töltött el. Egy-egy ilyen látogatásomat követően napokig kedélybeteg voltam, gyakran menekültem az alkohol mámorába.

Anyám a teleket valahogy kihúzta nálunk, Korondon. 1973-tól tizenhét esztendeig éltünk ott, „jövevényekként”. Szegény pedagógusok a gazdag fazekasfaluban. 1990-től, amikor az újsághoz kerültem s lakáshoz jutottunk, már Marosvásárhelyen töltötte a teleket anyám. De amint a tavaszi levegő üde illata megült az orrában, nem lehetett bírni vele, keresve kereste az ürügyet, akár a duzzogásra, haragra, veszekedésre is, csak hogy hazamehessen.

Egy alkalommal meg is szökött tőlünk.

1996 októberében még azt üzenté, csak ezt-azt kell még elvégeznie a ház körül, aztán bejön magától. (Azért üzent így, nehogy érte menjek, kocsival.) Aztán telefonáltak, menjünk gyorsan, mert a földön találták, bizonyára több órája hevert ott bénultan.

Nagyanyám is szélütés következtében halt meg, de ő elhúzta még pár évig.

Anyám 1996 karácsonyán elment.

Körülálljuk a sírt, a fiam, a menyem, az unokám. Feleségem mellett nagyobbik lányunk, mellette a vejünk. Kisebbik lányunk fényképez.

Elszorul a torkom, mégsem sírok. Hazafelé önfeledten mesélek nekik a gyermekkoromról, erről a tájról, erről a mesefaluról. Nem akarom észrevenni, hogy unják már.

Hiszen ez nekik olyan szokványos, hegy: hegy, domb: domb, erdő: erdő, temető: temető.

Hihetetlenül összezsugorodik a táj. Végül egyetlen kis pontként raktározódik el valahol az emlékezet homályosabb polcainak valamelyikén.

*

Most ismét tavasz van. Olyan, mint az élet, amelyet érdemlünk: hideg, havas, szeles. Március 15-én feleségem falujában, Küküllőabosfalván ünneplünk. Obeliszket emeltek a plébánia tágas udvarára, annak emlékére, hogy vagyunk. A közvetlen ürügy ugyan nem ez, hanem hogy Bem tábornok 1849 telén, a

vámosgálfalvi csata előtti éjszakát ebben az épületben töltötte. A ki nem mondott cél az, hogy ennek a vidéknek is legyen egy olyan emléke, amely köré, mint pásztortűzhöz a mesére kíváncsi népség, egybegyülekezzék a környék magyarsága. „Gyűlj ide, népem!”, jutnak eszembe Dsida Jenő gerincborzongató sorai.

Hát epévé változzék bennem a vér, ha valaha is megtagadlak, ó én Jeruzsálemem.

De meg kell végre szólítanunk a románokat is, beszélni nekik, velük, a nyelvükön arról, ami évszázadok alatt itt, a földeken történt. Az aszfaltút mentén csaknem végig vegyes lakosú települések húzódnak. Mikefalva, Vámosgálfalva, Bogács községekben magyar polgármestereket választottak. A 22-es kormányrendeletnek megfelelően a települések bejáratainál kétnyelvű falutáblákat helyeztek el. Mikefalván, Abosfalván, Vámosgálfalván ezeket az ügy emberei lefestették. Mármost a magyar feliratokat, feketével. Olyan fekete festék ez, amelyet nem forgalmaznak a kereskedelemben.

Nem lehet lemosni, nem oldódik.

A mikefalvi polgármester és a tanácsosok kitalálják a megoldást: a fekete alapra immár fehérrel festik rá a magyar falunevet.

A szélsőséges román pártok polgármestereink lemondatását, megfenyítését követelik.

Egy ideig mégis a kétnyelvű helységnévtáblákon fent feketén marad a román elnevezés, alul pedig fehérén a magyar.

Aztán az „útügy” újabb pénzforrásokra bukkan. Mert amikor ezeket a sorokat írom, 1998. március 26-án, az említett falvak kétnyelvű helységnévtáblái ELÉ vadonatúj, EGYNYELVŰ táblákat helyeztek el a cinóberszínű mellényes alkalmazottak.

Feleim, ez nem a mi falvaink románságának a műve.

Közben Marosvásárhelyen, a Vatra Românească évfordulós ünnepének végén, egyik atyafi fényes nappal létrát támaszt a Polgármesteri Hivatal bejáratához, felmászik rá, és lemácsolja a magyar nyelvű táblát.

Petőfivel vigasztalom magam, aki azt mondta, hogy ő azért (mert nem választották meg képviselőnek) nem a népet kárhoztatja, hanem ámitóit, félrevezetőit. „*A nép előtttem szent, s annál is inkább szent, mert gyöngé, mint az asszony s mint a gyermek.*”

A „testvérlap” minden márciusban negyvenezer román meggyilkolásával vádolja a világszabadság lánglelkű költőjét.

Csokonainak adok igazat, hogy ti. „*Ahol a szív feslett, a fő meg agyatlan, / Ott az emberi sors megsíratthatatlan.*”

De rögtön idemosolyog a maga kiismerhetetlen, havasi rét lila hangulatát idéző mosolyával az immár százesztendőss Tamási Áron, mégpedig azzal, hogy „*Az ember szíve mélyén örökké odavaló, ahol született.*”

Rá kell döbbernem, hogy nekem sosem sikerül elvonatkoztatni attól a nyomorúságos helytől, ahol a világra nyögött az anyám. És nem gyűlölhetem a ro-

mánokat még akkor sem, ha heródeseik lemészároltatnák az unokáimat, már csak azért sem, mert a köldökszínóromat elvágó bába, Mária néni: román asz-szony volt.

*

Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot és ezt a lelket vállal-ták, és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják, jósolta a *Kiáltó Szó*-ban Kós Károly.

Erdély azoké is lesz s marad, akik nyomorúságát is vállalják, talán.

Hát nem adom el a földet, urak.

*

„Ilona, nem adod el a csűrt?” Hallom, amint bekiabálnak a kapun. „Ilona, nem adod el a Hosszúlábat? A Határvéget? A Hideget?” „Nem adom el, Juon, még nem jött el az ideje. Nem adom el, Nélu, még nincs meg az ára.”

Ezeket már a kerítésen túlról mondja az én be nem teljesedett életű, boldog-ságra képtelen Édesanyám.

Aki sosem ment többé férjhez, életét örökös félelmek között, bizonytalanság-ban és gyanakvás közepette, sanyarúságban, fázásban, éhezésben, fájdalommal szaggatva zárta abba a házba, melynek portáját hétszámra el nem hagyta, mely-nek kertjét ellepte a maga ültette növények dzsungelje, melynek udvarát muzsi-kálva nőtte be a fű.

De a kert tele volt zöldséggel és veteménnyel, az udvar pedig gyümölcscsel.

Nagy példányszámú bukaresti napilap első oldalán hirdeti öles betűkkel: „A román föld minden hektárja 3000 dollárt ér!”

*

Orromban érzem a csípős szagot, az erjedő porta halálillatát. Aztán intek az unokaöcsémnek. — Gyere pajtás, vedd át, hozd be számtalan gyermeked, mert az enyéimnek nem kell, lakjátok be ti, műveljétek, épüljétek rajta, szaporodjatok és gyarapodjatok.

Nektek adom.

Cserébe időnkint nézzetek ki az öregekhez, egymás mellett nyugosznak, nagy-anyám, nagyapám, első, hét éves korában elhalt lányuk, Juliska és a húga, édes-anyám.

Vigyázzátok a sírokat, ők még a régiben, a falu harmadik nyugvóhelyén van-nak.

Nehogy feltúrják emléküket a disznók.

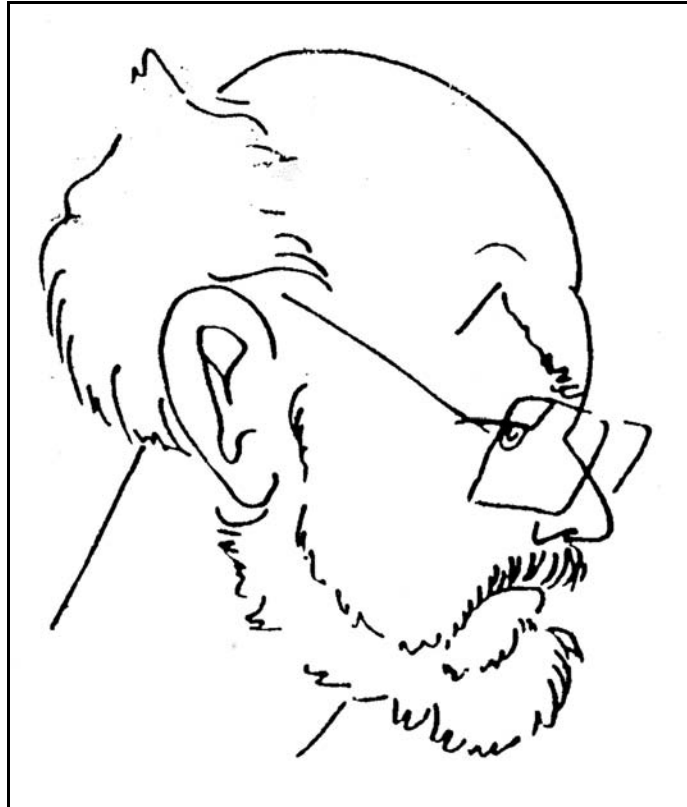
Vagy valakik átfessék a temetőt is.

4. MIT ESZIK AZ ERDÉLYI ÍRÓ?

Első reakcióm a szerkesztő kérdésére: mit eszik a magyar író?, ez volt: hülyeség. A magyar író ne egyék. A magyar író egyébként sem eszik, a magyar író attól az, hogy magyar és ír. Ha a magyar író eszik, akkor nyilván magyar evő, s az egészen más.

Persze megint más lett volna, ha azt kérdezik: mit iszik a magyar író. Mert erre aztán jöhetett volna a sok meredek sztori, hiszen a magyar író nyilván attól is író és magyar, hogy iszik. Magyar ivó. Ez már „dá” lett volna. Ha egyszer létrejön a Székely Helikon, hát nem tudom máshol elképzelni annak Marosvécsét, mint az udvarhelyszéki Ivóban. Ahol a pisztrángok ívnak, ott a magyar írók isznak. És viszontag.

BÖLÖNI DOMOKOS (Gyárfás Miklós rajza — 1999)

Persze ezek amolyan elhajlások a téma elől. Nem szívesen írok arról, hogy né-tán magyar író volnék. Magyar, az még hagyján. De író. Mindegy, nem harag-szom érte.

Nem szívesen írok arról, hogy milyen gyatra az ételkultúránk. Az étkezési kultúránk. Stb. Ma is zavarba jövök, ha különleges kanalakat-villákat raknak a tá-nyérom mellé olykor, tízévenként valami úri helyen, melyre magam sem tu-dom, hogyan jutottam el. Ahonnan jövök, ott sokáig a fakanál (fakalány) volt a

király, a férfiak bicskával ettek, és ha volt a háznál szalonna, hagyma, kenyér, hát akkor már dolgozni is lehetett. A vizet ingyen adták a határban mindenütt rendben tartott források: a csorgók. Határrészekre emlékszem ma is, amikor már nincs ilyen határrészünk, hiába kerülnek vissza a földek, ilyenekre: Csorgó kútja, Csengő pataka; akik az elhaltak, kivénhedtek után örökölték, nem tudják belelátni azt a múltat a gondot okozó (mert adóval járó, csak költségeket gerjesztő) szántóba, szőlősbe, rétbe, gyümölcsösbe, amely nekem a gyermekkorom különleges világa, olyan álmoké, melyekre néha ma is jólesik emlékezni, de gyermekeim előtt ritkán emlegetem, nehogy nevetségessé váljak. Hiszen együgyűség ugye az, hogy az Ördögágya felé bandukolva a kellemesen hűvös reggeli porban meztelláb poroszkálva arról fantáziáltam, milyen könnyen meg lehetne oldani itt a közlekedés dolgát, ha az én otthoni kiskocsimnak (karucámnak) a kerekeit nagyobbakra cserélnők, motort szerelnék bele, és persze kis utánfutóval, kétkerekű taligával hordanám a trágyát a földjeinkre... Akkor még nem is hallottam kistraktorról, nálunk a faluba csak a vaskerekű traktor járt be néha, aratás idején, aratás után, elcsépelni előbb az árpát, aztán a búzát, akkor elvitték a cséplőgépet, és csak később jelent meg ismét a traktor, amikorra beérett a lóhere, és húzta maga után a kis morzsálót, amely aztán kicsépelte a magnak valót... Ha autó jött a faluba, pillanatok alatt összecsdültünk és szaladtunk utána; aki elérte és felkapaszkodhatott rá, az lett a nap hőse. Egyszer a Nagyhíd mellett becsúszott a patakba egy teherkocsi. Mert meg akart fordulni, s miközben curukkolva manőverezett, Kicsi Jóska önkéntes forgalmárként tartósan azzal etette az idegen sofőrt, hogy „Inkonpikk, inkonpikk!”, ami románul azt jelenti: „Még egy kicsit, még egy kicsit!” —, majd pedig, mikor a dühös sofőr a kurblivassal felszerelve bőszen kimászott és utánunk eredt, hogy móresre tanítson, tízen tízfelé rebbentünk, s a közeli gyümölcsösből, a Toncsi kertjéből, mint kakukkszó buggyant elő madárhangunk: „Inkonpikk! Inkonpikk!”

Kicsi Jóskát nem is hívtuk többé más néven, a régiek ma is felemlégetik az inkonpikket.

A tej és a szalonna tartott bennünket. Tehenet mindig érdemes volt tartani, mert egyrészt az „helyettesítette” a mezőgazdasági erőgépeket: szántást, vetést, kapálógépes művelést, trágya-, termény- és takarmányszállítást, minden fontosabb munkát az ígásállatokkal végeztünk. Ökörre nem tellett, bár egy időben, mikor még nem voltam meg, azt is tartottunk. Emlékszem, mekkora gyász szakadt ránk, mikor az előhasú tinónak, Virágnak borjazás közben elszakadtak a méhkötelei, és le kellett vágni.

Akkora siratózás volt, mint haláleset idején. A régi rendtartó falu ilyenkor összefogott: ki-ki tehetsége szerint elvitt a húsból néhány kilót, hogy csökkentse a gazda kárát. Ez volt a korabeli biztosítási „rendszer”. Csírájában megmaradt ma is, a rokonságra korlátozódva; apósomék is jártak így, a tinó nem tudott lábra állni, és hiába jártak végig kundot-bándot, semmiféle mészárszék, vágóhíd nem adta meg az árát, úgyhogy ezt is le kellett vágni; és a rokonok hordták szét a hús

legnagyobb részét. Persze így is akkora kárral maradtak, hogy bánatában apósom a borját is levágatta.

Borjúhúst csak egészen ritka alkalmakkor ettünk. Jó gazda engedhette meg magának csak, hogy a lakodalom másnapján reggelire borjútokányt készíttessen a szokásos töltött káposzta helyett vagy mellett...

A tarisznyát én már ritkán akasztottam a kapa nyelére, s emeltem onnan a vállamra. Sokáig illesztettem egyébként a szerszámokat magamhoz: nem mindegy az, hogyan mész a határra, milyen a járásod, s az sem, hogyan érkezel este haza. Reggel is volt, aki megnézzen, ha már serkent a bajszod, s este ugyanvalóst. Nagy bajom lett a szerszám tartásából is. Csak úgy tudtam rendesen fogni a kapát, villát, gereblyét, ha a bal kezemet tettem előre, s a szerszámok is valahogy idomultak az emberhez: nagyapám szerszámai csak őneki engedelmeskedtek, nekem valami más nyelet kellett megszeliđítenem. Legényember magasra tartja a villát, kapát-kaszát, „hegyesen megy”, hogy lássék rajta: nem fél a munkától. Este pedig: hogy nem fáradt el.

A tarisznyába kenyér vagy puliszka mellé nem sok minden került. Egy kis „mellévaló” elnevezés már rangot jelzett. De hát, ha volt, jó; ha nem, úgy is. Mellévalónak csaknem mindig szalonna került, hagymával, ritkábban retekkel, paradicsommal, uborkával, paprikával. A paradicsom s a paprika viszonylag később érik be nálunk, a Küküllők vízmellékén, de emlékszem, aratásra azért már termett a veteményesben férfökölnyi nagy, piros házi paradicsom, ezt különösen szereti a falusi ember, gyakran csak úgy, kenyér s szalonna nélkül, mintha almát csemegézne. Ezt az ízet nem tudta kitörölni az idő, ma is érzem.

Kisgazdák lévén, mindenből tartottunk keveset. Volt majorság az udvaron, disznó az ólban, juh az akolban, melyet nálunk a magyarok román mintára buzsdikának mondtak; ez a csűrhez ragasztott, fallal ellátott tartozék, lefödés volt, kis ajtóval, benne elfért az a tíz-tizenöt juh, melyeket nyáron a legelőn tartott a major — a bács, hiszen ennek az ágnak a szókincsét ismét csak a románból kölcsönöztük —, de télire „behajtották”, és jobbára a kukoricakóré silányabb részével tartottuk őket, tavaszi bárányzás idejéig, amikor aztán már egy-egy kupa reszelt takarmányrépával dúsított korpa is kijárt az anyajuhnak, cuclistej a báránykának. (Ezt a „buzsdika” szót később meglepődve fedeztem fel a jászvásári Ion Creangă meseíró lakásának a nevében — Bojdeuca din Țicău —, az ő cikói házikója ilyen szegényes valami lehetett...)

A bácshoz menni, hogy maréknyi túró vagy sajt is kerüljön a tarisznyába, mindig nagy reveláció és egyúttal szorongással várt esemény volt. Mert a juhászat más, jobbára ismeretlen világ volt számomra. Nem úgy sok más társamnak, akik kirajzás előtt már jártak juhaikkal a felhagyott földekre legeltetni, vagy késő ősszel, behajtás után is ott kóricáltak a réteken, ahol jó nagy tüzeket lehetett rakni, a pityókaföldekről összekaristolt (pagyirkált) „matériából” sültkrumplis lakomát csapni, szivarozgatni, s egymás kutyáit összehergelni. Ott ettem először s talán utoljára egyszer magam is édeskés-kesernyés

„csókapityókát”. Az articsókát vagy csicsókát vagy édesburgonyát illetik ott e névvel.

Az esztenához rendszerint a határból léptünk át valamelyik domboldal hóna alá, ahová éppen vitték a kosarat, határrész is őrzi a kosaraztatás nevét: Juhkosár, akik emlékeznek rá, Jokosárnak mondják, a juhoknak pedig: jahak. Falumban az a-zó Maros, azaz „marasmenti” nyelvjárást beszélnek. Lapas a nyelvünk...

Az eszténa körül mindig lézengett egy-két lusta kutya, ezek aztán úgy megijesztettek, hogy már csak ezért sem tudom elfelejteni a sajtért-ordáért való caplatást a szűrös ösvényeken. Különösen az orda volt finom, meg néha a zsendice is, ha ott találtuk a bácsnét, és anyámnak vagy nagyapámnak megfelelt a tisztasága. Mert bizony néha igaza volt a vámosgálfalvi bolond Miklósnak, akinek a juhászat és a juhászok meg a cséplőgépek töltötték ki fantáziavilágát, mikor azt hangoztatta, hogy a bácsné a pendellőjén (pendelyén) át szűri a tejet...

Fojtós volt az orda nagyon, de még az ordáspalacsinta is, viszont egy kis jó, tejföllel szelídített szilvaízzel megkenve már fölséges falatnak bizonyult.

Kenyér, puliszka, tej, szalonna, levesek. Cséplésekre emlékezem, amikor udvarunkra húztuk tehenekkel a gépet, mert a traktor nem fért volna el, azaz nem tudott volna visszafordulni a szűk udvaron, a csűrben volt felrakva a búzánk, s hátul az udvar бүтүjében még két asztal. A cséplés hangulatát semmivel sem lehet összehasonlítani. A rokonok, szomszédok segítettek egymást, persze csak ha nem voltak haragban. Mert mindig volt valaki haragosunk is. Egyszer még keresztapámékkal is összementünk, mert lázas voltam, anyám elkérte a lázmérőt, én egy óvatlan pillanatban a tűzbe tartottam, hogy hadd lám, felfut-e nagyon benne az a fényes ízé. Hát felfutott, megpatlant; gyorsan tokjába dugtam, s be a paplan alá. Anyám mit sem sejtve vitte haza, s amikor később kiderült, hogy elrepedt, s keresztanyám szólt, ő képéből kikelve kiabálta, hogy hiszen épségben adta vissza... Én pedig gyáván hallgattam, nem is mertem megmondani soha, hogy miattam tartották a haragot annyi éven át. Lázmérője ugyanis nem volt mindenkinek, s így erősen nagy becsben tartották.

A szomszédok azért is jöttek segíteni, mert érdekelve voltak a dologban. Akinél már járt a cséplő, azért, hogy a kölcsönt visszaadja, a másik pedig azért, hogy gyorsabban végezve, hamarabb jusson az udvarába, lehetőleg sötétedés előtt, a masina. Ahogy kivitték a gépet — milyen nagynak is láttuk, istenem! —, minden asztal kikerült a házból, s mint valami udvari lagziban, ülték körül, a menü rendszerint valamilyen zöldségleves, többnyire zöldpaszulyleves volt, melyhez bőven lehetett zölhagymát vagy vereshagymát hersegtetni. Második fogás: csirkepaprikás, uborkasalátával. Volt olyan esztendő, hogy amikor búzát hordani jártunk — ennek is megvolt a romantikája, mert lefelé menet, ha szérűre kellett szállítani a gabonát, egymáshoz kapcsoltunk legalább öt szekeret, s ekként vonatozva,

tutulva tartottuk magunkat a világ első kalauzainak, mozdonyvezetőinek. Nem véletlen, hogy magam is mozdonyvezető szerettem volna lenni, mint sok falusi cimborám, hiszen nálunk nem volt vonat, csak kendermosáskor láttunk, egy napon kétszer... Olyan év is jött, hogy búzahordásra már tejes lett a kukorica, s nem volt felségesebb annál, amint nagy cső főtt kukoricával, akkorával, hogy tört le a kezünk tőle, kapaszkodjunk a csatlásra, s szavunkra induljon a Csokros és a Bimbó a „szerelvénnyel”...

Tamás Menyhért íróval Farkaslakán (1992. szeptember 20.)

Étkezési szokásaink tehát évszakokhoz, munkákhoz, ünnepekhez, s persze az éppen „soros” gyümölcs- és zöldségfélék éréséhez kapcsolódtak. Kertünkben termett egészen korán érő alma, kétféle is: apróedes és nagyédes. Az apróedes rendszerint megférgesedett, szaporátlanabb is volt. De a nagyédes! Arra reajártak a csórók, őrizni is kellett, mint később a császárkörtét vagy a pirosbélút, a pergament vagy a nagyanyám bátyjáról Méder-körtének nevezett, amelyet Bácsi valamilyen félvad fáról oltott, és íze rendkívül furcsa volt. A szilvafáknak is megvolt a maguk egyénisége. Valahányszor hétvégén hazaszabadultam — olyankor már megkezdődött az iskola, a szilva javát leszedtük, de a fák tetején mindig hagyunk enni valót —, nagy portyám nem a falu két utcája, a Nagy- és a Kis-utca volt a két közzel, hanem a kertünk, nyáron a veteményes is, mert ott egres is, piros ribizli is, málna is termett, a gyümölcsösben pedig fától fáig járva kóstolgattam végig mindeniknek a szilváját-körtéjét, s csendben elbeszélgettem velük. Aztán megtöltöttem kebelemet szilvával, szőlővel, mert az is termett a csűr végében, felfuttatva a kupásokig, és macskaügyességgel kúsztam fel az öreg diófára, őrhelyemről beláthattam a falu legfontosabb részét, a Bonyha felőli kanyart,

melyen percek alatt már el is tűntek a járókelők és járművek Jövedics és Medgyes irányába, s tudhattam mindenkiről, hol van, hová igyekszik, mert az emberek itt jártak el a mezőre, s jónapot helyett inkább kérdéssel köszöntötték egymást, „Na hová, hová?”, „Hát apasszatok, apasszatok?” A diófán kenyerem is volt, szilva, szőlő, zsenge dióbél, s lágy kenyér. Mesés világ, így mostantól nézve valószínűtlen. Álmodozó maradtam sokáig, legénykoromban is játszottam ezt a játékot, mert udvarunk lassan kihalt, kertünk elvadult, s bozótjában, melyet egyre áthatolhatatlanabbá tett az ínség miatt kukoricával bevetett része, nyugodtan meghúzódhattam s merenghettem mindenféléről.

Augusztus vége felé jött el a kenderáztatás, kendermosás ideje. Nagy esemény, előtte elbajmolódtunk a nyövéssel; ha száraz időben végeztük, bizony feltörte a tenyerünket, de legalább nem okozott gondot a szárítása, a magok kicsaptatása. Áztatásra már jól megérett a paradicsom, s néha új szőlő is volt már. Kenyeret vagy frisset sütöttünk, vagy frisset kölcsönöztünk, hogy majd ha fordul, visszaadjuk. A szekeret még előző napon megraktuk kint a kenderföldön, s lehetőleg farral curukkoltattuk be az udvarra, hogy hajnalban ne okozzon gondot a megfordítása, és mire a nap első sugarai áttörték a ködöt, mi már a Veresfogadónál járva haladtunk a Kis-Küküllő völgye felé.

A folyó rendszerint hideg volt, még a felnőttek is sziszegve rakták a kévéket s közéjük a cölöpöket, bennünket, gyermekeket pedig a parton hagytak, mi vigyáztunk a tehenekre. Azokat a járomhoz kötötték, s kótot vetettek eléjük, vagy valamelyik fűzfabokorhoz, ott kedvükre legyeződhettek; néha el is bogárodztak, ha nagyon bántották őket a „nagylegyek” — a böglyök. A dél itt különleges hangsúlyt kapott; mire a vonat fütyült a közeli megállóban, elkészültek az áztatással, a föld meg a fűcsomók nyomtatónak ügyesen fel voltak rakva a kendersávra kétfelől — a felnőttek megmosakodtak, s kint a takaróruhára felkerült a friss kenyér, szalonna, főtt tojás, túró, s a hagyma, paprika, uborka, paradicsom. Vízet nem ittunk olyankor, hanem bort. Nem is mindig igazi bor volt az, mert gyengébb termés esetén nem maradt tiszta borunk, hanem a seprőre cukrot, élesztőt s vizet engedtünk, ebből lett a fickóbor, nálunk: csiger, csüger. Gúnyosan szokták mondani a rossz borosgazda borára: van neki bővön-bővön, mert „igen gyakran zörög a kútján a vider” (veder).

Nyáron nagyapáinknak a kaszálóba is vittek csigert víz helyett, mert kevesebbet szomjaztak, ha azt itták.

Két hét múlva jöhettünk mosni a kendert, ha időközben a vízre járt falusfelek megtapasztalták, hogy kiázott. A kendermosás szebb s érdekesebb volt, mint az áztatás, mert engedték, hogy mi is csapkodjuk az ősz szakállúra ázott kévéket, s időnként riadozzunk egy-egy arra úszó, fehér hasú döglött hal láttán. De kedvünkre „úszkálhattunk” az alig térdig — minekünk: derékig — érő Küküllőben, vízből bőven ittunk is, egymást túllicitálva „fuldokoltunk”, hogy ránk is figyeljenek a nagyok. A legények úgy elfoglalták magukat a lányok fürösztésével, azok meg olyan sikongatást vittek véghez, hogy nem kis bosszú-

vel, azok meg olyan sikongatást vittek véghez, hogy nem kis bosszúságunkra, emiatt a délutáni négyórás vonat megtekintését bizony elszalasztottuk.

Úszni azóta sem tanultam meg, s már nem is fogok, nem is akarok. Mint ahogyan kocsit vezetni sem, ha már az én „karucám” terve dugába dőlt.

A kendermosás akkor volt igazi, ha a part mentén sárgálló dinnyéből a csősztől vásárolhattunk, s „nyomtatéknak” ezt kaptuk az uzsonna után. Hiszen a mosást inkább déltájban kezdtük, mert több ideig kellett a vízben maradni, s késő délutánra lett igazán élvezhető. Néha kosárral halászó cigányokhoz csapódtunk, s végigcserkészünk a fűzfák gyökerénél lappangó güböket, ki is kaptam a tekergésért.

A kenderkévéket kis kalangyákba raktuk, s amikor végre leszivárgott róluk a víz, megraktuk a szekeret.

Különösen szép, az elmúlás hangulatát idéző volt odahaza a kenderszárítás és később a törés, tilolás, héhelés. Megfehéredett az udvar, a kert, még a kerítés is. Hegyes kalangyák töltöttek be ott is minden zugot. Aranyló körtét, szilvát kóstolgatni az illatozó angyalszárnyak között semmivel össze nem hasonlítható gyönyörűség. Jókat lehetett enni szüretkor is. Gyermekkoromban még megvolt a vápa, szekerünket csak nehezen tudtuk úgy állítani, hogy elférjen mellette egy másik is, így is szinte felborult, amikor nagyapám csepűgatyára vetkőzve beléállt a taposókádba. A szőlőoldal alatti keskeny réten legeltettük ekkor is a teheneket, s küldöttségeket menesztettünk szerre mindenikünk szőleijéhez, a rendeléssel: lehetőleg királyleánykát vagy muskotályt hozzanak, esetleg saszlát vagy nájburgert. Igényesek voltunk, muskotályból igen kevés termett, ezért ennek volt a legnagyobb a becsülete.

Lentről mindig azt lestük, mikor rúg már be a csősz, vagy mikor áznak el a cigánybanda tagjai, akik végigmuzsikálták a vápákat, s mindenütt kaptak egy-egy pohár pálinkát vagy bort. A csősz szintén végigjárt minden családot, a végén pedig a sániban kötött ki, ott aludta ki magát. Fűszállal piszkáltuk az orrát, s élveztük, amint vakaródzik, forgolódik.

A szőlő itt is kenyérrel s dióval, szilvával esett jól, ezekhez társult az illatos őszibarack. De ráfanyalodtunk mi ősszel a galagonyára s a kökényszilvára is, ha már lejárt a szüret. Vadalmát is ettünk, meg vadvackort. Vackorfánk a Pétervég-beli földünk fölött állott egy marton, egyik évben gyenge volt a besztercei szilvatermés, felszedtük a vackort, s annak olyan fojtó ízű pálinkája lett — titokban megkóstoltam! —, hogy a hívatlan vendégeket rendszerint abból kínálgatták azután; nem sokat pusztítottak belőle.

Reggelire nagy rántottákat ettem boldog úrfikoromban. Nem szerettem viszont a salátalevest, a savó miatt, olyan... vénasszony szagú volt. Sem a hagymalevet. Nagyanyám nem sok főzési tudománnyal rendelkezett, zsenge leányka korában már Kolozsvárra adták szolgálni, a cselédet ott nem konyhaművészetre oktatták. Nem is kellett; ami egy parasztháztartás vezetéséhez

szükséges volt, azt megtanulta nanyójától, anyjától. Ennyit tovább is adott anyámnak. De hát utólag nézve nem valami gazdag ez a tudás. Nemhiába mondogatták annyiszor, pedig mi nem számítottunk szegényeknek: „Elindult a hagymalé, / Minden kapun tekint bé. / Utána a rántotta, / Utolérte, s lenyomta!”

Nyáron, főleg dologidőben bizony nem vesztegették azzal az idejükkel az asszonyok, hogy főzőcskézzenek. Ha napszámost hívtunk, az már kész baj volt, mert tizenegy óra tájban egyik fehérnépnek haza kellett jönnie, tüzet gyújtani, ebédet főzni, s kivinni a delet a határba.

Persze hogy könnyű ételt főzött, ami hamar elkészül. S a napszámost sem szokták elkényeztetni. Mámi — Máriskó nénénk — járta volt meg Magircsa bácsival, aki reggel jókor kikötötte: neki akármit lehet főzni, csak krumplitokányt ne, mert azt szívből utálja. (Néhány éve valami furcsa ízű hússal ette egy ebesfalvi — erzsébetvárosi — szásznál, aki csak a trakta végén bökte ki: istállónyúl, istállónyúl... Magircsa bácsi hátraimbolygott a csűr mögé, s visszaadta a tokányt nyúlástól a természetnek.) Na de Magircsa bácsi ezt a leányocskát Rozinak hagyta meg, az persze mindjárt elfelejtette, és majd csak akkor jutott eszébe, mikor az anyja kitöltötte az öblös cseréptálba a gőzölgő tokányt: — Jaj, édes, elfelejtettem szólni, hogy Magircsa bácsi nem eszi a tokánypityókáát!...

Ezt az esetet sokáig emlegették. Néhány faluval alább már ragadványnévként is találkoztam ezzel az étellel; Tokány Pityunak csúfolták az egyik, bizonyára torkos férfit.

Szép kaja- emlékek fűznek a szilvás gombóchoz is. A rekordom nem túl nagy gombócokból: valami húsz darab. Ma a gondolatára is elámulok, de akkor néhány pohárnyi vörösbor ráfért bizonynyal.

Mindebből bizonyára az derül ki, mennyire haspók volnék. Tévedés. Gyermekkoromnak csak a nyarait töltöttem falun, ötödik osztályos gimnazista koromtól vendég voltam a szülői háznál, kollégiumok, bentlakások kosztján nőttem fel, ezekről azonban nem szólok, mert közismertek. Csak annyit, hogy a vámosgálfalvi iskola bentlakásába havonta kötelezően adtunk százötven lejt, s „pótlásként” két kiló lisztet, négy tojást, fél kiló zsírt vagy fél liternyi étolajat, ha volt.

Meg egy-egy darab szalonnát. A szalonnához különös „viszony” fűz. Mindig a szalonna húzott ki a bajból. Diákkoromban, ha már elpallottam ösztöndíjamat, végigkilincseltem a diáktotthon szobáit, egy kis szalonnát koldulva. A menzajegyet, a kajabont eladtuk ugyanis, a pénzt elkávéztuk-söröztük, maradt napi két Eugéniára (töltött kekszre) való apró. A hónap végét úgy vészeltük át, hogy ebédkor levest suvasztottunk az ebédlőben, arra nem kellett bemutatni a jegyet, s az asztalokról elcsórtuk az otthagyt kenyerkaréjokat. A szalonnát már mondtam, miként szereztem be. De volt otthoni szalonna is, nem romlott meg, legfeljebb megavasodott. A szalonnával meg lehetett élni. Ismerek olyan embert, aki annyi avas szalonnát evett fiatalkorában, hogy most már nem is eheti a rendes, frissen füstöltet. Csak az avasát szereti. Havonta csomagot kaptunk, a főiskolán is, katonáéknál is. Amint valakinek csomagja érkezett, megannyi éhes Böszörményiként leptük el, s ROMLANDÓ! közfelkiáltással óvtuk

meg azonmód a rothadástól. Katonáéknál húshoz úgy jutottam, hogy lekenyereztem a szakácsot. Papírba csavartam a kis darabot, s éjszakára a párnám alá tettem. Csak így hagytak békén a poloskák. Reggel aztán megszemlélve a zsákmányt, a hústra gyűlt vitézeket büszkén mutogattam kápláromnak. Párizsi zölddel fertőtlenítették a volt lovassági kaszárnyát a Bukarest melletti Otopeni-ben, ahol most nemzetközi reptér van, de a poloskák néhány hét múlva ismét lábra kaptak, és jobb ügyhöz méltó buzgósággal szívták tovább is a vérünket.

Bölöni Domokos dedikál

Rendkívül szerettük falusiakul a szalámit, abból is a szebenit. Medgyesre, Dicsőszentmártonba jártak el piacozni tőlünk, nagy átalvetőkkel indultak kora hajnalban. Hosszú kilométereket kellett gyalogolni buszhoz, vonathoz. De hazajőve a vásárfiával mennyei érzés volt friss veknit gyúrni szájunkba ezzel a jó szagú szalámival. Ma is azzal az áhítattal közelítem meg, de azt az ízet, azt a hangulatot nem tudom már újjávarázsolni.

Míg Korondon éltünk, tizenhét évig, az tartotta bennünk a szuflát, hogy „az alföldön”, azaz Küküllő menti szüleinknél minden évben valahogy hízott egy malacka, süldő, disznó. Füstre került, s darabonként hordtuk szerre fel a Balázsfalva—Parajd között cammogó vonattal — feleségem is, magam is annyit cipekedtünk, annyszor vonszoltuk magunkat elcsigázva a nehéz táskákkal,

mégis boldogan, mert tele kajával: hogy most még némi nosztalgiával gondolok vissza, s elfut a méreg, mikor kilóként húszszáz hússokat látok a boltokban. Büszke vagyok, feleségem még büszkébb, mert a költő-festő Páll Lajos egyszer nagyon finomnak találta az apósom füstölte szalonnát, a magáénál is jobbnak. Aki ismeri Lajost, felmérheti, mit jelent ez.

„Káfofta, fufujka, máftáf, fofás!” — kiabáltuk már hátulgombolósként. Kiadós paszulyleveseket ma is eszünk, kivált a tarkapaszuly fölséges, ha beledugja lábát a disznó. De a nehéz ételekhez tudott a parasztkonyha oldást is: a főtt szilva, a kompót neve bagolytüdő volt, gyakran ettük zsíros ételre.

A krumpli fő étel ma is, szombatonként gyakran „üres” pityókatokányt eszünk délre. Minden második pénteken ott a rakott, a tojásos krumpli. Vasárnaponként a sült oldalashoz, flekkenhez a hófehér püré. És a savanyúságok! Ezeket imádom, ne is beszéljünk róluk. Tiltakozik (most éppen valahogy) karbantartott nyombélfekélyem.

Még a szalonnáról. Nyári „továbbfékező” tanfolyamon voltunk, románosan recikláláson, sok-sok-sok tanár, Kolozsváron. Egy távoli szakiskola bentlakásában utaltak szállást. Az első öt nap istenien telt, az Utunk című irodalmi hetilap fiatal szerkesztőivel és egyéb művésznépekkel végére jártunk minden pénzünknek, az útiköltséget kivéve, ezt még idejében rábízta egy kolléganőre, hogy majd a jegyemet is ő váltsa meg, és semmi rimánkodásra nehogy mégis ideadja kávéban. Aztán szabályosan éheztem. Volna. Mert eszembe jutott boldogult diákkorom, s késő éjjel, a hortyogó félhomályban suttyomban átfésültem a tágas-koszor mosdóhelyiséget. Ojjé, be szerencsém volt: máramarosi ötujjas szalonnára bukkantam egy barna papírtasakban. Kitartott végig. S kenyeret is hozzá. Paradicsomot, hagymát a sporlós, megüledett családapa-kollegáktól kértem, adtak.

Még egyszer kihúzott a bajból a szalonna. Manapság is, hogy mind gyakrabban eszünk „könnyűt, diétásat”, néha már alig egy órával az ebéd után a konyhába lopakodom, falok néhány katonát. Aztán nem bánom, vacsorakor jöhet akár a köleskása is...

5. TÉRTIJEY AZ ABLAKON TÚLRA

Az édes anyámat egyszer kidobtam a vonat ablakán.

Jöttünk Nagyenyedről. Nem volt semmi szerencsénk. Majdnem üresen kattogott a szerelvénnyel, mégis úgy tűnt, minden fülkeajtóban ott leskelődik ugyanaz a rossz arcú kalauz.

Jegycsípő!

Csípett s rágott a beáramló füst, szénrel táplálták a mozdony gőzkazánját. Nosztalgiázzék róla keresztapád.

Elvégeztem a hetedik osztályt, jelezték a tanárain: jó lennék tanítónak. Majdnem minden tanárom tanító, úgy hozták össze a „felső tagozatot” a Kis-Küküllő menti Vámosgálfalván, hogy okleveles tanár alig volt közöttük, de milyen jól jött ez akkor. Oklevéllel többen kerültek börtönbe, utcára, mint igazán katedrára.

Nagyenyedről nem tudtuk, mekkora. Csak hogy Enyed. Mi az, hogy enyed. Én enyedelek, te enyedsz, ő enyed. Az anyámnak Bakó Jenő tanító bácsi ajánlotta a tanítóképzőt. Neki köszönhetően Arany János Toldija jelentette számomra a magyar nyelvet. El is loptam, mindhárom kötetét a trilógiának. Tőlem is, nincs meg.

Honnan tudtuk volna, mi az a képző. Odahaza mindent főleg csináltak, semmiképp sem képeztek. Bakó Jenő mint osztályfőnök írt egy cédulát, borítékba tette, pedig a koperta igen drága, csodáltuk, hogy bélyeget nem pökdös, sem ragaszt rá, abban van az ajánlás, hangsúlyozta anyámnak. Majdnem mindent értettünk, régebben járt a papnénak a Tolnai Világlapja, a háború idején hozzánk is jutott a gyűjteményből, azt olvastuk, nem bent, csak a klozetton.

A vonat Tövisnél járt, kénytelenek voltunk leszállni. Nem csupán mert onnan másfelé kanyarodott, hanem mert jegy nélkül találtattunk.

Anyám megrendült, késő nyári zápor. Kétségbeesve zokogott, mintha hátrálékért zargató adószedő járná a házunkat.

— Kidobtál az ablakon! — sikoltotta, de nem értettem.

Nem tudom, mi történhetett.

Isten sokszor piszkált hozzá a dolgaimhoz, de ez a csel, hatvanvalahány évem távolából is meglehetősen pimasz húzás az egérfogú, szeplős kisgyerekekkel szemben.

Persze Ő is ritkán vallja be, hogy röstelli egyik-másik csínytevését.

És magam sem rajongok pustogni róluk.

Nemes János tanár úr meghallgatott. Nehezen értük el. A tanárok, úgy látszik, rendszerint zárva vannak, mint az olcsó boltok. Jótevőnk ott volt a híres kollégiumban, de épp egyébbel foglalatoskodott. Holott mi dolga az ilyen embernek, mint hogy tanítót faragjon belőlem.

A levelet olvasva kedvesen említette a göndör hajú, jó kedélyű Bakó Jenőt. Majd komoran jelezte anyámnak: idén nem lesz felvételi a Képzőbe. Nem kell „ezeknek” betűtudákos ember.

Az mi? Hát, akit óhajtanának.

— Dehát nekünk sincsen tanítónk Dányánban! — rebegi az anyám. A tanár úr megfogja a kezét, és azt mondja: — Bölöniné, vigye a fiát Székelyudvarhelyre.

Itt nem szabad beszélgetni.

Ott talán felvehető volna. Pláné ezzel a hanggal.

Anyám meglepődött. Hogy ő egyrészt nem is Bölöniné, mert bár az apám is Bölöni és az anyám is az, ők jó pár éve, mikor kétéves voltam, már hivatalosan is: elváltak.

Nem tisztem piszkálni, miért.

Mégis Bölöni és Bölöniné, mert mi lehet valaki ennyi efféle névvel.

Félrehajtotta a fejét. Van egy fotóm róla, nem kacér, de tud valamit. Nemes Jánusként vagy akárkiként ma bizonyisten belé szeretnék.

Nemes János egy sóhajtasnyira megrázkódott.

Sok szép anya hozza errefelé a gyermekét.

Vigasztalásul vagy miért: megénekeltetett Nemes János. Elkezdett lappan-
tározni a harmónium nevű rezgentyű előtt, bezgette a billentyűket, nekem semmi

más dolgom nem maradt, mint szép szoprán hangomon kiénekelni, amit ő ott kinyomogatott.

Olyan sugarasan mosolygott, máris kolozsvári kántornak éreztem magam...

Hiszen dehogy akartam tanító lenni.

A vonatban édesanyám kibontotta a csíkos takaróruhát, együnk valamit. Menettérti jegyünk is abban rejtett. Ideadja, ügyeljek rá. Vásároltunk Enyeden friss veknit és szájba illatozó szebeni szalámit.

Szerettünk volna jóllakni, ha már városon vagyunk.

Derült ködből egyenruhás, ránk szól, karcos keverék hangon. Menjünk onnan a pizdámackóba. Tudhatnánk, börtön falánál falunk.

Egyszer mondták, hogy itt raboskodik Géza bátyánk. Most úgy néztük, mint-ha még itt sínylődne.

Ojjé, rég halott ő szegény. Boltos vagy, főbeütnek.

A vagonban jó kedvem, enyhe bélbuzgóságom zurbol, meg akarom súgni az anyámnak, akivel minden rejtett titkomat megosztom, hogy izé, purcognék egy izgalmasat —, közben bárgyú szórakozottságomban elmorzszálom ujjaim között a retúrokat.

A jegyeinket.

Jön a kalauz, pirosodom, mint locsoláskor a lányok. Nix hazudozás, árva se-lyem pipepurcom is mélyen az ülés alá szorul.

Jaj, a jegyek kiröpültek az ablakon!

Miért tettem?

Mondja az anyám: — *Maga megijesztette a gyermeket. Nem szégyelli magát? Nincsen magának senkije bezárva?*

Mert nekünk aztán van.

Házkutatáskor találtak két vasúti jegyet, és úgy megverték az apámat, hogy máig nyögi a rúgásokat.

A gyermekek azért vetette ki a bilétákat, mert attól félt szegény, hogy amilyen kék: maga is — pribék!

A kéksapkás mogorva kövér bácsi hallgat.

Elszedi utolsó lejeit is az édesanyámnak. A bulletinjét széles ívben hajítja utána, mikor kész, hogy egyebet már nem tudna kibukétázni belőlünk.

Sírva nézzük, amint beérkezik a másik vonat, rángatom a kezét, menjünk már valahová. Igaz is, zokogja, nekünk immár minden mindegy.

Felkapaszzkodunk a balázsfalvi járatra.

Elaludtam az ölében. Arra ébredek, valakik énekelnek: *De sok eső, de sok sár, de sok sár. De sok kislány megcsalt már, megcsalt már. Ha ez az egy is megcsal, megátkozom, hogy meghal. Megátkozom, hogy megdöglök, hogy meghal.*

Mondják, ne búsulj, Ilona, ez már Dicső.

Falusfelek. Dicsőszentmárton a szűkebb hazánknak számít. Már csak néhány megálló, leszállunk a mikefalvi állomáson, amely voltaképp a Szászcsávásé, az erdőn keresztül végül mindössze három kilométer Dányán.

Idegennek nehéz összerakni a szülőföldet.

Nincsenek kontrollorok. Adószedők néha viszont.
Nekünk jó kutyáink is.
Egy hét sem telik el, ismét megyünk az anyámmal.
Székelyudvarhelyre. Ott is képezik a tanítókat, nem csak csinálják.
— Ki ne dobj az ablakon! — súgja. Segesvárról csattog-pattog föl azon a tomcsás vicinális.
Könnyű nekünk. A szomszéd fülkében pálinkázik a potrohos kalauz.
A nyelvünkön szeszel, bár kissé matricásan értekeztünk. Félárat fizettünk.
Magyarul jön majd az értesítés is, a Székelyudvarhelyi Tanítóképezdéből, át-
tetsző szalagpapíron: „*Értesítjük, hogy a felvételi vizsgája sikerült, de hely nélkül.*”
Mintha az Úristen küldte volna, kommunista haragjában, direkt a mennyor-
szág szocialista szektorából.
— Te is kulákcsemete vagy? — kérdi egy máramarosi visszautasított. Ott
sincs elég magyar tanító.
— Mi az, hogy kulákcsemete? — kérdezek vissza.
— Mennyi a földetek?
— Négy és fél hektár.
— Hülye vagy, öregem.
Most még csak azt hallom, hogy „*Kacagány, kacagány, udvarhelyi vacagány!*”,
skagerrak vagy kattegatt, ritmusolja a vasút.
Nem tudom, mi a kacagány, de láttam valamiféle macskát, hiúzt vagy mi a csi-
pát, szerintem röhögény volt.
Nincsen reményünk.
— A jegyek, kisfiam, a jegyek!
Anyám.
Kinyúlok, és röptében elkapva szépen visszahúzó.
Kilencvenhat karácsonyán úgy halt meg, hogy az arcára fagyott a mosolyom.
Innen kezdve nem tudok mit mondani róla. A téríjegy egyirányba szól.

Az „íróasztalnál”

Komán János

Az álarcos költő rímei

Kovács András Ferenc, a szép rímek rabja

Kovács András Ferenc költészetében próbálkozások, kísérletezések sokaságát fedezhetjük föl. Az alteregók költőjének (Lázár René Sándor, Caius Licinius Calvus, Jack Cole, Alekszej Pavlovics Asztrov) újító szándéka lépten-nyomon észlelhető. Gazdag és félsoros rímei, melyek a kecskerímek családjához sorolhatók, de inkább KAF-rímeknek nevezhetők, arra figyelmeztetnek, hogy a költészet egyik tekintélyes értéke a jó rím. Ennek a megállapításnak a helyességét legkiválóbb költőink költeményeinek értelmezésekor is igazolhatjuk. Ugyancsak KAF költeményeinek olvasásakor az is észlelhető, hogy a jó rím milyen kiváló ritmustényező. Ami fordítva is igaz: a gyenge rímet a jó ritmus tökéletesíti. Dallamosak, zenélnek ezek a versek. Viszont a félsoros rímek bilincsei kényszerhelyzetet teremtettek ebben a költészetben, elhomályosítják a világos közlést.

„Épp Minszkbe értem — talmi átmenet
Ez is... (Szállásom *szétesett hotel-*
Szobámban álmos *félelem fog el,*
Ha szomszédomban *éjjel kéjt oros,*
Sír egy fehér nő s *négy kevély orosz*)
Itt templomokból megtört *börtönök*
Rakodnak — nyájra *zöld bögoly dönög.*”
(Nyezvanovhoz)

Ebben a — negatív megjegyzéssel érzékeltetett — kedvezőbb idézetben a világosabb közlés is csak sejteti a mondanivalót. Történelmet ismerő, felnőtt olvasót kér. A verselemzőket vitára, magyarázásra ösztönzi. Ami pozitívumként értékelhető. A gazdag rímek, KAF-rímek kényszerítő ereje nemcsak a világos közlést, hanem a versmondatok áthajlását is gátolják. Ezért versmondatainak meghatározó többsége egysoros, ami a természetes közlés akadályának tekinthető. Emiatt egyik kirívó jellemzője ennek a költészetének az erőltettség.

Ilyenkor a világos művészi közlést a rímkényszer leértékeli.

„Nyelvemnek szebb az elnyelt, néma vers,
Mert elhallgatva szép, leírva gond —
Reszkessen érte féreg, *sírvakond!*”
(Nyezvanovhoz)

Hiába keresnéd a síró vakondból alkotott sírvakond KAF-találmányt bármelyik szótárban, például a legmegbízhatóbban, *A magyar nyelv értelmező szótára* V. kötetében.

A féreggel azonosított értelmező metaforának köszönhetően világítja meg a kényszerből alkotott rím tartalmát. Játékos rímek, tükörrímek, ritkábban sorrímek és idegen szavakkal párosított rímek is sajátosságai ennek a költészetnek.

„Chopin bús fülébe *George Sand*
Suttogta: »Szeress, de *gyorsan!*
Vonj könnyes *glazúrba-*
S gyöhet a *mazurka!*...«
Nem éltek szépen — se torzan.”
(Mâle du siècle)

Összegezve azt állíthatom, hogy KAF költészetnek legjellemzőbb sajátossága egyedi rímtechnikája, mely egyúttal meghatározó ritmustényező, dallamépítő.

A korunkra jellemző hirtelen-gazdagok beszédstílusát a rímek is kiemelik.

„De uncsi kőhalom Mükéné!”
Nyifegi Lükének Lükéné...
Lükének sajk ina,
S fölszisszen: „Aigina
Sem ér már többet egy fügénél!”
(Újgazdagok Görögben)

Az uncsi, nyifegi, sajk szlenges szóhasználat mellett a rímek szórakoztató játékosága is segíti az irónia érvényesülését.

Ezt a játékos rímelést a nyelvtani homonimák használatával is igyekszik kiteljesíteni.

„Koldus deáknak dalán
Menny is könnybe *lábad* —
Jöjj, dombocskád rakd alá,
Fond körém a *lábad!*”
(Jehan D’amiens vágydala)

Az alábbi limerickben (1., 2., 5. sor trimeter; 3., 4. sor dimeter; rímképlete: a, a, b, b, a) a komikus, mosolygató névvel együtt a rímek is mosolyognak.

„Bár sótlan, tapsolják *Tréfásyt*:
Humorán honpolgár s nép ásít...
Nyeglén szól, ficsúrin,
S fád is, mint Micsurin,
Mikor grúz díszzőköt répásít.”
(Kincstári humorista)

Nemcsak ebben a limerickben, hanem KAF költeményeinek meghatározó többségében is mosolyognak a *szoikatlan rímek*. Ennek a rímtechnikának a mosolyát, a *bohócrímek* kuncogását tartom KAF szórakoztató költészete legjellemzőbb vonásának.

KAF rímtechnikájának korlátai ellenére születtek olyan versrészletek és költemények, melyeket ki kell emelnünk. Közéjük sorolom az alábbi költeményt.

„Roppantsa széjjel lelkem csontjait
Szép foghatatlan mása vak szerelme
Feszítsen húrnak csendre csonka hit
Pendítsen, mintha vágyra hangszerelne
És ne szeressen ingyen kegyelemből
Tépjén belém zörgessen zengetőn
Zenéljen rajtam minden fegyelem dől
Ezüst malasztal festve zsenge főm
Kimérten szóljon mint a dúlt ideg
Szikrázva mint az önző mennyek érce
Ha tűzbe rezzen s titka túl rideg
Csak hallja hangom s többé meg ne értse
Avult dallamhoz szívet szövegítsen
Némuljak el ha megremegett ő
Galád legyek zord mint egy öreg isten –
Nem szerető mert nem szerethető.”

(Per amorem dei)

Tizenhét-tizennyolc éves fiatalok, első verseinket publikáló marosvásárhelyi költők voltunk (Szőcs, Hodos, Komán), akik a Piros Rózsa cukrászda asztalánál szórakoztató verseket faragtunk. A rímhívó szó és a verssor szótagszámának ismertetése után betűrtük, titkosítottuk a versmondatot, és a törzsasztalnál ülő, soron lévő játszótárs versmondatának rímfelelője páros rímet kellett alkotson az előző verssor rímhívójával. Az elkészült „alkotás” elolvasásakor hangos jókedvünk nyugtázta a sikeres megoldást. A vidámság mosolyát két jelenség váltotta ki, egyrészt a versmondatok tartalmának összeférhetlensége, másrészt a kancsal-, kín- és kecskerímek derűje. Érzékelhető volt, hogy a rím kedvéért született a „költemény”.

Legjelentősebb költőink kerültek a kecske-, kancsal- és kínrímek használatát. Többek között Kosztolányi, Karinthy, Weöres stb. egy-egy játékos kedvű, iskolapéldaként emlegetett páros rímmel szórakoztatták kortársaikat, de nem lépték túl a mérték határát. Ezek a humoros, gyerekeket is mosolyogtató rímek mellőzött szegényei a magyar költészetnek, holott a népköltészet kedvencei voltak és maradtak. Főleg lakodalmak, táncmulatságok, farsangi összejövetelek kecskerímes csujogatóit (csujogatóit) fogadták derűs kedvvel a mulatozók, jelenlévők. Mosolygó jókedvüknek köszönhető, hogy a gyerekirodalom kedvenceivé váltak.

Aki kecskerímekkel próbált és próbál hosszabb verset írni, nem számíthatott, és nem számíthat arra, hogy a szórakoztatás mellett egységes, világos közléssel segítheti írása érthetőségét. Számomra úgy tűnik, akárcsak fiatalabb koromban, hogy a kecskerím születésekor nemcsak a rímek, hanem a versmondatok gondolatszakitó értelmetlensége is nevetet, akárcsak a bökversek esetében. A magyar nyelv is világos

közlést kér, és ezt a sajátosságát mellőzi az ilyenszerű iparkodás. Nagyon nehéz feladat megoldására vállalkozik az a költő, aki kecskerímekkel próbálkozva akar egy komolyabb, igazi költeményt írni. A kecskerímekkel szerzett versek mesterének tekinthető Kovács András Ferenc, aki nem épp az első, de az egyik legkiemelkedőbb fölfedezője a kecskerímek értékének. Fölfedezője és tehetséges alkalmazója. Annyira gyakoriak verseiben a kecskerímek, hogy aki egy ilyen rímszótárt akarna szerkeszteni, nem mellőzheti Kovács András Ferenc fölfedezéseit. A honfoglaló kecskerímek KAF költészetében találtak igazi hazára. Meglepett az, amikor az elmondottak ellenére, egy olyan igazi műalkotást találtam írásai között, mint a *Per amorem dei* című szerelmi költeményt, mely — szerintem — irodalmunk élvonalbeli alkotásai közé sorolható. Szerzője a költői ismeretek művelt szakembere. Szerintem egy figyelemre méltó költeményt három fontosabb szempont szerint kell értelmeznünk: az érzelmi, esztétikai, értelmi megvalósításokra gondolok. Az igazi költeményt az érzés élteti, ami chiazmussal egészíthető ki: az igazi költemény az érzést élteti. Az esztétikai elemzésnél arra kell fölfigyelnünk, hogy miként, milyen eszközökkel érintette meg a befogadó lelkivilágát, juttatta kifejezésre az érzelmi tartalmat. Mindenekelőtt az ismétlési formák dolga, alkalmazása, e formák ismétlődése segíti ennek a célnak az elérését. Mivel írásunk címével a figyelmet a kecskerímekre tereltük, elemzésünk őket juttatja előnybe. A kecskerím hívó és válasziríme azonos hangzású. Egyes meghatározások szerint a mássalhangzók fölcserélését tartja szem előtt. A sikerültebb kecskerímek hívó vagy válasziríme egyike két vagy több szóból áll(hat). Közeli rokona a gazdag rímnek, francia elnevezés szerint a milliárdos rímnek. Máskor az asszonáncra hasonlít. A szerző rímeinek többsége az ütemhatártól kezdődő felsoros kecskerímekkel vegyített asszonáncok és gazdag rímek (lelkem csontjait — csendre csonka hit; mása vak szerelme — vágyra hangszerelve; ingyen kegyelemből — minden fegyelem dől; zörgessen zengetőn — festve zsenge főm; mint a dúlt ideg — titka túl rideg; szívet szövegisten — mint egy öreg isten stb.) Költészeti unikum! És még inkább az, ha fölfigyelünk arra, hogy mind a tizenhat sor ríme megőrizte ezt a következetes alkalmazást. Muzsikálnak ezek a rímek, és ezt a zenét még dallamosabbá teszi a tíz-tizenegy szótagszámmal váltakozó sorok ütemességének, ütemhatárának fegyelmezett betartása. Az első és harmadik versszak (verssorok) ütemképlete: 5/5, 5/6, 5/5, 5/6, a második és negyediké: 5/6, 5/5, 5/6, 5/5. Ez a finom ritmusváltás a komponáló zeneszerzőnek is örömet szerez. A szabályos ismétlések érzelmi hatását fokozzák a felszólító módú igék dinamikájának következetes használata: tizenhat sorban tizenhárom: roppantsa, feszítsen, pendítsen, ne szeressen, tépjen, zenéljen, szóljon, hallja, meg ne értse, szövegisten, némuljak el, galád legyek, zordon (legyek). A többi sorok és igék illeszkednek, kiegészítők a fölsorolt soroknak, igéknek.

A költemény mérnöki szerkesztése, a szakmai ismeret fölülmúlja a gondolatvezetést, a világos fogalmazást. Talán egyetlen világítóbb sora segít a titok megfejtésében („Némuljak el, ha megremegtet ő”). Az enigmatikus lírai alkotások közé sorolnám ezt a szerelemi költeményt. A dicséretetek után meg kell jegyeznem, hogy érzésem, ismereteim szerint először születtek a rímek, azután a rím kényszerítésétől kere-

sett verssorok és végül úgy ahogy, de egyébként a nagyon szép költemény, amely homályos közlésével a mai modern lírára, fegyelmezettségével a hagyományos klasszikus magyar költészetre emlékeztet. A tizenhat verssor metaforái, megszemélyesítései, hasonlatai (lélekem csontjai, vak szerelme, csonka hit, ingyen kegyelem stb.) szépségükkel viszonylag elhomályosodnak a felszólító mód érzelem- és stílussteremtő dinamizmusa, a költemény fegyelmezett ritmusa és rímelése mellett. A költő megvédte, visszaállította, rehabilitálta a rím és a ritmus tekintélyét. Viszont a rímek kényszerítő hatása beárnyékolja költeménye (költeményei jelentős részének) világos közlését. Kovács András Ferenc költészetének egyik sajátossága a vidám, játékos kecskerímek használata, melyek ritmizáló szerepükkel együtt arra figyelmeztetnek, hogy ezeknek a költői eszközöknek — a jelenlegi saláta-költészettől túltengő világban — olyan értékük van, melyet nem lenne szabad mellőznünk. KAF ebben a költeményében a kecskerímeknek ezt az értékes mosolyát fölládozta, a komolyság szolgálatába állította, ami értékelésem szerint jelentős megvalósításnak tekinthető, hiszen nagyjaink csak játszottak velük, fiatalabb korunkban csak kinevettük őket.

KAF rímei, melyeket a kecskerímek családjához soroltam, miközben gazdag és félsoros rímekről is beszéltem, az alábbi kiegészítő hozzászólást igénylik.

A kecskerímekről olvasható szakirodalom mindössze néhány mondatos. Azok a meghatározások, amelyek megbízhatóbbaknak tekinthetők, ellentmondanak egymásnak, és — szerintem — egy-két fontos ismertető elem hiányzik belőlük, még azokból a meghatározásokból is, melyek a legtökéletesebb, legelfogadhatóbb kecskerímekkel szemléltetnek. Már ezzel a megjegyzéssel is („legtökéletesebb, legelfogadhatóbb”) azt szeretném sejtetni, hogy a kecskerímeknek több típusa létezik, és ez váltja ki részben azt a vitát, melyben én is részt szeretnék venni. Nyissuk ki a legmegbízhatóbb forráshelyet, a *Világirodalmi Lexikon* VI. kötetét a 144. oldalon (Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979), ahol Hoványi János rendkívül szegényes, néhány soros szócikkében, mely mindössze Vargha Balázs *Játékkoktél* (1967) c. könyvét használja forrásként, a következők olvashatók: „kecskerím: hangzók keresztező cseréjével létrehozott rímpár. Típusai (Vargha B. nyomán): a két szóból álló elemi kecskerím (pl. aktot — oktat); a több szóból álló összetett kecskerím (pl. halbarátok — ugorjon a balharátok); a szóbelseji kecskerímek (pl. Kosztolányi Dezső Csacska rímeiből):

„A bankra rátenyereltem
s magam telenyertem.”

E szakmai meghatározás szerint, amit az első szemléltető példa is igazol, a magánhangzók cseréjével (aktot — oktat) is kecskerímet írhatunk!!! (Megjegyzí a szakirodalom, hogy egy ritkább esetről beszélhetünk). A második szemléltető példában (halbarátok — balha rátok) a „rátok” *tiszta rímvégződés* fedezhető föl, és megtalálható a halba — balha szavakban a mássalhangzócsere is. A harmadik szemléltető példában, mely 8/6-os ritmusképletű, azonos szófajú értéktelenebb rímpár, az utolsó szótag szintén a *tiszta rímet* juttatja eszünkbe, és ahogy a fenti idézet is állítja, megtalálhatók a szavak belsejében az azonos mássalhangzók

helycseréje, ám az utolsó négy azonos magánhangzó az asszonáncos gazdag rím-re emlékeztet. (A gazdag rím meghatározó követelménye az, hogy a rímhívóban és a felelő (válasz) rímben három vagy ennél több magánhangzónak azonosnak kell lennie.) Ugyancsak Kosztolányi Csacska rímei közül idézzük a következő szemléltető példákat:

- a) A parlament
falra ment.
- b) Volt rajta egy rémes zergekabát,
És evett egy krémes kergezabát.
- c) Bármennyi embert ölök rakásra,
Nem teszek szert egy öröklakásra.

Észlelhető, hogy mindhárom esetben az utolsó szótag (szótagok) *tiszta rímet* alkot. Az (a) jelzésű (ritmushibás) szemléltető példában az első két szótagnál figyelhető meg a mássalhangzócsere. Szabályosabb lett volna a megoldás, ha az *rl* mássalhangzók az utolsó szótagnál cserélnék a sorrendet (*lr-re*). Ennél tökéletesebb — az egyik szabály szerint — Kovács András Ferenc *Per amorem dei* c. költeményében a *szővegítsen* — *öreg isten* kecskerím (*ts-st*). Viszont — ismereteim szerint — ezek a kecskerímek a legritkábbak. A b) szemléltető példa zerge — kerge kecskerím szavak részei nem tekinthetők szabályos kecskerím példának. A egy rémes — egy krémes szavak szótagjainak *tiszta rímes minősége* megnyújtja a rímelő szavak szótagszámát, és egy 3/7-es ritmusképletet alakít ki. Hasonló 3/7-es ritmusképletű sor kecskerímeiről beszélhetünk a c) szemléltető példa esetében is (embert ölök rakásra — szert egy öröklakásra). Megfigyelhető, hogy a kecskerímek olyan (négy-, öt-, hatszótagú) gazdag rímek, melyeknek az *utolsó egy (!) vagy két szótagja tiszta rím*, az előtte levőek asszonáncszerűek lehetnek, és igazodniuk kell ezeknek a „gazdag rímeknek” (!) a ritmusképlet betartásához.

Most pedig figyeljük meg az *Édes anyanyelvünk* c. folyóiratban (2005. 5. sz. 19. o.) található meghatározást!

A kecskerím „játékos rím, melyben a rímzők kezdő mássalhangzói egymással helyet cserélnek”. (A folyóirat a *Fogalomtár*-ból idézte a meghatározást).

És olvassunk el a hozzá csatolt, tökéletesnek minősíthető szemléltető példák, kecskerímes epigrammák közül néhányat!

*Kissé durva szemrehányás
a péknének címezve
Amíg férjed íszttel tököl,
addig te egy íszttel lököl?
Feledékeny borász
A bort szépen lefejtette,
s mindjárt el is felejtette.
Feldühödött énekesmadár
támadt egy pedagógusra*

Tanári képet
kanári tépett.

Az ilyen típusú kecskerímet tökéletesnek nevezhetjük, ha csak a kezdő mássalhangzók cseréjét kérjük számon, viszont ezek a szemléltető példák is azt bizonyítják, *hogy a tiszta rímvégződések nem mellőzhetők, a magánhangzóknak, melyek lehetnek négyen-ötven vagy még ennél is többen, ahogy KAF Per amorem dei című versében is olvashattuk, azonosaknak kell lenniük.* Az eddigi példák azt is bizonyították, *hogy a ritmusszakasz szintén meghatározó eleme a kecskerímnek* (kecskerímek — kecske rímek).

Várady Szabolcstól a *Magyar Narancs* (2004. május 27. XVI. évf. 22. sz.) folyóiratban azt olvashatjuk, hogy Szepesi Erika és Szerdahelyi István akadémikus egy húron pendül a kecskerím meghatározásakor, „megbolondított” tiszta rímnek nevezik, „minden hangja megegyezik, csak vagy a magán-, vagy a mássalhangzói (többnyire azért inkább a mássalhangzói) rímelés közben helyet cserélnek”. Szemléltető példát Vas Istvántól idéznek („Fővárosunk légtére / búzzal-gázzal rég tele.”)

Összesen tizenkét meghatározást sikerült fölfedeznem, melyek részben hasonlók vagy azonosak, a szemléltető példák is, de vannak közöttük olyanok, amelyek másképp gondolkoztatnak, ismereteim szerint arra figyelmeztetnek, hogy a kecskerímeknek több típusa létezik. Egy ilyen meghatározás olvasható a *Világirodalmi Lexikon* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994) VIII. kötetének 335. oldalán. „A neoretorika szerint transzmutációs metaplazmus a kecskerím... vers-tani értelemben a szavak hangalakjának olyan átalakításai, amelyek a verselés számára fontosak vagy éppen nélkülözhetetlen könnyítések, amelyek azonban a megértést csak kis mértékben vagy egyáltalán nem nehezítik. Ezek minden verse-lési rendszerben gyakoriak és megengedettek...”

Saját összegezésem, értelmezésem és szemléltető példáim szerint a kecskerím nélkülözhetetlen meghatározó elemei a következők: a kecskerím tiszta rímmel vagy „megbolondított” tiszta rímmel végződik; a legtökéletesebb ritmustényező, ritmusszakaszokat alkot; magánhangzói — ha több szóból is áll — azonosak.

Egy újabb meghatározásnak a fenti megállapításokat is figyelembe kell vennie.

A kecskerím hangulatkeltő, vidám, mosolygató, játékos rím, melynek típusa-ival nem foglalkozott érdemlegesen a szakirodalom. A fenti megfigyelések alap-ján Kovács András Ferenc *Per amorem dei* csodálatos költeményének félsoros, komplex rímei egyúttal a legszebb kecskerímek közé tartoznak, de nevezhetjük sajátos, egyéni rímeknek, KAF-rímeknek is, és már csak azért is figyelemre méltóak, mert nem két vagy négy, hanem tizenhat sorban változtatta komollyá a költő a kecskerímek vidám hangulatát.

Bertha Zoltán

Az abszurd az újabb erdélyi magyar irodalomban

A kisebbségi, benne az erdélyi magyar irodalmiságnak mindig, tehát az 1989-90-es fordulat után is jellegzetessége, szerves alkotóeleme maradt egy olyanfajta sorsérzékeny szemléletmód, amely a huszadik századi modernség folyamataihoz, szerteágazó tendenciáihoz épülve sűrűsödött karakteres sajátosságok, érzelmi és hangulati színezetek, akár markáns világképi (erkölcsi és esztétikai) többlettartal-
mak értékszubsztrátumává. Hagyomány és modernség szétszakíthatatlanul határozza meg az újabb remekművek létmódját — így az abszurd jellegű világlélmény különféle változatait hordozó és megjelenítő műformákét, s a groteszktól a burleszkig, a szatírától a tragikomédiáig terjedő árnyalatokban is. Belőlük pedig továbbra is kiiktathatlannak bizonyulnak azok a szemléletformák, amelyek a pusztán tematikus vonásokon túli értékmínőségek szférájában érzékeltetik a sorsdemonstráló történelmi, közösségi irányaik szerint is dimenzionált személyes, emberi léttapasztalatokat. „A nyolcvanas évek erdélyi magyar irodalma a megelőző évtized kommunikációs állapotát öröklí. Az esztétikum teremtéshez az életvilágban szerepet játszó, morálisan elkötelezett nyelvi cselekvés, illetve a végső soron a nyelvből mint önelvű igazságtörténetből kiinduló alkotói magatartásformák a szembenállás beszédmodelljének folytatását valósítják meg”, s „az erdélyi gondolat szellemisége egy dialogizáló beszédmodell kialakításával megújítva őrizhető meg” — szögezi le Papp Endre is. Így ha egyrészt megélnékültek is az egységesülő egyetemes és kárpát-medencei magyar irodalom érdembeli változásokat jelentő belső integrációs mozgásfolyamatai (főként érték-, irányzat- és részint intézményszempontú önszerveződése), másrészt azonban a kisebbségiség folytonos és állapotszerű alapjellemzőiként mutatkoznak meg a társadalmi-nemzetiségi leszorítottság méltatlan körülményei, illetve a közösségi identitásőrzés, a kollektív autonómia evidenciáinak eléréséhez fűződő szellemi, emberjogi és morális küzdelemeszközök. Tartósan érvényesülnek a zsugorodásra ítélt, sorvadásnak kitett sajátos regionális (táji-természeti, szülőföldi, történelmi, etnikai, folklorisztikus, vallási és egyéb kulturális) értékhagyományok fenntartását célzó törekvések, a tradícióközvetítés és -átörökítés igényei és szükségletei. A fenyegetettség légkörében állandóan problematikusnak tekinthető

megmaradás érzelmi-lelki és eszmei vetületei (például az „ahogy lehet” emblémájával jelezhető sorsküzdelmek és a „sajátosság méltóságának” tudattartalmai) az irodalmi alkotások áttételes poétikai közegében is szerephez jutnak, így az egyes művek élmény- és jelentésvilágának, értelmezési lehetőségeinek a horizontja is feltűnően kitágulhat. Ez a különös hermeneutikai jelentőségű távlatosodás a konkrét és specifikus történelmi tapasztalatok bevonásával pedig még az olyan parabolisztikus abszurd művek értésmódját is árnyalhatja és gazdagíthatja, mint amilyen Bodor Ádám *Sinistra körzete*.

A történelmi létszituációtól elszakíthatatlan sorslátás egyik meghatározó övezete a hatalmi kiszolgáltatottság jelenségtartományához tartozik. A minoritás gyötrelmének lebírhatatlan motívumát jelenti a társadalom- és történetbölcseleti, lélektani, etikai, személyiség- és szellemfilozófiai perspektívákból felfogott és kiábrázolt hatalmi alávettség. A kisebbségi „kettős elnyomatás” az általános társadalmi-politikai, illetve az etnikai-nemzetiségi, anyanyelvi-kulturális (egyéni és kollektív) jogfosztottság összetettségében, a negatív diszkrimináció felfokozottságában nyilvánul meg. A művek világában megképződő hatalom- és szenvedésképletek szintén a motívikus tapasztalati konkrétságtól a humánontológiai létezésmodellek univerzalitásáig terjedve fogják át a hatalom- és a történelemműködés végső törvényszerűségeit. Székely János például a történetiségen belüli parancs- és önkényuralmiság természetrajzát az allegorézis analógiás-párhuzamállító élességével demonstrálja, majd mintegy a történelmen kívüli magyarázatesélyekkel dúsított emberiséglátomásban vizionálja az uralomkoncentráció, a paradox történelmi degradáció és degeneráció abszolút meghaladhatatlanságát (*A másik torony*). Ez a sztoicizmustól az egzisztencializmusig húzódó eszméáramlatokkal érintkező holisztikus világkép vagy „mítosz-újraírás” a megaláztatás örök újjászületésének képzetével a remény vagy a reménytelenség elvét radikálisan függetleníti az egyediség idői determinációitól.

A zsarnokság fenomenológiájának kitágítása másoknál is a példázatos történelmi, vagy akár a mitikus-biblikus szimbolizáció számtalan alakzatában zajlik. A klasszicizáló és moralizáló magatartásjelkép-formáktól mozdul az alattvalói sínylődés, a túlélési kényszerstratégiák éppenséggel deheroizáló, sőt demoralizáló és méltóságszétzúzó, önérzet-kiölő kínjainak groteszk-bohózatos stilizálása felé Sütő András a Habsburg-éra vagy a közelmúltbeli-jelenkori diktatúra koordinátái között (*Az ugató madár, Balkáni gerle*). A *Balkáni gerle* egyfajta tragikus burleszk, „tragifarce”. A fordulat utáni kesernyés felszabadultságérzettel karikázza a nyolcvanas évek hungarocid romániai állapotait — az abszurd terror és a deformált védekezés különös természetrajzát adva. A főszereplő erdélyi magyar család a legképtelenebb szituációkba nyomorodik, s hazugságot hazugságra halmozva kísérel meg a túlélést. „Vivere non est necesse! Mentiri necesse est!” — hangzik a komédia mottója, amely meghökkentő szarkazmussal fogalmazza meg a bizarr életprogramot: a még a minimális létevidenciáknak is csak az álsággal, ügyeskedéssel lehetséges megközelítését. A fekete humor és önirónia övezi az efféle fel-

kiáltásokat: „Azt tesszük, amit kell! Nem amit szeretnénk!” Az antihős família a nagylányt névházasság révén próbálja Magyarországra juttatni, hogy utolérhesse hajdani, politikai szökevény szerelmét. A színlelt esküvőt még a rokonság nagy része, sőt a pap is valódinak hiszi, amíg a pénzért vett — amúgy nevetségesen tájékozatlan — vőlegény váratlanul komolyra nem akarja fordítani tettetett pozícióját és nem kezd erőszakosan ragaszkodni a „menyasszonyfektetés” népi szokás szerinti jogához. A terv tehát összedől, s a most is a rendőrség, a kémelhárítók és karhatalmisták zaklatásait elszenvedő régi szerető felbukkanásával ráadásul a kamaszodó kistestvér előtt is lelepleződik a titok: hogy ő voltaképpen az eddig nővéreként szeretett lányanyának és visszatért kedvesének a gyermeke. A félreértések és hirtelen szerepváltozások látszatot és valóságot keverő forgatagos (és fergeteges) helyzetkomikumában még a romantikus vétetésű vígjátéki elemek is úgy (poszt)modernizálódnak, hogy sugallatossá tehessék korunk legfőbb traumáját: a folytonos cselekvéskudarok általános életkudarccá terebélyesedését. Azt az állapotot, amikor már „egyenesen, nyíltan hazudni” is elfelejtünk; amikor a méltóságát elvesztő ember, mint a balkáni gerle — s a „levert fészek helyén száraz ágból, üvegszilánkokból, szögesdrótból összehordott fészekutáztatban” forgolódva — „búsan bűg és vihogva kacag”.

Az *Agancsbozót* abszurd naturalizmusában (Szilágyi István közvetlenül a diktatúra bukása után megjelent nagyregényében) a rejtélyhalmazó szorongásvízió ugyancsak az apokaliptikus létvesztés iszonytató alapjait tapintja ki. Ez az epikai leírásáradat a kiszolgáltatottság elvont és mégis létszerű abszolút helyzetének ábrázolásával teremt egy nyelvileg dezilluzionáló, s így életességében is megrendítő látomást az emberi alávetettség örök határ- vagy végszituációjáról. A titokzatos, abszurd, irracionális teljhatalom szolgájául vetett ember magatartásfolyamata egyszerre borzongat meg azzal, hogy a kiszolgáltatottság oka és mögöttes szándéka kiismerhetetlen marad (mint Beckett, Pinter és mások drámaiban), illetve hogy a rejtélyes hatalom még mindig elviselhetőbbnek tetszik, mint a rádöbbenés: az egész mögött valamiféle „közönséges disznóság” húzódik meg. Látványi érzékletesség és az időtlenség atmoszferikussága vegyül össze Szilágyi István újabb remekében, a *Hollóidő* című (ál)történelmi regényben is. A történelmi levegő itt a török hódoltság korából árad, a komor és darabos, nyers és kemény realitás mélységesen anyagszerű-plasztikus megelevenítéséből, fikcionalásából — és sugároz bizonyos fajta dúsan eposzias örökérvényűséget. (A súlyos-veretes eseményábrázolás, a közelre fókuszáló cselekvésrajz realitás-mélységét, valóságárnyaltságát csak fokozza, hogy a történetben, a szituációleírásban több tekintetben felidéződnek, több vonatkozásban asszociálhatók jellegzetes reformációkori életfordulatok — így a XVI. század kiemelkedő tudós teológus /tanár-író/ reformátorának és prédikátorának, Szegedi Kis Istvánnak az élethistóriájára utaló mozzanatok, például rabsága, török fogsága, vagy váltságdíjért való szabadulása. „Terebi Lukács alakját Szegediről mintáztam” — mondja az író egy Nagy Gáborral készült beszélgetésében, hangsúlyozva, hogy elsősorban „a kiszolgáltatott-

ság, a hódoltság életvitelének technikái, a túlélés esélyei és módozatai” érdekelték, s hogy a nyelvkezeléssel is „a kor atmoszférájának” felidézésére törekedett.) Az idegen hódítókhoz viszonyuló eltérő életstratégiák és önvédelmi viselkedések, a türelem, illetőleg a szembeszállás vitáiban megtestesülő sorskérdések a feltétlen és elsődleges létszerűség, a mindent elsöprő vitalitás sűrűjéből fakadnak, s ilyképpen hitelesítődnek és állandósulnak. A vérbő és részletező epikum hőmpölgése, extenzitása a karakterek viszonylagos magatartásstabilitásával szerveződik össze, s a tulajdonságok és habitusok extroverziója így valami elementáris, archaikus-eposzi erővel nő fölébe a pszichikai finomításnak vagy érzelmesítésnek — az álomi, a misztikus-babonás-hiedelmes vagy enyhén romantikus eseményelemeknek, képzelgéseknek, sejtelmeknek is. Bizonyos modern látomásos enigmatikussággal, egzisztenciális titokszerűséggel beoltott naturalisztikus-újrealista tárgyiasság ez, talán az *Erdély* Móriczának — nemzetsorsos, alkattani, egyszerre metaforikus és fiziológias behaviourizmusának — a közelségében. Míg az *Agancsbozót* a létezés talányát, az irányíttatás borzalmas rejtélyét, a transzcendencia vagy a transzcendens vonásokat öltő külső hatalom (a „velünk rendelkező szándék”) misztikumát és irracionálisát érzékítette meg, addig itt a választalan embertörténelmi immanencia misztériuma teljeseedik ki. A vezettetés egybeesik a motivációkkal, helyzet és akarat (kaland és harc) összetapad: nincs ideologikus vagy leegyszerűsíthetően erkölcpéldázatos célzata a cselekvésnek, nincs (nemzeti) önsajnálát vagy önfelmentés (ahogyan azt az író több vallomásában le is szögezi), csak irgalmatlan belső kényszer úrrá lenni a történések rémségein, létevidenciákat elérni a megpróbáló evilágiság közegében, romlások helyrehozatalát megkísérelni, olcsó vigasz nélküli kiutakat keresni, s a töprengés és tépelődés kísérté akció ősigazságával vagy mámorával a bizonytalan kimenetelű vállalkozás bizonyosságába merülve viaskodni, bajvívni — és látni. A sorsviselő embert is, s a rettenetet is. A megoldandót a megoldhatatlanban és fordítva: a kilátástalant a hadakozó reményben. Így mélyülnek katartikussá a szenttelen felismerések és kijelentések arról, „hogy miből táplálkozik a hatalom, ez az egyik legnagyobb titok”, hogy „hát még itt vagyunk, de már nem igazán. Mert nem megy olyan gyorsan a kipusztulás. Az a végleges. Egy ideig még itt is leszünk, meg már nem is”, vagy hogy „akkor hát nem vagyunk. Kipusztultunk, mint a magyarok. És ha még nem is egészen, de már próbálgatjuk, milyen az, mikor majd nem vagyunk. Addig próbálgatjuk, míg végül sikerül.”

*

A *Zokogó majom*, Bálint Tibor hajdani főműve (az író szavaival) a „Trianon utáni állapotokból indul”, a *Zarándoklás a panaszfalhoz* „Gheorghiu-Dej hatalmának kiteljesedését regéli meg”, a regényfolyam vagy a nagyregény-trilógia harmadik, befejező darabjában, az 1996-os *Bábel toronyházában* pedig a „Ceaușescu agyonlövéséig” tartó „elmúlt huszonöt év” pereg le. S ha előbb a „lum-

pentársadalom sokrétűsége” „rejtett belső titkok” „felpattantásával” tárul elénk (Féja Géza), utóbb a mélypszichologikum és a személyközi rémuralom áttételei fedik fel egy „vaskor” kisemberi, alsó és középrétegbeli viszonyait, most ez a szemle időben és térben egyaránt betetőződik: a hierarchikus társadalom teljes keresztmetszetére (a „toronyház” összes emeletére) kitágul, a bizantin tirannizmus piramiscsúcsán kegyetlenkedő legfőbb szenvedtetőket is végigpásztázva. S a paranoiás kényurak, a talpnyaló pribékek és a megtaposott rabszolgák kasztrendszerének kialakulását a kezdetektől nyomon kíséri ez a Kafka, Huxley, Orwell nyomdokán az abszurdum valóságosságát és a valóság abszurdumát ördögi csapásként vizionáló rémhistoria: az „éleződő osztályharctól” a „vörös” rezsim machinációin és megacélosodásán át Ceaușescu — a hajdani kissé debilis, de annál harácsolóbb és lopósabb „csiszlik” suszterinas, az „első szocialista fáraó” és volt tökmagárus felesége — „aranykorszakáig”. A militarista császárságig, amelyben folytatólagosan dúl a titkos kivégzések, a likvidálások, a Duna-deltai kényszermunkatáborokba deportálások, a főként a magyarságot (a „hazátlan bitang” „bozgorokat”) célzó etno- és genocídium mindennapos gyakorlata, s szaporodik a lehallgatások, kínvallatások, házkutatások, kilakoltatások, kitelepítések, az elrománosító betelepítések, a természetes gazdaságközösségeket szétverő iparosítások büntényözöne. A milliók tragédiáját okozó cezaromán államfő előre felhizlalt és elkábított medvékre vadászik, az országhatáron elkobzott külföldi adomány-Bibliákat vécepapírrá zúztatja be (Szöcs Géza *A mi püspökünk* című verse is erről szól), zöld festékekkel fűjják be vidéki „munkalátogatásaikor” a fákat, nehogy kivetnivalót találjon a fakuló lombokban (de van, aki a naptárat akarná az ő születési dátumához átigazítani), s „tudományos” (azaz hús nélküli) táplálkozásra utasítja az ínségben sínylődő, éhező népet, amely hosszú sorokban tanyázik le éjszakára az üres boltok elé másnapi élelmet remélve. (Telitalálat egyikőjük mondása: 1977-ben a földrengés meglátogatta az országvezető sújtotta vidékeket.) Égbekiáltó a megalázottak esélytelensége; a megölt fiát kutató — és ezért szintén az életével fizető —, „vinnyogó” csontú asszonyé, vagy azé a Szabédi Lászlóé, aki valahai baloldali illúziójára mint átkos tévhitre, krónikus téveszmére („Mefisztó elvtárssal” való „parolázásra”) döbben rá, s becsapottságában és ön-marcangoló kiábrándulásában a vezeklő önleszámolást: az öngyilkosságot választja (mint Székely János *Mórok*-jában is) — de akinek kétségbeesése a magyar önrendelkezés végvárának, a kolozsvári Bolyai egyetemnek az 1959-es felszámolása ellen tiltakozó mártírium — a morális integritás — alaplegendájává fényesedik.

E könyv — Lászlóffy Aladár szerint — „a romániai magyarság magasszintű háború utáni körképével ajándékoz meg, az áttűnések és árnyalatok megannyi politikatörténeti telitalálata válván itt tökéletes szépirodalmi anyaggá”. Kulcsregényszerűsége (Ceaușescu itt: Hamudius; Elena, kéjsóvár hisztérika uralkodópárja: Nicoleta; az iszákos tivornyalovag, a nőcsábász strici Nicu fiuk — és büszkeségük —: Főfi; Kolozsvár: Szamosvár, Szabédi: Húsvéti László — és így

tovább) szintén a valóságghűséget, a tárgyi-történeti pontosságot dokumentálja. Mindaz a diabolikusságában szinte hihetetlen őrülség, ami egyszerre merő parodisztikus kabarétréfa és abszolút, lidércnyomásos tragikum — maga a történelem —: megtalálta az íróját, aki elemében van a kifigurázó, kicsattanó komikumnak és az abszurd kilátástalanság groteszk konkrétumának egyeztetésében. Az uralkodó nepotista klán palotabirodalmának és a földbe-sziklába vájt odúkban, kőfalakra tákolt rozoga viskókban lélegző siralomvölgynek — a városi szegénytelepnek — a pittoreszk ellentétezése, a töméntelen alaktalan lelki fenomén (Bosch, Brueghel látványos táblaképeire is emlékeztető) sokadalmi bámulatossága, a románcos szomorújáték mélabújától az akasztófahumorig, a balladától a viccig, a szakrálistól az alpáriig csapongó polifónia: a „gyehenna mélységeinek” monumentális foglalata. Amelynek tartozéka a népi hiedelemvilág babonás lehetete, s a nosztalgia is: ami az éppen nem szent Sánta Mária körül leng. Mert ez az eredendően jóra való utcalány átkozódó és fohászkodó imával, ráolvasással tartóztatná föl a kültelek televényének elsöprését, a közömbös álcivilizáció bulldózereit; s évtizedek múltán, messze külhonból megtérve is a régi bordélyház utcáját, az eltűnt sikátorokat keresi révülten bolyongva — az emléksajgással a számkra való lét csúnyságot és szépséget értékfüggetlenül keverő öntudatlanságába merülve, a feltoluló létmegérzés irracionálisának átengedetten —, sírva-sóhajtván: „mért múlik el minden, ami szép?... Miért?...”

A szürrealisztikus prózai abszurd vagy poszt-abszurd kiválóságává emelkedett az utóbbi időkben Sigmond István. Ami novelláit, regényeit (köztük a 2006-os *Varjúszereződöt*) jellemzi: vérfagyasztó szörnyűségek, hideglelős közelképek sugározta iszonyat, a tehetetlen tisztaság elkeveredése az elkerülhetetlen mocskokban, s a törvényszerű világállapottá sűrűsödő tragikum más efféle történései. Sigmond István hallatlanul atmoszferikus — mondhatni lidércnyomásos, gyötrelmesen horrorisztikus, fojtogató levegőjű — elbeszéléseiben a bizarr, morbid motívumok hálózatos, láncolatos — ismétlődően előre- és visszautaló — összekapcsolódása és kifejlése a groteszk jelenetek és helyzetek velejéig abszurd rémálomi látomásokká duzzadását fokozza: a vergődő embertest és emberlélek létközegének univerzális kaotikusságát. Az erőszaktétel, a fizikai kínzás, a biológiai drasztikum megannyi sűrűn egymásba kavарodó — egyszerre tudatalatti mélységig sötét és homályos, illetve naturáisan-plasztikusan nyers és konkrét — jelenségképei így aztán nem egyszerűen megfestik, hanem valami kísértetiesen bonyolult belső gazdagsággal és érzékletességgel a metafizikai titokzatossággal el is fordítják-torzítják a létbevetettség kegyetlenül érvényesülő rejtelmét. Örökös szenzuális feszültség, küzdelem ez, húsba markoló birkózás születéssel és elmúlással, ösztönökkel és képzetekkel, szexussal és nemiséggel, érzésekkel, emlékekkel és gondolatokkal: léttel és idővel. Amikor például „az először felnyíló szemhéj és az utoljára lecsukódó szemhéj hangja hajszálpontosan azonos”; vagy amikor „egy nagy csalásban statisztálunk mindannyian”, s „a csecsemők is magukon hordozzák a halotti maszkokat”.

De nemcsak az érzékfölötti a megragadhatatlan ebben a különös prózavilágban: maga az érzékiség is az. A test szenvedése, vonaglása, vágykiélése — az állatiasság vagy a szüziesség összeérő végletei között is — éppoly letaglózó misztérium, mint a létértelem-kereséssel viaskodó elme hajszoltsága. S hozzá a nyelv (a nyelvi önelvűség, a nyelvi közvetítés) meghaladhatatlan egzisztenciális problematikája — Sigmond István újabb írásainak egyik kitüntetett eleme. Mondatindák, gesztusraíjz-töredékek, ál-dialógusok és választalan ál-kérdések szorításában képződnek valóság, álom, képzelet határvidékein a viszolyogtató vagy reménykeltő látomásábrák — az érzékelő és elbeszélő alany („azt hiszem, mindent tudok, talán csak azt nem tudom, hogy ki vagyok”), a tapasztalati vagy elvont tudatmező, az eseményekben résztvevő szereplők, az áttételes nézőpontok és szituációk, a téridő folytonos viszonylagosságában és azonosíthatatlanságában. Lovak, istállók, katonák, menekülők, üzekedők filmszerű, szemléletes látványkavalkádjában („balladoid”-jában) s az „árnyéklétben” „az élet, a halál, az álom, az ismert és ismeretlen létformák sokasága egymás hegyén-hátán várják a megtisztulást”, s „a lélek nyúlványai a metamorfózis földi törvényei szerint a testben élvezik ki szerepálmukat”. Ízig-vérig modern lirizáló és esszéizáló leírások ezek, vers és próza mezsgyéjén, a bizarréria, a tragikomikum akasztófahumoros hangulataiban, a létezés eredendő hibriditását sugallva — ahogy az életben is „minden csak így, zavaros kevercsként igaz”. Prózaesszék szinte a prózaírás ontológiájáról — genezisééről és mibenlétéről. És „poszt-avantgárd” — a világlátás egyetemes bölcséleti keserűsége („minden percben végkifejletet produkál a jelen, s az egek védelme sehol”) alapján „poszt-abszurdnak” is tekinthető —, illetve posztmodern vonzatú szövegművek: mert a metafikciós módszerek szerinti reflexiók mélyen felbolydítták gondolat és vágy, szöveg és érzékiség, szövegi teremtés és szövegtest rejtélyes összefüggéseit. Hogy mi él a szóban, mi testesül meg a szövegben, s mond-e valami szövegszerűen értelmezhetőt maga az érzéki világ-folyamat? Igaz-e, hogy „az első lélegzetvételtől az utolsóig, s természetesen utána is a Biblia lapjairól léptünk a fizikai s szellemi térbe, a holt lelkek például ösztönlényekként is többet érnek, mint az ígék, kötőszavak és főnevek, amelyekkel megfogalmazzuk őket.”

Ez a lebilincselően expresszív írásművészet — amely tehát képes abszurdnak tekinteni a hétköznapi világot és egyidejűleg az abszurdot is hétköznapiinak látni — mai prózaírodalmunk egyik különlegesen értékes színfoltja. Már a címadások is jellegzetesek: „csókavész”; „keselyűcsók”; „ugassak magának, Rezső?”; „gyászhuszárüvöltés”; „és markukba röhögnek az égiek”; stb. Erdélyben a hatvanas-hetvenes években egész — és irodalomtörténeti súlyában, eredményeiben máig eléggé fel nem mért, noha világirodalmi kontextusba helyezve is jelentékeny — vonulata bontakozott ki a vérbeli abszurd(oid), groteszk, hiperrealista, szürnaturalista prózafajtának — Páskándi Gézától, Panek Zoltántól, Bálint Tibortól, Pusztai Jánostól, Bodor Ádámától, Lászlóffy Aladártól Vári Attiláig, Csiki Lászlóig, Györffy Kálmánig, Mátyás B. Ferencig, Bogdán Lászlóig, Király Lász-

lói, Mózes Attiláig, Láng Zsoltig, Bölöni Domokosig (csak néhányukat említve most tehát ebben a vonatkozásban). Sigmond István pedig ennek a többek között Mátyástól, Mészölytől, Hajnóczytól is ösztönzéseket nyerő áramlatnak vált az egyik bizonyosan legeredetibb, legizgalmasabb reprezentánsává.

*

Az abszurd realitását és a realitás abszurdumát az erdélyi sorskérdésekkel — a falurombolástól a gyilkos besúgó- és terrorszervezetek működéséig — a magyarországi műveiben is folyton viaskodó Páskándi Géza úgyszintén megrázóan exponálja (*A sírablók*, *Szekusok*). Az 1989-es politikai fordulatot szatirizáló esszéisztikus-filozofikus Páskándi-abszurdoidban, a *Pornokráciában* — e „szarkasztikus humorú”, „kritikai abszurdban” (Cs. Nagy Ibolya) — pedig még a legújabb, posztkoloniálisnak nevezhető szituációnak a balsejtelmei és fanyarszkeptikus erkölcsi ítéletei is hangot kapnak: „Ha ugyanazok csinálják a forradalmat, akik azelőtt uralkodtak, az csak szépségtapaszt, nem igazi változtatás”; „Mind den átszívárogoz az új hatalmasokba. Még a zsargon is, csak álruhában”.

Páskándi Géza munkássága, különösképpen drámaírói életműve egyébként is az egész európai modernségnek és főként a kelet-közép-európai dráma művészetnek az egyik kiemelkedő fejezete. A Páskándi-féle abszurd vagy abszurdoid dráma szervesen függ össze a Mrożek, Havel, Rózewicz, Örkény és mások nevével fémjelvezhető kelet-európai abszurd vagy groteszk színház folyamataival és fejleményeivel („színműveim, sőt verseim tetemes része az abszurd-groteszk vonulatba illeszthető” — vallja magáról is az író), de szerteágazó vonatkozásai révén ennek a jellegzetes drámatípusnak nemcsak példája, képviselője, hanem — összetettsége és sokszínűsége folytán — sok tekintetben kezdeményezője, szuverén megújítója és öntörvényű képletteremtője is egyben. „Páskándi nem ’eltanulta’ ezt a látásmódot, ezt a kérdésfeltevést, nem másodkézből kapta a filozófiai mélységű, de e világi gondolatokat. Alapélményéről van szó, ez magyarázza — természetesen a formai kísérletezés mellett — azt a gazdag változatosságot, amelyben a kor nagy dilemmáját megfogalmazza” — szögezte le Kántor Lajos már 1971-ben, megerősítve például Láng Gusztávnak is a megfigyelését, mely szerint a „vegytisztá” abszurd szituációképzéstől eltérően itt valamifajta megoldás felé tör a képtelen helyzet. Az „értelem indulatát” állítja Páskándi szembe (önértelmezése szerint) az egyetemes lehetetlenséggel, s ebben mutatkozik meg a klasszikus nyugat-európai abszurdtól megkülönböztethető törekvése, de még a kelet-európai abszurditás-felfogások között is egyedülálló nyelvi-racionális, nyelvfilozófiai-nyelvanalizáló és történelembölcseleti árnyalatosságot kiterelbelyesítő művészi erőteljessége. Hatalmas ívű horizont fogja át a világ- és a magyar történelem számtalan helyzetét, pillanatát, alakját és konfliktusát ebben a Páskándi szélesítette drámai univerzumban, s a história a huszadik századissággal ötvöződik, Tarján Tamás szerint azzal az egzisztenciális alapélménnyel, hogy

„minden megtörténhet”. De ez a modern krízisérzet másfelől viszont a történelmiség alapvető abszurdumait is felderíti és átvilágítja, s így telítődik az elvont-parabolikus és ontológiai jelentésbirodalom a kelet-közép-európai léttapasztalat konkrét vonatkozásainak a többletével is; a létbe vetett ember gyötrelmének általános üzenetei a társadalmi, történelmi létezésviszonyokba és kiszolgáltatottság-infernókba taszított ember kínjának valóságosságával; az esztétikai univerzalizmus a nyelvmetafizikai, ismeretkritikai, történelemanalitikai szenvedély tartalmasságával. Örkény István 1976-ban, Amerikában, a közép-európai groteszkről tartott előadásában azt fejtegette, hogy aki „határvidéken él, annak szüntelenül értelmeznie kell a dolgokat”, ahogy bennünk, magyarokban, az „életért és a nemzet megmaradásáért vívott állandó küzdelem bizonyos szorongást fejlesztett ki”, s a kétely, a paradoxonokban látás, a groteszk létérzékelés másfajta stílusra és szemléletre kényszerít és képesít, mint ami a szublimált, metafizikus abszurdban megszokottá vált. Mi „másképpen kérdezzünk, mint önök itt Nyugaton” — vallotta Örkény, s így folytatta: „Samuel Beckett színdarabjában Vladimir és Estragon Godot-ra vár. De hol? Akárhol. És mikor? Nem érdekes. Bármikor és a föld bármely pontján. Vladimir és Estragon absztrakció, nincs más dolguk, mint az, hogy várjanak, valahol a térben”; „mi viszont jobban szeretjük drámáinkat konkrétan és pontosan elhelyezni az időben és a térben”; „mi nem érezzük jól magunkat a semmiben, nekünk meg kell érintenünk a földet, hogy erőt merítsünk belőle”. Páskándi pedig ekként fejtegeti ugyanezt: „Nálunk világosabban ki lehet venni a célpontokat, s ezek a jelen történelméhez viszonylag jól kapcsolhatók. Az indítékok nyíltabbak. A világ, a lét *teljes* értelmetlenségét nem sugallják vagy ez nem hangsúlyozódik... Hisz például a 'teremtett világ' ab ovo nem lehet célirány nélküli. Így hát nemegyszer *abszurdoidok*, s nem abszurdak. A hely kódébe burkolt parabolák; jelképek beázott, elmosódott körvonalai... Felbukkannak bennük a *folklor színei, motívumai*, jobban, mint amazokban. A *népi és népi* fordulatait, *paradoxonok, szörfizmas* megoldásait inkább felhasználják, helyesebben: nem leplezik úgy. Még nem feledték. Nem agonizál az ésszerűség, csak nagyon ellentmondásos. Tehát könnyebben kimutatható a történelmi-földrajzi háttérük, a *genius loci*, a hely szellemére való vonatkozás... Vagy az utalásokból a körülbelüli időpont is kivehető, amikor születtek. Az abszurdoidban az ember nemcsak vak eszköze a képtelen helyzetnek, hanem (...) maga is *bűnrésze* annak. Felelősebb alakok ezek.”

Revelációszerűen vág össze ezzel például mindaz, ami Páskándi Géza egyik legutolsó (1990 és 1993 között készült) művében, a Beckett-parafrázisként is olvasható „filozófiai végjátékában” (*Todogár jaur kvárna — Godot-ra újra várnak vagy Anton és Samuel*) ábrázolást és kifejezést kapván megnyilatkozik. Mert ennek a „poszttegnotik” „szertartásjátéknak” az absztraháló áttételességébe, a dialógus-özönnel sziporkázó bölcséleti dimenzióiba sugallatosan eleven és elemi erővel szűrődnek be a kárpát-medencei világtáj realitásainak és létbefolyásoló meghatározottságainak a tragikomikus motívumai: a köztesség és az ideiglenesség, az országúti vándorlét és a perspektívavesztés örökösen nyomasztó és zűrzavart

okozó szituációformái. És elhangzanak — önismeret és létmegértés, önazonosságőrzés és helyzetudat kontextusában — azok a tézisszerű gondolatok, amelyek (Páskándinál annyiszor) realitás és elvonatkoztatás, létvalóság és fogalmi absztrakció között az örök emberi, emberséges összefüggés-esélyt kutatják és állítják. A darab lírai bevezető szavai között ezek így fogalmazódnak meg: „Azt ígértem: végigjárom a drámatörténet stílusait. A görögöktől az abszurdokig s tovább. Íme egy szinte vegytiszta abszurd”; viszont: „Csak kevert minőséget láttam mindenütt, sehol ama ’tisztát’. Még a *Semmi*, az sem lehet tiszta, vagyis érintetlen”. Mert rész és egész, emberléptékű látás és egyetemes-kozmikus szemlélet, bensőség és tágasság mindig keveredik, egymást feltételező értékminőségekként; amint magában a drámaszövegben ez így kristályosodik ki érzékletes igazságérvénnyel: „a mindenségnek sokféle tájvidéke van (...) Nézz fel az égre (...) Mennyi vidék! Ott sűrű a csillag, itt ritka. A ritka csillagok kis tanyák, falvak... a sűrű — *metropol.* (...) Minden csillag tájnyelven beszél! És ez a sárgolyó? És miért hívják sárgolyónak? Mert vidék, falu — ehhez az egészhez képest! (...) Nézd csak a csillagtérképeket! Bika! A földi istállóból felvitték az égre. A földi istálló egy portán állt, a porta a faluban (...) Felvitték a falut, a vidéket, az égre. Kis Kutya, Nagy Kutya! Felvitték a házőrzőket is! A vadászebeket! Nagy medve... Az erdőt, a sziklát! Nem tudsz úgy beszélni az égről, hogy közben ne a falut, ne a vidéket emlegetnéd, ne majort, ne tanyát, ne erdőt és mezőt”.

A modernista és az abszurd spekuláció bármilyen szellemi szabadsága — ha az valóban hiteles és megszenvedett — nem állhat tehát ellentétben a morális előfeltevések keresztényi alapú szentségével. „Tagadhatom a lét végső értelmét rogyásig, úgyszólván: magánügy — no, de egy pillangót megölni, megölésére biztatni vagy azt megengedni, pláne, ha kihalófélben lévő fajta: ez már a felelősség más fejezete”; „Épp abszurd voltunk kötelez, hogy mindig mindenben észrevegyük azt, ami képtelenség. Az abszurd épp a nemes logika tört cserepein sirat valamit, még ha nevetve is, vagy fél szemmel nevetve” — rögzíti az író *A logika erkölcséről* című, Václav Havelnek írott nyílt polemikus levelében, a feltétlen egyéniek mellett a természetes-szerves és humánus etnikai, közösségi, nemzeti és nemzetiségi-kisebbségi jogokat is védelmezve.

Páskándi modernsége, experimentalizmusa, neoavantgarde vagy némely tekintetben akár posztmodernként is szemlélhető korszerűsége (a nyelvjátékokban, a szóasszociációk villódzó szerkezeteiben a szövegelemzésnek még végtelen lehetőséget nyújtó jelentéssokszorozó, disszeminációs kifejezés technika, a nyelvi fantáziát határtalanul kitágító szemantikai és szintaktikai strukturáltság) súlyosan épül össze az érzelmi, erkölcsi jelentések masszív tartóoszlopaival. Brogyányi Jenő — Páskándi drámáinak egyik angolra fordítója, a New York-i „The Threshold Theater Company” („Küszöb Színtársulat”) munkatársa, így Páskándi-darabok amerikai előadásainak előmozdítója és részese — így köszöntötte hatvanadik születésnapján az író: „ha ezek a darabok, mondjuk Londonban vagy Párizsban jelentek volna meg, mint angol vagy francia irodalmi művek,

szerzőjüket a világ egyik vezető színműírójaként tartanák számon mindenütt (...) Bár egyetemes nyelven szólnak, kimutathatóan a szülőföld meggyötört talajából eredtek (...) Nyugaton a műfaj gyakorlói az abszurdot úgy fogják fel, mint az emberi lét szükséges és mindent felölelő tényét, mellyel szemben az ember nagyjából tehetetlen. Géza műveiben ezzel szemben emberi viszonyokból támad az abszurd jelenség: az ember nem egyszerűen áldozata, aktív része is van e jelenség megalkotásában, illetve fenntartásában (...) Mint üldözött erdélyi értelmiségi, Géza a bőrén tapasztalta konkrét tényként azt, ami a nyugati író számára elvont, általános kortünet. Talán innen ered az abszurdoid szemlélet: a nagy íróban a szélsőséges tapasztalatok az örök valóságok tisztánlátását szolgálják. Géza művei így lépik túl eredetüket, és emelkednek a modern magyar irodalom, sőt a modern világirodalom legjobbjai közé. Tisztánlátásával Géza új formába kovácsolta az abszurd dramaturgiát, és erre a nagyvilág kezdett fölfigyelni. 'New York számára új, eredeti hang' — írja Gézáról e város egyik legolvasottabb és tiszteltebb drámakritikusa, amikor nemrégiben előadtuk itt fordításomban a *Kalanx nélkül* című színdarabot. Megérdemelné a magyar irodalom, hogy a nagyvilág még jobban fölfigyeljen Géza hangjára. A világnak is jót tenne."

*

Az erdélyi abszurd drámák jelentős teljesítményei nagyjából szinkronban születtek a nagy európai és amerikai abszurd áramlattal, Beckett, Ionesco, Albee, Stoppard és mások alpműveivel a hatvanas években — s e tendencia átalakuló hagyománya lényegében azóta sem apadt el. Könyvalakban például még csak mostanában (2004-ben) láthatott napvilágot Kányádi Sándor akasztófahumoros, groteszk remeke, a *Kétszemélyes tragédia*, amely a hatvanas évek végén, a Sütő András, Székely János, Deák Tamás, Kocsis István, Lászlóffy Csaba akkori színművei fémjelezte dramaturgiai közegben is feltűnést keltő eredetiséggel és katartikusussággal kapcsolódott az abszurd mértékadó nyugati és keleti válfajaihoz. (Noha erdélyi folyóiratközlésére sem kerülhetett sor a diktatúra idején, csak utána, a marosvásárhelyi *Látó* 1990-es évfolyamában; előtte a debreceni *Alföld* adta közre 1979-ben.)

E darabban az egyetemes (képletalkotó-parabolisztikus) modellalkotás, a filozófiai tételesség, az elvonatkoztató, példázatos látomásosság a negatív sorstapasztalat végletességére épül: a félelem, a szorongás, a rettegés mindennapi élményvalóságára. (A „nem rögzíthető félelem, az ismétlődések, a bizonytalanság paroxizmusig fokozódó mindenhatóságának” inszenírozása során „Kányádi megőrzi a hagyományos drámából a feszültség állandó fokozásának élvét, s a környezetrajzban is nagyobb pontosságra törekszik, mint a 'tisztá' abszurd képviselői” — szögezi le összefoglaló irodalomtörténetében /*Romániai magyar irodalom 1944–1970*/ Kántor Lajos és Láng Gusztáv.) A fiatal, gyermekét váró (és az általánosító jelentés hangsúlyozásaképpen: név nélküli) házaspár minden, leginti-

mebb szerelmes szavát is egyenesben közvetíti a lakásukban elhelyezett lehallgatókészülék a titkosrendőrség számára. A legtipikusabb élethelyzet volt ez a romániai diktatúrában szenvedő magyar kisebbségi értelmiségiek körében — amint az ebben az otthon bensőséges légkörét is totálisan megmérgező közegben az éber önkorlátozással vegyes örökös rémüldözés viselkedésformája: a megalázottság, a kiszolgáltatottság megszokhatatlan megszokása is. A hatalmi terror kialakította tudatállapot, a bekerítettség, a körülszorítottság pszichózisa, a pszichikai börtönlét nyomora, nyomasztó légköre, amely minden kimondott szó, minden lélegzet meggondolására, a személytelen, rejtélyes, titkos felügyelet, ellenőrzés jelenlétének folytonos számításba vételére kényszerít. („Hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van”; „mert álmaidban / sem vagy magadban, / ott van a nászi ágyban, / előtte már a vágyban”; „hidegben és homályban, / szabadban és szobádban” — Illyés versét idézve; „Számon tarthatják, mit telefonoztam / s mikor, miért, kinek. / Aktába írják, miről álmodoztam, / s azt is, ki érti meg” — József Attila szavaival, a darabban is citált soraival szólva.) A férj és a feleség egyfolytában keresi, vadássza a „poloskát”, a gyanús telefonkészüléket megpróbálják eldugni, az ablakba kitenni, bebugyolálni, hangos magnózene mögé akarják saját szavaikat bújtatni, és ezernyi más csellel, manőverrel (például magnófelvételek segítségével elvégzett hangerő-próbával, hangerő-beállítással) kiiktatni a megfigyelés technikai eszközét (rádöbbenne közben, hogy még akár éppen lehallgatott kísérletezésükből is bajuk származhat — hiszen a rabnak tiltva van akármit is tudni feljebbvalói, rabtartói szándékairól, tilos akár lélekben is leleplezni őket). Mert egyébként szakadatlan az ijedelem, hogy ki mit beszél, szünet nélküli a lelket és az elmét beteggé torzító elővigyázatosság, a vendégek, a barátok minden mondatát utólag is szinte tébolyult gyanakvással elemző rágódás: hogy miből és miképpen lehet baj. Mert ebben a világban valóban bárkit bárhogyan értelmezhető lehallgatott vagy besúgott szaváért elvihetnek, eltüntethetnek, likvidálhatnak — s még a lelkiismeretfurdalás is gyötörheti a házigazdákat, hogy például gyanútlan, ártatlan vendégeiket is az ő házukban hallgatták le. (Nem mondhatják nekik — mintha „leprások” volnának —, hogy kerüljék őket; mert „ez olyan dolog, hogy még közhírré sem lehet tenni”). A rémuralom kínzó atmoszféráját csak a megszületett gyermek oldja valamelyest — egyszerre valóságosan és jelképesen —, miközben marad a rögzült, beidegződött félelem, s a keserű-fanyar önjellemzés: „a ló s az eb beledöglenék, az ember beleszokik”. S a villódzó többértelműségek, asszociációk, sorsmetaforák tömkelegét sűrítő, a groteszk komédia millió humorforrását kiaknázó párbeszéd, nyelvi és létértelmező szójátékok, metaforikus utalások, áthallások, hátborzongató bohóctréfák özöne: a jelentésszerű bizarréria színes és sziporkázó szöttek alakítja ki, az ironia, a tragifarce köntösében a legsúlyosabb egzisztenciális (történelmi, lélektani, erkölcsi) gondolatiságot emeli az érzékletesen egyetemes létvízió magasába. Amely látomás az ember hatalmi tönkretételének, lét- és identitásvesztésének állandóan fenyegető veszélyéről szól különleges művészi erővel — hangsúlyozza Kányádi

Sándor monográfiája, Pécsi Györgyi is. És „ebben a fajta groteszkben nem a kozmikus egyedüllét és szétbomlás, hanem a hatalmi manipuláció hozza létre az abszurd jelenségeket”; „a megfigyelés alatt tartott embernek összes energiáját a félelem elleni küzdelemre kell fordítania, ahogyan a redukálódott életminőség, a félelem, a gyanakvás interiorizálódása megkeseríti és ellehetetleníti a személyes, bensőséges kapcsolatokat” (Bertha Csilla).

„Nem lehet így élni” — tör ki egyszer a férfi; „csak így lehet élni”; „és élni kell” — vágja rá az asszony, mintegy felidézve az erdélyi irodalomban a harmincas évek második felében lezajlott nevezetes „non possumus”-vitát, amelyben Makkai Sándor azt állította, hogy kisebbségi nyomorúságban emberként élni nem lehet, Reményik Sándor válasza pedig az volt, hogy „lehet, mert kell”, s úgy, „ahogy lehet”.

*

Lászlóffy Csaba nagyszabású drámaíró művészetének impozáns foglalata az *Összegyűjtött drámák (Az eretnek, Jelenetek egy aggastyán estvéli óráiból)* két monumentális kötete (2005). A historikus, példázatos, lélektani, morálpszichológiai abszurd számtalan változatát és típusát teremti meg ezek a színdarabok — a sajátos stílusimitáció és fiktív szövegköziség montírozó-vibráló nyelvi szövedékében.

A Határ Győző megállapításában is „poeta doctus” Lászlóffy Csaba műveire kezdettől érvényesek az elementáris sorsérzékelés és sorskifejezés markáns vonásai, keveredve a groteszk személyiségválságok és létválságok ábrázolásának karikírozó tarkaságával. A szuggesztív feszültségteremtés a különféle történelmi és társadalmi pillanatok kivetítő éleslátás, a kiterjedt horizontú műveltségelmény, a dinamikus alakteremtő empátia és az egyetemes létmodellképző nyelvi intenzitás, stílári expresszivitás hozadékával társul; a nyelvi regiszterek sokasága az archaikustól a vulgárisig, az artistikustól a köznapig, a bölcselkedőtől a szenvedélyesig cikázik. Az abszurd drámaíró átsajátító korábbi remeklések közül (*Bolondok játéka, Hétköznapok, Alkonyat előtt*) a Mrožek „zsandárügyi drámá”-jával, a *Rendőrséggel* tematikusan is összevethető. *Az eretnek* a totalitárius hatalom, az őrjöngő erőszak parodisztikus parabolája. (Annak az időnek, amikor már nincs politikai ellenzék egy országban — írja a két mű hasonlóságait elemezve az amerikai irodalomtörténész, Donald E. Morse: „Mrožek, too, envisions a time when there will be no political opposition for the police to question or torture”.) A társadalom szakadatlan ellenőrzésére és az alattvalók kínzására berendezkedett rendőrségi vállalatok között megtestesülő eszelős zsarnokság a megfélemlítő hadműveletek során nemcsak a mértéket veszt el, hanem az erőszakoskodás értelmét is: már mindenki a hatalom gerinctelenül készséges, csúszómászó, elszemélytelenedett kiszolgálójává vált, nincs már ki után nyomozni, nincs kit puhítani, besúgni, lehallgatni, megfigyelni és lefűlelni (hiszen minden „dögvésszé”, „csórécsgavésszé” posványosodott). Megszűnt az ellenállás minimuma is, s a tö-

kéletes engedelmeskedés, sőt túlzó szervilizmus közegében a neurotikus basáskodók saját perverzitásukba fulladnak: tevékenységük feleslegesnek bizonyul, s így a „munkátlanságba” beleőrülnek. A leigázottak vegetatív, biológiai végletekként túlélnek, a parancsuralmi diktatúra viszont, kéjes terrorja tárgytalanná teljesedvén, szétzüllik. — Egy másik — elsősorban neoavantgarde, neoexpresszionista tónusú — színjáték, az *Akit a kereszten felejtettek* című „comico-tragoedia” a Krisztus-mítosz abszurd parafrázisa, az erdélyi drámairodalomban Bánffy Miklóstól, Nyíró Józseftől Székely Jánosig, Páskándi Gézáig és Szócs Gézáig ívelő profán misztériumjáték-vonulat egyik jellegadó mintája. A poentírozott gegek — a travesztias „Parodia Sacra” — rengetegében, a „commedia dell’arte”-féle ötletek közegében döntően a történelmi ember visszafordíthatatlan lesüllyedése mutatkozik meg. Az erkölcsi haláltáncnak ebben az ezer éveken keresztüli forгатagában a csavargó hipszter alakját öltő Krisztus (vagy a Messiás álarca mögé megrendezett illúziókeltés céljából bújó hippí?) először a megfeszítettségét sürgeti, majd a keresztről való levételéért rimánkodik — eredménytelenül. Ami változatlan: a lezüllött emberi milió drasztikus érdektelensége, közömbössége és vulgáris ellenségessége minden magasabb eszménnyel szemben, és képtelensége a legcsekélyebb szolidaritás gyakorlására. A halál mutatványával és a feltámadás demonstrálásával a megváltás csodáját kínálná fel a Csavargó, de a hulladék-lét vásári mocsarában fulladozó (léha és közönyös részekéből, kábítószeresekből, kofákból, prostituáltakból összeverődő) tömegek ezt egyáltalán nem igénylik. Pilátus is sokáig vonakodik a döntéstől, s ezt ugyanazzal az élvezeteg cinizmussal teszi, mint amellyel azután a felsőbb hatalmi játszmákhoz simítja viselkedését. A kiprovokált felfeszítettség pedig örökkévalóvá dermed: a kereszten függő Csavargót — megállapodásuk ellenére — nem veszik le (se nyíltan, se titokban) a római százados és katonái. Résztétlenül vonulnak el a feszületen vonagló, hosszú agóniára kárhoztatott szenvedő élő szemei előtt a további történelmi korszakok is: a kora újkori vallásháborúknak, türelmetlen hitvitáknak az olyan hipokrita katolikus és protestáns szereplői például, akik a kisajátíthatónak vélt eszmét hamis ürügyként öncélú (és olykor gátlástalanul alantas) érdekek álszent legitimizálására használják, de akik az egy korty vízért epekedő-könyörgő s a kiszabadításáért esdeklő, sőt blaszfémikusan-átkozódva üvöltő valóságos Krisztust képtelenek megszánni, szomjúságában megenyhíteni, illetve odaszegezetségéből kioldozni („neki ott fönt van a helye” — mondván). (Az értetlen fanatizmus ellenében csak egy diákban éled valódi, őszinte együttérzés.) A csoda elmaradása így a végtelenbe fut: a teljes lepusztulásig tart. A beckett-i szemét- és törmelékhalmozban botorkáló világháborús hadirokek Vladimir — Godot-ra várva — arra eszmél, hogy az utolsó lehetévével még mindig az őt becsapó rómaiakat hívó Csavargó is vár valakit: közös sorsuk a várakozás eternitása; Vladimir tehát a dorbézolva röhögő katonák (mongolok, germánok, törökök, keresztes lovagok, jenkik stb.) előzőnlő csődületében — amely az eldurvult emberiség elemi transzcendencia-

érzékelésre, egyszersmind konkrét szenvedésnyhítésre való alkalmatlanságát jelképezi — olyan kivétel, akit még megérint a kínhalál elviselhetetlen látványa.

Ez a maró iróniájú, szardonikus „protest”-hangvétel sokban a beat-költészeti kiáltással és üvöltéssel rokonul, s a tüntető ítéletesség világszemléletét demonstrálja. Hasonló arányú bölcséleti teljességigény munkál a szövegjátékai, de még inkább hangnemének frivolitása szerint már a tulajdonképpeni posztmodern szemléletvilággal is erősen rokon *Homunculus*-ban. Ez a különös drámai emberiség-, világ-költemény vagy emberiségdráma, emberiségi sorsdráma (a „Menschheitsgeschichte”, „Menschenheitsdichtung”, a „poèmes d’humanité” körébe tartozván) az ókortól az indiánmészárló amerikai újkorig, majd tovább, a brutálisan elgépiesedő és eltechnicizálódó emberi civilizációig pásztázza végig a romló emberi jellem történelmi környezeteit, s jut el a kiábrándító csőd végpontjáiig. A mindig semmibe vett, kihasznált, meghurcolt örök kisembert (Madách Ádámjának torz ellenpéldázataként, Örkény Pistijének párfigurájaként) megtestesítő, allegorizáló Homunculus — aki a hivatalok állandó packázásaitól megundorodva csak így siránkozik: „De az én életem... nemcsak hogy véges... de a semmnyi után közeledik már a... a nagy Semmi felé!... Meg kell tudnom, miért nem élhettem én is... bár valamennyit!” — végül fellázad a főhivatalnok ellen, akiről kiderül, hogy nem más, mint egy robot: „Robotkormányzó”.

S az újabb Lászlóffy-művek (amelyekből *A cáraryuska álma* című legutóbbi, 2005-ös drámakötet válogat) is arról tanúskodnak, azzal tűnnek főként ki, hogy szerzőjük „a klasszikus és az abszurd drámának is szinte minden elemét felfüggeszti, idézőjelek közé helyezi annak érdekében, hogy a drámabeszéd grammatikájának egy egészen különleges, egyéni módozatát alakítsa ki” (ahogyan *Magyar abszurd* című tanulmányában Vilcsek Béla állítja). Mozaikos filmtanulmányok, történelmi rémhistóriák, pszicho-fiziológiai aberrációkat kiveséző tragikomédiák telítődnek abszurd víziókkal és stilizáló álomjelenetekkel, képtelenül irreális mozzanatokkal jelképesítő bohócmodókakkal és morbid helyzetlátomásokkal. Szorongat a családi elidegenedés, a szeretetlenség, az elmagányosodás — torzsalkodó ellenségességgel, gyűlölködéssel, álnok képmutatással tetéztve (*Tetemrehívás — avagy egy hulla pluszban, Szabadon választott gyakorlatok szökéshez, Az élő tekerés, Minden hangulatváltás villámcsapás, Mitől depressziós a macskám?*) —, s a szoba közepén tátongó gödörből kibányászott emberi csontokkal játszadozó és az egész elfuserált életén kesergő nagyapa a többiek szemébe vágja: „Össze vagytok láncolva a napi hírekkel: kis betörések, demagóg ígérek, valutacsempészs és a dollár napi árfolyama... Meghiúsított merénylet, sikeres népirtás. Folytassam?” (*A gödör*).

*

Szőcs Géza *A magyar ember és a zombi* (2003) című reprezentatív kötetébe foglalt „drámás történetei”, amelyek a nyolcvanas évek végétől napjainkig sorjáznak:

a késő- vagy utómodern, a posztmodern, az abszurd-groteszk drámaszövegkép-zés esztétikai-poétikai karakterjegyeinek egész különleges és bőséges tárházát nyújtja. A szellemi fölény magaslatain, a költői intelligencia éteri szféráiban reflektálnak ezek a darabok az emberlét örök vagy akcicens nyomorúságaira, rejtett vagy ordító kínjaira is; pontosabban: a frivol irónia, a fekete humor, a szóvicc nyelvi invenciójában és eklektikájában alkotják meg a történelmi helyzetek fölötti értelem és spiritualitás (heideggeri módon) létmegvilágító, életátértékelő lehetőségeit. S így a konkrét tényvonatkozások vagy az általános sorsérzetek felismertetése sem a hagyományos tragikum, pátosz, sirató vagy lamentáló vádbeszéd hangzaskörében zajlik már, hanem a keserűséget is oldó-átalakító (noha nem hatálytalanító) abszurditás, bölcséleti kedély, aleatorikusan villódzó beszédmód közegeiben. Szócs Géza „megszövegezései” „a radikális jelenlét láthatóvá tett nyelven rögzített dokumentumai”; iróniája filozofikus, „a szöveg egyaránt vonatkozik a történelmi eseményre és annak jelenbeli értelmezésére”; „a parafrázis hagyományt alapít”, amely hagyomány „túlnő az értelmezés hermeneutikai körén is, hiszen — mivel az átírat is költői szöveg — az értelmezést is a kulturális emlékezet műalkotások számára fenntartott mezejébe helyezi vissza” — ahogyan portrétanulmányában újabban Prágai Tamás is megállapította.

A posztmodern jegyek (regiszterkeverés, hibriditás, töredékesség, stílusimitáció, jel- és jelentésszóródás, a mű-, a műfaj-, illetve a személyiséghatárok relativizálódása, maszkos-átvetítő intertextualitás, kollázs-, bricolage-technika vendégszövegekkel, jegyzetekkel, kottákkal, rajzokkal stb.) bámulatos (mondhatni példatáros) sokszínűségben sziporkáznak elénk — miközben a nemzeti sorstragédiák burleszkbe és abszurd poénokba játszatása éppen nem a nyilvánvalóság érvénytelenítésére, hanem a historikus katasztrófákban tobzódó képtelenség formailag is hangsúlyos exponálására szolgál.

A nyelvi ötletgazdagság kavalkádja, s a morajló létkérdések kataritikussá mélyülő lényegvonatkozásainak eszméltető sugárzása: jellegadó vonása e dráma-műveknek. A posztmodern szöveguniverzum virtuóz kibontásához gyakran a mitikus-biblikus asszociációk, a jelképes-sugallatos analógiák rengetege is erőteljesen hozzájárul, s a heterogén párbeszéd, jelenetfragmentumok, helyzetkomédia-miniaturák, lírai betétek füzérét valami archaikus őstudás mélyértelműsége itatja át lélekről és jellemről, erkölcsről és árujáról, isteni és emberi titkokról. A *Passió*-ban a rejtjelekbe oltott érzékfölköttség nyelvjeles érzékeltetése zajlik, miközben a démonikus gonoszság (önzés, vakság, irigység) elképesztő morbiditása is megnyilatkozik; az istengyilkos tömeg így ordítózik Jézus ellen: „Pénzért gyógyított! Aj, be sok tömérdék kincset szedett össze! Engem miért nem gyógyított meg? (...) Meglépett a hitközség pénzével! Huá, huó”; Barabbás — jogosnak tekintett népszerűségét kihasználva — már királlyá választatását tervezi; a kereskedők — már a Golgotán — faragott feszületeket árulnak, „olcsón”, aztán a számból készült kolbászt; Pilátus azért hiszi kiválasztottnak magát, mert amíg Krisztus-követők lesznek a földön, az ő nevét is „imájukba foglalják majd”; és

így tovább. A groteszk komikum kíséri azután az árulásának jelétől a környékbeli kakasok kiirtásával — de mégis hiábavalóan — menekülő Péter apostol „apokrif” történetét (*A kakas*), vagy a heródesi gyermekgyilkosság eszelősségét, a rémuralom általános természetrajzát is, amely — aktuálpolitikai értelmezhetősége révén — részint mintha anticipálná a merénylettől rettegő Ceaușescu végül ténylegesen bekövetkező likvidálását (*Karácsonyi játék*, 1988). És a nyelv- és identitásvesztés, a kollektív önmegsemmisítés harsány bohózata — Bréda Ferenc találó (és Szőcs Géza monográfiája, Blénesi Éva által is idézett) fogalmával: „megaburleszk”-je — *A kisberek böszörmények*, amely — visszatekintve — 1989-nek, a diktatúra utolsó évének a hírhedt eseménymotívumait (falurombolás, a zsarnok egyre tébolyodottabb medvevadászatai stb.) vonultatva fel karikázza a kiszolgáltatottságában a vallás- és bőrcsere eszközével magát szerecsenként menteni remélő kisközösség sorsát, a magukat fekete festékbe mártók és a „reiszlamisítás” ábrándját kergetők boszorkányszombati erkölcsi (nemzet)haláltáncát. (Amely haláltánc hangulatilag hasonlatos többek között a *Balkáni gerle* lakodalmi felfordulásához.) Amikor „az önfeladás illúziója nemcsak hogy haladéknak nem bizonyult, de a továbbélés vigaszának helyébe a megmaradás szégyenét hozta”, s „a reménytelenség fordul bacchanáliába”, „az ésszerűség látzatában fellépő esztelenség” (ahogyan Márkus Béla taglalja). Miközben égető kérdés marad, hogy ha vannak védett állatok, miért nincsenek védett népeknyelvek is — merthogy bármely nyelvnek, mint lehetséges világnak a megsemmisítése metafizikai bűn és botrány: „egyenlő Isten arculcsapásával” (Szőcs Géza egyik esszé-kommentárja szerint).

És meghökkentő travesztíába, gegparádéba oltott melankólia vonja be az egész ezeréves magyar történelem tablóját is (*Ki cserélte el a népet?*). A mikszáthos (*Új Zrínyiász*) humor mellett a sorspanoráma döbbenetes vetületeit (Németh László-i megfogalmazásban, hogy hol és „hogyan veszett el magyar a magyarban”), igazságait is fölkavaró és játékba hozó — s így remekműszámba vehető — színdarab az erkölcsi degeneráció és az értelmi leépülés végállapotait parodizálja, amikor maga a nemzetvesztés ténylegessége is már az öntudatlanság vagy a tévéértelmezések sötétjébe hull. Az önmagából kivetkőzött vagy kifordított nép („olyan a magyar, mintha vendég volna önmagánál”) már semmit nem ismer fel az eredeti nemzeti érdeket és a szellem magasrendűségét képviselő vezetői szándékaiból és értékeiből, sőt leplezetlen gyűlölettel kel föl ellenük. Az elhivatottságból fakadó áldozatvállalás tökéletes kudarcot vall az alantas rágalom és értetlenkedések mocsarában a hős egri várvédőktől Petőfin át Csontváryig. Győz az árulás, az eszményhordozók kiátkozása. Dobó Istvánt egyfelől azzal vádolják, hogy ő a heroikus kitartás erőltetésével a magyar vérvesztéséget akarja növelni, vagyis valójában török megbízást teljesít, másfelől viszont azzal érvelnek ellene, hogy a törökök őt úgymond vehemensen „törökellenesnek” tartják, ezért más vezetőre van szükség: olyanra, aki kellőképpen „mérsékelt”, „tárgyalóképes”, akivel a török „hajlandó leülni”. Petőfit mint „muszkavezetőt” kergetik el, a feltámadó Ár-

pádtól pedig még a vérszerződés érvényességét is elvitatják. Minden hazug megalkuvásra, csalásra találtatik átértelmező, elleplező magyarázat, a beszéd mindent képes igazolni, a valóság igazsága megfoghatatlanná illan, mert artikulálhatatlanná válik. Bekövetkezett, amit az egyik jelenet végén — a szövegköziség nyelvjátekai révén — elhangzó Vörösmarty-idézet definiál: „Neve: szolgálj és ne láss bért. / Neve: adj pénzt és ne tudd mért. / Neve: halj meg más javáért. / Neve szégyen, neve átok: / Ezzé lett magyar hazátok.” A „váltottlelkű”, magát elcserélő-elpusztító népet nem lehet tetten érni, mert „időközben elcserélték a nyelvüket, a vallásukat, a királyukat, az isteneiket”; így az önmagával sem azonos nép, e „kettős tudatú, szerencsétlen nemzet, mely saját magát emészti föl, mely tulajdon vérébe vert csapot, megsemmisíti legjobb fiait (...) egy olyan nép, mely nemsokára el fog fogyni s csak szomszédai históriáiban fog tovább élni — egy nemzet, amelynek alig ezer év kellett, hogy elpusztítsa önmagát. / Mintha élne s mégis meghalt volna? / Mintha látott kép után epedne. / Egyfajta árvagyermek. / Igen. / Félelemmel és gyanúval nézi, / Dolgait hogy más keze intézi / Folytonos, bár lassu működéssel. / Mintha élne s mégis meghalt volna. / Így megy egykor félhold éjszakáján / Egy törött szántóvas van a vállán, / És megáll egy künn felejtett háznál, / Mintha vendég volna önmagánál.” — „Lehet-e szabad az a személy, és kiterjesztve, az a nemzet, amelyik nem tudja, hogy ki is ő valójában, lehet-e szabad az a nemzet, amelynek nem adatik meg az identitás tudásának bizonyossága?”; „érthetővé válik a kapcsolat, amely a nyelv elkülönбöződése és a nemzet elkülönбöződése között fennáll. A dráma egyszerre beszél a nyelv és a nemzet alapvetően elkülönбöződött vagy elkülönбöződő jellegéről” — boncolgatja ezt tanulmányában Sántha Attila.

Gondolati és poétikai összetettség, polifónia, esztétikai változatosság, súlyosság és szikrázó légiesség megragadó egyensúlya: minden Szőcs-darab sajátja. Legyen az Shakespeare-pastiche vagy -parafrázis, illetve „montázsdráma” (Szakolczay Lajos) („*Rómeó és Júlia*”), lét és szerep, művészet és művészsors titkait megrázó életfilozófiai felismerésekkel és stilizáló kultúrtörténeti utalásokkal fessegető példázat vagy szimbolikus vízió (*Pandó és Martinek, Don Quijote esete Dulcineával, A szirén*), hétköznapi banalitást láttelező tragikomikus hangjáték-humoreszk (*Kisvárosi történet, A virágos láda*), vagy a kelet-európai diktatúra politikai pszicho-terrorját, sötét titkosrendőri machinációit élesen átvilágító filmforgatókönyv (*Bombázó lányok árnyékában*); vagy akár az ötvenhatos nemzeti misztérium lírai dramatizálása (*Liberté 1956*). S az összhatás: ami a mindenkori nagy nyelvi, művészi, önismereti élményeké.

*

Mint talán ennyiből is kitetszik: kisebbségiség, erdélyiség és modernség egyáltalán nem kizáró — sőt inkább egymást feltételező fogalmak tehát. „Az erdélyi magyar szellem arra van hivatva, hogy kicsiny lehetőségek között, nagy erőfeszítéssel egyetemesen emberi szellemmé legyen. Erdély legkiválóbb fiai mindig

éreztek, hogy olyan magaslatokra kell emelkedniök és emelniök népüket, honnan ők is megláthassák a nyugati kultúra palotáinak és bástyáinak ormait, de őket is megláthassák onnan azok, akik az emberi szellem haladásának határvonalát figyelik” — amint azt Makkai Sándor már régen megállapította. S az erdélyi magyar irodalom legjobbjai ma is együtt képviselik művészi tradíció és újítás összetartozó szellemiségét — mint láthattuk, a naturalisztikus, az absztrakt, a mágikus vagy misztikus abszurd számtalan válfajában is. S elvonatkoztatás és referenciális jelentésség is sokféleképpen fonódhat össze. Vincent B. Leitch, a posztstrukturalista kulturális tudományok egyik vezető kortárs amerikai elméletírója szerint: „Az esztétika nincs elvágva az etikától vagy a politikától. Ekképpen az irodalomtudomány feladata nem egyszerűen az olyan esztétikai vizsgálódás, amely az értékelést és a kifinomultságot célozza meg, hanem az olyan kulturális elemzés, amelyet a társadalmi megértés és az emberi emancipáció érdekel” („Aesthetics is not severed from ethics or politics. Thus, the task of literary study is not simply aesthetic scrutiny in the pursuit of appreciation and refinement but cultural analysis in the interest of social understanding and human emancipation”). Ezt figyelhetjük meg és ezt a szintézisigényű értelmezőmódot bizvást követhetjük az erdélyi irodalom vizsgálatakor is, mert ennek a kultúrának a hitelessége minden bizonnyal abból is származik, ahogyan, amilyen esztétikai megalkotottsággal, művészi gonddal és formatudattal viszi színre az elsődleges közösségi és nemzeti sorsproblematikákat: a személyes és térségi etikai-egzisztenciális kríziskérdéseket.

Molnos Zoltán: UTAZÁS

Burján Emil

Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (I.)

Egyik kedvenc tanárom a marosvásárhelyi zene- és képzőművészeti liceumban Nagy Pál volt, a Barangolások a képzőművészetben szerzője, aki egyszer azt a házi feladatot adta, hogy írjunk a megyei tárlatról. Akkor kezdtem a mesterségbeli kérdések mögé kukucskálni. A legalapvetőbb, a művészetek egészére vonatkozó ismereteket Fülep Lajos írásai kínálják. Az első világháború alatt született tanulmányait a Kriterion Könyvkiadó jelentette meg Magyar művészet, európai művészet címmel. Bőven idéztem Fülep Lajostól Túlzás a szép című, Váci Mibály líráját elemző, a Magyar Elektronikus Könyvtárban megtalálható tanulmányomban, most, hogy hozzáférhető munkásságának mintegy negyede-fele, a műbölcselő esztétikájának főbb mozzanatait próbálom az iránta érdeklődők számára, a szerző szikár modorában, összefoglalni.

[0.01] KÖTETEI

Első zsenjét a Budapesten született Fülep Lajos (1885–1970) tizenhárom évesen „gyermek és kamaszkora városának lapjaiban” (Babus Antal: *Tanulmányok Fülep Lajosról* [József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2003] 10. o.) — a *Torontál* és a *Nagybecskereki Hírlap* című újságokban 1898-tól jelentette meg. Műbölcselőnk levelezését 1990-től kezdődően hét, sárga fedőlapú kötetben gyűjtötték össze („Szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra”. Recenzálta Vekerdő László, aki sorozatban közölt cikkeinek átdolgozott változatát kötetben *Fülep Lajos levelezése* címmel tette közkinccsé. [József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2009]) Levelezésével párhuzamosan több nekifutás után mostanig műveinek mintegy fele került ki a nyomdából az *Egybegyűjtött írások* sorozat első három (I, II, III.) kötetében. Az 1988-as évszámot, és *Cikkek, tanulmányok* alcímet viselő első kötet az 1902 és 1908 között keletkezett írásait tartalmazza, a második, 1995-ben megjelent kötet az 1909–1916 közöttiek, a harmadik pedig 1998-ban került a könyvespolcokra és az 1917-től 1930-ig megjelent cikkeinek-tanulmányainak gyűjteménye. Hosszú évek óta várja a halhatatlanságot az utolsó negyven év (zömében még kéziratot hagyatékával és) termésével a többi három kötet. Amiket ma (Tőle és műveiről) még kézbe vehet a kíváncsi utókor, a következő kilenc-tíz könyv: *Magyar művészet* (MM; *Athenaeum*,

1923), azt az 1916-ban megfogalmazott három tanulmányt tartalmazza, amelyet 1918-ban és 1922-ben a *Nyugat* jelentetett meg. Újabb kiadása néhány későbbi tanulmánnyal kiegészítve a *Corvina* Kiadónál 1971-ben *Művészet és világnézet* alcímmel látott napvilágot, amit majd *Európai művészet, magyar művészet* címmel a bukaresti *Kriterion* újraközölt 1979-ben reprók nélkül, majd reprókkal 2001-ben; *A művészet forradalmától a nagy forradalomig* (Magvető Könyvkiadó, 1974) két kötetben az 1920-ig született írások válogatása; *Rippl-Rónai, Csontvári, Derkovits* (Magvető, 1975); *Művészet és világnézet* (MV.) (Magvető, 1976; az 1920 és 1970 közötti cikkek válogatott gyűjteménye); *Magyar Filozófiai Szemle* (MFSZ. 1985, 1-2) közölt Fülep-kézirat-részletet, születésének centenáriumán; *Fülep Lajos emlékkönyv* (EK. 1985) kortársak tanulmányainak, visszaemlékezéseinek gyűjteménye; *Tudományos ülésszak Fülep Lajos születésének századik évfordulójára* (TÜF) (Pécs, 1986, Dunántúli dolgozatok [E] Művészettörténeti sorozat); *Vajda Kornél: Fülep Lajos* (a 2000-ben indult *Tudós tanárok — tanár tudósok* sorozat hatodik kötete, a kísérő tanulmányt írta, a szövegeket válogatta Vajda Kornél; kiadja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum — Budapest, és a XII. Kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ) — hat szemelvényt közöl a *Magvető* 1974-es és 1976-os köteteiből; *Nagy Endre: Fülep Lajos művészetfilozófiája (1923–1944) — Tanulmány — Z-füzetek/15* (A sorozatot szerkeszti Simor András). A szerző 35 oldalon szemlézi „a harmincas évek közepén-végén készült (kéziratban maradt) művészetfilozófia” 340 folioból álló (MS 4363/1 jelzésű) kéziratát.

(A Fülep Lajossal foglalkozó egyéb tanulmányokat esetenként egy-egy idézetünk felhasználásakor a szövegben emlitem meg.)

[0.02] EMLÉKKÖNYV; TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK

Hanák Tibor egyik könyvének a még monarchia kori századelő filozófusait felvonultató írásában szerepel „továbbá Fülep Lajos művészettörténész”, akinél „háttérbe került az eddig sokat bírált negativitás, az abszolútumok relativizálásának problémája, és Nietzsche egy új világnézet vagy vallás képviselőjeként jelenik meg előttiünk, ki az »Embertavaszt« hirdette.” (Hanák Tibor: *Az elfelejtett reneszánsz — A magyar filozófiai gondolkodás a század első felében* — Göncöl Kiadó, 1993, 156. o.)

Figyelmet érdemel a bemutatás sokatmondó aszimmetriája, amennyiben Fülep Lajos ugyan „művészettörténész”, de tanulmányában továbblátott a filozófuskortársak szellemi látókörén. Tényleg kilóg a sorból, mert művészettörténészként a filozófia magas fokú művészetét rejtve gyakorolta. Azaz metafizikája teljesen belesimult a tárgyválasztások és -kifejtések módszereibe. Vas István telitalálata szerint ez „nem leíró, hanem teremtő művészettörténet”. (2158. sz. levél) — A Tudományos ülésszak dolgozataiból az ott elemzett művek bemutatásánál fogok egy-egy idézetet hasznosítani. Módszeréről a *Fülep Lajos emlékkönyv* írásaiból a következő észrevételeket érdemes idézni, mintegy ajánlás helyett. (A szerzők neve után zárójelben a megjelenés éve, az idézet mögött pedig az *emlékkönyv* [EK.] oldalszáma szerepel.)

Alexander Bernát (1910): „Amennyit gondolataiból, munkásságának módszeréről, szempontjairól tudok, azt a várakozást kelti bennem, hogy műve kiváló alkotás lesz. Ez a fiatalember oly érett gondolkodásában, oly kitarító a dologba való elmélyedésében, és oly filozófiai szellemű fölfogásában, hogy átugorta a kezdet nehézségeit, tökéletlenségeit, próbálgatásait. A zseniáliskodó pózt nem ismeri.” (EK. 8) „Igen értékes Fülep Nietzsche-tanulmánya. Látszólag nem analizálja Nietzschét, hanem rövidítve előadja. De aki ismeri a gazdag Nietzsche-irodalmat, azonnal látja, hogy a szerző maga is jól ismeri, önálló gondolkodással felhasználja, és gondos elemzés alapján adja Nietzsche egész gondolkodásának szintetikus képét. Többnyire saját szavaival jellemzi Nietzschét, lefordítja egyéb műveinek jellemző részeit, és kerek irodalmi képet állít össze a részekből.” (EK. 9)

Lukács György (1910): „Mindegy. Akár ok, akár ürügy a Fülep Lajos előkelő tartózkodása; akár stílusokokból történt, akár fejlődésökönómiaiakból, én olyan nagy és nyugodt erőt érzek ebben a hangban, hogy végleg eltűnt már belőlem az első pillanatok csalódásérzése. Milyen biztos és erős lehet valaki, aki — a mi gyorsan és izgatottan fejlődő országunkban, ahol a legjobbak kétségbe vannak esve, ha nem láthatják napról napra saját fejlődésüket — így ki tudja várni a maga fejlődésének természetes teljesüléseit. Talán átmenetnek kellett ez a hűvös tartózkodás az első esszéik nyugtalan tüzei után, átmenetnek az igazi nagy dolgok felé (amiknek útjait talán tavalyi cikksorozata az új stílusról jelezte). Talán ezért kellett. De bizonyos: nincs jogunk türelmetleneknek lenni Fülep Lajossal szemben; türelmetlenebbeknek nála magánál.” (EK. 12)

Alexander Bernát (1923): „Az a melegség, amellyel Fülep Izsórol szól, a lelkesültség, amelyet hőse és hősenek tehetsége iránt érez, megdobogtatja szívünket. Ilyen művészeti írók kívánunk magunknak. Sehol szándékoltság, csak mély belátás, amelyet egy kívülrőlálló mellétekintet nélkül közül velünk. Ábrázolótehetségére nem büszke, nem gőgös író, ékesszóló, de csak tárgya érdekében.” (EK. 26) „Ez művészetfilozófia, teljesen európai, de mégis egészen önállóan végiggondolt és energikusan előadott művészetfilozófia. Az egész könyv plasztikus kidolgozása a tisztán művészi nézőpontoknak, amelyeket nem könnyű reprodukálni, de mégis teljesen végiggondoltak és megírtak. Csak Európa legjobbjai emelkednek a művészet szemlélet ilyen magaslataira.” (EK. 27)

Szilágyi Géza (1923): „Gazdag és bátor könyv Fülep munkája. Oly gazdag, hogy hasábkok kellenének tartalmának csak valamelyes jelzésére is; oly mély, hogy olykor, művészeti kérdések tárgyalása során, egész szellemi és erkölcsi lényegünknek leggyökeréig nyúl; oly el nem lágyíthatóan bátor, hogy az igazságkeresés vágyában semmit sem tisztel az igazságon kívül, amely felé hideg megfontoltsággal, de lázas szenvedélyességgel is tör. Fülep Lajos neve nem ígéret többé: minden vérmes ígéretnek dús beteljesedését hirdeti immár ez a magyar műtörténetben és műbírálatban arisztokratikussá előkelősödött név.” (EK. 29)

Lőrincz Ernő (1943): „Tudták ugyan [Riegl és Dvorák], hogy mit akarnak, de csak abból, amit az eddigi műtörténetből hiányoltak; s tisztában voltak úgy-abogy az úttal is, amilyen akaratukat keresztülvihették; de híjával voltak annak tudatával, ami viszont Fülepben *primum movens* volt: annak tudatával nevezetesen, hogy miért »kell is« mindezt éppen így s nem másként akarni.” „És e helyütt Fülepnek egy harmadik tulajdonságára is rá kell mutatnunk, mely most már a műtörténet hazánkbeli művelői fölé emeli toronymagasba: a probléma-

látásra s a vele járó módszerességre. Nálunk — ahol évtizedekig képesek voltak e tudománnyal foglalkozni anélkül, hogy végére jártak volna annak, hogy voltaképpen mi is a művészet; vagy az, hogy történet és történelem; vagy épp hogy művészettörténet — az ilyesmi az egyetlenségig ritka. Az egy Fülep Lajos sajátja volt, aki mielőtt művészettörténetet írt volna, feladta magának mind e kérdéseket, s becsületesen meg is oldotta.” (EK. 47) „Így tekintve a formát, művészetén mármint a szellemnek (a világnézet médiumán keresztül, mint tartalmon keresztül) érzéki valóságban való megtestesülését, konkrét formává lényegülését érti Fülep; aminthogy ezek után művészettörténelmen sem érthet egyebet ezen átlényegülésnek utánképzésénél, rekonstrukciójánál, a formának idő- s térbeli alakulásait, e kozmikusnak nevezhető folyamat egyes mozzanatait, mindig a szüntelen fejlődésben lévő világnézet változásaira vonatkoztatva.” (EK. 48) „Az objektuma megszabta módszertani követelményeknek megfelelő műtörténetnek is szintetikusnak kell lennie tehát. És az is a Fülep — logikai megalapozottság tekintetében is egyedülálló — koncepciójában: szintézise a közösség elvében kifejezésre jutó egyetemes és nemzeti, nemkülönben a kontinuitásban kifejezett örök és fejlődő művészet egymást feltételező korrelációinak.” (EK. 50)

Németh Lajos (1965): „Fülep Lajos életművében a művészetfilozófiai és esztétikai kérdések involválják egymást.” (EK. 69)

Lőrincz Ernő (1967): „Első, 1904-ből való írásaitól kezdve Fülep Lajos hat évtizeden át egyszerre filozófus, művészet- és irodalomtörténész, képzőművészeti, színi- és irodalmi kritikus.” „Nem mindennapi sokoldalúság, sokféleség. S mégsem ez a megkapó az emberben s művében. Igazán nagyszerű bennük az eredetiség és a teljesség. Eredetiség a roppant erudíció, teljesség a tömegtelen töredék ellenére.” (EK. 72)

Perneczky Géza (1970): „Általában mindent támad, vagy legalábbis mindent kritikusan távolabbra helyez magától. Nem tanítványa senkinek, nem tartozik iskolákhoz, és nem akar iskolát alapítani. Ez a fölületes függetlenség a kor levegőjében rezeg.” (EK. 80) „Fülep kitartott a maga egyéni útja mellett, mindvégig bizonyos távolságban maradt a német filozófia doktrínáitól, és azt a derűsebb és harmonikusabb tapasztalati realizmust vallotta, amire a görög művészet kánonjai és Itália történeti emlékei, szellemi éghajlata tanították őt. Ez a szellemi atmoszféra határozta meg a változó történelmi körülmények között is egész pályafutását, művészetfilozófiai életművét.” (EK. 81) „Érzékei és gondolatai rögtön kinyíltak a nagy lehetőség előtt: megformálni önmagát, mint beavatottat. Értéket, stílust adni egyéniségének, és ezzel belépni a megcsodált kasztba, a művészek és filozófusok birodalmába. A gondolkodó elithez vezető lépcső fokai a következők voltak: kritikusnak lenni, de a filozófus attitűdjével; filozófusnak lenni, de a művész attitűdjével. Az a kritikus, aki filozófiai normák alapján dolgozik, a kritizált tárgy, a művészet fölé emelkedik, hiszen a legmagasabb létforma, azaz a filozofálás segítségével a legmagasabb rendű életnek, a művészet fölötti művészetnek is birtokosa.” (EK. 82) „Fülep szuverénül kezelte a filozófusokat is, és volt annyira független, hogy maga választotta meg magának azt a metafizikát, amiben nem hitt, s amit kedvvel és hűségesen tagadott.” (EK. 83) „Fülep cikke végén mulatságosnak találja, hogy Stirner milyen kíméletlenül szakít minden hittel, csak hogy a saját hitetlenségében hibessen — az olvasó viszont úgy érzi, az is figyelemre méltó, hogy Fülep milyen hévvel teszi magáévá mások hitetlenségét, hogy a maga hívő voltában ne hibessen. Mert Fülep alapjában hívő lélek, aki normákat, ideákat ke-

res, és szélsőségesen radikális magatartása, a Stirner-tanulmányban is hangoztatott individualizmusa csak álarc, mely mögött igazabb értékekre vágyó igényességet sejtethetünk.” (EK. 83)

Németh Lajos (1970): „Másképp ő mindig választ keresett a végső kérdésekre is. A művészettörténet-tudomány szükségképp a részleges igazságok, a rendszerigazságok tudománya, egy-egy művész iskola analízisekor vállalja, hogy megmarad a relatív igazságok szintjén. Fülep Lajost ez sosem elégítette ki, mindig tovább kérdezett, és csakhamar eljutott olyan talányokhoz, amelyek fürkészése már nem fér a művészettörténetírás kereteibe.” (EK. 119) „Filozófus volt, és igazi területe a művészetfilozófia. Művészetfilozófiája homogén rendszer, szemlélete pedig mindenekelőtt történeti és dialektikus.” (EK. 119) „Ugyanakkor mindig a műből indul el, bár mi sem áll távolabb tőle, mint az impresszionista művészetkritika módszere. Módszerének talán legizgalmasabb vonása volt, hogy a filozófiai általánosítás során nem vesztette el a konkrét művekkel való érzéki kapcsolatot. A művészet szférája számára mindig konkrét, és ezt a filozófiai absztrahálás során sem tagadta meg.” (EK. 120)

Miklós Pál (1972): „Fülep Lajos ugyan a művészeti jelenségeknek egy szempontú (egyszerű) leírását és értelmezését kísérel meg jelentős műveiben, ez a szempont az esztétikai fenomenológia nevet kaphatná — ha következetes volna. De éppen az a jellegzetessége, hogy a művészet történetének konkrét valósága folyton korrigálja. Nemcsak tárgyára, a művészetre vonatkozólag, hanem a tárgyalás módjára, a jelenségek szemléletére is érvényes alapgondolata, »az esztétikai abszolút és a történelmi relatív korrelációja« voltaképp tudományos módszerének princípiuma. S ebből — éppen műveinek hitele, időálló volta tanúsítja — nem is olyan kanyargós az út a mi tudományos módszerünk és szemléletünk irányába.” (EK. 124)

Vekerdi László (1974): „Pernetzky ugyanis Fülep Cézanne-élménye és nagy firenzei tanulmányai alapján a »szellem emberét«, a »beavatottat« rajzolja meg: azt a »szerepet«, azt a filozófikus magatartást, amit a világ tolongásából kiváló elit entellektüel ölt magára az emberi jelenségek megismerésének adekvát bázisa és alapja gyanánt. A Pernetzky rajzolta kép kétségkívül igazolható Fülep idézetekkel és részben (többször interpretáció nem törekedhet) valószínűleg hiteles is; de végül mégis mintha inkább illene — mondjuk — Stefan Georgéra, semmint Fülep Lajosra. Pernetzky ugyanis következetesen kihagyta a képből — Kákániát. Márpedig Fülep Lajos először is Kákániában élt, s csak azután volt — mert volt — a »Szellem Embere«. (EK. 127) „Természeti folyamatok és műalkotás ellentéte, jelenségvilág és formavilág egymást megvilágítja — úgy, amint a montecassinói summában — fontos és állandó módszer Fülep filozófiájában. S nemcsak az eredmények miatt, hisz Fülep filozófiájában a módszer sohasem eredménycentrikus. Az idő befejezetlenségének alávetett jelenség és a folytonosságból kiszabadult forma komplementaritása mérlegként óvta Fülep filozófiáját két diametrálisan ellentétes, divatos és nagy jövőjű monizmustól: a neoplatonizáló esztétizmustól és a szellemi-történeti pozitívizmustól; vagy a két irány legismertebb változatát említve: a George-körtől és a Bécsi Körtől. Jelenség és forma kiegyenlíthetetlen ellentétének erőterében Fülep filozófiája esztétikum és historikum fölé emelkedett; struktúra és empiria, dedukció és indukcio tradicionális küzdelmeitől még csak nem is érintve haladt a maga útján.” (EK. 141) „A kialakulás szempontjából azonban elegendő megjelent nagy dolgozatainak vizsgálata: ezekből is jól kiolvasható — persze a félreolvasás lehetőségével is számolva —, hogy filozófiája Nietzsche gondolatvilágának intenzív kritikájával kapcsolódik az évezredek európai tradícióba.” (EK.

142) „Fülep filozófiája azonban ezen a szintézisen túl kezdődik. Az 1909-es nagy Nietzsche-kommentárral.” (EK. 142)

Granasztói Pál (1974): „A művészetéről beszélve pedig olyan tudással, áttekintéssel bírt, aminek nehez is volt ellentmondani. Annak ellenére, hogy az új — a közelmúlt művészete — kevésbé érdekelte, de tisztában volt vele, ismerte alkotóit, problémáit. Az első volt, akitől modern műtárgyak piaci értéke és valóságos értéke közötti összefüggésekről hallottam. Ezért is éreztem jelentősnek az új építészet lényegi elfogadását éppen tőle. Tudása, filozófiai megalapozottsága, az európai kultúra mély ismerete olyan méretű volt, amivel addig nem találkozhattam. (...) Fülep szellemében az európai művészet teljes múltja élt, egészen a barlang-, illetve sziklarajzokig, a mágikus művészetig, a művészet társadalmi és lélektani gyökeréig visszamenően. Fülep élte s nem tanulta, tanította a művészetet, azon az egészet értette, nem a részleteit kutatta. Lényegében író, alkotó volt, nem kutató. Kevésbé művészettörténész, mint inkább a művészet tudósa, mélységes hittel vallója, ezért nem mindig ismerték el céhbelinek. A művészet velejéig hatoltak kérdésfelvetései, véleményei. Szókratészi módon beszélt, főként kérdezett.” (EK. 175)

Csűrös Miklós (1976): „Ezek a sokáig szaporítható adalékok arra vallanak ugyanis, hogy — bár Lukács György gondolatrendszerének irodalom-központúságával szembeállítva Fülepet képzőművészeti kiindulásának szokás nevezni — valójában Fülep gondolkodásának terepe az ágazati esztétikák fölötti szféra, őt legmélyebben az emberi léleknek az a metafizikaként elgondolt hajlama érdekelte, amelyből más szellemi funkciókkal együtt a művészet is sarjad; az ezzel kapcsolatos kutatásait tápláló műveltségében pedig az irodalmi elem a képzőművészettel egyenrangú helyet foglal el.” (EK. 213) „Egyszersmind attól, hogy a kor élete és az egyén biográfiája, a közösség eszményei és a művész világnézete, az élmény és a forma összefüggései közötti közvetítéseket Fülep itt izről izre kidolgozza, fejtegetései szinte a matematikai zárttság, a levezetett-bizonyított igazság erejével hatnak.” (EK. 214) „Hatalmas kérdést feszeget itt Fülep, a végső nagy filozófiai, etikai, világnézeti problémákra szegezett tekintetet hiányolja irodalmunkból, s aki terminológiáját nem, bizonynyal az is elismeri koncepciójában a művészetek morális és intellektuális hivatásának komolyan vevését, meg azt, hogy az általa fölvetett kérdések és hiányérzetek hatvan esztendő óta sem évültek el, jó lelkiismerettel ma sem tehetjük túl magunkat gondjain.” (EK. 217) „A metafizikának ez a megigéztetje eredendő, mély vonzalmat táplál a konkrétumok, a megragadható, körüljárható, fölboncolható dolgok világa iránt; a logika és a dialektika fortélyainak éles elméjű alkalmazója szereti az érzékeltes példákat, sőt gyakran maga a dolog, a példa tartalmazza nála az elméleti konzekvenciákat. A bemutatott műalkotás és a teoretikus általánosítás, a tárgy és a tárgy fogalma írásaiban szétválaszthatatlanul összeforr. Az Új versekről, Lesznai Annáról, Gellért Oszkárról szóló esszéek egy-egy költői világot szólaltatnak meg, s ez a megszólalás mindjárt a belső törvényszerűségeket is föltárja; elméletté artikulálódik — anélkül, hogy a ködös elvontságok és általánosságok szférájába tévedne.” (EK. 223)

Zádor Anna (1983): „Fülep Lajos mindenkor a szellem birodalmának teljességét képviselte, olyan szélességében és mélységében, amivel rajta kívül egész életemben nem találkoztam. Ez a tág érdeklődés minden művészetre kiterjedt, ezért nagyon méltatlankodott, ha a képzőművészettel foglalkozó fiatal irodalom vagy zene terén járatlan volt.” (EK. 325) Jó volna,

ha egy következő *Emlékkönyv* megjelenését megelőznék a régóta betervezett kötetek. Addig is, lássuk, mit mondanak a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) természetéről a fülepi gondolatok, ezekről meg az *Emlékkönyv* fenti idézetei.

[0.03] „TISZTÁN MŰVÉSZI ELV”

Úgy tűnhet, hogy az Emlékkönyvből kiemelt idézetek évről évre alapvetőbb észrevételeket tartalmaznak, viszont mégsem kerülnek közelebb a fülepi „*teremtő művészettörténet*”-módszerhez, csupán az a mind égetőbb felismerés sarkallja a magyarázókat, hogy a részben ismertté vált életműve talán-talán annyira társtalan, hogy máig sincs, amivel párhuzamba állítani, analógiás alapon fogódzót keresve.

Sava Babi (?) szerb műfordító (a *Litera.hu* portálon = „/hirek/egy-egész-kultura-menten-jelolom-ki-a-frontot”; illetve ugyanaz egy másikon: „ababook.hu/index.php?module=news&news=00000000195”) is ezt az űrt észleli: „*Nemsokára befejezem Fülep Lajos válogatott tanulmányait. A könyvnek a Művészet címet adtam, tíz tanulmányt fordítottam le, most a Célszerűség és művészet az építészetben című írásán dolgozom, emellett maradt még egy utolsó tanulmány: Rembrandt és korunk. Valószínűleg tavaszig végzek vele. Azért valószínűleg, mert Fülep fordítása közben olyan meglepetések értek, amelyekről korábban nem tudtam. Ugyanis a válogatás több mint hatvan évnyi időszakot ölel át; akkora a különbség az írások között, hogy nem segít a szokványos módszer: ha lefordítunk tíz oldalt egy írótól, akkor már ismerjük, s nyugodt szívvel folytathatjuk tovább. Fülep esetében nem így van: minden tanulmány külön eset, nemcsak a témája miatt, hanem a fogalomhasználata, sőt a filozófiája miatt is. Innen fakad, hogy a nyelvezetük sem azonos, mintha minden szöveget egy másik ember írt volna, közben csak arról van szó, hogy sok idő telt el közöttük, s a szerző is több változáson ment át.*

Ugyanakkor Fülep olyan értékes, hogy a nehézségek ellenére érdemes fordítani, megbódítani őt; a szerbeknek nincs ilyen gondolkodójuk, aki képes áttekinteni a teljes művészetet; hiszem, hogy jól fog tenni a szerb kultúrának. Fülep csupán egy azon nagy szellemek között, akiről úgy vélem, a magyar kultúra csúcsához tartoznak. Noha az utolsók között fordítom, ő az elsők között van abban a sorban, amely engem foglalkoztat.”

Miklóssy Endre éppen az ellenkező következtetésre jut a *Fülep Lajos az utolsó magyar király* című tanulmányában (*Magyar Szemle*, 2000, 8-9, 11-12), megjegyezve, hogy: „*Amit Fülep nem ért, az láthatóan éppenséggel a »mandala-elv«, a középnek az a felfogása, ami a nyugati gondolkodásból elveszett.*” (Miklóssy Endre: *Magyar Szemle*, 2000, 11-12/119. o)

(Itt a filozófiai különösség fogalmáról vagy a műbölcséleti különösségteljességéről beszél tudtán kívül Miklóssy Endre, idegen szóhasználat, ebbe gabalyodik bele, noha a különösségteljesség ott van a Fülep által meghatározott „a priori” és „a posteriori” kompozíciókban is. Az általa keltett fogalomzavar miatt önmagával nem ért egyet Miklóssy, és nem a fülepi művészetfelfogással.) Milyen véleménye van úgy általában, és a kérdés tekintetében az érintettnek?

„*Sok jó fizikus, matematikus, filológus van Európában, de a művészethez valóban értők felsorolásához elég, tán sok is a tíz ujjam.*” (II/153, 1911) „*A háromszög sajátságaira vo-*

natkozó geometriai kérdések száma korlátolt, s nem kevésbé ilyen valamely műtárgy lényeges formai sajátosságaira vonatkozó kérdések száma. Csak amit nem lehet a végletekig elnyújtani, csak abban van rendszer és értelem.” (II/156, 1911) „A képzőművészet megértésére az építészet mellőzésével nevelni teljesen lehetetlen. Olyan dolgoknál kell kezdeni az oktatást, amelyek egyrészt kézenfekvők, másrészt minden művészetnek kiindulásai és alapjai. (...) Azt, hogy mi a konstrukciónak és térnek jelentősége és szerepe a művészetben, fontosabb megtanulniok, mint a képek literális tartalmát. Olyan dolgokhoz kell szoktatni őket, amelyekben az irodalmi elem vagy minimális, vagy egyáltalán hiányzik, s amelyekből annál tisztábban szól a tisztán művészi elv, s ilyenek: az építészet és a díszítő művészet. Ezek azok a művészetek, amelyek legközvetlenebbül szólnak a szemlélethez.” (II/156, 1911)

Fülep Lajos fenti, másodikul idézett mondatában a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) a műalkotások minőségét biztosító esztétikai valóságok jelenségi és lényegi oldalát különítve el az utóbbira, mint legfontosabbra, a műtárgy formai sajátosságaira mutat rá. Ezekről határolja el mint a legjelenséigibb oldalt (a „*mandala-elv*” is idetartozik) a „*képek literális tartalmát*” (II/156, 1911), „*az irodalmi elemet*” (II/156, 1911), mint a művészi forma (és tartalom) minőségét nem befolyásoló, annak alárendelt mozzanatot. — Az előbbinek, azaz a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911) szerint alakuló formai sajátosságoknak számunkra lényegi, elmaradhatatlan és megkerülhetetlen jellemzője az, hogy „*legközvetlenebbül szólnak a szemlélethez*” (II/156, 1911). — Az utóbbi és járulékos *irodalmi elem*-ben, vagyis a festmények „*literális tartalmá*”-ban az kifogásolható, hogy még innen vagy már túl vannak az „*esztétikai tényező*” (III/197, 1922), vagyis a műalkotásokat minősítő *szemléletesség határán*, tehát (mert egyrészt csupán a művek jelenségi oldalát jelzik, másrészt a fogalmi elvontság és a témára való rámutatás szintjén teszik ezt, ezért még a szépirodalmi művek esetében sincs) semmi közük a művészi formához. Tanulmányainak egyik, többé-kevésbé rejtett, de állandó főszereplője a *művészi forma*: „*meg vagyok győződve róla, hogy a forma kérdésének megoldásával megoldódik a művészet kérdése is*” (II/599, 1911) — ez „*a művészet veleje*” (Granasztói, EK. 1974/175), hozzá vezetnek a gondolatmenetek, és tőle indulnak portyázni. Vekerdi László egyik idézetéből a második fogalom szintén ezt hangsúlyozza a „*jelensévilág és formavilág*” (EK. 1974/141) ellentétpárban, Miklós Pál pedig az „*esztétikai abszolút*” (EK. 1972/124) művészi kategóriával mérhetné be a művészi formát (ha véletlenül nem művészet és művészetelmélet kapcsolatára vonatkoztatná, félreértett fülepi tudományos módszerként, ami valójában csak a műalkotások autonómiájának sarkköve, illetve ekként a művészettudomány tárgya). A másik főszereplő, ami a formát generálja, a „*tisztán művészi elv*” (II/156, 1911), vagy a „*művészet örök princípiuma*” (MM. 109, 1916).

Erről hámlik negatívumként le a tanulmányok nagy részében minduntalan a művészi elvet (tudatlanságból-tehetségtelenségből vagy felületességből-tehetetlenségből mellőző) „*tiszta mesterség*” (I/334, 1906), vagyis a mesterség a mesterségért („*métier pour la métier*” [I/334, 1906]), a „*pseudo-művészet*” (III/194,

1911), az „anekdotikus vagy novellisztikus álművészet” (III/227, 1923), ami együtt nem más, mint „az akadémia, a halott tradíciók tömege” (I/194, 1906), azaz „technikai bravúr, vérszegény artisztikum” (MM. 223, 1916), amit „nagy szorgalmú, akadémiai, romanticizmussal, témával, anekdotával telített festőmesterek” (I/133, 1905) művelnek. Hasonló megállapítás Platóntól: „Aki azonban a műsák szent örölete nélkül járul a költészet kapuihoz, abban a hitben, hogy mesterségbeli tudása folytán alkalmas lesz költőnek, tökéletlen maga is, költészete is, és józan készítményeit elhomályosítja a rajongók költészete” (Phaidrosz, 245a).

Mind a művészi szféra törvényeinek megértésében, mind a látszatoművészet leleplezésében következetes Fülep Lajos tehát lényegláttató műbölcselő.

[0.04] ELSŐ KÖNYVE

Kolozsvári diákként találkoztam Fülep Lajos első könyvének második kiadásával, művészettörténet óránkon Borghida István tanár úr olvasott fel (megoldandó talányként) a frissen beszerzett 1971-es *Magyar művészet* 113-114. oldaláról. Jó pár év múlva a Kriterion Könyvkiadónál újra megjelent Fülep-kötet, az *Európai művészet, magyar művészet* (Bukarest, 1979) volt egyik kézikönyvem tíz esztendőn át. Ebből merítettem ösztönzést, és kölcsönöztem (most lerovandó hálával) számtalan fontos idézetet egy, még mindig kéziratban bujdosó, az esztétikai fogalmak, illetve a művészi kategóriák természetéről, vagyis az esztétika szigorúan vett tárgyára, az alkotói folyamatra vonatkoztatva: a művészi általánosítás jelenségi és lényegi oldaláról készült (*Nyelv és esztétikum* című) tanulmányom megírása közben. Újabb, a Váci Mihály költészetét, „beszélgető líráját” elemző dolgozatom (megjelentette a Nap Alapítvány 2010-ben a *Népi Krónika* 15. számában *Túlzás a szép* címmel, illetve megtalálható a *Magyar Elektronikus Könyvtárban*) a Füleptől tanult „a priori” és „a posteriori” kompozíciós elvet alkalmazta vízvázlatként (a művészi általánosítás magasabb és alacsonyabb fokán álló) öntörvényű, illetve kötetlenebb szerkezetű, spontánul alakított művekre. A bizonyos „tisztán művészi elv” (II/156, 1911), na meg „a művészet örök logikája” (I/381, 1908) két végpontjának számít az „a priori” és „a posteriori” szükségszerűség, különbségükbe-azonosságukba belefér a fülepi esztétika, na meg annak tárgya: az alkotás-folyamatok sokszínűségét modellező művészi általánosítás, amely „a művészi látás logosa” (MV. 624, 1963).

Megismerve a *Tudományos ülésszak* dolgozatait és a *Fülep Lajos emlékkönyvet*, hiányoltam belőlük az életmű differenciáltan műbölcséleti-esztétikai szempontú megközelítését. Máté Zsuzsa tíz évvel később megjelent dolgozata, a *Shép eszéről, szép lelkéről* (JGYTF Kiadó, Szeged, 1995) sem nyomoz ilyen kérdések után, noha az alcíme: *Tanulmányok a fiatal Fülep Lajosról és művészetfilozófiájáról*. Érdekelni kezdett, mi lehet annak a titka, hogy nem titkolt esztétikai-műbölcséleti nézeteinek forrását nem feszegetik. Korai, kivételesen egyedülálló felfedezése-telitalálata Alexander Bernátnak az általa említett „tisztán művészi nézőpontok” (EK, 26, 1923), ami a Fülep-írások értékelőinél hiánycikk, többnyire csak (tárgyától: az elemzett

művekről, esztétikai nézőpontokról, műbölcsletről leválasztható) filozófiájára összpontosítanak, megfedkezve a vele adekvát „*tisztán művészi elvek*” (II/156, 1911) jelenlétéről. Meglepő az ilyen adekvátságból következő művészet-értés biztonsága és sorozatos telitalálata, amit bizonyítanak legelső beszámolói a színházi előadásokról, vagy a Herczeg Ferenc regényének szakszerű, máig példaértékűnek számító elemzése (I/31, 1903). Ugyanakkor nem csupán érdekesség, hogy hosszabb-rövidebb tanulmányyszerű írásban dolgozza fel, már 1904–1905-ben, összegező szándékkal főleg képzőművészeti témáit, és lexikoni szócikk tömörségű tanulságait (*A művészet útvesztője* [I/76.]; *A magyar képzés útörői* [I/83.]; *Szinyei Merse Pál* [I/87.]; *Művészek és koruk* [I/93.]; *Forradalmi hangulat* [I/95.]; *Modern apostolok* [I/99.]; *Constantin Meunier* [I/111.]; *Néhány művészről* [I/114.]; *Még néhány művészről* [I/122.]; stb.). Mindezek majd a tíz év múlva megírandó *Magyar művészet* példatárát gazdagítják. Szervesen nő bele további társaival a felsorolt sok előtanulmányban felhalmozódott tanulság a könyv egészébe. Például a *Magyar építészet* (III/96, 1916) című fejezet főszereplője Lechner Ödön, akiről így ír 1902-ben: „*Ezekből a rózsá, rozsmaring, pávaszem, tulipánból összefont kompozíciókból — amelyeket Istvaneszkü segédje egy seprőszállal, tintával pingál a szűrök simára cserzett bőrére — meg is építheti Lechner, legnagyobb élő építésziünk a legszebb budapesti palotát.*” (I/22, 1902) Egy későbbi visszatekintésben így összegzi a tanulmányai mélyén végighúzódnó, a *Magyar művészet* tanulmányaiig tartó folytonosságot: „*Rég elmúlt időkben, a nagy háború derekán, 1916 tavaszán íródott ez a kis tanulmány. Akkor úgy neveztem magamban: »a magyar művészet mérlege«, mert aki másfél évtizeden át követtem figyelemmel ennek a művészetnek életét, hol megjegyzésekkel kísérve, hol csendben, elérkezettnek láttam az időt az évadvégi mérleg megkészítésére és az elszámolásra.*” (III/212, 1923)

[0.05] ESZTÉTIKAI VALÓSÁGOK

Jelen tanulmányom célja, hogy (a leíró jellegű monográfiák eljárásától eltérően) Fülep Lajosnak a művészetekből kiolvasott „*tisztán művészi elveit*” (II/156, 1911) tanulmányaiból kigyűjtve azok bizonyítását az idézetek-leírások talán szokatlan terjedelmére bízom. Így egyrészt az elmélet iránt érdeklődők bővebben részesülnek eredeti, további tömörítést lehetetlenné tévő *levezetésekben*, másrészt azok az alkotók is jól járnak, akik művészi munkájukhoz keresnek támpontokat; nem kell az igen alacsony példányszámú köteteket föltétlenül megszerezniük. (Egy-egy idézendő levezetés olyan pontos és tömör telitalálat, hogy néhány monográfiának megfelelő kiinduló pontja és végkövetkeztetése is lehetne, sok esetben pedig lapidáris módszertani útmutató, esetenként műnemek ismertetése, műfajok meghatározása.) Amit kiolvasott, „*tisztán művészi elvek*”-ként (II/156, 1911) idéztem és idézni fogok, azok az általuk feltárt művészi jelenségekkel együtt annak a fülepi igénynek tesznek eleget, hogyan lehet, és hogyan kell a preesztétikai valóságot és az esztétikai szférát megközelíteni: „*Fogalmak helyett magukkal a valóságokkal gondolkodni, íme a probléma. Megközelíteni a dolgokat minden előzetes tudás nélkül, azokat egyénileg megfogni, feldolgozni és elhelyezni, ez volna az öntudatos és*

biztos gondolkodáshoz vezető legelső lépés. Video ergo sum. De kicsoda kíséri végig szemével vagy többi érzékszervével az eléje kerülő jelenségek tulajdonságait, színét, formáját, anyagát, tartalmát? Vagy az, aki egy szép napon megteremtve maga körül a nihilt, újra kezdi az életnek lépésről lépésre való meghódítását, vagy a gyerek, aki még nem tudja elintézni a bazilikát azáltal, hogy az a bazilika, sem az omnibust azáltal, hogy az az omnibusz.” (I/126, 1905)

A tárgyi világ minőségének szerepét, az első jelrendszeri benyomás fontosságát a fogalmi absztrakciókkal szemben, ezt a valóságközeliséget bővitem ki most *esztétikai valóságokká*, „esztétikai tényezők” (III/197, 1916) valóságaivá, amelyeknek másik megnevezése: „*az esztétikai szféra valósága; enélkül nem boldogulunk*” (MFSZ. 262, 1985). Fülep Lajost mindig a „*közlő művészet*” (II/27, 1910) foglalkoztatja, csupán mellékösvenyként, tehetséges alkotókra való tekintettel a „*reflektált művészet*” (I/352, 1907).

Esztétikai valóságok, azaz „*tisztán művészi nézőpontok*” olvashatók Arisztotelész Poétikájában, amikor, „*kezdvé természetesen az alapelemeken*” műfajokat hasonlít össze: „*Három tekintetben különböznek egymástól: más eszközökkel, mást és máshogyan — tehát nem ugyanazon a módon — utánoznak.*”

Esztétikai valóságok belső logikáját bontja ki Lessing a festészet és a költészet határainak kijelölésével a Laokoon-ban. Természetes, hogy az esztétikai valóságokkal minden szerző másképpen bánik, továbbá művenként is más-más az alkotófolyamat, azonban mindenik megegyezik abban, hogy a művészi általánosítás egyik konkrét alakzata (képi képződménye).

Mivel az alkotás folyamata felől a társművészetek lényegükben a művészi kategóriák szintjén azonosak („*művészet örök princípiuma*” [MM. 109, 1916]; „*a művészetek belső lénye*” [I/390, 1908]), de az esztétikai fogalmak síkján a jelenségek legnagyobb különbözőségeit mutatják, ezért sem skatulyázhatók egyértelműen és szám szerint a sokszínű esztétikai valóságot leíró esztétikai fogalmak és az őket a művészetek autonómiájába szintetizáló művészi kategóriák, eljutva a „*végző fogalmakig*”, (III/408, 1918). Végső soron ezek egymást értelmező együttese tartozik az Alexander Bernát által említett „*tisztán művészi nézőpontok*” (EK, 26, 1923) közé. Németh Lajos a „*tisztán művészi nézőpontok*” természetét nem keresi: „*Módszerének talán legizgalmasabb vonása volt, hogy a filozófiai általánosítás során nem veszítette el a konkrét művekkel való érzéki kapcsolatot. A művészet szférája számára mindig konkrét, és ezt a filozófiai absztrahálás során sem tagadta meg.*” (EK. 120, 1970)

És ezáltal félreérti, mert a filozófiai általánosításra figyelve eltekint annak ugyanilyen fogantatású tárgyától: a „*konkrét művekben*” megnyilvánuló, őket létrehozó *művészi általánosításról*, a „*művészi látás logosáról*” (MV. 624, 1963), ugyanis mindig ezzel simul össze, ezt szolgálja, és vele adekvát a filozófiai gondolatmenet. Ez minden fülepi telitalálat, szintetikus szemlélet titka.

Ugyancsak az esztétikai valóságok belső logikáját bontja ki Gotthold Ephraim Lessing két társművészet sajátosságainak (részletekbe menő elemzésekkel való) elkülönítésével a *Laokoön vagy a festészet és a költészet határaitól* (1766) című tanul-

mányában (amiről sejtelve sincs az 1972-es kiadású *Esztétikai Kislexikon* Lessing-szócikkének, még a címbe foglaltakra sem tér ki). Természetes, hogy az esztétikai valóságok társművészeteként különböznek, ahogyan az is, hogy velük minden szerző másképpen bánik, továbbá művenként is más-más az alkotófolyamat menete, azonban mindenik változat megegyezik abban, hogy a *művészi általánosítás* egyik konkrét alakzata (képi minősége).

Esztétikai valóságnak számít az alkotás folyamatának, a művészi általánosításnak (művészi kategóriákkal összegeezhető) lényegi és (esztétikai fogalmakkal körülírható) jelenségi oldalához tartozó minden alanyi és tárgyi mozzanata, mint például: 1. [legnagyobb sarkításként:] a művészet tárgya és a műalkotás témája; 2. [az esztétikai fogalmak referenseiként:] a kifejezőeszközök, a bennük megtestesülő vizuális, költői, zenei jelentések; 3. [művészi kategóriák referenseiként:] a művészi tartalom és művészi forma; 4. [az alkotófolyamat állomásaiként:] „*tárgyalkotás és melléje rendelt szubjektum*” (MV. 312, 1925) — más kifejezéssel „*az emberi szellem és lélek egész telje*” (II/123, 1911); „*a kép művészi összefüggése és totalitása*” (III/151, 1919); „*homogén redukció*” (MV. 315, 1925); [az alkotás és a befogadás folyamatában:] „*a priori*” és „*a posteriori*” kompozíciók; művészi víziók; „*plasztikai gondolat*” (MM. 72, 1916). Esztétikai valóság mindaz, amiben „*megtalálni a művészek belső organizmusát, amellyel életképesek.*” (I/390, 1908)

Szerzőnk összegezésében a szűken értelmezett, tehát az esztétikai fogalmak körébe is sorolható esztétikai valóság közvetlenül a művészi formának valamely rákérdézhető (külső-belső vonatkozása) alapeleme: „*A háromszög sajátosságaira vonatkozó geometriai kérdések száma korlátozott, s nem kevésbé ilyen valamely műtárgy lényeges formái sajátosságaira vonatkozó kérdések száma.*” (II/156. 1911)

Vajon összegeeztethető-e a fenti idézetben foglalt sarkigazság zártságával a Sava Babi (?) állításában rejlő parttalanság, miszerint: „*minden tanulmány külön eset, nemcsak a témája miatt, hanem a fogalomhasználat, sőt a filozófiája miatt is.*”

Mivel művészettörténészként a filozófia magas fokú művészetét rejtve gyakorolta (betartva az elemzett esztétikai és az elemző filozófiai szférák közötti egyensúlyt), a tárgyválasztásokkal a kifejtések módszerének mindig adekváttá kellett válnia, ezért sokszor túllépve a tények közvetlenségén, az esztétikai valóságok művészi elvekké sűrűsödve szintén az adekvátság függvényében jelennek meg, mégpedig a művészet tárgya és a műalkotás témája skáláján. Vagyis esetenként átfogó érvennyel (mitológiai, világnézeti, vallási, filozófiai, tudományos, lélektani beágyazottság), máskor a részletkérdések szemlélet közelségében (kifejezőeszközök, vizuális jelentések, költői sugallatok). Ez utóbbiaktól, a részletkérdések (vagy az arisztotelészi „*alapelemek*”) rendszerezésétől és kidolgozásától indul az *Egybegyűjtött írások* első kötete, majd a mind nagyobb összefüggések („*a priori észelve*” [III/81, 1916]; „*katégorikus imperatívusz*” [III/85, 1916]; „*a művészet autonómiája*” [III/85, 1916]; „*amelynek külön problémái és törvényei vannak*” [III/85, 1916]; „*a művészet univerzális világa*” [III/85, 1916];) biztonságáig vezetnek a két következő könyv tanulmányai. Műbölcselőnk minden esetben és minden válto-

zatban az alanyi és tárgyi mozzanatok valamilyen szerves — egymáson belüliséggé váló — ötvöződését tartja górcső alá. Nagyjából, az átmeneteket és kivételeket átugorva: az első kötet cikkei a képzőművészeti oktatáshoz nyújthatnak mellőzhetetlen dokumentumokat; a második kötet már bizonyos esztétikai kurzusok kérdéseire ad pontos válaszokat; míg a harmadik kötet a különböző szféráknak az azonos „szellemi égbajlat közössége” (MV. 603, 1956) alá tartozó törvényeivel a középpontban főleg a műbölcséleti szintéziseket előlegező tanulmányoké. Ennyire összetett az önmagából építkező, önmagára rátalált „alkotó művészettörténet”. Lehet, hogy szövegei (ideértve a kézirat-hagyatékot is) a preesztétikai valóság különböző szellemi szféráinak külön-külön való és együttes ismeretére alapozó műbírálat, irodalom- és színikritika, ágazati esztétikák, művészetelmélet, művészbölcsélet, művészettudomány, művészetszociológia, irodalom- és művészettörténet közös csíráit hordozzák, amelyek szakterületek szerinti differenciálásra várnak? Esetleg külön-külön hasznosíthatnák az említett diszciplínák a fülepi tanulságokat, elveket, eredményeket? Három részterületre, amolyan, időbeni sorrend alapján, *koncentrikus szférákra* lehet elkülöníteni az iménti bőség zavarát: a) művészet a társadalomban; b) művészet a művészetért; c) társadalom a művészetben. Vagyis a társművészetekben megnyilvánuló esztétikum elő-, saját, és utóélete. Lineárisan szemlélve a koncentrikus szférák síkra vetített, egymásba érő körök, közülük a középső a másik kettő átfedésében helyezkedik el. A középső szféra (mindig autonóm) különösség-teljességét a preesztétikai valóság két szomszéd végletének, az ihletek és a katarzisok nulla pillanatainak erőterében sikerül kitapintani. Ihlet és katarzis az egyik klasszikusunk festményével való találkozás-kor tőszomszéd: „Az ő éjjeleiben ott érezzük magunkat, egész lényünkkel, a művész közelében.” (I/41, 1903)

A különösség-teljesség: „végső, minden sugarat egybegyűjtő és magán át bocsájtó” (MM. 225, 1923) minőség, a „szellemi égbajlat közössége” (MV. 603, 1956), vagyis a mindenkor világnézet egyik, ihletteremtő funkciója. „A világnézet az igazi történeti fogalom a művészet örökkévalóság-jellegű formái világában” (III/256, 1923).

Maga a formataralom is ugyancsak a különösség-teljesség, a különösség kategóriájának megnyilvánulása, hiszen a művészi forma, mint „esztétikai abszolút” (III/82, 1916) és művészi tartalom, mint „történeti relatív” [III/82, 1916] egymáson belülisége. Ilyen sok irányból lehet „megtalálni a művészetek belső organizmusát, amellyel életképesek” (I/390, 1908). (És a különösség-teljesség vázolt szerkezete húzódik meg a később kifejtendő fülepi szintetikus szemlélet háttérében.)

Tehát a művek közvetlen esztétikai valóságaira vonatkozó „tisztán művészi elv”-ek (II/156, 1911) vonalán Fülep Lajos gyakorta túlhalad, amikor a különösség-teljesség egyik vetületeként, világnézet-valóságaként, az „egyetemes kort”, (I/111, 1905) az esztétikai tényezők-valóságok teremtésének összefüggéseit firtatja, eljutva a „végső fogalmakig” (III/408, 1918), „a művészet abszolút fogalma” (III/396, 1916) közelébe. (Például a *Magyar művészet* szerinte „tisztán probléma-történeti vázlat” [MM. 96, 1916].) Ilyen koncentrikus körök miatt elkerülhetetlen, hogy a *kiolvasott elvekké* össze-

rendeződő *esztétikai valóságokat* megkeresve, esetről esetre bővülő-szűkülő érvényességüket idézetekkel-leírásokkal erősítve határozzam meg. Számomra az idézetek is *valóságok*, műbölcséleti szövegekként *elméleti valóságok*, sokszor a végső fogalmak közelétől ihletetten már-már interpretálhatatlanul tömörek. Azért is kötelező kimerítően idézni, hogy összefüggéseik mindenikéből lehetőleg ugyanarra a tárgyi világra, esztétikai összefüggésre vagy művészi jelenségre következtessünk vissza, mert itt kivételesen nem csupán „*az a fő, hogy valamilyen realitás legyen mögötte*” (II/198, 1916). (Különb. tervezett eljárásom tárgyához mérve kevésbé stílustörés, mintha például csipkekötényként egy-egy elvitathatatlanul pontos és telibe találó észrevételére pre-modern/poszt-modern gesztussal odagombostúznánk az „*esztétikai fenomenológia nevét*” [Miklós Pál, EK. 124, 1972]).

Ismét ki kell térni arra, hogy gyakran esik szó nem csupán a kontraszt kedvéért a művészi általánosítástól idegen, a „*métier*” (I/154, 1905) azaz a szín-„*tiszta mesterség*” (I/334, 1906), a „*pseudo-művészet*” (III/194, 1911), a „*zsáner-, szalon- és kosztümképek*” (III/186, 1922) ál-esztétikai valóságáról, ami méreteiben „*társadalmilag elfogadott nagy giccs, a Grand Salon giccse*” (MV. 623, 1963). — Ezekre utaló figyelmeztetése (Platónt leszámítva) előzmény nélküli és elévülhetetlen: „A művészet vagy ott kezdődik, ahol a mesterség végződik, vagy ott végződik, ahol a mesterség kezdődik. *Nálunk a mesterség megölte a művészetet. Akik megölték, öntudatosan cselekedtek. Hallgassatok meg pl. egy Karlovszkyt, amint elmondja, hogy a művészetben a művészetnél fontosabb tényező a métier, mert a megrendelő azt kívánja, hogy amit kap, jó legyen, tartós legyen, meglássék rajta, hogy sok munka fekszik benne, mert a műtárgy árucikk...*” (I/154, 1905)

Nem fogalmazódik meg, de a fentiekből könnyen kikövetkeztethető, hogy az ízlés esztétikai tapasztalat függvénye (ahogyan az ízlés csököttsége szintén annak hiánya). Nem bűn Fülep Lajos írásait mellőzni, félreérteni annál inkább.

Málnási Ferenc

Nyelv és kultúra a változó régióban

(Hatszáz magyarságkutató a VII. Nemzetközi
Hungarológiai Kongresszuson...)

A *hungarológia* (magyarságtudomány) a magyar kultúra kutatásával, közvetítésével, oktatásával foglalkozó tudomány, összefogja a különböző tudományok (nyelv, irodalom, képzőművészet, zene, film, színház, néprajz, újabban a média stb.) magyarsággal foglalkozó területeit. A kifejezés 1922-ben született, Gragger Róbert javasolta az *Ungarische Jahrbüchener* című folyóiratban. (Nem tévesztendő össze a *hungaricum* szóval, amely jellegzetes magyar termékek, dolgok, eljárások stb. gyűjtőneve.)

A magyar nyelvre, kultúrára és társadalomra vonatkozó kutatásokat, oktatást szorgalmazza és támogatja a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, amely igyekszik közvetíteni a magyarországi és a külföldi fórumok között, a tagjai, de az érdeklődők számára is a magyarsággal kapcsolatos híreket, kutatási eredményeket, cikkeket, monográfiákat jelentet meg.

Kiemelkedő működési formája az ötévente megrendezésre kerülő Hungarológiai Kongresszus, melyet 1981-ben Budapesten, 1986-ban Bécsben, 1991-ben Szegeden, 1996-ban Rómában és Nápolyban, 2001-ben a finnországi Jyväskyläben, 2006-ban Debrecenben, s 2011. augusztus 22-27. között Kolozsváron (illetve egy napra Marosvásárhelyen) tartottak.

A Kongresszus fővédnökei: Schmitt Pál, a Magyar Köztársaság elnöke, Traian Băsescu, Románia elnöke, védnökei: Kelemen Hunor, kulturális és örökségvédelmi miniszter, Románia, Réthelyi Miklós, nemzeti erőforrás miniszter, Magyarország, Ionel Haiduc, a Román Akadémia elnöke és Pálinkás József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

A szervező intézmények: Nemzetközi Hungarológiai Bizottság, Babeş—Bolyai Tudományegyetem, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Magyar Tudományos Akadémia Kolozsvári Bizottsága, Sapientia — Erdélyi Magyar Tudomány-egyetem.

Magyarul köszöntötte a Kongresszus résztvevőit és az érdeklődőket Tuomo Lahdelma, a Társaság elnöke, aki hangsúlyozta, hogy mérföldkövet jelent ez a kongresszus, mivel olyan helyen szervezték meg, ahol sűrített módon van jelen a magyar múlt. Schmitt Pál elnök úr is beszédében Péntek János kolozsvári nyelvész-professzort idézte: „Kolozsvár maga a sűrített Erdély”. László Attila pol-

gármester-helyettes is gratulált a szervezőknek, s a résztvevőknek azt kívánta: „Fedezzék fel az élő Kolozsvárt!”

A kolozsváriak, magyarok és nem magyarok, de talán több erdélyi lakos, tömegesen vettek részt az augusztus 15-21. között rendezett Kolozsvári Magyar Napokon, azon a rendezvénysorozaton, amelynek keretében 26 gyermekprogram (köztük a világon egyedülálló Szentegyházi Gyermekfilharmónia csodálatos koncertje), 16 kiállítás, 6 borkóstoló, 33 ifjúsági program, 30 filmvetítés, több mint tíz előadás, kézműves vásár, városnézés, házsongárdi séta, könyvtár- és levéltár-látogatás, sőt a Szent Mihály plébániatemplom tornyának és a kínált panorámának megtekintése stb. csak előrevetítette a szintén egy hétig tartó kongresszust, amelyen — Péntek János professzor szerint — sok fiatal erdélyi magyar kutató is tarthatott előadást, így valóságos nemzedékváltásnak lehettünk tanúi. Sipos Gábor, EME-elnök szerint a fiatal kutatók méltó módon viszik tovább elődeink hagyományait, és eredményeik érdemesek a nemzetközi nyilvánosságra...

Az augusztus 22-én, a Kolozsvári Magyar Operában tartott ünnepélyes megnyitó és a plenáris előadások után rögtön megkezdődött a szekciók programja. A majdnem 600 kutató előadásának még a címét is nehéz lenne felsorolni, csupán a témakörök megemlítésével jelzem a sokrétű, gazdag kínálatot, amelyet ízléses füzetben bárki számára hozzáférhetővé tettek, válogathattunk a jobbnál jobb, az érdekesebbnél érdekesebb, de talán még egy szűk kört érintő előadások között is... Magyartanárként természetes, hogy a nyelvészeti és irodalmi előadások vonzottak, de ha időt tudtam volna szakítani, ha egyszerre több helyen is lehettem volna, akkor bizonyára meghallgattam volna több kutatói beszámolót...

1. Filozófia. Magyar századforduló. Magyar kantianizmus és felvilágosodás.
 2. Hungarológia. A hungarológia magyarországi fő háttérintézménye, tartalma, nyelve, külföldi intézményei. A magyar kultúra tanítása.
 3. Irodalomtudomány. A közép- és kora újkori lelkeség nyelvei... A regionalitás politikai argumentumai... A változás kultúrája. Klasszikus magyar és világirodalom. Kortárs magyar kisebbségi irodalmak. Magyar felvilágosodás.
 4. Művészettörténet.
 5. Néprajz. A moldvai csángók kutatásának újabb eredményei. Alfabetizáció, íráshasználati hagyományok és habitusok. Bor, kultúra, társadalom. Kulturális örökség, társadalom és modernizáció a Székelyföldön. Népi vallásosság Erdélyben. Tárgyak és kontextusok.
 6. Nyelvészet. A magyar nyelv változatai a Kárpát-medence külső régióiban. Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* mint interdiszciplináris forrásanyag. Az írásbeli kifejezőképesség színvonala, tanulói teljesítmények... Az olvasás és szövegértés színvonala, tanulási technikák, tankönyvek... Név — egyén — közösség: változó névhasználat térben és időben. Nyelvjáráskutatás a Kárpát-medencében... Szociolingvisztika — régió és nyelvváltozatok. Tér és idő metszéspontjai a magyar nyelvben.
 7. Szociológia, politológia, demográfia. Vallásszociológia — vallástudomány.
-
-

8. Történelem. A gazdasági nacionalizmus érvrendszerei. A „népszolgálat” fogalmának tartalma és változásai a magyar kisebbségi közösségek történetében. A politikai integráció gyakorlatai. Egyház és társadalom a XVI-XVIII. századi Erdélyben.

Emlékirat és történelem. Kárpátalja: változó paradigmák. Modernizáció Magyarországon a 19. században...

9. Zene-, színház- és filmtudomány.

Külön szekcióban hangzottak el a doktorjelöltek előadásai, s Marosvásárhely is színhelye volt plenáris és szekcióelőadásnak... Kísérőprogramokra is sor került: fotókiállításra, könyvbemutatókra, kerekasztal-beszélgetésre, felolvasásokra, kolozsvári írókkal való találkozásra, a Házsongárdi temetőben megtett sétára, Kolozsvár környéki kirándulásra...

Az elhangzott előadások után kérdések, válaszok, vita, majd egy kis szünet — kávé, üdítő — után újra munka következett...

Ígéretet kaptunk, hogy az előadások szövege hozzáférhető lesz egy megszerkesztendő kötetben, a szervezők kérték, hogy az előadások írott változatát minél hamarabb juttassák el a *Programfüzet*ben megjelölt e-mail címre.

Szintén a *Programfüzet* általános tudnivalókat is kínált a vendégeknek, a közlekedéssel, a recepcióval kapcsolatos kérdéseket, az előadások helyszínének pontos címét, a szálláslehetőségeket — a füzet borítóján színes térképpel —, az internet- és számítógép-használat lehetőségeit, a kapcsolattartást, és — mivel nem csak szellemi táplálékkal él az ember — a kolozsvári vendéglők részletes bemutatásával is segítséget kaptak a vendégek...

Köszönjük a szervezőknek ezt a tartalmas, szép hat napot — viszontlátásra 2016-ban „kincses Kolozsvár” testvérvárosában — Péccsett!

Molnos Zoltán: KENYÉR

Brauch Magda

Lemaradunk?

avagy

Közös anyanyelvünkért

Második nyelvművelő kötetem anyagának összeállítását — egy érdekes beszélgetést — vita előzte meg. A nagyvárosi — anyaországi, budapesti — zsargont bírálva azt bizonygattam, hogy mi, erdélyi magyarok szebben, igényesebben beszélünk (legalábbis egyelőre), s erre azt a választ kaptam, hogy ez így igaz, mégis az lesz a következménye, hogy lemaradunk, mint ahogy a moldvai csángók is lemaradtak hozzánk képest is, pedig ők őrzik az archaikus nyelvet. Maholnap oda jutunk, hogy nem fogjuk megérteni mi se az anyaországiak nyelvét (illetve ők se a miénket).

Ez az „okoskodás”, ami azért ennél több volt, meggondolkodtatott, hiszen magam is gyakran hangoztattam, hogy egy nyelven, közös anyanyelven kell beszélünk. Márpedig ez a követelmény ma sem valósul meg tökéletesen, de — ha mi még megértjük is egymást — déd- vagy ükunokáink valóban „lemaradhatnak”, azaz odáig is eljuthatnak, hogy nem értik meg az anyaországiak beszédét, és ez fordítva is igaz.

Tehetünk-e valami érdemlegeset az ellen, vagy sem, ezt majd a jövő dönti el, de — különösen sajátos helyzetünkben, a szórványban, ahol az anyaországból áradó hibaözön és furcsa divatjelenségek mellett az állandó román nyelvi befolyással is számolni kell — nem maradhatunk tétlenül és tehetetlenek, mert anyanyelvünk veszélyben van. Márpedig számunkra az anyanyelv magát a megmaradást jelenti.

A moldvai csángók nyelvhasználatával való összehasonlítás sántít, hiszen ők évszázadokon át elszigetelt nyelvi közösségben éltek román nyelvi környezetekben, tehát sem az erdélyi, sem a magyarországi magyarsággal nem volt kapcsolatuk (a csángó tömegeknek), így egyrészt valóban archaikus formákat használnak, valamint egyéni hangtani sajátosságokat, másrészt a környező román nyelvből vagy nyelvjárásból rengeteg kifejezést vettek át, az erdélyi magyaroknál jóval nagyobb mértékben. Elméletben az erdélyi városok és falvak magyarságának nyelve is elkülönülhet, elmaradhat az anyaországitól, a beszélt (esetleg írott) nyelvhasználatától is. De vajon a gyakorlatban is?

Erre a kérdésre keressük a választ.

* * *

Az irodalmi nyelv írott és beszélt változatának használata tekintetében napjainkban egyenrangúak vagyunk az anyaországi magyarokkal. Persze, ez itt sem, ott sem mindig tökéletes, mert ahhoz, hogy valaki igényesen írjon, beszéljen, nem elég az anyanyelvet 3-4 éves korban elsajátítani. Ahhoz igényes anyanyelvi környezet, nevelés, családi példa, anyanyelvi iskola, olvasottság és még jó néhány tényező szükséges. Ehhez nem mindenki jut hozzá, és így — önhibáján kívül — elmarad az igényes nyelvhasználatról, a határ bármelyik oldalán éljen is. „-Suk — -sükölni”, „-nákolni” fog, mert így hallja szüleitől vagy nagyszüleitől, iskolatársaitól, játszópajtásaitól, így szokja meg, így használja talán egész életében. Ismétlem: ez országhatároktól független. Az viszont már súlyosabb hiba, ha bizonyos nyelvi pongyolaságok éppen a minden beszélő számára iránymutató, példaértékűnek hitt hírközlő szervezetekben tűnnek fel, hangzanak el. Itt elsősorban az anyaországi rádió és televízió vagy az írott sajtó nyelvére gondolok, ahol nem mindig tesznek különbséget az „egyelőre” és „egyenlőre” között vagy a „hagy” ige felszólító módú alakját mindig így ejtik: hagy mondjam, hagy ajánljam stb. (hadd helyett). Az is megfigyelhető, hogy az anyaországban — a hivatalos nyelvhasználatban — a vezetőség, könyvelőség, sőt néha az igazgatóság helyett csak a vezetés, könyvelés, igazgatás kifejezéseket használják, pedig ez utóbbiak nem egy testületet, egy hivatalt jelentenek, hanem magát a cselekvést. Ezek a pontatlanságok még nem kerültek át a mi nyelvhasználatunkba, de ezt nem tekinteném „lemaradás”-nak. Nagyon remélem, hogy ezen a téren nem is fogunk „felzárkózni”.

Talán igaz, hogy Erdélyben, elsősorban a Székelyföldön gyakoribb ma is a „-suk-sük-ölés”, még inkább a „-szuk-szük-ölés” (ami tulajdonképpen ugyanaz, csak az utóbbi valahogy kevésbé kirívónak tűnik), hiszen a nyelvészek nyelvjárási sajátosságuknak könyvelik el, de a jelenség magyarországi nyelvterületen sem ritka. Néhány éve a televízió időjárás-jelentésében sorozatosan elhangzott a következő mondat: a hideg (meleg) levegő „elárassza térségünket.” Hallottam a hírközlésben az „elakassza”, „elossza” alakokat is. Az ikes ragozás viszont Erdélyben őrződött meg jobban, főleg a valódi ikes igékben (eszik, iszik, alszik, játszik stb.), ami — szerintem — olyan „lemaradás”, amelyet nem kell behozni. Ugyancsak az anyaországi hírközlés nyelvében terjed egyre nagyobb mértékben — és itt a legnépszerűbb riporterekre, bemondóra gondolok, akiknek szavait milliók hallják, figyelik — az „aki” vonatkozó névmás használata a gyűjtőfogalmak után, azokkal kapcsolatban: a vállalat, a párt, a szervezet, a csapat, a csoport stb., aki (vagy akik)...

Állításaimat konkrét példákkal tudom igazolni, és ezek száma nem kevés. A személyek neve előtt használt határozott névelő az anyaországban már annyira elterjedt (a legigényesebb beszédben is, sőt a szépirodalmi művekben), hogy a példákat már jegyezni sem érdemes, legfeljebb az ellenpéldákat, ha még léteznek ilyenek. Különösen akkor bántó ez a nyelvi jelenség, amikor nem a Pistáról vagy

a Mariról van szó, hanem a Bartókról, a Lisztről, a Kossuthról és így tovább. Megfigyeléseim szerint Erdélybe ez még nem gyűrűzött át, reméljük, nem is fog. Vállaljuk inkább a lemaradást.

* * *

Lemaradás?

Igen. Van anyanyelvünknek egy olyan területe, amelyről ezt határozottan kijelenthetjük. Ez a hivatalos-adminisztratív nyelvhasználat.

Az okok közismertek. Szülőföldünkön — a szórványban teljes mértékben — román az adminisztráció nyelve: a hivatalokban, a közigazgatásban, a munkahelyek túlnyomó többségében, az egészségügyi intézményekben stb. Saját tapasztalatból tudom, hogy számunkra, itt élő magyar anyanyelvűek számára hátrányt jelent, ha ügyintézés közben is „magyarul gondolkodunk”, azaz először nem a megfelelő román kifejezés jut az eszünkbe (ez a bevásárlás alkalmával is igaz). A többségnek azonban hamarabb jut eszébe a „dovada”, mint az igazolvány, az „adeverinca”, mint az igazolás, a „dobânda”, mint a kamat, a „buletin”, mint a személyi igazolvány. Dialektikusan tekintve a helyzetet, talán ez így van jól. Arra viszont tekintettel kellene lennünk, hogy ami itt jó, az helytelen, sőt, érthetetlen az anyaországban. Ott — bizonyos mértékben — szókészletet kell cserélnünk, ha egy nyelven és érthetően akarunk beszélni. Nem mondhatom, hogy blokkban lakom, mert ott a blokk az áruhoz mellékelt számlát jelenti, amelyben bajos volna lakni. Néha úgy tűnik, hogy nekünk, romániai magyar anyanyelvűeknek, legalább három kifejezést kell ismernünk egy-egy fogalom megnevezésére. Tudnunk kell a megfelelő román szót vagy kifejezést, de azt nem mindig fordíthatjuk le saját anyanyelvünkre, mert az anyaországban így sem értenék meg. Tipikus példa erre a „vechime în câmpul muncii”, amelynek tükörfordítása (régiség a munka mezején) „odaát” legalábbis nevetségesnek tűnik. Az anyaországban ezt a fogalmat munkaviszonynak nevezik, amely így is helyettesíthető: a ledolgozott évek száma, szolgálati idő. Ha nem így mondjuk, valóban le vagyunk maradva. Ezért helyes, ha a magyar sajtónyelv Erdélyben is így használja. Számos hasonló példát említhetek az egészségügy, a közlekedés, a tanügy stb. területéről. Napjainkban, amikor egyre sűrűbbé válnak a tapasztalatcserék, esetleg tanügyi, egészségügyi dolgozók huzamosabb vagy végleges áttelepülése, fokozottan ügyelni kellene arra, hogy egy nyelven beszéljünk, az anyaországban használatos, megszokott és hivatalos kifejezéseket alkalmazzunk. Sajnos, ez még a diplomások esetében sem mondható el minden esetben. Orvosok, akik már évek óta magyar állampolgárok, még mindig használják a „lázat csinál”, „infarktust csinál” stb. tükörkifejezést, valamint a „diszpenzár”, „poliklinika”, „perfúzió”, sőt a „szóra” szavakat, még mindig nem tanulták meg, hogy a „trimitere” az odaát nem küldőpapír, hanem beutaló valamilyen vizsgálatra, és a kórházi elbocsátót zárójelentésnek nevezik, a vizsgálat eredményét leletnek. Az ott „vendégszereplő” vagy véglegesen áttelepült tanárok pedig nem szokták meg, hogy az elméleti líceum ott

gimnázium, a pedagógiai líceum tanítóképző, a katedra tanszék, a téza évharmadi dolgozat, az extemporál röpdolgozat vagy rögtönzés, a kárnet pedig ellenőrző könyvecske. Elnézést kérek az illetékesektől, tudom, hogy mindezt nélkülem is tudják. De így is használhatják? Mert, ha nem, akkor hiába tudják. Jó volna, ha már itthon is megszoknák az anyaországban használt magyar kifejezéseket, mert ha nem beszélünk egy nyelven, valóban csúnyán lemaradunk.

* * *

Lemaradunk?

Sajnos, sok esetben ez egyértelműnek tűnik. Az utca embere — beleértve gyakran a magasabb képzettséggel, iskolázottsággal rendelkezőket is — „veszi a villamost” (még jó, ha nem a trámvájt), az aubtóbust stb., „elveszíti” a vonatot, abonamentet, esetleg biletet vesz, navétázik és nem ingázik. A jogosítványt kárnetnek hívja, a járdaszegélyt bordurának és így tovább. Nemcsak itt, Magyarországon is. Az élelmiszerboltban, illetve alimentara-ban ott is jaurtot, franzelát, friskát kér, mert talán nem is tudja ezek ottani nevét (nem mindig a magyar nevét, mert a joghurt sem magyar szó, a kefir sem, de ott így használják hivatalosan is). Nem véletlen, hogy az eladók nem értik a „nyelvünket”, hiába beszélünk magyarul. Sajnos, ez a keveréknyelv annyira elterjedt, hogy szinte lehetetlen megfékezni. Egyik ismerősem kb. 15 éve magyar állampolgár (és erre nagyon büszke), de még mindig „pungát” kért tőlem a csomagoláshoz (pedig diplomás, végig magyar iskolába és egyetemre járt).

Ez a valóságos helyzet. És nem csak a szórványban. Maros megyei idős rokonom szinte semmit nem tudott románul, de a munkanélkülit ő is így nevezte: somér. Honnan tanulta ezt a szót, mikor már alig járt ki a házból? Fogalmam sincs. A családja nem így használta.

* * *

Lemaradunk? A köznapi nyelvhasználat, a társalgási stílus szempontjából is?

A köznapi beszéd stílusát általában a közvetlenség, a természetesség jellemzi. Ilyenformán eltűri az apróbb pongyolaságokat is. Szókincse is heterogén, vannak benne tájnyelvi, csoportnyelvi, zsargon elemek, familiáris, tréfás, sőt durva, trágár szavak is. Ezeknek az elemeknek a gyakorisága a beszélgetés témájától, a beszélő műveltségi fokától, életkorától, egymás közötti kapcsolatától és még számos szubjektív körülménytől függ. Az a kérdés, hogy van-e külön erdélyi, felvidéki stb. és anyaországi társalgási stílus, hiszen ebben a beszédkategóriába jóformán minden belefér, azaz annyiféle ez a stílus, ahány baráti társaság, baráti kör létezik. Csakhogy ez mégsem lehet így igaz (bár logikusnak tűnik), mert a köznapi beszélgetést folytató baráti körök nem elszigetelten élnek, és a gyakran előszeretettel használt, futótűzként terjedő kifejezések e szavak „szülőanyjához” földrajzilag közelebb állók között használatosak. Magyarán a nagyvárosi zsargon az ottani

utcákon, szórakozóhelyeken, járműveken, baráti társaságokban használatos elsősorban, és mire egy-egy ilyen kifejezés, divatszó nálunk is elterjed, ott már ki is mehet a divatból. Tehát igaznak tűnik, hogy a köznapi beszéd terén is lemaradunk, illetve elmaradunk a pesti nyelvi divattól. A kérdés azonban ezúttal az, hogy érdemes-e követni ezt a divatot.

A nyelvben — elsősorban annak beszélt, hétköznapi változatában — ugyanúgy létezik a divat fogalma, mint az élet egyéb területein. Azt szokták mondani, hogy ami divatos, az szép is, vagy megfordítva: mindig az szép, ami éppen divatban van.

Ha ebből a (vitatható) véleményből indulunk ki, akkor egyértelműen helyeselnünk kell az utóbbi 10-15 évben kialakult „új magyar nyelvet”, amit azért nevezek így, mert hemzseg az új vagy új értelemben használt szavaktól, kifejezésektől, kicsinyítésektől, elferdített szóalakoktól, esetleg az angol-amerikai nyelvből átvett tükörfordításoktól. Ezek divatja egyre terjed, elsősorban az anyaországban, de részben átgyűrűzik annak határain túlra is. Egyelőre csak részben, vagyis kisebb mértékben. Vagyis megint lemaradunk. De lássuk, miről.

Néhány — valószínűleg más nyelvek mintájára alkotott — kifejezés már az irodalmi nyelvhasználatba is bekerült, ráadásul olyan gyakorisággal használva, hogy több más, magyarosabb kifejezést szorít ki onnan. Ilyen a „kap már egy esélyt”, illetve „adnak neki még egy esélyt”, az „arról szól” vagy „szól valamiről” (azt jelenti, az a lényege értelemben), a „sajnálom” szó bármilyen bocsánatkérés helyett, a „kihívás” a próba, feladat, próbatétel, nehéz helyzet, megpróbáltatás helyett. Továbbá ilyen az „az (ez) egy dolog” kifejezés a főnév hangsúlyozásával, de nincs vele szemben egy másik dolog (pl. Az öltözködés az egy dolog). Nagyon elterjedt a töltelékszóként használt „nem igazán” és az „igazán”, méginkább az „igazándiból” kifejezés. „Strandidőnek nem igazán mondanám, ugyanis a hőmérséklet nem igazán támasztja alá” — hangzott el egy meteorológiai jelentésben. „Nem igazán tudok korcsolyázni” — mondta egy megkérdezett riportalany, majd kiderült, hogy sohasem volt a lábán korcsolya. „Igazándiból a rántás a sűrítés” — hangoztatták egy főzésről szóló műsorban. Ez a szó fok- és mértékhatározó volna, de „igazándiból” nem fejez ki sem fokot, sem mértéket. Másik divatos szó a „működik” ige. Valamikor csak a gépek, felszerelések, esetleg a szolgáltatások működtek, ma már minden: a szerelem, a barátság, a házasság, a szokások, a magatartási formák stb. „Én nem így működöm. Én nem gyűlölök.”, „ez nem úgy működik, hogy elmegyek, mert kedvem van hozzá.”, „védő nő vagyok, tudom, hogy kell működjön egy négy és fél hónapos gyermek.”, „nem váltak el, mert működtek a gyerekek” (azaz voltak). Ezek a divatszók, -kifejezések valószínűleg tömörségük okán terjedtek el ilyen mértékben, mert igényes beszédben is számottevő a ma még kissé szokatlan, de nem helytelenül használt igék: a nagytakarít mintájára keletkezett nagymos, kismos, gyorsír, gépír, társasozik, balettáncol, versenytáncol, népitáncol, gyorstisztít stb.; ugyanezzel magyarázható a már kevésbé helyeselhető sok rövidített országnév: Magyarba,

Spanyolba, Törökbe, Görögbe stb. megyünk. Talán az is innen származik (a nyelvi kényelemszeretetből), hogy bennünket, erdélyi magyarokat röviden és egyszerűen románoknak neveznek, ami csak azért helytelen, mert nem fedti a valóságot, nem különböztet meg a valódi román nemzetiségű és anyanyelvű honfitársainktól.

„Pestiesen szólva” — mi, erdélyi magyarok (vagy „románok”) így szoktuk nevezni az utóbbi években Magyarországon elterjedt új kifejezéseket, szavakat, melyek az ottani nyelvi érintkezés, főleg a társalgási nyelv ma már állandó tartozékai: „jó kérdés”, „ilyen nincs”, „Nem mondod?” „Ennek már annyi.”, „Nem úgy gondoltam.”, „maga alatt van”, „mákja van”, „Ez nem semmi.”, „Hülyét kapok tőle.”, „Benne van a buliban.”, „Dobok egy hátast.”, „Felejtsd el”, „Figyelj!”, „Ne viccelj!”, „Adj neki egy kis időt!”, „Ne ragozzuk tovább!”, „Tele van a hócipő.”, „Nyomja a sódert.”, „Nem kell rizsa.”, „Felkapta a vizet.”, „ez király (tök király)”, „ez ciki (vér ciki, tök ciki, baromi ciki), „beszól neki”, „parázik”, „kiakad, kiakaszt (totál kiakaszt valakit)”, „megszívja, megszívta (valakit)”, „ki van bukva”, „elbukta (a pénzt, játékot stb.)”, „lenyúl valamit, valakit”, „nyomul (valaki után)”, „béna, bénáz, elbénáz (valamit)”, „kajás” (éhez értelemben), „elmegy a sunyiba vagy elküldte a sunyiba” stb. Az is érdekes újítás, hogy a „Hogy mondhatsz ilyet?” helyett lépten-nyomon a „Miről beszélsz?” kifejezést használják, a „Hogy vagy?” esetleg a „Nem történt bajod?” helyett csak azt kérdezik: „Jól vagy?” (ez különösen akkor furcsa, ha egy ájulásból magához tért embertől vagy egy balesetet szenvedőtől kérdezik). Továbbá egyre jobban terjed a „per pillanat” és a (3) óra „magasságában” kifejezés, a „rinyálás” a panaszkodás, siránkozás helyett, de ige formájában: (rinyál) azt is jelenti: kér valamit, könyörög. Ez utóbbiak nem túl szerencsésnek mondható képződmények, arról nem is beszélve, mennyire terjed a durva, trágár kifejezésmód. Ez utóbbira nem akarok kitérni, csupán egy példát említenék: a „kirúg” ige ma már általánossá vált: senkit sem bocsátanak el, senkinek sem szűnik meg a munkahelye, nem szakítanak vele (párkapcsolatban), mindenkit csak kirúgnak: a dolgozót, az alkalmazottat, a házi-tanítót, az ügyvédet, a háziorvost, a szerelmes párok egyikét. Nemcsak szebb, kíméletesebb beszédmódról, hanem a nyelv szegényedéséről van itt szó.

Végül, de nem utolsó sorban (ezt most nem közhelyként használom), beszél-nünk kell az utóbbi években egyre jobban terjedő kicsinyítési divatról, ami szintén — elsősorban — az anyaországi beszélt nyelvre jellemző.

Kicsinyítés, szórövidítés, „szóbecézés” anyanyelvünkben — és valószínűleg más nyelvekben is — mindig létezett. Ilyenek voltak a mindenkori gyermeknyelvi szavak, amelyek családonként is változhattak: mami, papi, tati, bibi, később a sulis, diri, mozi, foci, fagyis, csoki. Nehezen vagy sehogy sem talállok rá magyarázatot, hogy ez a gúgyögő nyelv, ez a kicsinyítési tendencia miért terjedt el napjainkban olyan mértékben, ahogyan elterjedt. Ma már szinte minden főnevet lehet — és sokan akarják is — kicsinyíteni -i, ritkábban -csi, -ó, -kó képzőkkel. A jelenség talán elsősorban a diáknyelvben terjed, és ez érthető, hiszen diákzsargon mindig

létezett, a fiatalok így akarnak elkülönülni az általuk kissé lebecsült idősebb korosztálytól. Nem véletlen, hogy kicsinyítik, elferdítik a tantárgyak megnevezéseit: töri, fölci, matek, tesi stb. és az iskolai élet más fogalmait: diri, oszi, doga, vagy más fogalmakat: randi, dumcsi, pulcsi, ruci, naci (ez utóbbiak teljesen újak) stb. Ez a tendencia tehát társadalmilag, sőt lélektanilag is megmagyarázható. Az viszont már kevésbé, hogy miért követik ezt a divatot a felnőttek is, akiknek szájából már nem hangzik ilyen természetesen a kicsinyítés, a gügyögő beszéd. Deme László professzor szavaival élve: „a gyermeket nem fölemeljük, hanem négykézlábra ereszkedünk melléje”. Vagy netán az idősebbek ezzel szeretnének „impónálni” a fiataloknak, „jó pontokat” elérni náluk? Talán ezzel magyarázható, hogy a kicsinyített, megrövidített szavak száma napról napra növekszik. Megjelentek (a budapesti piacokon írásban is) az „új” zöldségnevek: pari, ubi (kígyóubi, koviubi), kápi, foki, nari, mandí (mandarin vagy mandula), mogyi (a mogyorót tartalmazó zacskón is!), öszi, gyümisali stb. Ezekhez csatlakoznak az élet más területeiről származó kicsinyítések: uzsi, vacsi, szoli (szolárium vagy szolgálat), szabi, kori, görkori, zacsi, hari (harapás), ari (aranyos) anci (anyu), uszi, meglepi, pletyi, bünti, vadiúj, moci (motorkerékpár), uncsi (unalmas vagy unok), tesó, uncsitesó, vegu (vegetáriánus), vegikolbi (gombából készült kolbász), tetkó (tetovalás) stb. Igéket is képeznek e kicsinyített szavakból: nyafizik, pletyizik, korizik, vacsizik stb. Ezeket a szavakat felnőttek és fiatalok egyaránt használják, sőt, néha megfigyelhető, hogy a felnőtt kezdeményezi az ilyen beszédet (Szeretsz zongizni? — kérdezi gyermek riportalanját a rádióriporter). Ezek szerepelnek az I. évfolyam cikkében.

Ezeket a — főként anyaországi — új nyelvi formákat, jelenségeket mi, erdélyi magyar anyanyelvűek jóval ritkábban használjuk, bár tagadhatatlanul átvesszük egyiket-másikat. Ez nem is lehet véletlen, hiszen a határok igen könnyen átjárhatóak. Tapasztalataim szerint azonban — igaz, hogy csak a saját ismeretségi körömre hivatkozhatom — általában nem szívesen „majmoljuk” az ilyen beszédet, az ép nyelvérzékű embereknek ez a nyelvi divat nem nyeri el a tetszését, hiszen kétséget kizáróan rontja szép anyanyelvünket. [Erre gondolva írja Tótfalusi István Kis magyar nyelvklinika című könyvében: „Szomorú lenne, ha ez az infantilis gügyögés még ennél is tovább terjedne, és hovatovább államunk hivatalos elnevezését Magyi Köztire kellene változtatni.”]

Erről a nyelvi divatról azért jó volna lemaradni.

* * *

Elérkeztünk a következtetésekig, de a címben fölített kérdésre nem sikerült egyértelmű választ adni.

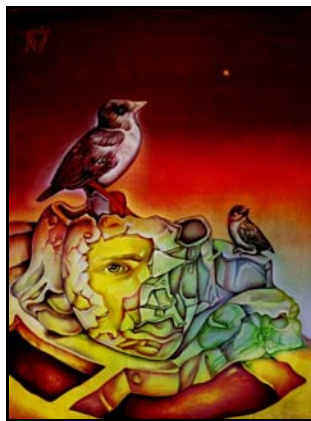
Nem sikerült, mert a lemaradás nézőpont kérdése. Saját véleményem sem lehet értékítélet, csak magánvélemény, egyéni nézőpont.

Az talán egyértelmű, hogy a keveréknyelv használata lemaradást jelent, hogy egyszerre csak egy nyelven szabad beszélnünk (bármelyik nyelv legyen is az).

Ami a — főleg anyaországi — új nyelvi divatjelenségeket illeti, azokat nem lehet egyértelműen sem elfogadni, sem elítélni. Van, aki úgy véli, lemaradunk, ha nem követjük ezt a divatot, de ő maga mégsem követi. Van, aki utánozza, mert megnyerte a tetszését, úgy érzi, csak így figyelnek föl rá beszélőtársai. Van, aki úgy véli, így válik színesebbé, érdekesebbé a beszéde. Van, aki nyelvromlásnak tartja a túl merész újításokat, ezért elzárkózik azok használatától. Van, aki szélmalomharcot kezd ellenük, mert nem kíváncsiak a véleményére, vagy kisebb gondjuk is nagyobb, mint anyanyelvük szavainak megválogatása.

Ami azonban biztosnak látszik: az anyaországiak szemében mi, erdélyi magyarok, mindenképpen lemaradunk. Ha román szavakat, tükörfordításokat keverünk beszédünkbe, lesajnálva veszik tudomásul, hogy rosszul beszélünk magyarul, és igazuk van. Ha szépen, helyesen, választékosan beszéljük anyanyelvünket — esetleg használjuk a náluk divatos kifejezéseket is (a nagyobb hatás kedvéért), akkor azon csodálkoznak, hogy milyen jól tudunk magyarul. Talán meg is kérdezik, hogy ezt hol tanultuk meg (mint egyszer az egyik riporter egy régebbi televíziós műsorban).

Az ilyen kérdésekre, az efféle beszédre nem is szabad odafigyelni, mert aki tudatosan törekszik a helyes és szép beszédre, és megszokta, hogy csak így lehet beszélni, az felülemelkedik az ilyen dilettáns megjegyzéseken. Az anyanyelv birtoklása — Kosztolányival szólva — erős várunk, el nem fogyó kincsünk, ha jól őrizzük, ha nem tékozoljuk el. Ez olyan igazság, amely mindenkor és mindenütt — országhatároktól függetlenül — érvényes, és az is marad.

Molnos Zoltán: FÉSZEK

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében VII.

**Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867)
az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan**

III.

A reformkori magyar irodalom, a magyar nyelven folyó megélénkült közélet, az anyanyelvű iskolázás, az Akadémia megalakulása mind hozzájárult a nyelvújítás betetőzéséhez. Jelentős szerepe volt annak is, hogy 1820 után Pest—Buda vált az ország szellemi központjává, itt működtek a múzeumok, a könyvtárak, az egyetem, élénk az irodalmi és társasági élet, s 1837-ben itt kezdte meg működését az *állandó magyar nyelvű színház* is.

Kolozsváron az 1811 óta gyűjtésből épülő, Farkas utcai kőszínházat, az *állandó magyar színházat első otthonát* még 1821. március 12-én megnyitották, s 1822. december 26-án bemutatták az *első magyar operát*, *Ruzsitska József* művét, a *Béla futását* (Gaal György. 2001. 20.)

Mit jelentett az anyanyelvoktatásunk számára a színház? Nagyon sokat.

Legkorábbi „drámai” emlékeink még a XVI. századból valók, s a XVII. és XVIII. századból már tömegével maradtak fenn ún. *iskoladrámák* latin és magyar nyelven. A színjátszás fellendítésére irányuló tudatos szándék Bessenyei György programjában jelent meg. A felvilágosodás programjában a költők, írók, gondolkodók a nyelvművelés (és ezen keresztül a művelődés, a „*népművelés*”) hatékony, talán leghatékonyabb eszközét látták benne, úgy érezték, a színpadon elhangzó szavak sokkal több emberhez juthatnak el, mint a folyóiratok, a könyvek. Nem tudjuk, de talán a korabeli magyartanárok értékelték a színpadon elhangzó szavakat, és el is vitték diákjaikat az előadásokra. A vándorszínészek előadásaira tódult a falvak fiatalja, öregje. A nemegyszer mostoha körülmények között játszó „*komédiások*”, ahogyan akkor nevezték őket, részt vállaltak abban a munkában, amelyet a magyar nyelv ügyében fontosnak érzők végeztek. Még egy-két év, s olyan színészpálánták is felbukkannak, mint Petrovics Sándor, Arany János... S a XIX. század közepére megszületett nemzeti drámánk is, *Katona József* (1791–1830)

Bánk bánja (1815–1820). A dráma népszerűsége a 40-es évek folyamán nő, 1848. március 15-én a pesti nép kérte műsorra tűzését a Nemzeti Színházban. Erkel Ferenc 1861-ben operaváltozatát is elkészítette. Azóta is hódít, népszerű és magyar irodalomtörténetünk szerves része is. A magyar drámai nyelvet Katona József teremtette meg. Az egyes szereplők beszéltetése szoros összefüggésben van azok lelkiállapotával, jellemével, a stílus patetikussága a mű drámaiságával.

Anyanyelvünk használata közben a nyelvújítási szavak csiszolódtak, jelentésükben bővültek, meggyökeresedésük során teltek meg voltaképpen színnel, tartalommal. Letörlődött róluk önkényes keletkezésük bélyege, sőt származásuk esetleges szabálytalansága. Élni kezdenek, és belevegyülve a nyelvi fejlődés, a szakadatlan átalakulás folyamatába, a beszélő tudatában már semmi sem különbözteti meg őket a nyelv többi, hagyományos vagy tudatos szándék nélkül keletkezett szavától. A tudományok nyelve mellé a színház drámai nyelve társul, szélesedik az anyanyelvhasználat, az anyanyelvoktatás is, közeledik a magyar nyelv államnyelvvé válásának ideje... Mert megszilárdul *a művelt írásbeliség normája*, a nyelvi standard, és ennek alapján létrejött az egységhez közelítő köznyelv. A korszak elején, 1772 körül, még két nyelvjárás vetélkedett a nyelvi sztenderd rangjáért: a dunántúli és az északkeleti tiszai nyelvjárás. A korszak végére, 1849 körül, azonban *a tiszai nyelvjárás és ennek erdélyi változata* végleg győzedelmeskedett, magába olvasztva egyes elemeket más nyelvjárásokból is. Többféle oka volt annak, hogy a tiszai, az erdélyi nyelvjárás lett a magyar *nyelvi sztenderd alapja*: itt nagy tömbben voltak tiszta települések, itt működött a két híres, nagy múltú iskola: Sárospatak és Debrecen, a felvilágosodás szellemi vezéralakjai közül többen is ezt a nyelvjárást beszélték, Kazinczy is, és e vidéken volt a nyelvújító mozgalom és a magyar irodalom ekkori „fővárosa”: Széphalom is (J. András Katalin—Széplaki György. 1998. 71-72.)

Míg Fazekas Mihály a Bessenyei Györgytől Csokonai Vitéz Mihályig tartó esztendők felvilágosult eszméinek mesébe sűrítője, addig egy délnyugat-dunántúli kisnemes ennek a háborúk vérgőzébe bolondult napóleoni korszaknak ábrázolója: *Berzsenyi Dániel* (1776–1836). Kazinczynak írta egyik levelében: „Nem lehet szentebb kötelessége ez bölcsnek, mint a nép boldogságának eszközése. Használni és tanítani akart: „Az ész minden! s ebből foly minden jó, / Nincs e nélkül virtus, sem semmi boldogság.” A görög-római költészet versformáinak mestere, de költői képei szétfeszítik az antik formák szigorú zártságát indulatokat árasztó képekkel. Világosan érzékeli, ahogy ma mondanánk, a „nemzetközi helyzetet”: „Forr a világ bús tengere, ó magyar! / Ádáz Erynnis lelke uralkodik, / S a föld lakóit vérbe mártott / Tőre dühös viadalra készti... / Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat” — figyelmeztett *A magyarokhoz* c. versében — s ez az utolsó sorát érettségire készülő diákjaink ma is szívesen választják mottóként.

A reformmozgalom törekvéseitől megtermékenyítve jött kétre a magyar *romantikus irodalom*, amely Kölcsey Ferenc, Katona József, Széchenyi István,

Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Madách Imre, majd Jókai Móron át Mikszáth Kálmánig húzódik. Mindegyikük irodalmi alkotása szerves része magyar irodalomtörténetünk és anyanyelvoktatásunk történetének.

Az 1823-as esztendő több szempontból is fontos éve irodalmunknak: Nagy klasszikusaink születtek ebben az évben: Petőfi Sándor 1823. január 1-jén, Madách Imre pedig január 24-én. De 1823. január 22-e a születési dátuma nemzeti himnuszunknak is!

Kölcsey Ferenc (1790–1838): *Hymnus. A magyar nép zivataros századaiból* (1823). A vers alcíme a szöveget a konkrét történelmi helyzet fölé emeli térben és időben. Az idő a magyar történelem, Árpádtól, az elképzelt és remélt (végtelen) jövőig, a tér, a megjelölt jelképes értékű helyekkel: Duna, Tisza, Kárpátok, Kunság, Tokaj — a történelmi Magyarország. A beszédhelyzet: a közösséget képviselő beszélő és a címzett, a kérést talán meghalló Isten kommunikációja. A szövegtípust az imádság beszédhelyzete építi fel. A Himnusz keretes szerkezete történelmünk fényes lapjait láttatja: a honfoglalás idejét, Árpádot, a Hunyadiak harcait, Mátyást és a szimbolikus helyeket, a börtöntő Tokajt, a kenyeret adó Alföldet, a Kunságot. Az *ért kalászt*, a *bor*, és a *nektárt csepegtetél* említése egyszerre tartalmazza a bibliai és az antikvitásra vonatkozó utalást, hiszen a *kenyér* és *bor* átváltozása, egyes keresztény istentiszteletek része, a *nektár* pedig a mitológiában az istenek itala. Az ellentétek (*öröm* — *halálhörgés*, *vár* — *kőhalom*, *bérc* — *völgy*, *haza* — *hontalanság*), a hiperbolikus nagyságú romantikus képek (*vérőzön*, *lángtenger*, *csonthalmain*), a szokatlan, felforgatott szórend, valamint az alliterációk (*kínzó rabság könnye*), sokasága adja a költői értékeket, mellettük az ima és a retorika együttes ereje, a történelem, a fájdalmas önbírálat és az élni akarás súlyos mondatai önismeretünket gazdagítja (Somos Béla. 2005. 170.). A nyelvújítás során megújult anyanyelvünk gyönyörű darabja is ez a költemény. Soha nagyobb karriert magyar vers nem futott be. Nincs nap, hogy sorai valahol, valamilyen alkalomból, s mindig a magyar nemzeti függetlenség bizonyosságaként, fel ne csendülnének. Az 1829-ben megismert, majd 1832-ben megjelent vers futótűzként terjedt el, szavalták, sőt énekeltek, különféle dallamokra. 1844-ben pályázatot írtak ki megzenésítésére, a pályadíjat *Erkel Ferenc*, a Nemzeti Színház karnagya nyerte el, így vált Kölcsey Ferenc verse közös nemzeti énekünké. (Sajnos a szerző ezt már nem érthette meg.) (Nemeskürty István 1983. 388.)

Volt idő, amikor erdélyi anyanyelvóráinkon tilos volt megemlíteni Kölcsey nevét, tilos volt a vers szövegét felolvasni, bemutatni, netán megtanítani, s ha valahol merészelt valaki elénekelni, büntetésül a rendőrség hurcolta el.

Kölcsey *országgyűlési beszéde*-ben is szólt „a magyar játékszínről”, „a magyar nyelv ügyében”, a „vallásról vallásra való szabad átmenet tárgyában”, a szólás-szabadságról stb. Anyanyelvóráinkon ma is idézzük szállóigévé vált mondatát: „Jelszavaink valának: haza és haladás.” Ugyanígy a sokak által könyv nélkül tudott, Huszt c. versének két sorát: „Messze jövőendővel komolyan vess össze jelenkort: / Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derűl!”

Anyanyelvoktatásunk értékes darabja Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* c. tanulmánya is, amelyben a kultúra/kultúránk életképességét, a folyamatosságot bizonyítja, azt, hogy a múlt/múltunk elfeledése, a hagyományok elvesztése a közösség/közösségünk létét veszélyezteti. Ha elszakadunk múltunktól, hagyományainktól, nyelvünktől, létünk kerül veszélybe. Kölcsey úgy gondolta, hogy a népi értékek, pl. „*pórdalaink*” felfedezése ösztönző lehet nemzeti kultúránk kibontakozásában. A nemzet fogalmába a többséget alkotó jobbágyságot is besorolja, emellett szól figyelmeztetésre: „A való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznapi dalokban kell nyomozni”.

Unokaöccsének, Kölcsey Kálmánnak (1825—1849) címezte, de minden ifjú embernek szánta és szól a cselekvő hazafiság kátéja, a *Parainesis* (1834). A cím buzdítást, intelmet jelent. Kölcsey a nevelő, az egyén és a világ kapcsolatáról beszélve, tételmondata: „A társaságban született ember nem önmagáé”. Erre biztatja unokaöccsét: „...tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez, s ennek körén túl egy hazához láncolja”... „Törekedjél ismeretekre!” — biztatja öccsét, „melyek ítélet és ízlés által vezéreltetnek”. Az emberi kapcsolatok ébren tartásának a nyelv, a beszéd az eszköze: „Teljes birtokában lenni a nyelvnek... elengedhetetlen feltétel... Törekedned kell nem csak arra, hogy beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról, hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal... okaidnak és érzelmeidnek akaratodtól függő, tolmácsa lehessen...” A hon nyelvének szeretete nem jelent bezárkózást: „tanuld más mívelt népek nyelvét is” — tanácsolja a költő. Még néhány kulcsgondolata a versnek: Az élet célja: a tett, a cselekvés, a cél iránya: az önzetlen munkálkodás másokért, elsősorban a nemzetért (az emberiség túl nagy közösség, a család túl szűk). „...az élet fő célja tett, s tenni magáéban vagy másokkal együtt senkinek nem lehetetlen. Tehát tégy! s tégy minden jót, ami tőled telik...” Szükséges feltételek: ki kell alakítanunk alapelveinket, vállalnunk kell magunkat az önzetlenségben, magas célokat kell magunk elé tűznünk: tanulás, ítéleterő, bátorság. Lehetséges akadályok: sors, szerencse, végzet, ellenségek rosszindulata, a tömegek felvilágosítása nehéz (Somos Béla. 2005. 181.).

Az európai romantika legnagyobbjaival egyenrangú költő, aki megújította a magyar költészet nyelvét, eszköztárát: *Vörösmarty Mihály* (1800–1855), a Perczel fiúk nevelője, tanítója, a család vidéki birtokán.

Irodalomtörténetünk, anyanyelvoktatásunk a *Szózat* (1836) költőjeként tartja számon, s oktatja életét és alkotásait. Miközben a beszélő az egyén életét a nemzeti lét kereteibe helyezi, a nemzeti létet a nemzetek összefüggéseiben látja. A megismerésített nemzetre rávetíti az emberi lét általános viszonyait (*élet, halál, sár, gyász*), és értékeit (*bátorság, helyállás*). Aki méltó módon élt, s úgy tud meghalni, az teljes életet élt, betöltötte hivatását. A „magyar” biztos lehet benne: akár „élet”, akár „halál” lesz a sorsa, méltóképp élt (Bánki István—Pála Károly. 2004. 247.).

(...)

Vörösmarty irodalmi névjegyét romantikus eposza, a *Zalán futása* (1825) határozza meg. Nemzeti megrendelésre készült. Ötlet- és versenyzőtárs az 1823-ban publikált hősköltemény, a *Székelyek Erdélyben*, Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1854) négyénekes eposza a székelyek honfoglalásáról, melybe mitológiai és tündéri elemeket szőtt.

„Hálásan gondolok az erdélyi csalogányra, mert nála nélkül vagy nem, vagy mindegyre másképpen írtam volna meg a Zalán futását” — vallotta Vörösmarty. A Zalán futása hatása túlgűrűzött olvasói körén, „hatásával nemcsak irodalmi, hanem politikai történelmünkben is helyet kér” (Beöthy Zsolt). Mindkét művet csak megemlíthetjük irodalomóráinkon.

Vörösmarty Mihály színpadi művei közül maradandó értéket a *Csongor és Tünde* (1830) képvisel. A darab forrása Gyergyai (vagy Gergei) Albert XVI. századi *szépb-története: História Árgirus királyfiról és egy tündér szűzleányról*, melyet a költő gyermekkorában olvashatott... Vörösmarty műve filozófiai mesedráma, újra és újra felvetődő kérdéssel: Mi az élet értelme? Mi a boldogság? Hogyan lehetünk boldogok?

Kölcsy Ferenc harmadik olvasása után jelentette ki: „*Csongor kincs.*” Beöthy Zsolt pedig azt írta: A magyar költői nyelvnek legszebb diadala e mű”. „Mesés és valóságos, tündérit és parlagit, szárnyalót és filozófiát, bűvöset és bájosat... ilyen harmonikus egységbe fonni magyar irodalmi alkotás eddig nem volt képes...” (Tóth Dezső).

Mai diákjaink számára is érvényes három kérdést fogalmazott meg Vörösmarty a *Gondolatok a könyvtárban* (1844) című versében:

1. „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?”

Vörösmarty válasza: erkölcsi és társadalmi helyzetképe:

„Iszonyatos hazugság mindenütt...

...léha tudománytól / Zabáltan elhenyéljük a napot...

...míg nyomorra milliók születnek,

Néhány ezernek jutna üdv a földön...

2. „De hát ledöntsük, amit ezrede / Ész napvilága mellett kidolgozának?”

Vörösmarty válasza: erkölcsi és társadalmi helyzetképe:

„Hány fényes lélek tépte el magát,...

Hogy tévedt, sujtott embertársának

Irányt adjon s erőt, vigasztalást.

Egy újabb szellem kezd felküzdeni...”

3. „Mi dolgunk a világon?”

Vörösmarty válasza: erkölcsi és társadalmi programhirdetése:

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni

Erőnk szerint a legnemesbékért...

A nyers fajokba tisztább érzeményt

S gyümölcsözőbb eszméket oltani...

Előttiünk egy nemzet sorsa áll.

*Ha azt kivittuk a mély süllyedésből
S a szellemharcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lebet,
Mondhatjuk, térvén őseink poráboz:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!”*

(Somos Béla után. 2005. 205.)

A helyi, nemzeti és az örök emberi játszik egybe a költeményben, s a reformkor embereinek, de mai diákjainknak is a költő válasza iránymutató. Ez a válasz azóta szállóigévé is vált, érettségi tablók, kártyák mottójaként láthatjuk, olvashatjuk.

Magyar irodalmi óráinkon a változó tanterveknek megfelelően szerepeltek/szerepelnek még az alábbi Vörösmarty versek: *Magyarország címere* (1832), *A Guttenberg-albumba* (1839), *Liszt Ferenchez* (1840), *Fóti dal* (1843), *A merengőhöz* (1843), *Atok* (1849), *Előszó* (1850), *A vén cigány* (1854). Amikor Vörösmarty verseivel foglalkozunk, mindig felolvasom az elemi osztályok tantervébe illő, de ott nem mindig szereplő *Petike* (1841) című versét. A vers kedélyes, ötletes frissessége megragadó (népi anekdotából „van lemásítva” — Erdélyi János), s abban is jeles, hogy a költészet világában a gyermekpszichológiának, a gyerekekhez szólnak is helyet teremt.

1825 után emelkedett közszereplővé egy huszártiszt, aki végigharcolta a napóleoni háborúkat, a lótenyésztés foglalkoztatta, főnemesként a pozsonyi országgyűlésen, amikor a nemzeti nyelv és irodalom fontosságáról vitatkoztak, egyik képviselő szerint: „Egyedül a nagybirtokosoktól függ a haza régi óhajításainak teljesedése, mert mint az egyszeri hadvezér szerint a háborúhoz, ide is csak három dolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz!” *Széchenyi István* (1791–1860) egy évi jövedelmét — 60 ezer forintot — ajánlott fel egy magyar tudós társaság felállítására. Széchenyi különös ellenérzéssel viseltetett a latin nyelv iránt, holott Magyarországon diplomáciai nyelvnek számított, ő ezzel szemben „útálatos kísértetnek” nevezi Cicero nyelvét, s még meg is tetézi: „Nem lehet ma, mikor a léleknek tágulni kellene, holt nyelvek, s mesterkélt elaggott theoriák penészeit nyújtani természetes eledel helyett”. A rómaiak nyelve helyett a rómaiak példáját tartja követendőnek, amikor kijelenti, hogy a latin nyelv „legyen iskoláinkban tanítva ezen túl is, de nem kirekesztőleg, hanem csak mint egy tárgy a tanulásnak, egyszerűbb és célhoz szaporábban vezető úton. Szolgáljon ezután is a férfiúi tömött szolás és írásmód példájául, s legyen mindenek fölött halhatatlan remekei által buzdítója nemzetünknek római honszeretetre, római nagylelkűségre, római nagyságra!” (Glatz Ferenc szerk., 1989. 133.).

A negyvenezer holdas gazdaság ura tökéletes birtokában van a német nyelvnek, naplóját, magánlevelezését is jórészt németül vezeti, a nemzetközi érintkezés gyakorlatában általánosan elfogadott francia nyelvet is bírja, s Angliában járva, bizonyára az angol tudását is gazdagította — *igazi többnyelvű a maga korában,*

de meleg *szeretettel függött a bon nyelvén*, hagyományos nagyúri neveltetése, a császári hadseregben eltöltött szolgálati évei sem tántorították el a magyar nyelvtől. Kései nyelvújításként az angol „you” hazai megfelelőjét, az „Ön” megszólítást ő vezette be azzal az érveléssel, hogy ez a formula mintegy demokratikusabbá teszi a társadalmi életet, közelebb hozza egymáshoz a „kend”, „tekintetes”, „nagyságos”, „méltóságos”, „kegyelmes” és más címen címzett rendek tagjait. Szónoklatainak és írásainak is két közös vonása van: egyrészt angolosan tömörek és közvetlen hangvételűek, másrészt a kor legszebb magyar irodalmi nyelvén szólnak. A fejlődést *csinosodásnak*, a mattot *bágyadtnak*, a hősiest *delinek* nevezte. (Amikor a Pest és Buda egyesítése révén létrehozandó új fővárost Honderűnek javasolták elnevezni, azonnal figyelmeztette a közvéleményt, hogy a szó francia olvasata — on dö rü — utcanőt jelent). Nyelvújítási ötleteit tágas összefüggésbe foglalta, társadalmi, sőt politikai programmá avatta: „Ha van saját szavunk, ne tűrjük az idegent, ha pedig nincs, s nyelvünk bányáiból nem teremthető, vagy pedig honi szavunk csak egy is nuance — mást jelent, s az anyanyelvvel összeforrandó szó iránt éppen annyi hospitalitást, mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadják a jövevényt”. A nyelvművelés terén maga járt elől jó példával. A „honunk szebb-lelkű asszonyainak” ajánlott *Hitelben* (1830) leginkább hölgyeink magyarosodását kívánja, mert úgy hitte, hogy a feleségek és gyermekek is megmagyarosodnak. „...minden nemes és szép, ami az emberiséget felemeli, a ti nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kisdéd nevendékeket, s jó polgárt nevelitek...” (Felesége még nem tudott magyarul, de gyermekeit mégis magyar nyelvű köszöntőre tanította, s később már Berzsenyi felolvasásával mulattatta férjét.) (Glatz Ferenc szerk., 1989. 134.).

Hunnia (1835) c. tanulmányában írta: „Nemzet, habár szabad alkotmánya van is, mindaddig, míg saját nyelvét nem használja, tovább áll a kifejtési lehetőségtől, mint a legvadabb nép, amely anyanyelvével szabadon él.”

A nemzetiségekről keveset tudott, az Erdélyben élő románságról azt vallotta, hogy erkölcei, hagyományai és pravoszláv vallása miatt a szerb, román, görög, orosz államokhoz kötődik, míg „mi magyarok, ha nemzetiségünk fennmaradásáért aggódunk, s nyelvünk és sajátosságaink kifejtésében előhaladni törekedünk, csak elolvasztásunk, megsemmisítésünk ellen védelmezzük magunkat... Nekik valóságos hazájuk künn van, fennmaradásuk záloga bizonyos, ők nem védelmezik létüket...” A nemzetiségekkel „elődeink a frigyét könnyen megköthették volna, mi mostaniak már csak nehezen, utódaink tán soha többé”, s annál sürgetőbbnek vélte a közeledést, s az azt elősegítő közművelődési és oktatási rendszer kimunkálását. Felfogása szerint az úthálózat javításának, az állandó hídnak, a folyamszabályozásnak, a gőzhajózásnak és a vasútvonalak kiépítésének egyaránt az a legáltalánosabb haszna, hogy ezek a szó átvitt értelmében is lehetővé teszik az országot lakó népek közti közeledést, összefüggő, szerves egészzé formálhatják a széthulló nemzetet. A magyar liberális ellenzék nem tette magáévá nézeteit, a békés közeledés és kiegyenlítés gondolatát. Széchenyi összeomlásához és személyes

tragédiájához nem csekély mértékben járult hozzá, hogy az általa soha nem kívánt forradalomra támadó reakció 1848 őszén a maga táborában tudhatta az elvadított nemzetiségek többségét is. Háborgó lélekkel írta le: „Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt: a testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja gyilkolni... Száguldó paripák dülnek fel mindent, mit építünk! Oh az én füstbe ment életem!” (Glatz Ferenc szerk., 1989. 136.).

Az akkor vérbefojtott forradalom, a tatárdúlás, a török uralom után, a Habsburg-hatalom immár nem csupán az irodalmunk lefejezésére, hanem most már egész népünkre irányuló megsemmisítő csapása ellenére vallhatjuk ma is Széchenyivel: „Sokan azt gondolják: Magyarország — volt; — én azt szeretném hinni: lesz!”

A lakosság anyanyelvi, illetve nemzetiségi megoszlását első ízben *Fényes Elek* (1807—1876), a reformkor erdélyi származású statisztikusa, jogásza végezte el, a megyei összeírások, az egyházmegyéék, egyházkerületek adatait felhasználva, valamint a vallási megoszlásból következtetve a lakosság etnikai összetételére:

A lakosság nemzetiségi megoszlása 1840-ben:

Magyarország	%	Erdély	%
(a Katonai Határőrvidékkel)			
Magyar	4 338 308 43,63	474 451 28,00	
Német	1 046 392 10,52	222 159 13,11	
Szlovák	1 684 598 16,94	— —	
Román	1 215 269 12,22	990 998 58,49	
Ruszin	442 903 4,45	— —	
Zsidó	240 410 2,42	2 043 0,14	
Egyéb	25 960 0,26	4 198 0,12	

(Glatz Ferenc szerk., 1989. 137.)

A fent ismertetett adatok fényében vizsgáljuk meg azt a helyzetet s az idevezető folyamatot, amelynek eredményeképpen megszületett a magyar államnyelv, illetve végre polgárjogot nyert az anyanyelvű oktatás magyarországi és erdélyi iskoláinkban.

Irodalom

Balázs Géza: *A magyar államnyelv 1100 éve*. Édes Anyanyelvünk. XVIII. 2. 1996. április.

Bánki István—Pala Károly: *Irodalom a középiskolák 10. osztálya számára*. Apáczai Kiadó. Celldömölk, 2004.

Fináczy Ernő: *Az újkor nevelés története*. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1927.

Gaal György: *Kolozsvár*. Polis Kiadó. Kolozsvár, 2001.

Gál Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet nyomása. Kolozsvár, 1935.

Glatz Ferenc szerk.: *Magyarok a Kárpát-medencében*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1989.

Grétsy László szerk.: *A mi nyelvünk. Íróink és költőink a magyar nyelvről*. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2000.

Holló László: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus — egykor és ma*. Szabadság. 2009. január 31.

J. András Katalin—Széplaki György—Törzsök Edua: *Magyar nyelv VIII. A magyar nyelv története*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1998.

Köpeczi Béla szerk.: *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.

Mészáros István: *A magyar nevelés története 1790–1849*. Budapest, 1968.

Mészáros István: *Magyar iskolatípusok 896–1996*. OPKM. Budapest, 1995.

Mészáros István: *Magyar iskola 896–1996*. Budapest, 1997.

Nemeskürty István: *Deák, írj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1983.

Sipos Lajos szerk.: *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Dunakanyar. Budapest, 2000.

Somos Béla: *Irodalmi atlasz-könyvek. 9. évfolyam*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2005.

Szabó K. Attila: *Magyar neveléstörténeti kronológia különös tekintettel Erdélyre*. Magiszter, 2004. 2. 112–115. és 2004. 3. 102–118.

Molnos Zoltán: CSALÁD

Jancsik Pál

Szürke

Szürke bükkök közt hamvasszürke pára.
Megszerettem e matt színt mostanára.
Rikít a piros, megfagyaszt a kék.
Gógból, hivalkodásból már elég.

Tudom, színek kavargása az élet.
Voltak tüzek, szívárványos remények...
Maradt: fény-árny, fehér-fekete — szűrve.
Tapasztalások bölcsessége: szürke.

Csuhám felöltöm, furcsa szerzetes.
A táj ködös, az út havas-jeges.
Elindulok a fák hívó szavára.
Elnyel a föld szürke látóhatára.

Megsimogatott a tél

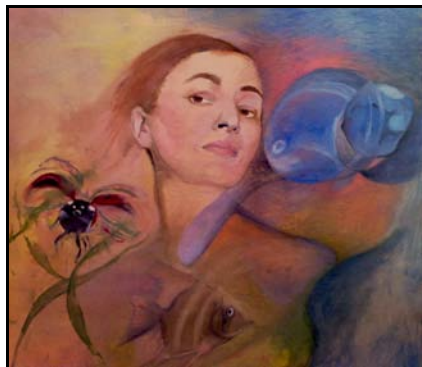
Gerzson Béla emlékének

Mentünk a fehér sétatéri úton
az összeborult, fagyos fák alatt.
Valami igaz melegségre vágytunk,
kívántuk a zengő, piros nyarat.

Mondtad: titkokat rejtenek a számok,
s önmagánál többet jelent a szó.
Lágyan, anyásan, gyapjúfejkendősen
borította az ágakat a hó.

Visszanéztünk a porzó ragyogásban.
Nyílegyenest suhant hátra az út.
A szépséget, a nagy csöndet csodáltuk,
a tiszta fényt, a varázssugarút.

Ne mondja senki, e fagy marta tájban
nem dobog szív, és hogy a tél halott.
A havas ágakról puha kezével
lenyúlt, s vállunkon megsimogatott.

Molnos Dalma: **ÁLOM**

Bölöni Domokos

Egydumájú Sümi Laji és az üldözője

Egy nő üldöz a szerelmével, rebegi Sümi Laji. Ez a nő, kérem szépen, már az óvodában kinézett magának, és azóta sem szabadulok tőle. Nem tudom, hogyan csinálja, de folyton egymásba ütközünk. Nincs nap, hogy ne találkoznánk. Néha már az az érzésem, hogy valósággal belém van költözve.

Ez a nő.

Sümi Laji egyedül ül és beszél a kábelkocsmában. Néha letekintek a képernyőről, hadd ne érezze magát olyan nyira árván.

A képernyőn sokféle funkció van. Főleg klipeket játszok, félig csurdé nőkkel. Nincsenek gondjaim a meztelenséggel, mert láthatatlan vagyok —, de azokat a szerencsétleneket nagyon tudom sajnálni, akik csak úgy lerogynak egy asztalkához a nyomorúságos, bár megengedem, nagyon finom kis kávéjukkal, na persze van, aki konyakkal, vodkával, evvel-avval is megvegyíti... Mindenesetre csaknem mind rágyújtanak, ebben rendkívül időszerűtlenek, egyszer véletlenül rákattintottam egy roppant hatalmas hemiszférájú liturgiás hölgy tüdejére, és elámultam: így néz ki majd, ötmilliárd év múlva, a bolygónk.

Sümi Laji másnak is beszél, ha meghallgatják, a kábelkocsmában. Nemigen szeretik hallgatni, mert úgymond egydumájú ember. Mindig csak ugyanazt darálja. Hogy őt mennyire üldözik, no nem általában a nők, mert az érdekes és izgalmas volna, hanem mindig csak egy, azaz egyetlen nő.

Ki a fenét érdekeli egyetlen nő? Pláné, ha a szerencsétlen Sümi Lajit üldözi.

Kecseszkecskés botjára támaszkodik, kávézás közben is. Hát Laji az ilyen? A képernyőről szabadeurópázom a sorsüldözött szerencsétlent. Ez a nő, aki már az óvodában elkezdte őt kinézni magának, az iskolában sem fért el tőle: folyton-folyvást lemásolta a házi feladatait, megoldotta helyette a nehéz matek példákat, homokízű tízóraját hajlandó volt megenni, sőt a tanci helyett ő végezte el a kötelező családlátogatásokat is —, úgyhogy a szülők csakhamar megismerkedtek, a két család azóta rendszeresen összejár, nincs nap, hogy föl ne hívnák egymást... Satöbbi, satöbbi.

Ez a nő, jajongja Sümi Laji, ez tönkre vágta a karrieremet, megölte az ambícióimat, taccsra tette minden épkézláb emberi vágyamat!... Gyereket is szült, nem is egyet, ó, uram, istenem, vájdd ki a szememet!

A képernyőről nem beszélhetek hozzá, mivelhogy éppen Madonna produkálja magát. Sümi Laji fél szemmel jumurdzsákolja, biztosan jobb csaj, mint a nő, aki-re panaszkodik.

Ez a nő, ez a nő... Ez vette el a szüzességem, még hetedikes korunkban... Ez érettségizett helyettem, amikor tízesre másolta át a dolgozatomat irodalomból... Ez

a nő íratott be az egyetemre, és neki „köszönhetem”, hogy ’közgarázdászként’ mehettem nyögdíjba, a fene ette volna meg ezt az egész kurva vilá...

Abban a percben elveszik a villanyt. Mit tehetnék, lejövök a képernyőről.

Sümi Laji nem észleli a változást, tovább nyüszíti a világba az ő rettenetes világóját és kozmikus nyomorúságát.

Nem ülök hozzá, csak szembe — hadd lám, mi lesz. Fél egy. Félek. Egyszer, évekkel korábban, a Dácia sörözőben megpróbáltam együtt érezni egy hasonlóan kivert kutyaként kezelt közemberrel — aztán alig sikerült elmenekülnöm.

Sümi Laji nyomja a sódert, engem nem láthat, mert én ugye, képernyős vagyok, a kis kávézó tők üres.

Az áramszünet csendjében űri áldásként hirtelen felhangzik az új házások nászindulója. Tám, tám tárámtámtámtám, táárám, tátám tám.

Lefagyok, újólag, számítógépíleg s képernyőileg — megint s megint. Csippecsiripp, néma érzékelővé degradálódok.

Besétál a kábelkocsmába egy admirális hölgy; anno kiváló termés lehetett, mert az arca tele kismillió briliáns, pompázatos rücskökkel.

Sümi Laji feláll, vigyázzba vágja magát.

Aztán a korábban még fényes, most tők üres képernyőre vigyorintva, mint aki megütötte a főnyereményt az ötös lottón, elrikkantja magát:

„Hölgyeim és uraim, ez az a nő. A feleségem!”

Molnos Dalma grafikája

Csávossy György

Új ars poetica

A jó költemény zagyva,
nem üt szöget az agyba,
és nem szül gondot, fejtörést.
Ha irodalmi hasmenést
okozna, amíg olvasod
két kupica lesz orvosod.
Az élet nem is szomorú,
a költő fején koszorú,
ha ecetes minden sora,
kis szódaporrall íható
a remekműnek szánt bora.

A stílus rég nem rokokó,
az nem eszme, amit Kokó,
a papagály recsegve mond,
ki nem hiszi, az a bolond.
Ha nem érted, a te bajod,
szájtátva jobb, ha ráhagyod,
itt rím és költő paroláz,
hát gyönyörű, vagy mi a frász!

Nem veszi be a jó gyomor,
mi sótlan koszt, megunt nyomor,
ki díva volt, az ma már szajha,
légy trágár, mint egy kocsis ajka,
s leszel igazi posztmodern,
oly ízes, mint a jó Sauternes
és mi kell még, no lám, mi más,
hogyan oké és kész az imázs.

A fésült sor oly régies,
mint redingoteba bújt nemes,
szerelmet zengő Valentin,
s a haján csilló brillantin.
Nem népdalolunk, nem bizony,
a mai fülnek ez iszony,
nem szépelgünk, ez nem divat,
ha múzsád ágyához hívat.

(2011)

Beke Sándor

A hóember

Óvodás

játszótársam azt mondta
nekem, hogy kettőnk közül
én legyek a nagy fehér hóember —
Örültem kis barátom ötletének,
mert tényleg olyan jópofa a hóember
sárgarépaorrával, gesztenyeszemével,
szürke kőgombjaival,
a lyukas,
kikopott zománcclábassal a fején,
a kezét helyettesítő, kopottsárga
megviselt seprűvel, de én bevallom,
mindig féltem hóember lenni. Egyszer
az óvodából jövet erőt vettem magamon,
és elmondtam kis pajtásomnak,
hogy én azért nem szeretnék
hóember lenni,
mert tavasszal, ha elolvadok, sárgarépa-
orromat megeszik az éhes madarak, gesztenye-
szemem legurul valamerre a lejtőn, kőgombjaim
elkeverednek a többi kavicssal, a lyukas lábasban
pedig paradicsompalántákat fog termesztetni a szomszéd
néni, a seprű nyelén egy ismeretlen udvaron kúszónövény
kapaszkodik majd fölfelé. A barátom erre azt felelte:
Na jó, akkor ő lesz a hóember, de tavasszal, amikor nagy
fehér teste elolvad, én próbáljam megmenteni a kellékeit.

Téli hullámok

A parton áll
a faoszlopokra épített,
korhadt kifutó.
Nyáron ezen futok végig,

hogy közelebb kerüljek
a tenger vizéhez.

Most tél van,
dermesztő hideg és zúzmarás fagy.
A kifutó körül
befagyott a tenger.

Keresem a pihentető hullámokat,
de a hullámok,
úgy, ahogy rohantak a part felé,
gurulás közben megfagytak.

Most a jeges kifutón
a tenger felé sietek,
hogy közelebb kerüljek
a tenger szívéhez,
hogy forró lehettemmel
átmelegítsem —

...Talán ismét dobogni kezd,
s kiengeszteli lelkemben
a megfagyott hullámokat.

A költő és a kiszolgálólány

Piros köpenyben állt
a bevásárlóközpontban
a polcok között.

Csinos volt és vonzó —
fekete kőkényszemével
naphosszat a szívemben csatangolt.

Éreztem a lelkét, és azt,
hogy mégis van benne valami,
ami közös az én szívemmel.

Egyedüllétemben
mindig rá gondoltam
és elképzeltem vele az életemet.

Arca fehér volt,
mint az angyalok szárnya,
s mint egy lepel a szerelmes álmokon.

Ha ránéztem, ő mosolygott,
nem tudta,
hogyan nekem mi a vágyam.

Pedig én csak költő voltam,
s egyszerűen szerettem őt,
akár a láthatatlan szellemi ideákat.

Ha meg akartam szólalni neki,
ostobán kérdeztem tőle:
mit-hol találok a zsúfolt polcokon?

Amikor éjjeli váltásban dolgozott,
néha láttam, hogy a kiszolgálólány fáradt,
a kasszagép mellett elálmosodott.

Ilyenkor — mint egy mesés tündérnek —
szép, sötét hajának tincsein
ragyogni kezdtek az éjszakai csillagok...

Hegedűszonáta

Álmomban elmentél.
Kirepültél az ajtón
és magaddal vitted
a reggeli kávé illatát,
itt felejtetted a virágot az ágyon,
s az asztalon a híres,
Cremonában készített hegedűt,
a fogason a habfehér
prémes kabátot.

Álmomban azt hittem,
hogy végleg elmentél.
Miért nem mondtad,
hogy csupán
a sarki boltba mész?

Mikor megnyílt a bejárati ajtó,
azt hittem, hogy a virágért jöttél vissza
vagy az ágyon hagyott hegedűért
vagy azért,
hogy magaddal vidd
a fogason felejtett ezüst rókát,
kabátod téli ékét,
grönlandi álmodat.

Hópelyhek táncoltak a levegőben.
Két lépést tettek lefele,
egyet fölfele.
Az ablakból láttam,
hogy felém jössz
a zúzmarás fák között.
Hátad mögött egy grönlandi
sietve jön utánad.
Fókabőrével
be akarja takarni a válladat.

Művésznő,
véget ért a szonáta,
az álom.
Leengedted a hegedűvonót.
Nem hagytál el,
mert te itt se voltál.
Csupán a virág maradt itt,
az asztalon a hegedű,
selymes érintésű kabátod a fogason,
s lelkemben az az elképzelt szó,
amit nem volt akinek kimondani.

Jöjj vissza,
térj vissza, álom!

Böszörményi Zoltán

Majorana: ars practica

I.

A költő itt van. Mit érdekelne
akkor a költészet hava?
Éljen, csak édesedjen benne
illúziónk áldott szava.

A többi csak képlékeny, alak,
menekülni előle nem tudsz.
Kísértsen ezer vak ablak –
lelked tükrében véres cucc.

Kétségbeesés? Micsoda éj!
Simuljanak ki ráncaink,
jöjjön kábulat, tömény kék,
nézzünk túl a kor átkain.

Tömheted, ringathatod magad,
szorgalmasan igyekezhetsz,
a semmit semmivel takarva,
bámulatos nagy szemekkel.

Túlélni nincs mit, a kór marad.
Mégmértetkezni minden szóba'
tán kevés ez, de feladat.
Öljem panaszom tüzes borba?

Ha az eszmét újjal toldom,
a képzelet épít rá bazárt.
Érzéseim bennük oldom,
amit a lét magába zárt.

Nem állítom: jó itt a jó,
s az ember ennyire parány.
Vigyük lélekközelbe a szót,
ne kísértsen ármány, se magány.

II.

Itt van a költő! Mit érdekelne
akkor a költészet tana?
Éledjen, édesedjen benne
illúzióink sóhaja.

A többi képlékeny, malaszt.
Kísért ezer vak ablaka.
Lelkek tükrén véres tavasz:
így készül minden ballada.

Kétségbeesés? Micsoda éj!
Viruljanak fel ráncaink,
jöjjön kábulat, tömény kéj,
nézzünk túl a kor átkain.

Szorgoskodhatsz, igyekezhetsz,
tömjed vagy ringasd el magad
szike-éles tekintettel:
a semmi semmivel takar.

Túlélni nincs mit, a kór marad.
Méretkezzél meg a szóval,
tán kevés, de ez a kaland.
Hadakozz, ne térj nyugovóra.

Ha az eszmét újjal toldod,
a képzelet épít rá bazárt.
Érzéseid bennük oldod,
amit a lét magába zárt.

Nem állítom: jó itt a jó,
s az ember ennyire parány.
Vidd lélekközelbe a szót,
ne kísértsen ármány, se magány!

III.

Íme, a költő. Mit érdekelne
akkor a költészet tana?
Éledjen, édesedjék benne
illúziók sós sóhaja.

A többi képlékeny malaszt.
Kísért ezer vak ablaka.
Lelkem tükrén véres tavasz:
így készül most a ballada.

Kétségbeesni? Micsoda éj!
Simuljanak ki ráncaim,
jöjjön kábulat, tömény kéj,
átlátok a kor átkain.

Bármilyen szorgos lehetek,
törhetem, ringathatom magam.
Bár szike-éles tekintetem,
a semmi semmivel takar.

Túlélni nincs mit, a kór marad.
Mégmértetkezni a szóval
tán kevés. De ez a kaland:
nem térni sosem nyugovóra.

Ha az eszmét újjal toldom,
a képzelet épít rá bazárt.
Érzéseim bennük oldom,
amit a lét magába zárt.

Nem állítom: jó itt a jó,
s az ember ennyire parány,
viszem a lélekhez a szót;
ne kísértse ármány, se magány!

Molnos Dalma grafikája

Ferenczi Enikő

Pirka

(Részlet a *Szarvasűnő népe* című regényből)

„...Mondják, hogy ezekenél (értsd: szkítáknál) még senkiről sem beszélték,
hogy irigykedett, gyűlölt vagy félt volna, életük közössége és igazságuk miatt...”

(Nicolaus Damascenus: Csudálatos szokások gyűjteménye¹)

a magas fűtenger közepén állt és az ezüstös fejű árvalányhaj ringását utánozta. Jobbra-balra lengette karját a szélben. Feszesen kinyújtotta a szél erősödésekor, lazán a teste mellé ejtette elpihenésekor. Hosszú ujjú inge alatt, mint megannyi táltoscsörgő, aranykarkötői csilingeltek. A nyakában lógó bőrrerszény is aprókat rándult a mozdulataitól. De még a vállán viselt íj is bele-beleremegett.

Annyira egynek érezte magát az ezüst-zöldes hullámzással és a verőfénnel, hogy csakhamar derékből is *hajladozni* kezdett. Egyre több rövidebb-hosszabb *hajszála* szabadult ki a homlokára kötött bőrpánt alól; ahány *szál*, annyifelé lengedezett. Csupán a háta közepén barnálló hajfonata állt ellen a *szélnek*.

Pacsirták kúsztak ferdén és libegve a magasban. Másfelé százféle éneket fűjtak. Ott, a ligetes puszta felett azonban ugyanazt az egyet: kezdetként hosszasan elnyújtott fuvolahangokat, befejezésképpen összekapkodott, szaggatott rövideket. Megfogyatkozott foszlányokban vitte a szél a leány felé az ismerős dalt.

Pirka hirtelen megmerevedett. A messziről tajtékzó fergeteget hallotta közeledni és a madarakra figyelt. Összehúzott *késpenge-késkeny* szemmel nézte, ahogy a láthatatlan erő felkapta és messzire *hajította* őket a levegőégben. Csaknem őt is lesodorta a lábáról... Behúzott *szármakkal*, égből hulló mennykövek-ként vágódtak a pacsirták a földre, talán valahol éppen a fészkeik közelében, amikor nemsokára kifulladt a szél haragja.

„Ki hamar *gerjed*, *gyorsan* csillapodik”, gondolta a leány a szélroham kavargó nyomába nézve.

Egyszeriben eszébe jutott a feladata: tűzoktozásért küldték. S ő meg, mint ki jól végezte dolgát, csak állingál és álmodozik a fűben. Sokat összegyűjtött már, igaz, de elférne még néhány a földre tett zsákjában. Nehogy ismét belékössön a mostoha! Hisz apja, negyedmagával, az íjkészítők falujába ment éppen. Tekintélyének emléke nem védheti, majdani nemzetségfői tisztje sem óvhatja! Még a

¹Valamennyi szkítákra vonatkozó ógörög idézet forrása Télfy János: *Magyarok őstörténete — Görög források a scythák történetéhez*, 2001

kálmoson² is csomót keres a mostoha, ha órála van szó. S főképpen olyankor, ha nincs otthon az apja. S aki keres, az legtöbbször talál is valamit. Mindegy, mennyire parányit és jelentéktelent.

Majdnem egy holdhónapja tán' hallották errefelé dörgegni a kakasokat. Messziről látta, hogy egy nagytermetű hím épp a tollúfű mezsgyéjén járta a táncát. Böhönc fehér gömbhöz hasonlít, amikor felfújja magát és szétmeresztli a csőre tövéén éktelenkedő dísz tollakat, hogy magához csalogassa a tyúkokat.

Sok a fészek erre. Ebben a fütengerben futulyázták³ össze múlt kikeletkor is a tojásokat a kisebb fiúkkal, mert a pákászás a férfiak dolga. Miért, miért nem, ő az egyetlen leány, akinek az őszek tanácsa megengedte, hogy az állati táplálékok gyűjtésében is segédkezzon. Társnői, ősi szokás szerint, csak növényt szedgethetnek. — Volt is szaporája a szerzeménynek! Este parázs közé tették, épp csak annyi időre, hogy megkeményedjen kissé a fehérje, de kiszippantható maradjon még a sárgája. Úgy ízletesebb. A köhögők ellenben nyersen isszák, mert csak akképpen használ.

Nyelt egyet. Jobb, ha most nem gondol az éhségére! Miért szegné véle a kedvét? Hisz oly jó a hosszú fűben álldogálni, Egek Ura áldott fényével egybeolvadni, szent tüzétől átmelegedni...

Remélte, nem találkozik ismét tyúkokra vigyázó kakasokkal. Épp az imént támadt rá az egyik természetesebb. Harcias fajta, alig tudta elkergetni magától. Könnyen megcsíphette volna! Ilyentájt párját és tojásait, később pedig kicsinyeit védi. Pontosan úgy, amiként törzsének férfiai. Mégcsak eljjesztésképpen sem akarta használni az öve jobboldalán viselt egyenes pengéjű kést. Pedig épp a keze ügyében lett volna a markolata, szépmívű bőrtokjából villámgyorsan kihúzhatta volna. De még az *íj* sem kapható elő ilyentájt.

Nem szabad bántani őket!

Minden szaporasággal kapcsolatos dolog szent és védett, hisz a folytonosságot biztosítja: a jövőendő nemzedéket.

Csupán akkor emelhet ki a fészekből tojást, ha legalább három-négy van benne. — Igaz, nem is igen szokott ennél többet tojni a tyúk. — Legkevesebb két tojásnak mindig maradnia kell a fészek keltető melegében! Az utánpótlást mindenképpen biztosítani kell! *Törzs* hozta *törvény* ez, miként az életük rendjét szabályozó többi is.

Akár értik, akár nem értik, még a kicsinyeik is fújják, hisz minden holdsarlókor újra és újra eléneklik őket. A falu tüze melletti szálfacsúcsán, minden kéménynél magasabban lobognak a szélben az áldozati lóbőrre korommal *rótt* és *rótt* földfestékekkel bekarikázott jelek, melyeket zengve ismételnék⁴ a táltos után, ha

²*Acorus calamus*, ázsiai eredetű idegerősítő, vértisztító, gyomorerősítő hatású vízinövény, az ókori szerzők közül Hippokrátesz, Theophrasztosz és Dioszkoridész írt a gyógyhatásairól

³Vagy fúvászás, a tojásgyűjtést nevezik így Bodroghözben (*A magyarság néprajza*, I., 33. old.)

⁴Arisztotelész: *Problemata*, 19,28

holdnapról holdnapra összegyűlnek. Fokról-fokra bontakozik ki az intelmek értelme; sosem felejtik el, ha már megvilágosodott egyszer. Szívük mélyéből csíráznak ki, fejükben ütnek tanyát és jobb kezükkel gyakorolják a jócselekedeteket.

Ki tudja, mióta éltetik ezek a szokások a törzsüket? Eredetükre borította már a felejtés hófehér szakállát a vénséges vén idő... Még a regőseik sem tudják, pedig ők valamennyiüknél több előttük járó nemzedék dolgára emlékeznek és emlékeztetnek. Folyton azt mondogatják: „amint szokunk, úgy élünk”, de azt is sűrűn, hogy: „jó szokás gazda a háznál!” Egy bizonyos: törvények nélkül szétporladnának, mint a rónaság szélfújta göröngye, ha nincs földhöz rögzítő gyökér a közelben.

Föl tudnák-e egyáltalán idézni a hajdant, ha a törzs történetének őrizői és tanítói, a regősök nem lennének? Akik eszükbe vésvé az ajkukon viselik régmúltjuk dicső tetteit, hogy ünnepekkor és népgyűlésekkor újra és újra felelevenítsék őket,

hogy szájról-szájra terjedjenek,

hogy az ő ivadékaira is átszálljanak egyszer,

hogy nyomuk sose vesszen!

Ügyelni kell rájuk, mint tűzük kovakövére, mint kenyérük kovászára, mint hitük és tudásuk töretlenségére!

...hajdanában Ázsiában éltek vala a szkíták, de a velük hadakozó törzsek⁵ miatt kénytelenek voltak elhagyni országukat. Asszonyaikkal, barmaikkal és mindenféle más jószágaikkal átkeltek az Araksz⁶ folyón és a tenger melléket foglalák el. A pusztán korábban megtelepedett rokon lovasnépek⁷ (bár két pártra szakadtak és egymás közt összecsaptak) békésen adák fel országukat a túlerőt látva...

(Hérodotosz IV. könyve alapján)

Hirtelen eszébe jutott az, amit törvényeik énekének végeztével többször kinyilatkoztatott már a táltos:

„Valamilyen rejtett célja van velünk az Egek Mindenható Urának, a Világ Világosságának! Ha elhagytuk is őseink földjét, nem felejtettük el kijelölt küldetésünket. Még akkor sem, ha hosszabb időre elapadt a népünk, ha kényszerűségből szétágazódtunk vagy éppen rokon törzsekkel keveredtünk...

⁵Masszagéták

⁶Az ókori Araxész, a Kürosz (mai Kura) mellékfolyója; több szerző a Jaxartésszel (Szir-darja) azonosítja, annak ellenére, hogy nemcsak Hérodotosz (IV. Könyv, 11), de szicíliai Diodórosz is az Araxésztől délre levő területet jelölte meg a szkíták országául (II. Könyv, 43)

⁷Kimmerék, az ótestamentumbeli Jáfet fia Gomer leszármazottai (Gen 10); Askenáz (a név a „szkítákra” utaló asszír *askenuzi* vagy *iskenuzi* rontott változata a szakértők szerint) Gomer egyik fia volt; Josephus Flavius viszont úgy tudta, hogy a szkíták ősatyja, Magog, Gomer testvére volt (Zsidó régiségek, I. 1); Jan Bouzek, cseh történész szerint a régészeti leletek alátámasztják a rokonságot: nem lehet különbséget tenni a kései kimmer és a korai szkíta anyag között. (Iranian Peoples: The Scythians - www.cais-soas.com/CAIS/Anthropology/Scythian)

Ezért mosdatták meg Szekét⁸ a bátyjai a szent folyóban, a Borban⁹, minek utána *kénkövel* rajzolták a homlokára és *nyakára* a tűz tisztító jelét; aztán a szarított *kenderlevél*¹⁰ s a kunkorodó fahéj¹¹ porával kevert vajjal *kenték* be a testét — ahogyan az idők kezdetétől lehetett szokásban —, majd egyhangúlag megfogadták, hogy hű társai lesznek szent feladata teljesítésében. Egyesült erőt jelentő pajzsként emelték végül a fejük fölé az öccsüket. Égúr áldott védelmét kérték az eskü szent szavával megpecsételt testvéri szövetségükre, hiszen a *frigy* az együttselekvés ágya és *riigye*. Ezek után Szeke nagyobbik bátyja a napnyugati, a kisebbik a napkeleti végekre költözött, hogy testvérük népét két oldalról védje.”

Itt mindig szünetet tartott mondandójában Tas apó — Pírka is nyelt egyet, még a táltos kézmozdulatát is öntudatlanul utánozta —, hogy aztán ünnepelesen és felszólítólag hozzátegye:

„Nemzetségünk érének, törzsünk patakának, a testvértörzsek folyójának, a nagy szkíta folyamnak mindenképpen el kell majd jutnia oda, ahová a Mindenható elrendelte. Múlt tudásával kell felvértezni, élő szeretettel kell táplálni és jövőt oltalmazó tettekkel kell erősíteni a népet, hogy feladatának eleget tehessen!”

Lehunyta a szemét, színfoltokat látott egymás után váltakozni. Haloványokat, ha lazán; sötéteket, ha szorosan zárta össze. Naparany, életzöld, vérvörös... és iszapfekete.

Színjátékát a táltos suttogó hangja zavarta meg. Háta mögül, a fény felől hallotta tisztán és tagoltan.

„Én támasztottam volna fel az emlékezéssel? Vagy a jövő világából fújta volna errefelé a szél? Semmi sem történik véletlenül...”, gondolta. Mindenről megfeledkezve állt a fűben, mintha gyökeret vert volna a lába a különös élménytől.

Egyre erősödött Tas apó hangja, míg az ivókürt ércességéhez hasonló harssal ekképp nem szólott, immár egyedül őhozza: „népünk életútja nem a jelenlegi »szkíta vidéken, a hozzáférhetetlen pusztaságon«¹² vette kezdetét és nem itt

⁸Hérodotosz egyik eredetmondájában (IV. 10.) szereplő szkíta ősatya, Szkütész, szerző magyarosította változata

⁹A Fekete-tengerbe ömlő Dnyeper ógörög elnevezésének, a Borüszthenésznek egyszerűsített változata, nem ok nélkül, hiszen manapság is „borvízként” emlegetik Székelyföldön a jóízű, savanykás vizeket; Hérodotosz azt is megemlítette, hogy a szkítaföldi vizek közül a Borüszthenész volt „ivásra a legkellemesebb” (IV. 53.)

¹⁰*Cannabis sativa*

¹¹*Cinnamomum iners* (kassziafa) arábiai, etiópai, valamint kínai eredetű fűszer, a szent kenet egyik alkotóeleme (*Exodus* 30:22-25.); nevét a héber *qinnamon*ból eredeztetik, amely kiejtés- és jelentésbeli rokonságot mutat a „kín”, „ken”, „könny” egymással szoros kapcsolatban álló egy töről fakadó ősi gyökeinkkel, a „kék üvegpasztát” (*pâte de verre*) jelentő ógörög *küanosszal*, valamint latin (*ungere*) és kelta gyökökkel (portugál *unção*, skót gael *ung*); az angol *Kenneth* személynév óangol előzménye, a *Cyneath*, „királyi esküt” (áttételesen „felkentet”) jelent

¹²Aiszkhülosz: *Prométheusz*, 1-2.

fog véget érni egyszer. A Kőközön¹³ és a Szkíta-tengeren¹⁴ túl sok helyütt megfordult már a törzsünk. Valahonnan délről érkezünk erre a rengeteg nagy rómaságra, sólyomarcú istenünkkel, agancsos szarvasünő ősrünkkel, táltos lovainkkal, szent tárgyainkkal és éltető szokásainkkal együtt. De egyetlen emberfia sem tudja már visszagombolyítani törzsünk történetét a kezdetekig. Sok helyütt kirottosodott és elszakadt az emlékezés fonala. Talán a legősibb sírok elhagyásáért történetett mindez...

Megrovásképpen?

Vagy talán figyelmeztetésként?

Hisz minden jel arra mutat, hogy innen is hamarosan továbbállunk!”

...Három fia vala Herkének¹⁵, a nagy vadásznak — „aki maga is szkíta ijakkal élt, tanítván egy bizonyos Tentar nevű szkítától”¹⁶ — egy erdővidéki¹⁷ asszonytól, a „földszülte szűztől... akinek testének felső részei női, az alsók pedig vipera-alakúak”¹⁸ voltak. Ezek nevei Ág¹⁹, Gál²⁰ és Szeke valának. Amikor mindhárman felserdülének, anyjuk előveré az atyjuk hátrabagytatja íjat és övet a végeresztéken függő ívócsészével, hogy a lelkére kötött útmutatások szerint kipróbálja velük fiait erejét. Hármójuk közül csupán a legkisebbik vala képes atyjuk módján kifeszíteni az íjat és derekára kötni az övet. Ekképpen tehát Szeke marada az anyai földön, testvérei pedig más tartományokba valának kénytelenek költözni...

(Hérodotosz IV. könyvének egyik eredetmondája nyomán)

Azt mondogatják regőseik a legkorábbi eleikről: Kos fia Nimród²¹ leszármazottja a szarvasünő népe. Annyi gyermeke volt a nagy vadásznak, mint a rosta lika vagy még eggyel több is az idő legelején. Ezek ivadékaiknak egy része sokasította be szerteszert előbb a Kőköztől délre eső vidékeket, később pedig a tengermelléki pusztaságot...

Ha éppen felhőtlen az este, Tas apó felmutat az égre, a rájuk figyelő és ügyelő hatalmas égi ősrre, akinek három erénykő ragyog az övében. Egyik a bátorság, másik a hűség, a harmadik pedig az igazságosság köve.

¹³Kaukázus (Badiny Jós Ferenc olvasata)

¹⁴Ezen a néven is emlegették a Fekete-tengert (Theokritosz: XVI. *pásztor dal*); a nagy görög gyarmatosítás előtt Póntosz *Áxeinosz*nak, azaz „Vendégtelen-tengernek” (Pindaros), később pedig általánosan *Euxeinosz*nak „Vendégfogadónak” nevezték

¹⁵Héraklész

¹⁶Héracleai Hérodor: 5. *töredék*

¹⁷Dnyeperen túli tengermelléki erdős tartomány, Hülaiként szerepel Hérodotosznál (IV. 18-19.)

¹⁸Szicíliai Diodórosz: II. 43.

¹⁹Az agathürszosz törzs nevének személynévre való visszavezetése (a szerző)

²⁰A gelon törzs nevének személynévre való visszavezetése (a szerző)

²¹A bibliai Ham unokája és Noé dédunokája, az özönvíz utáni első birodalom királya

Magához, az Egek Urához fohászkodnak Nimród segítségével, kinek számot is kell adniuk arról, hogyan szolgálták és szolgálják népüket, hogyan maradtak és maradnak hozzá hívek. Áldott nép az övéké: ősiük őse is védi őket a Magasságos mellett. Még akkor is talán, amikor elenyészik az újraszülető reggel fényességében...

Jövendőjüket is félig-meddig ismerik már, mert többször kinyilatkozta a főáltosuk: napnyugatra, Hegyentúlra²² vándorol majd egyszer a népük, a hajdanában távolba szakadt rokonaikhoz. Jóllehet az idők kezdetétől ott élő népek is atyafiaik, mert ugyanazt a nyelvet beszélik és a rovásaik is többé-kevésbé meg egyeznek, állítják az onnan érkezők. — „Ezért költözhetett oda, ejsze, a fehérló törzse is!” —vélték az őszek. — „Csodálatosan bőséges folyamai vannak nagy számban, sok gyümölcse és bő termése”²³, mesélik néhanapján a vándorok.

Akkor fog táltosuk látása beteljesedni, amikor újból nagy földindulása leszen a népeknek.

Többször tért vissza ő is hasonló álommal a túlsó világról. De csak az apjának merte elmesélni, s csak akkor, amikor harmadjára látta már minden félelemkeltő részletével ugyanazt.

[...Honnan, honnan nem, szénszínre mázolt harcosok jelennek meg roppant tömegben, akik mindenestül felforgatják és feldúlják a pusztát. Igencsak megfogyatkozik a bátran szembeálló sora s megsokasodik a felkészületlen rajtavesztettek száma a küzdelemben. Égür segítségével azonban nem szárad ki a nagy szája folyam.

Egy részük Kőkőzön túlra, dél felé menekül, oda, ahonnan valamikor elindult vagy éppen sárga torábbállt a népük, de amelyet más szokású népek laknak már.

Másik águk az éjszaki erdők felé bújdosik és ideig-óráig ott lakozik, amíg megfogyatkozva bár, vissza nem térhet a rónaságra, ahol a frissen letelepedett népekkel szerződik.

A napnyugta felé bújdosó szarvasiüő törzse marad épségben a hajdani pusztai ősi, Szeke napnyugati véreivel keveredve...]

Egy esztendeje lehetett talán? Mennyire elkomorodott az apja, amikor elmesélte neki! Hitetlenkedve nézett rá és sokáig nem lehetett szavát venni. Este aztán öregapjával látta komoly beszélgetésbe merülni. Suttogva, szűkszavúan, lényegre tapintóan, ahogy kettesben szoktak, ha gondjuk-bajuk volt. Sejdítette, őrála csurran-cseppen a szó, minthogy mindketten többször pillantottak felé. Mint ha némi gondterheltség terült volna szét a máskor oly kifürkészhetetlen arcukon! — Azt követően az őszek tanácsát is felkereste az apja. Egészen biztos volt már akkor abban, hogy álmához kapcsolódik a két tanácskozás.

²²Erdély; a IX. századnál sokkal korábbi elnevezés lehet: a szanszkrit, perzsa, ógörög, kelta és germán *ard- és *erd- gyökök összejelentése (a magyar alakváltozat összecseng ezekkel): „erdőborította, folyóvíz-öntözte fennsík”

²³A magyarok története — Tárih-i Üngürüs, 8 (<http://www.terebess.com/keletkult/tarihi.rtf>)

„A jövő tudását hoztam volna magammal a túlsó világról?“, töprengett rajta azóta többször is. „A főtáltos szerint is régi eleinkkel és a törzsről korábban leszakadt rokonainkkal fogunk találkozni majd egyszer.”

Azóta változott meg apja iránta való viselkedése: megkülönböztetett figyelemmel kíséri. Szigorúbb lett hozzá: többet kíván tőle, mint amennyit leánygyermektől kérni szokás és keményebben rója meg, ha számadása során hibázik valamiben. Ma is büntetésből gyűjti egyedül a tojasokat... De legalább megvédi a mostoha szidásaitól, ami érthetetlenül szokatlan a törzsüknél. Hisz mindig az asszonyok hatás~~kör~~ébe tartoztak a gyermekek, különösképpen a leányok. Neki ellenben apja osztogatja álma óta a feladatokat és apjának is kell elszámolnia dolgai végeztével. Ezért csepüli annyit a mostoha, amikor a szülője nincs odahaza: csorba esett asszonyi tekintélyén a meg~~ker~~ülésével...

Úgy koslattak Pirkában az emlékek, mint amilyen szesz~~é~~hesen a szél változtatja az irányát a pusztán. Ismét a regősökre gondolt. Az egy töről való származás emlékének őrizői ők. Olyanok, mint kikeleti versengésekkor a folyó fölött áthajló, egymásba kilőtt nyílvesszők. A közösségi emlékezés ízei és ívei. Hallják még a régmúlt *hívó* s intő szavát a túlsó partról és *híven* őrzik is azt. Ekképpen maradhatott életben törzse hite is.

Hányszor is elmondta már néki ezt az édesapja akkor, amikor mindenki visszavonult már aludni és pusztán ők ketten maradtak a kövekkel körülrakott, sárral kitapasztott falutűzhely hamvadozó lángja mellett, a pislákoló parázsba bámulva, amelynek pattogásából mintha az ősök hangját is kihallották volna. Az élménytől mindannyiszor megborzongott a lelkük. Semmit nem mondtak, szavak nélkül is megértették egymást. Arra is visszaemlékezett, hogy közelebb húzódott olyankor az egyenes háttal ülő apjához, akinek arcán a tűz apadó fénye reszketett vöröslően és kikémlhetetlenül. Szerette volna a vállára hajtani a fejét. Több ölelésre vágyott, amióta meghalt az édesanyja...

Akkor történt, amikor az ötödik gyermekét szülte. Napokon és éjszakákon át tartott a sátorbeli *vaj*údása. Először *ülve* próbálkozott, aztán a hátán fekve. Mindvégig görcsbe rándult arccal tűrte. Jajgatott, ahogy a száján kifért, amikor belefáradt már s ujjait a deréka~~ly~~ba *váj*ta. Annyira elgyengült végül, hogy alig pihgett az izzadtságától átnedvesedett gyapjútakarón.

Hiába tett meg minden tőle telhetőt az öreganyja, aki minden nemzetségbeli gyermek születésénél *vaj*ákoskodott.

Hiába dugta idejekorán menyé takarója alá a nemzetség kétélű mennykő-szekercéjét és itatott napistenvirág²⁴ párlatot véle, hogy a könnyű szülést segítse.

Hiába kente be macskagyökérlevél²⁵ és cserebogyópor²⁶ *vaj*jal összekavart írjával a derekát, hogy enyhítsen a *fáj*dalmán.

²⁴Orvosi székfű v. kamilla (*Matricaria chamomilla*)

Hiába *szurkálta* körös-körbe a vastújjával *vajúdó* menyé szülőszékének a nyílását, hogy *kint* tartsa a mindenfelől leselkedő, *kéim*mal járó *rosszat*.

Hiába térdelt a házi tűzhely elé érthetetlen varázsszavakat motyogva, miközben egy parányi *zörgő mákgubót* bontott ki óvatosan a jobb markába — úgy, hogy közben éberen ügyelt a *magokra*, nehogy egy is elguruljon közülük —, majd szorosan a két tenyerébe *zárta* és a tűzbe révedve többször *megrázta*, csörgőhöz hasonlóan, hogy végezetül egyetlen biztos és hirtelen mozdulattal a lángok közé dobja.

A nemzetség ezüsttükrét hagyta legutoljára: a *tisztító tűz képét* gyűjtötte össze rajta, miközben a fényét menyé testére irányította, hogy *képes* legyen a rontást *elűzni* róla. Erősen gyanakodott már akkor, hogy nagy a *baj* s hogy *bűbájainak* nincsen foganatja.

Szakértően tapogatta ki végül a szenvedő felpúposodó hasát, hogy a magzatot kinyomja belőle, mert be szabad avatkozni végső megoldásként a dolgok rendjébe. Érezte, nem úgy áll a magzat teste, ahogyan a szülés zavartalan lefolyásához kellene, ki-*kidudorodott* időnként szorultában, gyomortájon, a fej pici gömbje. Úgy látta, nemcsak a bajhozó *gonoszok*, de a *gondviselő* jószellemek sem engedik, hogy a *kisded* megszülessen...

Újból átélte kislánykori félelmeit a visszaemlékezéssel. Mindvégig a ház sarkában kucorogtak vagy szenderültek éppen álmra a húgával. Enni és inni adott Kincsának, ha éhes-szomjas volt; megvigasztalta, ha sírt; csendre intette, ha hangosan beszélt, hogy öreganyjuk ártalom-oldó, baj-zargató igéi megfogjanak és beteljesedjenek. Bármennyire hegyezte is a fülét, nem értette, mit mormogott, dűnnyögött, suttogott, puszogott folyton-folyvást ott a ház közepén felállított sátorban. Sejtette, semmiképpen sem tudja világra segíteni a kistestvérüket, hisz majdhogynem kővé dermedt, miután végképp kifogyott a szavakból és a szerekből. Látta, pusztán a szája széle remegett, csupán a szemhéja rebbent, amikor a tűz *éles* nyelve váratlan kékes *elenségeskedéssel* fel-fellobbant, hogy sűrű pattozás közepette fenyegetően kinyúljon feléje. Mellére ejtett fejéből kiolvasta, hogy semmit sem tehet immár a sors ellenében...

Minden részletre sajgóan visszaemlékezett Pirka. Még arra is, hogy megkönnyebbült békesség követte a furcsán elnehezült csöndet (a sirató asszonyok csak később jöttek), kiterített anyjával s a kuporgásba szunnyadt húgával maradtak a házban. — Mikor surranhatott ki az öreganyja, hogy nem vette észre?

Tudta, anyja lelke szerencsésen kiszabadult a test börtönéből, hogy új formát öltön az alvilágon áthaladva és megmértetve, hogy szemrevehetetlen eligazító árnyként segítse őket nappal és vezérlő fényes csillagként vigyázza éjszaka az álmukat.

²⁵*Valerianus officinalis*

²⁶Cseregalagonya (*Crataegus laevigata*)

Apjuk, mintha éppenséggel a föld nyelte volna el, aznap feléjük sem nézett. Ki tudja, hol bujdosott éppen, hogy *könnyel könnyítsen* a bánatán? Vagy talán hűségese lova mellett, a karámban vészelte volna át azt a napot? Egy bizonyos: a sírás-rívás az asszonyok dolga, a jövődöbéli nemzetségő gyászát nem volt szabad másnak látnia és hallania. Főképpen akkor nem, ha asszony miatt kesergett az ember. Ellenben atyafiaik, de kiváltképpen testvérbarátaik halálakor bizvást a nyilvánosság előtt búslakodhattak a férfiak. Lenyírták a hajukat, levágták a szakállukat; lenyisszantottak egy darabot a fülükből, vagy a testüket sebeztek meg végtisztességtudóan. Fejedelmeik halálakor jóval nagyobb sebeket is ejthettek magukon. Olyan szkítát is emlegettek, nem is egyet, aki mély gyászában a háromvégű bronz *nyílvesszejével* szúrta át a bal keze fejét vagy a *nyelvét*, esetleg éppenséggel az orrcimpáját metszette tövig... Akár negyven napig is eltarthatott olyankor a siralom. Gyászszekéren hordozták körbe az örök életre felkészített fejedelmet, hogy a különböző települések lakói egyenként elbúcsúzhassanak tőle, hogy a szkíta törzsek bátor harcosai sorra csatlakozhassanak a gyászoló menet-hez. Lovaival, szolgálóival és kedvenc feleségével temették aztán el. Megfojtott ifjakat és lebunkózott lovakat²⁷ helyeztek föléje egy esztendő múlva, hogy prédára éhes rablók ellen védjék kincseit.

Két testvéréből jóval anyja halála előtt kiszállt volt a lélek.

Hároméves lehetett talán az öccse, amikor *bóolvadás havában* a jégdaraboktól morajló folyóba esett. Oly gyorsan és váratlanul történt, hogy nem tudták kihúzni a vízből s el sem temethették ekképpen. Másnap azonban mindnyájan megemlékeztek róla a folyóparton. Virág híján rügyező fűzfaágat dobtak az árba, azon a helyen, ahol utoljára látták felbukkani. — Tört csak a törzsjeggyel felavatott gyermekekért ültek. — Bizonyára nem juthatott el szokványos temetés nélkül, szegényke, abba a felső világba, ahol a holtak árnyelkei tanyáznak gondtalanul, ahonnan időnként vissza- visszatérhetnek, szerencsétlenséget zúdítva a földiekre, amennyiben nem kapnának tőlük elegendő tiszteletet. Talán éppen ő szólította alvilági szorultságában magához az anyját és magzatát, hogy nyugalomra *lehen* mellettük a *lelke*, hogy velük együtt nyerjen bebocsájtást az égbe.

Negyedik testvérébe nem *lebegek* életet a szellemek...

Kinyitotta a szemét és elgondolkodva bámult a messzeségbe. Játékos napfény ugrándozott az árvalányhaj kalászkok tetején, komor árnyék lappangott a száraz tövében.

Mikortól is érzi azt, hogy égi védőszárnyait anyja *árnya* reá borította? Emlékek után kutatott, amihez újra be kellett hunynia a szemét, hogy könnyebben megidézhesse azokat. Igen, fagyhagyó táján, nem sokkal anyja halála után lehetett...

²⁷Észak-Kaukázusban, a Kubán folyó környékén több olyan kurgánt találtak, amelyben akár 29 lócsontváz is volt; Hérodotosz 50-ről írt egy szkíta király temetése kapcsán (IV. 72.)

A táltos és az írvas²⁸ balzsamozta be anyja testét a holtak házában, amely a *temető* és az élők faluja közötti feleúton, az üvert²⁹ borító csepleszben³⁰ volt félig földbe ásva. Ezen a szertartáson senki sem lehetett jelen, hisz ők az alvilági sötétlő szellemekkel érintkeztek, akiknek a halott belső szerveit kellett felajánlaniuk, hogy békén hagyják s felvilági útjára engedjék a lelket. Palkával³¹, törekkel, *tömjénnel* és sóval *tömték* ki a beltől kitisztított hasüreget a szertartást követően, aztán a Fehérvárról³² hozott illatos *gyantával* és olajjal *kenték* be tetőtől talpig az *elhunytat*. Öreganyjuk is segédkezhetett a halottöltöztetésben. Legszebb *gúnyját* adták rá, végül hozománya ékszereivel díszítették fel, hogy a *túlvilágon* is használhassa a *tulajdonát*. Befejezésképpen karját, lábát vörösre festett *kendermadzaggal* kötözték össze, hogy ne árthasson halálában a nemzetségüknek, mert tűzvarázslatairól volt híres *távoli* törzse. A holtak házában hagyták *tavaszig*, a talaj felengedéséig, ahová senkinek sem volt szabad bemennie. Pusztán a táltosnak és az írvasnak, ha netalántán egy másik vérségükből is kiszállt volna időközben a lélek.

Anyja lovának a temetés napjáig viselték gondját, tilos volt azonban bárkinek is ráülnie. A másik életében sem nélkülözhetette a társát, aki az állatóssal együtt segítette át szellemét az árnyak világába... Kosfejes áldozati baltával bunkózták le a *hant* kiásása után. Levágott fejét és lenyúzott hátbőrét a sírba tették, hogy holttában is gazdaasszonya felé tekintsen:

leheletével melengesse, élesztgesse;

az alvilági útján elkísérje;

a fenti világba vigye s azontúl örökkön-örökké véle legyen.

Hiszen akár férfi, akár nő: a szkíta elválaszthatatlan a lovától. Nem képzelheti el az életet és a másvilágot nélküle: mintegy összenőtt véle... Nyakából kicsurgott vérét, isteni erejét egy edénybe fogták és a sírra *hintették*, hogy kellő időben a föld megnyílását segítse. Ugyanakkor a *védődévák*³³ hatalmát is erősíti a vér: a kincskereső sírgyalázók nyomába szegődnek s addig nem nyugosznak, amíg halálra nem szurkálják, tépdesik, kínozzák a becsstelent.

²⁸„Írral gyógyító”, „írvos” (Czuczor G.—Fogarasi J.: *A magyar nyelv szótára*, I., 73. old.); a szerző az „írvas” változatot használja szívesebben, mert a *vas*nak tulajdonított mágikus erő is benne van a *-vas* végződésben

²⁹Itt süppedékes mélyedés

³⁰Csenevész erdő

³¹Csomós palka (*Cyperus glomeratus*), a sásfélék családjába tartozik

³²Olbia Pontiké szerző magyarosította változata; milétosziak alapította gyarmat a Hüpanisz torkolatánál

³³Több ősi kultúrában szerepelnek a *dévák*; szanszkrit nyelven „istenek”, „szellemek”, „félistenek”, „égi lények” az értelme; latinban *dives* „termékenyt”, „értékest”, *divino* „jóslást”, „istenit” jelent; nyelvünk a „dőf”, „tév”, „véd”, „vét”, „dévaj”, „dévánkozik”, „deven-díroz”, stb. gyökszavakban és kifejezésekben őrzi a *dévák* emlékét.

Élénken visszaemlékezett arra, hogyan surrant be a holtak házába a temetés előtti napon, hogy búcsút vegyen édesanyjától. Máskor elhessegette volna magától ezeket a képeket, de most mindenre emlékezni akart, hogy a jövőjét mielőbb kibogozhassa...

A szűrőbe rejtett gyolccsal kötözte be a fejét, amiként halottöltöztetéskor Emő anyó tette, hogy ne ismerjék fel személyét a halottvédő szellemek, aztán szívdobogva nyomta be a földbe ásott, rőzsefonatú ajtót. Latyakba ért az alja. Ügyelve lépte át a sarat, nemcsak a küszöbvédő lelkek miatt, hanem mert a földet borító írhát is árulkodó jelek nélkül kellett hagynia!

Nagy hassal feküdt az édesanyja a *bőrökre borított* halotti szőnyegen. Mintha csak épp az előbb szenderült volna el! Törzse szokása szerint a hátán feküdt, nem úgy, ahogy szarvasünő népének halottja: felhúzott lábbal az oldalán.

Felgöngyölt nemeztakarón pihent a feje. Fehérre *festett* arcára kendőt *feszítet*-tek. Egyenes orra, telt ajka és magas homloka kiemelkedett alóla. Két kerek fémkorong világolt a szemgödreiben: jobbján arany-, balján ezüstlemez. — Azok világítanak, ejsze, az alvilági sötétségben! — Mocsárszöld volt életében, emlékezett vissza a szeme színére. Az övé is épp olyan, többször mondta volt az öreganyja, nincs hozzá hasonló szarvas népének gyermekei között!...

Szittyóból font, aranyszemű sárkánygyík tekerődött anyja fejénél. Messzi törzsének őse. Mellén, a vörös zsinórral összekötözött keze alatt, mives ezüstart. Hüvelykujján egy-egy parányi lángot lehelő sárkányfej. Örs apó, az *ívas* festette volna *rá*? — Gondosan levágott körmei cseréptálacskában mellette. Ahogyan az útravalóul szolgáló életszerek és zálogok is: a maréknyi kölesmag, a vizeztömlő, a hét csipetnyi só és tűzhelyük hamuja. Ezek egy részét az alvilági útját álló szörnyek tátogó szájába dobja majd. Port is kell emellett a szemükbe hintenie, hogy átengedjék a fortyogó vízű szakadékokon, a tüzes híidakon, a gomolygó füstoszlopokon... — Csuklóján, bokáján vékonyabb-vastagabb aranypercek. Gyékényből font szépítő edénye, óvó bőrtárgyakkal teli fadoboza és tojásdad fém-tükre mind, mind mellette. Ládája is, az asszonyi életutat oltalmazó rovásjelekkel. Abba kerül majd temetéskor a teste.

Szívdobogva lépett a közelébe. Rövid álldigálás után lassan mellé térdelt és már-már kinyújtotta volna a kezét, hogy megsimogassa, de eszébe jutott, hogy alvilági útra való készülődésében nem zavarhatja. Felingerelheti a másvilág kapuját őrző rettenetes fenevadakat.

Nem búcsúzokdhatott sokáig, tiltott dolgot cselekedett. Nem tudta, milyen büntetés jár a kihágásért. Soha senki nem tette még ezt.

Vajon megvesszőznék a törzs előtt?

Vagy étlen-szomjan a füstölő verembe zárnák?

Vagy talán...?

Mintha anyja hangját hallotta volna tépelődése során. Megrezzent és a halott arcát borító kendőre meredt: mozog-e? Aztán hosszasan fűlt: szól-e ismét? Buzgón nyugtatgatta magát: a rügyfakasztó szél rángatja csupán kintről az ajtót.

De csakhamar tisztán és félreérthetetlenül hangosabban újra hallotta anyja kedves szavát. Tompán csendült, mintha nem a szájából, hanem a föld mélyéből jött volna elő: „Vágjál le a hajamból egy tincset, szemem fényecskéje, s őrizd a szíved felett! Szép gyöngéden szórd a *szebbe*, amikor egyszer jótanácsra lesz szükséged! Visszaszűllnek azok hozzám, bárhol legyenek is. De senkinek se *szőh* róla, napvilágom, különben megneszelik az ártó *szellemek* s eltérítik kérésed útját. És akkor nem siethetek a segítségedre!”

Pirka körülnézett. Hol egy szerszám, amivel a felszólításnak eleget tehetne? Anyja törét ragadta fel hirtelenében, elfeledvén, hogy *tilos* illetni a *tulajdonát*, mert a halott másvilági szelleme érte jön tizenegy esztendő múlva és magával viszi.

Kibontotta a fejékre tekert selyemsárhaj végét és egy fűrtöt nyisszantott le belőle. Körülnézett, biztosan egyedül van? Senki sem látja? — Aztán sietve visszarendezgette anyja haját. Mutatóujja felső ízére csavarta a tincset, hogy bűvből bájos gyűrűként húzza le egy pillanat múlva és a nyakán viselt bőrtarsolyba, a párányi szarvasszobor és a leányszerek közé rejtse.

Ott és akkor vert fészket benne az elhatározás: ő bizony sosem megy férjhez!

Pedig, jaj, nem is gondolhat erre: Földanya évenkénti termékenységet örökölte. Való igaz azonban, hogy a szkíta nők is *férfiakká* válhatnak harcoló férjeik távollétében, hisz úgy nőttek fel, hogy majd mindenhez értenek: nekik kell harcosokká képezni és nemzetségfőkké nevelni az otthonmaradt fiúgyermeket, ha netalántán elhullanának egy csatában a férfiak és a legények...

Nem beszélhetett apjának a szeretet iránti vágyáról, amely úgy *nyulánkolt* benne, mint az *égi* fény felé növő *ág*, mint a napsugár irányában *nyiladozó* virágok, azon az estén, amikor kettesben maradtak a tűznél. Elszántnak és erős akaratúnak kellett látszania, mintha a férfioldalhoz tartozna, hisz minden legénnyel felveszi a versenyt! Ellágyult leányarcát azonmód megkeményítette. Újra a tűzbe nézett: Égúr földi mása, meleget és életet adó. Eleven. Nem bírnák ki nélküle a fogcsikorgatóan kemény és az irdatlan hosszúságú teleket.

... *Hargitának*³⁴ *nevezték vala az első embert, aki Szkítia földjén élt az idő kezdetén. Égúr*³⁵ *és Boristen egyik leánya vala a felesége. Három fiát nemze véle: Lippát, Árpát és Kolost.*³⁶ *Fiai uralkodása idején, lássatok csodát, egyszer aranyeszközök hullának alá az*

³⁴Egy másik hérodotoszi eredetmondában (IV. 5.) szereplő ősatya, Targitaus nevének hangváltozata; Grandpierre K. Endre a Hargita hegynév előzményét látja ebben a mitológiai személynévben (*Aranykincsek hulltak a Hargitára*, 1990)

³⁵Jupiter a mondában

³⁶A hérodotoszi eredetmonda szereplőinek szerző egyszerűsítette nevei (IV. 5., 6.)

égből: egy eke, egy járom, egy szekerce és egy ivócsésze. Utódai próbatételére dobta le Égúr azokat. Amikor a legidősebb fiú odasietett, hogy felemelje, az arany szerszámok fellángoltak, mire ijedten húzódotott vissza. Hasonlatosan járt a második fivér is. Az aranyak tüze váratlanul kialudt vala, amikor a legkisebbik, Kolos ért hozzájuk. Így ő vibette magával az égi ajándékot, az aranyat, hogy isteni elrendelésének zálogát megőrizze. Ennek utána a két idősebb testvér megtanácskozáék a történeteket s a legifjabbnak adák át a királyság rájuk eső kétharmadát. Azóta is gondosan őrzik a szent aranyakat a szkíta fejedelmek, minden évben engesztelő ajándékokkal és erényeikben megerősödve járulnak elébük. Égúr áldását tisztelik bennük.

(Hérodotosz IV. könyvének másik eredetmondája nyomán)

Kinyitotta a szemét és körülnézett. Ugyanazok a madárhangok, ugyanaz a fénylő fűtenger. Az árnyékára pillantott: nagyot lépett időközben kelet felé. Újra korholni fogja a mostoha... Elgondolkodva vette a vállára a tojásos tarisznyát. Aztán váratlanul az eszébe villant: „Épp tizenegy esztendeje annak, hogy anyámat a holtak házában meglátogattam!” Megtántorodott egy pillanatra, de aztán sorsába beletörődően azt gondolta: „Jól éreztem hát, hogy nemsokára útra kelek. De merre? És hogyan? Lesz-e valamilyen előzetes jele? Vagy csak az utolsó pillanatban jövök rá, hogy vége a földi életemnek?” Felrázta magát: „addig viszont úgy kell élnem, ahogyan eddig tettem. Törzsünk nemes erényei szerint.

Legalább még egy tojást kell a kicsinyeknek szereznem!”

Tar Károly

Búcsú

Balassi nyomán

Már nem sokasodik, már nem aszúsodik a bú fölöttem.
Éltem elégségét, létem java részét szépen töltöttem.

Mármost józanodom, mikor tántorodom édes illatától.
Látom káprázatom, ébren ábrándozom égett világától.

Évek sorakoznak, mérgek rohamoznak félsz-felejtés helyett.
Mint rossz kábítószer, muszáj óvószer sok-sok évem felett.

„Mint sík mezőn csak egy szál fa egyedül úgy élek”,
Semmim lombozódik, kedvem zsugorodik, henyélek.

Minden kora hajnal ébren élém nyargal, serkent megint.
Szép jó Violáktól, bögyös leányoktól, szerelemtől int.

De mint jó iparos, létem zűrzavaros jelenemben.
Már csak búcsúzásom, legyen megszokásom életemben.

Szervusz, világ-virág, szia, északkelet, tere-fere.
Rúgom a hetvenötöt, vágyam töpörödött csere-bere.

Inkább jómagamat, minthogy sok másokat eddig szerettem.
Némely igazságtól, sok rút gazságtól most búcsút vettem.

P. Buzogány Árpád

Ha nem vagy

Utánad indul minden álom.
Üres a szoba nélküled.
Magukra hagyott tervek nőnek:
Alaktalan, nagy épület.

Nem alhatsz, költő

Órákkal álmodom. Halkan ketyegve
zavart ritmus visszhangzik éjen át.
Én álmodom. Te mégsem alhatsz, költő,
mert ébren tart bolondos szerenád.

Ki játszik

Játszik az ének ajkadon.
Melleden megfeszül blúzod.
Ne nézz rám! Hamis szemed
a redőnyt lehúzó.

*

A hó belepí nyomunkat.
Hová leszünk el? Ki tud majd rólunk?
A fehér világ függönyt von fölénk,
csak te tudod, hogy együtt barangoltunk.

*

Hó hóra hull. Halkan, fázva
beleveszünk a pusztaságba.
Csóktalan éjjel, fázó kezekkel
nem együtt várjuk, hogy lesz-e reggel.

A szél, a hajad

Gyere ki az utcára, hadd lássalak,
és kiálts, hogy halljam a hangod.
Álmomban gyerekként együtt
táncoltunk egy hosszú tangót.

Ha megfordulsz, a szél a hajad
egészen a szemedbe fújja.
Csak ez a pillanat kellett s már fejedem
van a soha el nem felejtés koszorúja.

Jobban nem lehet

Várlak, mint fényt az
álmos reggelek,
mint pillangót a
májusi meleg,
rád gondolok — másra
nem érdemes,
minden gondolat
csak téged keres.

Úgy várlak, hogy már
jobban nem lehet,
magamban százszor
mondom a neved,
nézem a széket, ahol
szoktál ülni,
nem vagy itt, nem lehet
hozzád menekülni.

Nagy József Levente

Száritókötélen angyal

az udvarra most ráhavaz
a sok-sok gyermekkori emlék
szólnék hogy közjük mennék
de csönddé hullnak szét a szavak

anyámat látom — tereget
ezüstös pára száll a tálból
el- s visszaröppennek százszor
tornácra az éhes verebek

nyomát belepte rég a hó
jégcsapok rojtozzák a gyolcsát
égnek dől az utcakorlát
s elvágat a kopott hintaló

merre vagy anyám — jöjj élém
mint annyiszor ha megérkeztem
ölelj magadhoz — érezzem
hogy lelkedből lelket adsz belém

a Hold az éjre ráfagyott
száritókötélen angyal ül
gubbaszt kicsit majd elrepül
és ölében visz egy csillagot

Végrendelet

ha majd kiterítenek holtan
add reám azt a versemet
amelyikben a legszebb voltam
amikor megismertelek

szemfedőm legyen az őszi ég
varjak üljenek a fákon

sirasson meg sok kis semmiség
s rólam a csend prédikáljon

a szellő ökörnýálat lenget
rajta egy zsoltár száll tova
hantolj rám csillagokból mennyet
s fényt herseg Szent Mihály lova

öledben már hervad a katáng
dérként hull alá hiányom
virrasszon szemedben gyertyaláng —
ma még fájni fog az álom.

Molnos Dalma grafikája

Csire Gabriella

Mondák és históriák

A DIADALMAS CSÁSZÁR

A nagy török császár Magyarország megszállását a legdélibb végvárok ostromával kezdte. Miután Piri basa bevette a Száva menti Szabács várát, Szulejmán hidat veretett a Száván és hatalmas hadával átkelt a folyón. Több mint háromszázezres seregének egy részét Törökország felől állította fel, jelentősebb részét pedig Magyarország felől. Amint hatalmas hadereje készen állt a támadásra, a török császár egyszerre mindkét oldalról ágyúztatni kezdte az egymáshoz közel eső Zimonyt és Nándorfehérvárt.

A Hunyadiak szép erős várát jó nevű vitéz, Szkobliht Markó védelmezte. De csak egy maréknyi őrségre számíthatott meg a három kiszolgált tarackágyúra. A városi polgárok, akik Zimony várába menekültek, nem értettek a fegyverforgatáshoz.

A császár éjjel-nappal törette a várfalat. Kilenc nap után, amikor világossá vált, hogy a zimonyiak kifogytak a lőporból, rohamra indította hatalmas seregét. A törökök a falon ejtett töréseken át beverekedtek magukat a várudvarba, és kemény viadallal a piactérre szorították a magyarokat.

Már csak száz embere ha maradt Szkobliht Markónak. De a rettenthetetlen várnagy így szólt társaihoz:

— Vitézek! Igaz, hogy mi csak százan maradtunk. De úgy fogunk küzdeni, mintha ezren volnánk. Jézus segíts! — kiáltotta, és kivont karddal elsőként rohant a megáradt folyóként feléjük rohanó ellenségre.

Jézust kiáltottak a magyarok, Allahot üvöltöttek a törökök, amint egymásnak estek. Sok törököt vágta le a zimonyiak, de az elesettek helyére újabb és újabb ezrek álltak. A várvédőket végül elnyomta a sokaság. Utoljára Szkobliht Markó terült el a véráztatta földön. Úgy hurcolták ki a többi holttal együtt a vár piacáról, de egyszer csak észrevették, hogy nem halt meg, csak az eszméletét vesztette el. Ekkor a janicsárok sátrukba vonszolták, s ott vízzel magához térítették a sok sebből vérző várnagyot. Rögtön jelentették a császárnak, hogy élve fogták el a híres vitézt.

— No, ha magához tért — mondta Szulejmán —, látni akarom a merész embert, aki sok jó janicsárom és hű lovagom vesztét okozta és ujjat mert húzni velem is!

A nagy török császár színe elé taszigálták a súlyos sebesültet.

— Hallottam híredet, Szkoblith! — szólította meg foglyát a császár. — De most tőled akarom hallani: miért nem adtad föl Zimonyt s vitted halálba várnépedet, holott üzenetemre hallgatva uraságot nyerhettél volna, rangot és földet?

— Mert esküt a magyar királynak tettem, nem neked, hogy életem árán is megtartom a végházat! — húzta ki magát Szkoblith Markó.

— Úgy! — vonta össze a szemöldökét Szulejmán. — És nem bánod, hogy annyi jeles harcosom halálát okoztad, és nincs olyan török vitéz, aki ne kívánná a vesztedet?

— Csak azt bánom — szedte össze végső erejét a várnagy —, azt az egyet, hogy élve fogtak el, s bevették Zimonyt.

Felbőszült a kemény szavakon a császár, nem tűrhette a vakmerő beszédet. És rettentő gondolat ötlött fel agyában: el kell tiporni a makacs embert, hogy rajta tanuljon minden szembeszegülő magyar.

— Hozzátok az öreg elefántot! — intett a szolgálknak. — Hadd rettegjen tőlünk minden gyaur, és ellenkezés nélkül tisztuljon utunkból, feladva kulcsos várost és féltett végvárat!

Szkoblith Markót megköttözték. Az öreg elefánt agyaraira két szablyát illesztettek, és a kiszolgáltatott embert a hatalmas állat elé dobták. Az éles vassal döfködött elefánt rettentő dühében trombitálni kezdett és ormányával fölkapta áldozatát. Addig dobálta, s fogta fel két szablyás agyarával, míg össze nem vagdalta, ronccsá nem tépdeste.

Így lelte halálát Zimony hős várnagya.

— Tépjétek ki a várat is tövestől! — riasztotta közkatonáit a szultán. — Látni se akarom többé Zimonyt.

Parancsa teljesült. 1551-et írtak, amikor földig rombolták a büszke végvárat.

Most már minden hadával Nándorfehérvár ellen indult I. Szulejmán, a hatalmas császár.

Szulejmán (Nagy), I. (1494–1566) — az Oszmán Birodalom uralkodója. I. Szelim fia és utóda. 1520-ban lépett trónra, és I. Ferenc francia királlyal szövetségben a Habsburg-ház hatalmának a megtörését tűzte ki célul, hogy utat nyisson nyugat felé. Ezért fordult a Habsburgokkal szövetséges Magyarország ellen. Több, személyesen vezetett hadjárata vezetett az ország bekebelezéséhez, a 150 évig tartó török uralomhoz. 1521: a déli végvárok elfoglalása (Szabács, Zimony, Nándorfehérvár); 1526: a magyar haderő és II. Lajos király megsemmisítése a mohácsi csatában; 1541: Buda csellel való megvétele Szapolyai János halála után és az ország középső részének, a Duna-Tisza közének török tartománnyá tétele (hódoltság); a kiskorú király, János Zsigmond Erdélybe utasítása, aki az Erdélyi Fejedelemség első fejedelme lesz; 1543: a hódoltság területének kiterjesztése a Dunántúlra (elesik Pécs, Esztergom és Székesfehérvár); 1547: adófizetőjévé teszi Habsburg Ferdinándot; 1552: miután Ferdinánd birtokába vette Erdélyt és Martinuzzi Györgyöt megölette, bosszúhadjáratot indított, melynek során vezérei elfoglalták a legfontosabb végváratokat, és még inkább kiszélesítették a hódoltságot (elesik Temesvár, Drégely, Szolnok stb., csak a Dobó István védelmezte Egervár dacol sikeresen); 1566: a Zrínyi Miklós hősi halálával végződő Szigetvár ostroma idején

hunyt el a 71 éves szultán, három nappal a vár bevétele előtt. Trónját kedvenc feleségétől, Roxelanétól született fia, II. Szelim örökölte.

Zimony (Zemun, Szerbia) — Belgrád, a szerb főváros peremvárosa. Itt állt a Hunyadi-vár, ahol Hunyadi János 1456-ban, a nándorfehérvári diadal után a magyar táborban kitört pestisjárvány áldozata lett. A várat 1521-ben vette be I. Szulejmán szultán hada. Itt halt hősi halált Szkoblith (Szkublics) Márkó, 350 szerb katonájával.

SZULEJMÁN KÖNNYEI

Egymás után vett be Szulejmán császár 1551-ben két déli végvárat. Miután elfoglalta Szabácsot és Zimonyt, késedelem nélkül Nándorfehérvárnak indította seregét. A Száva és a Duna egyesülésénél, szárazon és vízen állította fel hadait, hogy a Duna fölötti magaslaton emelkedő erős várat bevegye.

Nem sokan maradtak a várban. A császár vezette hatalmas török had hírére mindkét várkapitány elmenekült, s idejében elfutottak városukból a gazdag polgárok is, családotul. Nem maradt benn csak a két vicebán és az udvarbíró, a kevés szolgáló néppel és darabonttal. Alig voltak többen hétszáznál. De bízva bíztak Nándorfehérvár és saját karuk erejében.

S valóban hiába törette a császár az erős várfalat éjjel-nappal, minden irányból. Sem ágyúival, sem puskaporos robbantással nem árthatott a vastag védfalnak. Ekkor a városfalra irányítottak minden ágyút a törökök, s a mező felőli falat porrá lőtték. A tátongó nyíláson és a sok törésen át beözönlött a közhad, de begyerbégek és szandzsákok is kivették részüket a városért folytatott küzdelemből. Ember ember ellen harcolt, sok török földbe harapott, de vérük hullásával se állíthatták meg a magyarok a szüntelenül áradó sokaságot. Rendre kihátráltak a városból, s a várba szorultak.

A császár mindjárt birtokába vette a várost. Hadai elfoglalták a klostrot, a szentegyházat és a lakóházakat. A hadinéppel és ágyúkkal megrakott városból a vízvárat lövette most már Szulejmán. A vízvárban levőket a betóduló janicsárok majdnem mind levágták. Csak kevesen tudtak a rettentő öldöklésből szabadulni, s átjutni a felső várba.

Most már arra törekedett a császár, hogy addig ostromolja a várat, míg a bennvalók kimerülnek s napról napra fogyatkoznak. Nem sietett: ágyúi szüntelenül törték a falakat, míg egy nap úgy látta jónak, hogy a meggyengített várra zúdítsa egész haderejét.

Reggeltől késő estig tartott az ostrom. A nagy veszedelem láttán a kisszámú magyar a töréseken állt, de védte a várfokokat is. A nagy török haderő mégis behatolt néhányszor a piactérre, de az élethalálharcban mindannyiszor felülkerekedtek a magyarok, s kiűzték az ellenséget. Mindenfelől kiverték támadóikat, s annyi kárt tettek bennük, hogy janicsárok és főemberek hullái borították a földet. Igaz, hogy elesett Móré János vicebán is meg az udvarbíró. Oláh Balázs vicebánra hárult azontúl minden gond, bár megsebesült a harcban.

De amikor elérkezett az éj, a császár visszahívatta seregét. Amikor megszámláltatta, és látnia kellett, hogy legalább negyvenezer embert veszített, akkora elkeseredés fogta el Szulejmánt, hogy sírva fakadt. Sírt, zokogott a császár, hiszen ki látása se volt már a győzelemre. És ekkor eszébe jutott a súlyos átok, melyet nagy elődje, II. Mohamed mondott, amikor Hunyadi János csúfos vereséget mért rá: elvesztette fővezérét, ágyúit, janicsárjait, egész táborát, s őt magát is félholtan mentették ki Nándorfehérvár alól hívei.

— Nem a magyarok verték meg seregemet — óbégatott Szulejmán —, hanem a százéves átok, az Isten és a próféták haragja sújtott le ránk!

Sírt, zokogott a császár, s vele sírt, zokogott az egész tábor.

— Sírj, atyámfia, sírj te is! — biztatták egymást a törökök. — Sírj, mert a császár is zokog.

Amint erőt vett magán Szulejmán, eltökélte magában, hogy nem veszeji tovább a népét. Megtett mindent, amit megtehetett, de az átok útját állta, így hát Nándorfehérvár alá érkezésének harminchatodik napján megparancsolta, hogy még azon az éjszakán vonják ki az ágyúkat, másnap pedig kezdjék meg a visszavonulást.

Oláh Balázs vicebán és a megfogyatkozott várnép örömmel tapasztalta, hogy szedelőzködik Nándorfehérvár alól a szultán hada. De korai volt a jóremény. Még azon az éjszakán a töréshez ment egy főlegény, akit a két vicebán és az udvarbíró után másodszemélynek tartottak, s aláfutott a magaslatról a török táborba. Morgay Jánost — mert így hívták a becsületesnek vélt embert — jó szívvel fogadták, és császárukhoz vitték a törökök.

— Hatalmas császár — mondta mély tisztelettel Morgay —, arra kérem tefelségedet, hogy ne menj el! Miért is mennél el, ha három-négy nap múlva tefelségedé lehet a vár.

— Mit beszélsz? — élénkült fel Szulejmán.

— A fejemet teszem rá, hogy megadják a várat, ha folytatod az ostromot. Kéves ember maradt benne, alig négyszáz. Annak is nagyrésze sebesült és fáradt. A fő-főnép mind elveszett. De ennivaló se maradt. Régi főtt kölesnél nincs egyéb. Ivóvíz helyett a csatorna alján levő sáros vizet isszák. Igaz, van Oláh Balázsnak, a vicebánnak egy hordó alján valami kis bora, amit a betegeknek meg a sebesülteknek tartogat.

— Jó, jó — szólt közbe a császár türelmetlenül. — De ha nincs vesztenivalójuk, még inkább ellenállnak.

— Igaz, hogy elszánták magukat, hogy élve nem adják fel a várat — válaszolta Morgay János —, de már lőporuk sincs, legfeljebb pár napi ostromra. Hatalmas császár! Talán négy napig se fog tartani az ostrom, ha ismered a gyenge pontot.

— Hadd hallom, hol az a gyenge pont! — sürgette Szulejmán az árulót.

— Töressen tefelséged a vízvár felől! Ott vékony a fal és könnyebben is ostromolható. Ezt látva biztosan megadják magukat a várbeliek.

Megörvendett a császár, és visszaparancsolta ágyúit meg útra kész hadát. Morgayt két arannyal hímzett ruhával ajándékozta meg, skófiummal, lóval és jó sok pénzzel.

Amikor a várbeliek észrevették a török mozgolódását, az ágyúk visszahozását és vízvár felőli elhelyezését, mindjárt megértették, hogy Morgay János elárulta őket.

— Atyámfiak, vitézek! — szólította maga köré a vicebán a várvédőket. — Immár minden ember ajánlja lelkét Istennek, mert az áruló kiadott bennünket. Tisztességgel éltünk mostanáig, haljunk meg tisztességgel. De addig szembeszálunk a pogánnyal, emberként fogunk küzdeni. Végóránkig harcra föl, vitézek!

A császár ismét töretni kezdte a várat, leginkább a vízvár felől. És csakhamar földig romboltatta a vékony falat, majd ostromra indította katonáit. Igen ám, de a magyarok, akik leszámoltak életükkel, olyan elszántan küzdöttek, nem sajnálva a puskaport sem, hogy vert hadként hátrált meg előlük a török.

— Mi dolog ez, hogy így tartják magukat? — förmedt Morgay Jánosra a császár. — Úgy látom, többen vannak, és poruk is több van, mint ahogy te mondtad!

— Tefelséged meghiggye, hogy az igazat mondtam. De Oláh Balázs igen kemény ember. Jó legényei is vele akarnak halni. Attól félnek, hogyha kijönnek a várból, mind egy szálig levágják őket. De ha tefelséged békével bocsátaná el őket, javaikkal együtt, Nándorfehérvárt biztosan megadják. Ha tefelséged megbízik bennem, és mellém adja egyik főemberét, szólok a vicebánnal.

Tetszett a császárnak Morgay beszéde, hiszen nem akart több ember-veszteséget. Így hát megbízta az árulót, hogy egy főtörökkel együtt vigye meg üzenetét. Morgay és a főtörök fel is ment a várhoz, és a töréshez hívatta Oláh Balázst. Nem sokat késlekedett a vicebán. Két hű legényével a töréshez állt. De amikor meglátta török ruhában, a fejére tekert arany skófiummal árulójukat, hiába volt minden ígéret, fogadkozás, fejét csóválva így szólt:

— Morgay, te elárultad Istenedet, hitedet és esküdet. Azt hiszed tán, mi is árulók leszünk?

— Tudod, Balázs uram — válaszolta Morgay —, hogy én tekegyelmednek mindig jó barátja voltam. Hidd el, én könyörögtem a császárnak, hogy kegyelmezzen nektek. Mert ugyan ki állhatna ellent a hatalmas seregnek?

— Mondd meg a császárnak — adta vissza a szót a vicebán —, hogy nem ő bízta rám Nándorfehérvárt, hanem a magyar király. Őneki esküdtem, hogy halálig nem adom fel, hanem neki tartom a várat. Kár a szót vesztegetni! Mi itt eltökéltük magunkat, hogy szavunknak állunk.

Szulejmánnak gyorsan megvitték Oláh Balázs válaszát. Nekikeseredett a császár, és újabb ostromra hajtotta hadinépét. Erősen tartották magukat a vízvár felől a magyarok. De amikor minden löfegyverükből kifogyott a por, a várpiacra hátráltak. Hol ők nyomták el a törököt, hol a török nyomta el a várvédőket. Ám

a piacról is beljebb szorultak a sűrű nyílzáporok és a beözönlő sokaság miatt. Egyre több volt már a sebesült. Oláh Balázst is megsebezte egy nyílvessző.

A török elől két toronyba álltak be, a Kaputoronyba és a Nebojszába meg a két torony közötti palotába. Nem volt már puska poruk, se ágyúgolyójuk, se nyílvesszejük. Miután mindenből kifogytak, hajigálással oltalmazták magukat. Fahasábokat, köveket és kőso-darabkákat dobáltak a törökökre, míg ki nem verték őket a piacról. Az est beálltával a pogányok elálltak az ostromtól, és visszatértek táborukba.

Nagyot nézett Szulejmán, hogy ilyen heves ostromot is kiállt a megrongált vár. Rögtön hívatta Morgayt.

— Azt mondtad, hogy kevesen vannak a várban, poruk is fogytán, élelmük sincs, vizük sincs. Ha így volna, nem tartanák magukat! — kezdett rá dühösen.

— Hatalmas császár, minden úgy van, ahogy tefelségednek mondtam — válaszolta Morgay János. — De ha úgy tetszik felségednek, hadd menjek még egyszer Oláh Balázshoz, és szóljak vele. Hátha meggondolta magát azóta, és a sok szenvedés rábírja arra, hogy feladja a várat.

Tetszett az áruló beszéde Szulejmánnak, és egy török főember kíséretében ismét felküldte Morgayt a várhoz. De már milyen kevesen voltak! Több volt a sebesült, mint az ép, de az is sápadt és sovány. Bár a vicebán most sem akarta feladni a várat, a többieknek elégük volt a hiábavaló küzdelemből. Lám, semmi segítség nem érkezett! Megfeledkezett róluk a magyarok királya, magukra hagyta őket a keresztény világ. Senki se volt hajlandó arra, hogy kiüssön a várból, s küzdjön mindhalálig. Oláh Balázs engedett végül a többségnek, és tárgyalásba kezdett a török császárral. Amint Morgay és a főtörök közbenjárásával megszületett az egyezés, a szabad elvonulásért cserében a vicebán feladta a legfontosabb Duna menti végvárat.

Hetvenkét fegyverforgató ember hagyta el Nándorfehérvárt az ostrom kezdetétől számított harmincnyolcadik napon, a gyermekeket és asszonyokat nem számítva. Szulejmán nemcsak oltalomlevéllel biztosította a nándorfehérváriak szabad elvonulását, de meg is ajándékozta őket gazdagon. Azután meghagyta a szendrői bégnek: kövessen el mindent, hogy aki hajlandó, legyen törökké. Leginkább Oláh Balázst szerette volna megnyerni, s gazdag úrrá tenni.

A bég készségesen teljesítette a császár parancsát. Étellel-itallal látta el a kis csoportot. Oláh Balázst és néhány főlegényt külön sátorban látott vendégül. Jól tartották a vicebánt, sebét bekötözték, és sok szép szóval, ígérettel kezdték kísérteni. Kérték, maradjon közöttük, hiszen úgysincs már hová mennie.

— Tudom én jól — válaszolta Oláh Balázs —, hogy nincs már becsületem sem a király, sem a főurak előtt, hiszen ott kellett volna halnom a várban. De ha tisztességemet el is veszítettem, lelkem üdvét nem fogom elveszíteni. Magyar és keresztény maradok.

— Kár, hogy nem akarsz közénk állni — sajnálkozott a bég. — A császár seregében tisztí rang, földbirtok és megbecsülés várna rád, de nem erőltetem. Csak azt mondd meg, ugyan hova méssz?

— Majd csak találok valahol egy végvárat — válaszolta Oláh Balázs. — És ott hadakozom ellenetek, amíg csak élek.

A főlegények is elutasították a bég ajánlatát. Egyikük se szándékozott törökké lenni.

Másnap reggel a szendrői bég átkelt a Száva fölötti hídon a kis csoporttal, s ott a császár parancsa szerint a boszniai bégnek adta át a kíséretére bízott embereket. De távozása előtt megsúgta Bali bégnek, hogy mit mondott este a sátorban a vicebán.

— Ellenünk kíván ezután is fegyvert fogni, a császár hadát pusztítani. A többi sem akar más egyebet — mondta a szendrői bég. — Kár volna a hitvány ebeket elbocsátani! Jól figyelj! Amint kiérsz a táborból, vágasd le mind egy szálíg a gyaur ebeket!

A szendrői bég képmutatásból fegyveres kíséretet adott a magyarok mellé, amelyet Bali bég vezetett. Oláh Balázs végig kezében tartotta a császár oltalomlevelét, amíg áthaladtak az előttük utat nyitó török harcosok között. Ki is értek a táborból. De amint Zimonyon túl egy kis völgybe jutottak, a Dunától nem messze, a férfiakat mind levágták. Oláh Balázsnak se kegyelmeztek. Pénzüket, értékeiket, mindenüket elvették, a gyermekeket és az asszonynépet pedig rabszolgaként hajtották el. Mielőtt elhagyták volna a völgyet a törökök, ahol a szörnyű tettekre vetemedtek, Bali bég darabokra tépte a császár oltalomlevelét.

I. Szulejmán 1551. augusztus 29-én birtokba vette Nándorfehérvárt: a várost éppúgy, mint a várat. Büszke tekintetét végighordozta a lába előtt kanyargó Száva és Duna vizén: elégtételt vett a gyalázatért, amit II. Mohamednek itt kellett elszenvednie Hunyadi János kereszteshadától. De két hétnél tovább nem időzött a Hunyadiak egykori fészkeiben. Új hódítások reménye sarkallta arra, hogy seregével ismét hadba szálljon.

Oláh Balázsról és társairól végleg megfeledkezett.

Bali Jahja (16. sz.) — boszniai, szendrői, nándorfehérvári bég, 1521-től ruméliai beglerbég. Ott volt Nándorfehérvár ostrománál, akárcsak a mohácsi csatában, ahol bekerítő hadmozdulata döntő módon befolyásolta a csata kimenetelét.

OMÁR ÉS FATIMÉ

Gazdag zsákmánnyal tért meg a várúr. Szapolyai István sok törököt és egész állatcsordát hajtott be a trencsényi várba. Jó ára volt akkoriban embernek, állatnak. A foglyokért váltságdíjat adtak, a hamar elkelő barmokért azonnal fizettek.

Volt egy előkelő lány is a rabok között. Szapolyai a feleségének ajándékozta a mandulaszemű, kecses hajadont. Hedvig úrasszony rögtön palotájában helyezte el és udvarhölgyei közé sorolta Ibrahim basa leányát.

Néhány hónap múlva Omár bég kért bebocsáttatást a sziklahegyen magasodó hatalmas várba. Azért jött, hogy kiváltsa menyasszonyát, Fatimét.

Szapolyai István az előkelő látogató kérésére előhozatta a török foglyokat: a férfiakat és a munkába fogott asszonyokat.

— De hol van Fatimé? — kiáltott fel Omár.

— Fatimét kérdezed? — mosolyodott el a trencsényi várúr. — Őt feleségemnek ajándékoztam, aki előkelő udvarhölgyei közé fogadta.

Az ifjú bég arca földerült.

— Itt a váltságdíj — mondta örömmel —, Fatimével együtt kiváltok minden török rabot! De előbb látni szeretném a jegyesemet.

— Megmutatom a jegyesedet — válaszolta Szapolyai. — De csak akkor viheted magaddal, ha teljesíted kívánságomat.

— Bármit kérhetsz, a váltságdíjat megtetézem arannyal, drága ékszerekkel, jó fegyverekkel és pompás harci ménekkel, csak hogy magammal vihessem Fatimét.

— Ígérem — válaszolta a trencsényi várúr —, hogyha kérésemet teljesíted, ingyen viheted magaddal Fatimét s a nálam levő törököket.

Szapolyai István felvitte Hedvig úrasszonyhoz Omár béget a gyönyörű palotába. A várúrnő oldalán Fatimé jelent meg a márványoszlopokkal ékes körfolyosón.

— Omár! — kiáltott fel a mandulaszemű lány. — Omár!

— Fatimé! — ölelte át szép jegyesét az ifjú. — Kiváltalak, hazaviszlek, bármi áron!

De amikor megtudta Omár, hogy mit kíván tőle a trencsényi várúr, elszorult a szíve.

— Nagy, erős váramba egy város is belefér, megvan itt minden, csak vizem nincs — mondta Szapolyai István. — A legjobb mesterek se tudtak a piactéren kutat ásni. De ha te, a kezedre adott törökökkel együtt megásod a kutat, és vizet fakasztasz a sziklából, én is szavamnak állok.

Omár nekifogott a kútásásnak. Éjjel-nappal dolgozott a sok rabbal együtt, kínkeservesen. Kemény volt a szikla. Csak csigalassúsággal tudtak lefelé ásni. Omár minden nap egy rovást tett a kőtáblára, így számolta a métereket és a napokat.

Már a harmadik évben jártak, amikor a hetven méteres mélységet is meghaladták. Ekkor hatalmas kiáltás hatolt föl a sziklakút aljáról:

— Allahnak hála! Dicsőség a prófétáknak! Felfakadt a víz!

Omár kezében megremegett a véső. A kőtáblára feljegyezte a 1111-es számot. Ennyi nap telt el azóta, hogy munkához láttak, míg vizet fakasztottak a kősziklából.

A rabok szeme láttára tört fel nagy erővel a tiszta forrásvíz, s kezdte feltölteni a kutat. Omár friss vizet vitt a várúrnak, míg így szólt:

— Vized is van már, nagyúr! Kútvised. Most már rajtad a sor, hogy szavadnak állj!

— Szavamnak állok — ragyogott fel a trencsényi várúr szeme. — Viheted Fatimét! Szabaddá teszek minden török rabot. Tartsd meg magadnak, Omár, a váltásdíjat is.

Másnap az ifjú bég útra kelt Fatimével és a kimentett törökökkel. De mielőtt elhagyta volna Trencsén várát, még visszafordult:

— Nagyúr vagy, Szapolyai István, és híres hadvezér! Mindened megvan, amit szemed-szád kíván. De szíved nincs. Mert kemény a szíved, keményebb, mint a sziklakő.

Szapolyai István csak nevetett a török bég szaván. De a várnép előbb csak suttogva, később már nyíltan is Szezelem kútjának nevezte a sziklába gyökerező várkutát.

Szapolyai (Zápolya) István (?–1499) — nádor, Szapolyai János király apja. Mátyás király bizalmas katonai tanácsadója, 1490-ben Bécs kormányzója. Családi birtokai hatalmasra duzzadtak: élete végén már 72 vár és uradalom birtokosa volt. Trencsént 1475-ben kapta meg, ahol sokat építkezett.

Trencsén (Trencin, Szlovákia) — város a Kárpátok lábánál, a Vág folyó két partján. A települést 1111-ben említi először oklevél, mint vámszedő és vásáros helyet. Vára, amely ma a város szívében van, 260 m magas mészkőszirten áll. A kápolna előtti téren álló „Szezelem kútja” 80 m mély. A hatalmas alapterületű monumentális vár jelenleg múzeum, hangversenyek, várjátékok és tárlatok otthona.

Molnos Dalma grafikája

Burján Emil

Mázli

a 65 éves Bölöni Domokosnak

meg-meglődul az üteme
élmény-kottájú szívvzene
melyet életfogytiglani
csendjével együtt hallani
akinek lesz kis mázlija
százévnvi sorsszimfónia

2011. 08. 11.

Gyújtózsínór

foton fotonnal összeforr
elpárolog a lélek is ha fénylik
öröklétünk gyújtózsínór
a semmitől a megsemmisülésig

2011. 08. 08.

Ősi

fényükkel halkuló zenék
nyitánya a csillagos ég
hangszer-lelkünkbe mítoszok
kottázzák ezt a dallamot

2011. 09. 04.

Fél

ami nem sorsom része de
nem létezhetnék nélküle
hasonlítható kátyúra
bár történelmi aura
homokdűnén zörgő kalász
ez a magamra maradás
nincs alacsonyan-magasan
ha kívülről nézem magam
ami nem sorsom része de
nem létezhetnék nélküle

2011. 08. 05.

Magad

ősi jogon te magad vagy
szülőföldnyi széltalapzat
sikló-szobor madaraknak

2011. 07. 11.

Molnos Dalma grafikája

Hadnagy József

Helyt kell állnom

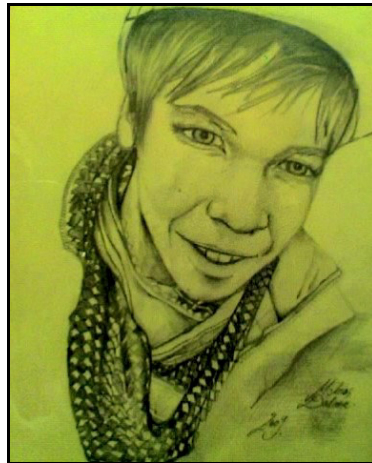
Mosom, foltozom,
fiatalosra átszabom
kibogozhatatlan szövésű
hatvan évem,
karcsúsítom magam:
körülkocogom
az eljövendő napokat,
perceket, pillanatokat,
teleszívom tudómm a képzelet
ózdús levegőjével,
fölfrissítem lábam
a havas hegyre
kapaszkodó füvek hajnali
és esti harmatával,
gyakorlom az alázatba hajlást,
elkapni fejem várható
pofonok horgai elől,
bőrömből hasított
kötélen ugrálok,
eldőlt fatörzsekkel,
havas sziklával súlyozom...

Helyt kell állnom
az utolsó szorítóban is,
s közönségem aligha lesz:
sarokba szorított
életem jelképei,
almazöldre festett falak
s a ködös horizont csuklópántjain
nyikorgó ablak bámulják majd némán
a ki-ki párbaj utolsó menetét...

Ősz

Éjszakába
rozkodó napok
és napokba
támolygó éjszakák
csillagporos
romjai között
baktat az ős,
hajlott hátán
oldalra
csúszik a nap,
el-elejtí értékes
batyuját,
fák hegyén siető
égi járókelők
segítik hátára újra,
de halad tovább,
röstelkedve,
elszánt-dacosan,
mint vásárba
igyekvő parasztok,
amíg egy csupasz fa
tövében összeroskad...

Molnos Dalma grafikája

P. Buzogány Árpád

Ingyen sör

A délelőtti felhők mintha a semmibe veszttek volna, az árnyékos épületből amikor kilépett Mazsola, elvakította az erős fény. Egymást érték az autók, sokáig várt az átjárónál. Három óra elmúlt, és még pár dolgot el kellett intéznie. A kávézók teraszán nem látott szabad asztalt, benézett két helyre is, aztán ráérősen továbbállt. Egyik üzletben néhány borítékot vásárolt, másik helyen cigarettát, aztán átvágott a főtéren, a posta felé. Megcímzett és feladott két levelet, egy önkiszolgálóban halkonzervet és szalámit keresett, sokáig válogatva. Visszafelé, a főtéren elemeket vásárolt, aztán az utcán előkereste táskája kisebbik rekeszéből a kis papírt, amire a tennivalókat feljegyezte. Pirospaprika, bors — ezt az előbb is vehettem volna — nézte a cetlit, de már nem tért vissza. Negyed öt — nézte az óráját. Még mindig forrón sütött a nap, a főtéri park ágyásaiban kókadoztak az apró virágok.

Majd holnap — legyintett, és zsebébe dugta a cetlit. Elindult a hosszú, egyenes utcában. Rövidnadrágos, kerékpáros lányok suhantak el mellette, gyerekkoscit toló öregurat került ki a járdán. A híd mellett, a szomorúfűzfák árnyékában előkereste napszemüvegét. Leapadt a folyó — csodálkozott, és felkönyökölt a meleg betonra. A halászokat figyelte, egyik-másik a park hatalmas fáinak árnyékába húzódott. A parton, iszapos gumiabroncsok mellett verebek fürödtek a homokban. Mélyen beszívta a víz szagát. A szél enyhe hársillatot hozott, az autókban dübörgő zene miatt nem volt kedve tovább bámészkodni.

Került egyet, visszakanyarodott a folyóhoz közeli vendéglőhöz. A zsindelyes teraszon alig néhány asztalnál ültek. Egyik sarokban leült, közelében mindegyik asztal szabad volt. Előkereste a cetlijét, táskájából tollat kotort elő és kihúzott néhány sort a listáról. Itt már nem érződött a meleg, langyos szél kapta el a cigarettafüstöt. Egyenruhás, fiatal lányok álltak a vendéglő ajtajánál, egyikük, üres hamutartóval a kezében, feléje indult.

— Egy csapolt sört — mondta Mazsola, még mielőtt a pincérlány köszönt volna. Rövid, fekete hajú lány volt, elmosolyodott és a szomszéd asztalokra is hamutartót tett.

Csendes hely volt, zene sem szólt. Elmúlt már az ebéd ideje, Mazsola mégsem volt éhes. Újabb cigarettára gyújtott, és egykedvűen nézte, kik ülnek a teraszon.

Megszólalt a telefonja, sietve kapta elő. Régi ismerőse, egy újságíró érdeklődött, merre lesz délután. Elnyomta a cigarettát, elmondta, hol van, és hogy itt vár rá. Letette a telefont az asztalra, megnézte az óráját. Jó negyedóra múlva? Aprót bólintott, és újabb cigaretta után nyúlt.

Kihozták a sört, vastag habbal. Jó hideg — kortyolt bele. Eltette a telefont, a cigarettás dobozt apró hengerré gyűrte, aztán előkereste az újabb csomagot. Aprókat kortyolt, közben az elmaradt ebédre gondolt. Estebéd lesz belőle, zöldség-leves és murokfőzelék tükörtojással. Előhúzta a cetlit és legalul felírta: olaj, tojás.

Hátrafordult, hogy szétnézzen. Gyerekek kockáztak a járdán, egy kopasz, pocakos férfi kutyát sétáltatott. Az utcáról behallatszott a teherautók dübörgése. Két farmeres lány állt egy fa alatt, tovább bő nadrágos, vastag derekú nő figyelte a halászatot. Mazsola zsebébe nyúlt, maréknyi aprópénzt húzott elő, az asztal szélére terítette. Megszámolta, aztán markába söpörte és farzsebébe csúsztatta.

Az óráját nézte. Itt kellene már lennie — nézett hátra újból. Festett hajú, széles csípőjű lány közeledett, Mazsola szembenézett vele és maga elé bámult. A lány az ajtónál megállt, aztán a teraszon nézett végig, blúzáat megigazítva feléje közeledett. A harmadik asztalnál megállt, szétnézett, és Mazsolával szemben leült.

— Hahó! Hahó! — hallotta a háta mögött. Felismerte ismerőse hangját, felállt, és intett neki. A kis, kecskeszakállú férfi még egyet intett, majd a terasz felé került, közben rövidnadrágos, sárga inges férfinak magyarázott.

— Nahát, ki gondolta volna... De így a jó! — állt meg az asztal mellett. Mazsola intett, üljenek le.

— Barátom, a doktor úr — mutatta be az idegent az újságíró.

— Ferenc vagyok — nyújtotta kezét a férfinak, és leült. Mazsola bólintott, és kezét fogott az újságíróval is.

— Sör? — kérdezte az idegen.

— Szólunk mindjárt — nézett szét ismerőse. — Vaj ha lehetne egy kis jó sörcskét...

— Lehetni lehet — bólintott Mazsola. — Egy szavadba kerül...

Az idegen intett egyik pincérnek, aki aztán a lányt hozzájuk küldte. Két sört rendeltek, az újságíró pedig zsebéből apró köveket tett az asztalra. Egy vörös pálcikát vett kezébe:

— Zsindelyszeg. Van pár száz esztendő. Egy kút mellett találtuk, kint a hátrában. Aztán opáldarabkát, és egy piros kövecskét forgatott ujjai között.

— Ezt érdemes lenne megnézetni, valaki szakértővel. Lehet, hogy ér valamit...

Kézről kézre járt a kő.

— Mezei úton találtam, eső után. Lehet, hogy kimosta a víz a földből. Vagy pedig máshonnan került oda, az út töltésébe. Olyan kemény, hogy megérdemelné a vizsgálatot.

Mazsola bólintott. Az idegent nézte. Karja és lába szára barnára sülve, lábujjai is barnák, sokat van a szabadban, nem irodistának tűnik. Hogy milyen orvos, nem derült ki, szót sem ejtett a munkájáról. Rövidre vágott körmei, erős ujjai azt sejtették, nem veti meg a kétkezi munkát. Mindenféléről beszélgettek, az újságíró néha nagyokat kacagott saját történeteiben, a doktor úr széles mosollyal bólogatott olyankor.

Hamar elfogyott az első sör, ismét rendelték. A doktor úr a csapolt helyett valami külföldit kért, mindhármuknak. Kissé édesebb, mint a másik, Mazsola lassan kortyolta, mert jéghideg volt. Folyton az idegent figyelte, pedig semleges dolgokról beszélgettek, amihez bárki hozzászólhatott, lehet róla véleménye: mezőgazdaságról, autókról és horgászásról. A közeli tavakat mind ismerte, bár kérdéseiből úgy tűnt, vendégként érkezett ide. Az árakkal sem volt egészen tisztában, vagyis, hogy mi mennyit ér. Nevetve mesélte, hogy átrázták a piacon, néhány kiló krumplit és barackot vett, csak később jött rá, szinte dupla árat fizetett. Minden sajnálkozás, bosszankodás nélkül mondta, nagyot nevetett és meglepődött, hogy ők nem tartották annyira mulatságosnak. Vastag nyakláncáról, cigarettájáról is látszott, nem kell garaszkodnia. Mazsola is erre vágyott: olyan biztos munkahelyre, ahol jól keressen, meg egy falusi házra, kerttel, gyümölcsfákkal... Szombaton korán kelne, hogy dolgozhasson, délben újságot olvasna az árnyékban, este pedig ne a televízió előtt üljön, inkább a tornácon sörözzessen a szomszédokkal. Ej, hol van ez... Másnak ölébe pottyán minden, készen, s nem tud örülni neki.

Ismerősök érkeztek, pár szó után a szomszéd asztalhoz ültek. Az újságíró táskájába tette a színes köveket, a doktor úr kiitta a sörét és odaintette a pincérlányt. Egy mozdulattal jelezte, számolja egybe az egészet. Fizetett és elbúcsúzott, keményen kezét rázott Mazsolával.

Az újságíró mintha tétovázott volna, aztán maradt. Halkan beszélgettek, Mazsola még két pohár sört kért.

— Ki ez az ember? — nézett fel.

— Doktor, ennyit tudok róla. De hogy milyen...

— Nem idevaló, ugye?

— Hát ezt nem tudom, valamelyik közeli faluban lakik. Pár napja ismerem csak.

Mazsola bólintott.

— Érdekes ember.

— Igen. Nem kérdeztem, mivel foglalkozik, mert ugye semmi közöm hozzá, de mintha földet akarna venni a környéken.

— Az van elég — fújta magasba a füstöt Mazsola. — Én is hallottamilyent, valaki állatkertet akart ide a közelbe, már több éve. Aztán semmi se lett belőle.

— Lehet ilyesmit, meg hát gyógynövénnyel is megérné foglalkozni, aki ért hozzá.

Mazsolának folyton a második sör járt az eszébe: ahogy kérte, meg ahogy fizetett az idegen. Amire ő előhúzta a pénzt, a doktor úr már a lány elé tette a bankókat, és a visszajárót is odahagyta. El is mondta az újságírónak. Az meglepetten nézett rá.

— Nem kell ebből ügyet csinálni. Különben is ő kérte — kacagott.

— Igen, de az első én rendeltem. Az ingyen sör nem esik jól.

— Nem szegényedik le egy-két sörtől, sem ő, sem mi — legyintett az újságíró.

— Különben is még találkozhatunk, visszahívjuk egy sörre...

A nap melege már odalett, mire elindultak. Egy darabig együtt mentek, a második utcasaroknál elbúcsúztak.

— Attól a sörtől még nyugodtan alhatsz — szólt vissza az újságíró.

Mazsola kenyeret, tojást és olajat vásárolt, még egy citromot is kért, aztán ráerősen sétált a széles járdán. Nagy csődületet látott a ház előtt, ahol lakott. Vajon mi történt? A szomszédasszony a kapujuk előtt újságolta: ütközés, a rendőrök már helyszínelnek. Közelebb ment, egy teherszállító autó állt az út szélén, oldala behorpadt, tovább pedig, ugyanazon az oldalon egy taxi, az út széli fának ütközve. A járókelők is átjöttek erre az oldalra, bámulni. Kis ideig a kapu mellett állt, aztán bement. Bepakolt a hűtőbe, ételt melegített. Nem érezte, hogy éhes lenne, evett egy kevés levest, tojást sütött a főzelék mellé, az már inkább ízlett. Elmosogatott és leült az ágyra. Lehúzta a cipőjét, kinyújtva pihentette a lábát. Felkelt és megmosakodott, leült a küszöbre, rágyújtott. A langyos falakon legyek sétáltak, egyikük pókhálóba keveredett. Valamivel ki kellene piszkálni onnan, állt fel, de nem akart kézzel odanyúlni.

Csengett a telefon. Az újságíró hívta. A doktor úrral vagyok, mondta, és hangja tompa volt. Megyünk falura, egy kanyarban vagyunk — magyarázta a helyet, Mazsola hamar rájött, merre van, hársfákat ültettek az út szélére. Vagyis éppen állunk, mert egy kamion...

— Hogy mondd? — hadarta Mazsola.

— Nincs semmi bajunk, az autó egy kicsit összenyomódott.

— Jól vagytok? Segíthetek valamit? — kiáltott Mazsola.

— Nem kell, szerencsére. Tudod, miért hívtalak? Valami furcsa véletlen... a kamion ugyanolyan sörrel van tele, mint amilyent az előbb ittunk. Folyik szét belőle... az ingyen sör.

Nyersen, erőltetetten kacagott. Autózúgás hallatszott a telefonból, Mazsola belehallózott néhányszor. Aztán ismét az újságíró beszélt:

— Na, holnap reggel majd felhívlak, vagy délben találkozunk ugyanott. Minden jól!

Mazsola elhűlve állt, elfelejtette letenni a telefont. Ugyanolyan sör... Meg hogy szerencsére! Hát hogy van ez?

Kiment az ajtó elé, a pókhálóhoz. A légy már nem mozgott, a visszasütő nap-sugár elöntötte az egész falat. Furcsán érezte magát, a sör, a légy, meg valami egyéb miatt is, amit nem tudott volna pontosan megnevezni. Hát ilyen apróságokon múlnak a dolgok? Ingyen sör és ajándék élet...

Demeter Attila

Hó

Arcunkon
hivalkodó ráncok
megfejthetetlen
hieroglifák
állunk
gomolygó ködökben
földbe dermedve
mint a fák
szavunk elfagy
a hosszú télben
énünk nem védi
takaró
sóhajunk szétfoszlik
a csöndben
lelkünket belepi
a HÓ.....

Molnos Dalma grafikája

Zsigmond Győző

Falum fölé

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka
Bíbicek bűdös aprólékiban
jött egyre a tatárok
üvöltése-rabszíja-ütlege,
fejnyissze-robaja-szablyája,
futásos hada

Nádast nyiszált a ló szügye
Süppedős lett a had talpa
Tatárfejeket lóbált a szél,
s hallgattak a lovak alatta
Túlhan ijedtség csorgott
meg egymást marók cafata
S kilógott az éjszakás
nappalból egy vércsefiók
panasza

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka

S lecsapott a tatárok hada
Az a betűk tompasága
is visszatartatott:
s kibomlott az életből

egy anya, s méhébe
öltek

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka

S a kettőspontot tatárosan
fejére tette az alig-világ,
s magyaros arcán tatár-
kardok villogása vág

A szemből könny buggyant,
s a porbul chomuw és iskola

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka

A vérrel ápolt,
és vihar füröszttötte
s bíbic-időű
Teleket
fölnevelte és fölnevelődött
Bár világosság még remegett
Fölcseperedett, elindult,
aranyos nyoma maradt

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka
Bíbicek bűdös aprólékiban,
jött egyre a tatárok hada

Volt vala vérvörös időben
egy futásos éjszaka

Molnos Dalma grafikája

Mészely József

Útnyomok

Nem kellett volna észrevennem.
Át kellett volna néznem fölöttük.
Hidegen kellett volna hagyjanak.
Nem kellett volna fölöslegesen
nyugtalanítanom magam.

De észrevettem,
mert észre akartam venni.
Nem nézhettem át fölöttük,
mert látni akartam.
Nem hagyhattak hidegen,
mert nem akartam
hidegen maradni.
Fölségesen is nyugtalanítottak,
mert akartam, hogy nyugtalanítsanak.

Útvonal

Talán nem is visz soha sehová
s édeni megérkezést sem kínál.
Csak hajladozik mindig előtted
karcsún, mint egy tóparti nádszál.
Legjobb, ha csak útnak nevezed,
kaptatók s lejtők hullámának,
de talán még egyszerűbben
csak konok elhatározásnak,
hisz meglehet éppen elhatározásod
lesz a legnagyobb bizonyosság,
mely tudatára ébreszt,
végre saját nyomodban jársz.

A kaptatón

Reánk esteledett,
de baktatunk
egymás nyomában,
egymás elé tolakodó
izzadtságzagunkban,
egymás kiszámíthatatlan dühében,
egymás fáradtságának unalmában,
egymás panaszába háborodva,
egymásra ásító lélegzetünkben,
egymástól le-lemaradozva,
egymás közös céltudatában
a meredek kaptatón,
félretülkölve az útból,
már szinte
a sáncban.

De a biztató hívás,
ha suttogássá riadva is
visszhangzik fülünkben.

Új évet köszöntő

Új évet köszöntő
versemmel jöttem,
ha elmondhatom,
azonnal mentem.
Elnézést,
hogy csak így rád rontok,
hiszen tudom
közhely az is, amit mondok,
de remélem,
a szám nem téved:
Legyen nagyon
boldog új éved!

Böszörményi Zoltán

A tél

Három napja szinte megállás nélkül esett a hó. Az utakra vastag rétegben taposták rá az arra haladók.

Az öreg, mielőtt kilépett a házból, felvette posztókabátját, gyapjúsálat tekert a nyaka köré. A kucsmát megforgatta a kezében, hosszasan vizsgálta, majd visszahelyezte a bejárati ajtó előtti fogasra.

Az utcán néhány járókelővel találkozott. Mintha mindegyikük sietett volna valahová, de a jeges, havas járdán nehezen boldogultak. Meg-megcsúsztak, toporogtak, előre alig jutottak.

Az öreg gúnyos mosollyal szemlélte őket. Legbelül kuncogott, s apró lépéseivel sorra elhagyta a vele egy irányba közlekedőket.

„Majd én megmutatom nektek” — ismételte magában.

A sarokra érve balra fordult, s benyitott a háromemeletes, sárgára festett bérház kapuján. Eredetileg sötétbarnára mázolták, de az évek alatt megkopott a színe, itt-ott csíkokban hámlott.

„Elkelne egy tatározás” — motyogta maga elé.

Csodálkozott, hogy bár harminc éve majdnem naponta bejárt ezen a kapun, soha nem bántotta, hogy pattogzik róla a festék.

A lépcsőket ráérősen vette. Nem sietett. Minek is tette volna. Fia, az orvos, aki hatvanöt éves volt, ereje teljében, most kiterítve feküdt a harmadik emeleti lakás nappalijában. Fejénél gyertyaláng égett. Egyszer-egyszer sercegve belepislogott a csendbe, mintha búcsúzna, de ismeretlen erőtől éledve újra felviláglott.

Az öreg szuszogva ért a lépcsők tetejére, s balra fordult, a nyitott ajtajú lakás irányába. Eszelős fény, elszántság, mély gyász csillogott a szemében.

Amint belépett, s kitörölte szeméből a benti meleg okozta könnyet, keresztet vetett, letekerte nyakából a sálát. Fiára nézett, akit életénél is jobban szeretett. Soha senkinek sem árulta el ezt az érzést, még nyomorék, húsz éve fekvőbeteg feleségének sem, akit csak az előbb hagyott magára a lakásban, miután kicserélte pelenkáját s megreggeliztette.

A sebtében rögtönzött ravatalhoz lépett, imát morzsoljt ajka.

„Ha látna most az anyád, azonnal utánad menne” — mondta hangosan, s megigazította a halott fekete csokornyakkendőjét. „De nem lát meg soha. Azt mondtam neki, hogy kiküldtek Afrikába. Mondtam, ott nagy szükség van rád, sok a beteg gyermek.”

„Nem, nem akarta megtudni, melyik országba repültél. Nem érdekelte. Ne kérdezd, miért.”

Vállat vont. Körbejárta a halottat.

A szomszéd szoba ajtaja nyikorogva nyílt. Reverendás pap lépett a helyiségbe. Fejbiccentve köszöntötték egymást.
Az öreg ekkor megfordult, s amennyire lábai engedték, kisietett a lakásból.
Amikor a jég borította járdára lépett, szembeszökött vele a fagyos szél. Fülét, orrát, arcizmait azonnal elzsibbasztotta. Kezét a zsebébe dugta, s összeszorította fogait.
„Nem hagyom magam, nem hagyom magam” — ismételte. „Segíts meg, Istenem! Ne hagyj magamra!”
Több szóra nem telt.
Megcsúszott.
Kifutott alóla a világ.

Molnos Dalma grafikája

Fülöp Kálmán

Ökörnyál

Ökörnyál
rongyos
barna
ég

kertemben
csak
emlék
a nyár

tört
napok
arcán
pernye
ég

s tüzek
hamvából
visszajár...

Holdnász

Lugasom
tél-álmán
éjszaka érik

pislog
az öreg ház
ázik
a tornác

ha csak
egy percre is
oszlik
a vén sötét

tombol
a holdnász...

Székely-Benczédi Endre

Kétely (arról, amit nem írsz meg)

(Bölni Domokosnak)

Az írás fényűzés: egész gondolat-falkával
űzöl egy még vadabbat, miközben kiművelt
elméd szab határt a vadnak.
(Az urak rókára vadásznak ugyanígy.)
Bozótba menekül a szerencsétlen, nem egy
mérnökiileg tervezett park-fasorba.
(Esélye kevés, de van.)
Kopóid talán nem kapnak szagot a rendetlenségben,
és titokban szaporodhat, de most még reszket,
kimerült ...
(Valahogy te is a bozótba kerülsz. Vagy megérzed,
vagy látni véled. Pillanatok alatt kell döntened:
hívod-e az idomított gondolat-falkát, vagy
a kegyelemdöfést te adod meg ...)

Ha leteríted, hát érdekelhet-e valakit egyszer
a magányban szerzett trófeád ...?!

Szóféltő

Ne egyél havat, drágám, hiszen tudod,
hogy bedagad a torkod. Nem fogom hallani,
amit mondanál, mert értelmetlenek a
mélyhűtött szavak, és nem tapinthatók.
Nem melegíthetem fel a tenyeremben,
mint az ujjaidat, mikor oda menekítetted
a mozdulatot.

Kamenitzky Antal

Ha szólnál hozzám

Mint a mesék és zümmögő misék,
mint messze lent nagy, ácsorgó folyók,
mint hervadt versek, halvány őszikék,
mint semmiben halottak, boldogok,

úgy, mint a gyermekségem, messze vagy.
Rozsdás a lelkem, mint a bíbor ág.
Kertem mentén a hárslevél havaz
a földre öntve vére bíborát.

A hangod visszhang lelkem védfalán,
ha szólnál hozzám, visszahallanád,
vagy a falam érted lebontanám,

hogy hallhassa még egyszer dallamát.
Elült a méhzsongás, s a dallamok.
Mint borvízben a béka, meghalok.

Hová tűnik...

Hová tűnik a harmat és a csillag,
ha a napfény égen-földön kaszál?
Miért keresgél, ki úgysem talál?
Öleltelek és végül elhajítlak?

A szív s az agy szépségnek méltán fészke,
de elröppen a szárnyas gondolat,
öreg a fej, mi mást tud: bólogat,
lassan a szívnek sem lesz semmi vétke.

Kinek, ki tesz sírjára majd virágot?
Mi testhezállóbb: könny, avagy közöny?
Ha néma vagy, jajongod még az átkod?

A lélek elsikkad kézen-közön.
Marad a vers, hány olvasót terem?
Aztán már semmi, de az végtelen.

Vandra Attila

Könnyek férfiszemben

A hűvös szeptemberi délután ellenére elég sokan voltak a parkban. Volt, akit a mászkálni vágyó gyermekek cipeltek ki a játszótérre, volt szerelmespár, ott voltak a sakk-klub tagjai, akiket talán csak csorgó esőben és szélviharban lehetett beírni hiányzónak, kötögető-pletykáló öregasszonyok, s volt turista is, aki innen csodálta a Cenk szeptember végi színekavalkádját. A gyermekkocsit tologató fiatalasszony háromszor is körülnézett, de egyetlen szabad padot sem talált. Végül meglátott egyet, amelynek csak egyik végén ült valaki. Rövid habozás után oda-ment, s megszólította az arcát a tenyerébe temetve ülő fiatal férfit.

— Megengedi?

A férfi összerezett. Nem szólt. Fel sem fedte arcát, csak bólintott, jelezve, hogy nyugodtan leülhet. Egy kicsit még a pad szélére is húzódott, bár erre nem volt szükség. A mellettük levő padon négyen elfértek. Az asszonyka elhelyezkedett a pad másik végén. A gyermekkocsit maga mellé húzta az árnyékba. Bepillantott a kocsiba, ahol a baba édesdeden, álmában mosolyogva aludt. Szokás szerint, alvó gyermekének látványa apró mosolyt csalt arcára. Megigazította a babán a takarót attól az anyai perfekcionizmustól hajtva, mely sohase lehet megelégedve, ha gyermekéről van szó. Végül hátradőlt a padon. Így ült egy ideig. Kis idő múlva egy belső megérzéstől vezérelve a férfira nézett, s meglátta a tőle kissé elforduló férfi keze fején végiggördülő könnycseppet. Megbabonázva nézte a szokatlan látványt. A férfi, mintha megérezte volna a rajta nyugvó tekintetet, mély, szaggatott lélegzetet vett.

A nő nem tudta levenni róla tekintetét. Még rápillantott a csendesen szendergő gyermekére, de figyelmét megint a mindenki szeme láttára zokogó férfi vonta magára. Végül nem állta meg, hogy meg ne szólítsa.

— Elhagyta?

A férfi leengedte a kezét, mint egy önmagát megadó középkori lovag a pajzsát. Felfedte kisírt arcát, a könnyezéstől kivörösödött szemét, majd a mellette ülő nőre pillantott. A nőben azt az érzést keltette, mintha egy szülei által elhagyott kétségbeesett kisgyermeket látna. A férfi most sem felelt, csak beleegyezően bólintott.

— Nagyon szerethette, ha ennyire szenved.

— Életem nagy szerelme volt. Bármit és mindent képes lettem volna feláldozni érte — szólalt meg a férfi.

— Ilyent a férfiak csak olyankor mondanak, ha meg- vagy vissza akarnak szerezni valamit. Sohase gondolják komolyan. Üres szavak... — változott vádaskodóra az eddig mély megértést mutató nő hangja. Szemmel láthatóan személyesen

érintették a férfi szavai, kellemetlen emléket idéztek fel benne. — De amikor tettere kerül a sor, kiderül, hogy a „bármibe és a mindenbe” sok minden nem tartozik bele. Nem hajlandók lemondani a cigarettáról, az italról, a szőkekről, a szombati focimeccsről, legyen az előben vagy tévében, a hetente többszöri találkozásról a haverokkal, az újságolvasásról, a rossz szokásaikról...

A férfi pillanatra meghökkent a hangnemtől. Rövid tusakodás után nyugodt, lemondó hangnemben válaszolt.

— Egyszer léptem túl nagyon a határt az alkoholfogyasztásban. Egy húsvéti locsolásból elázva jöttem haza. Másnap megfogadtam, hogy soha többé alkoholt nem veszek a számba. Azóta se ittam egy kortyot sem. Sohase csaltam meg, s mikor láttam, hogy aggódik, mert nőkké vagyok körülvéve, új munkahelyet kerestem. Egyetemista koromban nagy focirajongó voltam. Ki nem hagytam volna a Temesvári Poli egyetlen meccsét sem. Miután Brassóba kerültem, a Brassói FC itthoni meccseire jártam el, amíg meg nem ismertem. Ő nem szerette a focit, így vasárnap inkább kirándulni mentünk. Mióta összeházasodtunk, egyetlen meccset se láttam élőben. Tévében is csak kivételesen, inkább hagytam, hogy ő válasszon műsort. Nem szerette a haverjaimat, főleg Pétert ki nem állhatta. Azt mondta, hogy rossz hatással vannak rám. Egyre ritkábban láttam őket, a fiúk a szememre is vetették. Ha hozzánk jöttek, utána állandóan panaszkodott, hogy mindennek bagószaga van. Így aztán a barátaim is egyre ritkábban jöttek hozzánk. Nem nyomom többé a fogpasztatubust a közepén, nem hagyom a cipőmet az előszoba közepén, lehajtom a WC födelét, habár édesanyám sohase tudott mindezekre rászoktatni. Sohase cigarettáztam és nem drogoztam, de azokról is képes lettem volna leszokni érte... Soha nem ütöttem meg, pedig apám, ha részeg volt, nem egyszer megtette anyámmal, főleg, ha anyám sokat perlekedett, és nem emeltem fel a hangom, inkább hagytam, hogy az övé legyen az utolsó szó. Miben kellett volna még alkalmazkodnom?

A férfi hangja inkább kétségbeesett volt, mint vádló. Lehetett látni rajta, hogy a választ keresi a nagy kérdésre: „Mit hibáztam?” A nő fürkésző tekintettel nézett rá, higgye, vagy ne higgye, amit mond? A férfi állta a tekintetét, a színészkedésnek semmi jelét se mutatta. Csak nézett várakozóan, hátha megkapja a nőtől a választ.

— Mondja, ugye nem hisz nekem? — kérdezett rá a férfi.

Ez az utolsó mondat végleg meggyőzte a nőt, hogy a férfi meséjében legfeljebb enyhe túlzás lehet. Vagy legalább is a férfi ezt így élte meg, mintha igaz lenne.

— Ön nem mindennapi férfi, az biztos.

— Nem tudom, hogy ezt most dicséretnek vegyem-e, vagy sem? De nem válaszolt a kérdésemre. S mondja, mire vágyik egy nő, ha társat keres?

— Gyengédségre. Szeretetre. Őszinteségre. Őszinte szerelemre. Egy figyelmes társra. Aki alkalmazkodik hozzá. Aki megértő akkor is, ha hangulatváltozásai vannak. Aki segít neki. Akire számíthat. Aki mellett biztonságban érzi magát. Aki majdan gyermekeinek jó apja lehet... — sorolta a nő.

A férfi megint a keze közé temette arcát, mielőtt újra megszólalt. Mintha védekezne. Valahogy e vallomás közben már nem tudta elviselni a nő tekintetét.

— Olyan szép volt az elején. Számos csalódás ért engem az életben, barátnőim sorban elhagytak. Hogyan is mondta Jókai? Kétféle kékszakáll van. Van, akinek hét feleség dukál, van, akinek hét kosár. Én az utóbbi kategóriába tartoztam. Amikor megismertem őt, akkor értettem csak meg, hogy mi is valójában a szerelem. Mondhatom, első igazi szerelmem volt. Akkor mondtam ki életemben először azt a mondatot, amitől ön annyira felkapta a vizet. Sajnálom, hogy...

— Tényleg személyesen érintett, de maradjunk csak az ön problémájánál. Folytassa csak nyugodtan — felelte a nő, miközben elmerengett, hogy e férfi még mély fájdalma közepette is észrevette hangulatváltozását, sőt, arra is képes volt, hogy „helyére tegye”. Eljátszott a gondolattal, hogy az előbb kapásból felsorolt néhány kritériumnak megfeleltesse a férfit. Képes figyelmes lenni, hisz itt is bizonyította. Alkalmazkodó, ha csak fele is igaz, amit mondott. Adni képes és lemondani másért. Aggodalma azért, hogy neki fájdalmat okozott, arra utal, hogy gyengéd is tud lenni és megértő. Őszinteség, ez bonyolult probléma, vele itt most őszintének tűnik, de a megfelelési kényszer sokszor kényszeríti az embert arra, hogy megpróbáljon „tökéletesebb lenni”... S lehet, hogy magába zárt sok mindent, a béke kedvéért... A családias férfi típusa, aki szívesen foglalkozik a gyermekekkel. Ha a felesége megkérte valamire, teljesítette. Nem iszik, nem dohányzik, nem nőzik...

— Ne higgye, hogy úgy ért ez, mint derült égből villámcsapás. Hogy „minden tökéletes volt” s egyszerre... Az utóbbi időben egyre több vita volt a házban. Olyan családban nőttem fel, amelyben volt férfi és női munka. Amelyben a papucsférj nevetség tárgya volt. Ezeken az előítéleteimen is túlléptem. Először csak a nehezebb munkákat vállaltam el, a bevásárlást, takarítást, majd mosogattam, és főztem is. Egyre többet segítettem neki, de egyre több kritikát kaptam. Egyre jobban igyekeztem, egyre kevésbé feleltem meg neki.

— Talán még... — próbált a nő reményt kelteni benne, de ezúttal a férfi félbeszakította.

— Nincs talán. Elment, és nem jön vissza. Nem elhagyott, hanem elment egy másik férfival. Nem megcsalt, hanem elhagyott. Elvitte minden holmiját hozzá. S beadta a válópert.

— Úgy meséli, mintha ön lenne a Tökéletes Férfi. Aki mindent megadott feleségének, amit csak kért, s szeretné tudni, miért hagyta mégis el. Ismeri a férfit, akivel elment? Talán ott a kapja meg a választ.

— Igen. A legjobb barátom, Péter. Bagózik, mint egy török, két csomagot is elszív naponta. Szereti a sört, néha akkor is iszik, ha a kocsit vezeti. A felesége is azért hagyta el, mert ittasan lekent neki egy pofont, pedig az asszonyka a nőügyeit is megbocsátotta neki. A Brassói FC drukkereinek alelnöke. Rá nem tenné a kezét a női munkára, mert ő nem papucsférj. S nő őt ne figyelmeztetgesse, s ne parancsolgasson neki... Jellemezzem tovább?

A nő első pillanatban meghökkent a jellemzésen. Aztán beismerte önmagának, hogy e férfi bizony neki se kellene...

— Ön megpróbált az a Tökéletes Férfi lenni, akire minden nő vágyik, de amelyik egyiknek se kellene. Mondja, miért fáj önnek, hogy egy ilyen hálátlan nő-személy elhagyta? Örvidenie kellene, hogy megszabadult, attól, aki nem méltó szerelméhez. Miért vonzódott hozzá, ha nem szolgált rá? És miért nem hagyta ott ön? Megmondom. Önzésből. Minél elérhetetlenebb volt, annál inkább kellett. Határtalan altruizmusa olyan volt, mint egy vásár. Minden, amit adhatott, értéktelenebb volt, mint amit kaphatott volna érte. Jó vásár lett volna. Azt mondta, hogy mindent, amit csak kért öntől, megadta neki. Igen, ezzel fizette le, hogy szeresse. De megadta neki azt is, amire vágyott?

— Ön szerint mire vágyott a feleségem, amit nem adtam meg neki?

— A szeretet és a szerelem nemcsak abból áll, hogy adunk, hanem abból is, hogy kapunk. Ön látszólag megadott neki mindent, de közben megfosztotta egy nő legnagyobb örömetől, hogy adhasson önnek valamit. Úgy érzem, hogy képtelenné tette, hogy kifejezze ön iránt a szeretetét és a szerelmét. Azt hiszem, azért volt olyan kritikus, mert kereste azt a határt, amelyet ha ő átlép, ön meghúzza a határvonalat: „Eddig és ne tovább!” S akkor ő adhatott volna önnek. Bizonyíthatta volna, hogy szereti. De ez nem történt meg. S a ki nem fejezhető szerelem lassan gyűlöletbe csapott át. Gyűlölni kezdett mindent, ami megfosztotta attól, hogy érezze a szerelmet. A saját szerelmét. Így az önét egyre inkább ostromnak érezte, mint szerelemnek. Ezért kötött ki az ön tökéletes ellentéténel...

A férfi döbbsenten hallgatta. A nő felállt, megfogta a gyermekkocsit, s elindult. Tett néhány tétova lépést, majd pillanatra megállt, s visszanézett. A férfin látsozt, hogy szeretné megállítani.

— Ne menjen el még! Szükségem van még önre.

A nő elmosolyodott.

— Kezdetnek nem rossz... Köszönöm mindazt, amit öntől tanultam ma délután.

— Tessééék?

— Igen, nagyon köszönöm, hogy segített, hogy mindezt megfogalmaztam. Anélkül, hogy önt végighallgassam, nem fogalmazódott volna meg bennem. Ne haragudjon, de most sietek. Életbe kell ültetnem, amit ma tanultam.

— S hogyan akarja véghezvinni?

Hazamegyek, s kisminkelem magam, mire a baba felébred. Amint a férjem hazaér, megmutatom neki, hol van az ebéd, amit megmelegítsen magának, az ölébe rakom a lányát és elmegyek a barátnőimhez pletyózní. Fél éve nem voltam... Gondolja, hogy csak maga csinál ekkora marhaságokat? Viszontlátásra!

Molnos Ferenc

Daróci tél

Kuti Botond képe alá

hópelyhek játéka odafenn
hullhatna éppen mannaként
az áldás
behúzott nyakkal lessük ideleenn
hogyan lesz-e másként
jön-e már a váltás
s a zimankó helyett
sütne már a nap

apró házakat könnyen beborít
benn öreg anyókák ülnek
s szinte várják hogy
ölelje magához őket is
ablakból nézik
amint felfal udvart és kerteket
öreg kaput nyit
szája mohó
kint kutya vonít
mindent eltemet a hó

beburkolózunk valami melegbe
könnyen átfúj a condrán a szél
süvítve lép be
— nem ismer meg —
érthetetlen idegen nyelven beszél
vehetünk bármit magunkra
didergünk még
fehér gyolcsban kócban
fekete darócban
hiszen nem volt már rég
ilyen hideg a tél
Darócban

2008. október 18.

Karácsony

1

leszállt az est
könnyű szárnyakon érkezett
belesett hozzánk az ablakon
s ámulva nézi
ezt a csillogást
ki az aki itt vétkezett
s ki fog bűnhődni érte meg
éppen most lettünk
gazdagok
ideköltöztek mind
a csillagok
s beragyogják az otthonunk
fényüket
szórják szertelen
— puha pihék a szívemen

2

szóval nem szólunk
senkihez
mit mondhatnánk
fontosat
a szavak mindig
elvisznek másfelé
s elvesztődik velük
a gondolat
kis csengő cseng
olvad a csend
és megfogjuk egymás kezét
így küldünk jelt jeltelen
fényszórók sistergő neszt
hallgatjuk
évek futnak el perceken
— puha pihék a szívemen

3

anyámnak üzenem oda fel
jól vagyok
nem érzem azt
hogymeg elhagyott
hisz itt van velem
ezernyi apróságban őrizem
sokat gondolok rá
és legbelül
napról napra enyhül
a fájdalom
gyötrő alkonyom
hajnalom kevesebb
derűs emlékek szitálnak
fehéren kékesen
— puha pihék a szívemen

4

bennem már szépen havazik
alig kavar rajta a szél
nagy selymes pelyhek szállnak
csendesesen
a tél is suttogva beszél
nincs vágyam
s nem lehet érte szégyenem
a hulló hó
maholnap betakar
senkit sem érdekel majd
hogymeg mit akart
s hová lett az
aki voltam s ki ő
enyém a tér az idő
a végtelen
— puha pihék a szívemen

Szováta, 2008

A Székely Útkereső levelesládájából VI.

Közzéteszi: Beke Sándor

1995. január 13. — 2000. március 15.

Ráduly János — Beke Sándornak

Kibéd, 1995. január 13.

Beke Sándornak
Székelyudvarhelyre

Kedves Sándor,
tehát elkészültem az interjú anyaggal, ma, pénteken (január 13-án) már postázom is. (...)

Gratulálok az Útkereső két újabb számához, fajsúlyos és nívós mind a kettő — méltó folytatása az eddigieknek. Tanácsom: többet ne késsen meg ennyire a megjelenésük.

Ahogy telefonon jeleztem: küldj 10 drb. Székely Útkereső Antológiát és 10 drb. lapot — a legutolsóból. A pénzt utólag postázom.

Még egyszer boldog új esztendő és további kitartó munkát kívánok. Klárikát szeretettel üdvözlöm.

Barátsággal ölel

Ráduly János

Benkő András — Beke Sándornak

Kv. 1995. jan. 14.

Kedves Beke úr!
Mindenekelőtt b. ú. é. k.!

Tegnap vettem kézhez a címemre postázott Székely Útkereső példányait. Köszönöm szíves fáradozását, most már tiszta a képem: mi jelent meg, s hol kell folytatnom.

Mellékelten küldöm a következő írást (János Zsigmond), s folytatom majd a Báthoriakkal, Bethlennel, Rákócziakkal s egy-két kérdéssel (pl. a fejedelmi zenekarok, az udvari zene repertoárja, jelentősége zenei életünkben).

Kérem, jelezze egy lapon, ha megkapta ezt az írást, és írja meg, hogy mikor van a lapzárás, hogy arra már ott legyenek a cikkek.

További jó munkát kívánva

szívélyesen üdvözlöm:

Benkő András

Veress Dániel — Beke Sándornak

Sepsiszentgyörgy, 1995. január 19-én

Beke Sándor úrnak

Székelyudvarhely

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Kedves Barátom, Sándor!

Január 7-én kelt soraidra némi késéssel válaszolok: egy kiadvány részére sürgősen meg kellett írnom egy hosszabb tanulmányt, szigorúan határidőre (halálozási évforduló), néhány hétig kizárólag ezzel foglalkoztam, tegnap postáztam. (...)

Így állok az Úr színe előtt: 1. Egy készülő könyvvel, melyet az Erdélyi Gondolatnak ígértem; 2. egy Wesselényi könyvvel, melyhez ha hozzálátnék, egy-másfél hónap alatt elkészülhetne; 3. valamint egy Európa keresztútjain című (ideiglenes cím) esszémonográfiával, melyben döntenem kell, egyszóval a prioritások kérdése nyekkeszt, s magáé a munkaidőm megszervezéséé, ugyanis még mindig van, két félig kész, megígért, lekötött tanulmányom A Hét-tel szemben.

Most légy okos, Domokos!

Kedves Barátom! Köszönöm a küldeményt. Örülök az újabb kiadványnak, Nagy Olga könyvének. Látom, hogy a januári Könyvvilág egész oldalon népszerűsíti az Erdélyi Gondolat Kiadványait, ami jó dolog, s talán a kiadó konyhájára is hoz.

Köszönöm a *Székely Útkereső* három számát, köztük azt, amelyben részletesen közölt a Misztótfalusi-monodrámból. Örülök magának a hazai megjelenés tényének, másrészt annak, hogy több példányban küldted el, ugyanis továbbküldhetem az igen derék müncheni barátomnak, a neves Misztótfalusi kutatónak, Molnár Józsefnek, aki a lap nagyszerű propagátora lehet a nyugati magyarság körében. (...)

Végezetül ne feledjem, hogy mindazok, akik kézbe vették nálam a Székely Útkeresőt, dicsérték alaptendenciáját, nemkülönben pl. a Misztótfalusi elemzés tördelését. A lap szemnek is készül.

Kívánva az előttünk álló esztendőben további jó, közhasznú munkát, erőt, egészséget, kitartást,

szívélyesen üdvözlöm,

Veress Dániel

Csire Gabriella — Beke Sándornak

[Bukarest,] 1995. jan. 30.

Kedves Beke úr!

Nagyon megörvendeztetett a Székely Útkereső hozzám juttatott példányaival és az idei naptárokkal. Köszönöm, hogy lehozta írásaimat s különösen szép gesztus volt mindannyiunk számára az 1994-ben megjelent könyvek ismertetése. Nem csak a terjedelem és az ízléses tálalás, de az is jólesik, hogy Ráduly János érdemben írt a kiadványokról s az én antológiámról is. Az ember erre vár, nem öncélú dicséretre, de arra, hogy valaki értő szemmel elmélyedjen a könyvben és így méltassa. Hát ez így is történt. Közben a bihari Erdélyi Naplóban is írtak az Elek apó Cimborájáról. Sietek postázni egy példányt, hadd gazdagítsa a gyűjteményt.

A két önnél levő kéziratomhoz most készíti Barabás István a véleményezéseket. Amint megszerez vele, rögtön eljuttatom.

A többi úgy lesz, amint ígértem — amint megkapom a lapok listáját, lesz, aki figyelemmel kövesse a megjelenéseket s juttasson is a sajtótermékekből.

A legjobbkat remélve, további jó munkát kíván a színvonalas *Székely Útkereső*höz és a sorukra váró, kötetekbe kíváncszó kéziratok kiadásához erőt és kitartást.

Barátsággal üdvözl:

Csire Gabriella

Csire Gabriella — Beke Sándornak

Bukarest, 1995. febr. 6.

Kedves Beke úr!

Nagyon megörvendeztetett levelével. Ez a gondosság szokatlan nekem, s annál jobban esik. A felsorolt recenziók közül nem ismerem a következőket: Metz A. M[árton]: *Erdélyi Gondolat (Hargita Népe)*, Bálint András: *Erdélyi Gondolat (Hargita Népe)*, *Erdélyi Gondolat (Polgármesteri Közlöny)*. Ha lehetne, kérnék az említett cikkekből egy-egy másolatot. Ami pedig a könyvtárakat illeti, hát ez világsiker. Kecskeméttől Tokióig, Genftől New Yorkig. Végre, végre!

A levéllel együtt megkaptam, természetesen, a szép küldeményt is, a *Székely Útkereső* új számait, a naptárlapokat és Nagy Olga újabb könyvét. Gratulálok újdonságaihoz! Tartásos és vonzó lap. Grafikai kivitelezése is stílusos, kellemes. A naptár pedig igazi meglepetés, szerencsés ötlet, lám, így is lehet népszerűsíteni a köztudatba vinni a könyveket. Köszönöm, hogy lapjában teret nyitott írásaimnak. A jövőre nézve is érlelek néhány ötletet a *Székely Útkereső* számára.

És most sietve küldöm a *Ráma és Szítá csodálatos története — A nagyravágyó kőmajom* és az *Áprilisi tréfa* c. kézirateimhoz írt ajánlásokat 8-8 példányban. És mellékelem *A Hét* utóbbi lapszemléjét, amely „tollvégre kapja” a *Székely Útkeresőt*.

Kívánom, járjon (járjunk) szerencsével, remélve, hogy nem merül föl már semmi akadály a könyvek kiadása előtt.

Szívélyes üdvözlettel:

Csire Gabriella

Murádin László — Beke Sándornak

Kvár, 1995. febr. 12.

Kedves Beke Sándor!

Bár az Erdélyi Kis Könyvtár el akart csábítani, hogy adjam nekik a nyelv-művelő írásaimat, de én hű maradok egyezségünkhöz, s a 300 lapos kézirat összeállítása után, itt küldöm a két ajánlást. Remélem, megfelel a kívánalmaknak. A kézirat kész, még csak a bevezetőt kell megírnom, a tartalomjegyzéket, s a felhasznált irodalmat kell összeállítanom. Igyekeztem, mert Nagy Olga úgy mondta, február közepén tetszik jönni, ekkor már kész kéziratot kell átadnunk. Ezek szerint — már aszerint, hogy március elején látogat Kolozsvárra — még egyszer gondosan átolvashatom írásaimat. Elégé aggályos vagyok.

Ha akadályok merülnek fel, kérem, jelezze, készpénznek kell venni, hogy a Nagy Olgához írt levelében az ez évi kiadói tervben az én nevem nem szerepel? Vagy csak „többek között”-ről van szó? Válaszát várva

Tisztelettel üdvözlí

Murádin László

Ui. Nagy Olga megmutatta nekem a dossziét a tervekkel, s gratulálok a szervezési munkához!

Simon Zoltán — Beke Sándornak

Debrecen, 1995. február 24.

HAJDÚ-BIHAR MEGYEI KÖNYVTÁR

H—4026 DEBRECEN, Piac utca 8

Ügyintézőnk: Dr. Sorszeziné

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

SZÉKELYUDVARHELY, Hargita megye

Str. Tamási Áron nr. 87.

R O M Á N I A

4 1 5 0

Beke Sándor igazgató úrnak

Megkaptuk és nagyon köszönjük az Önök által könyvtárunknak küldött „Székely Útkereső” c. folyóirat két számát és kiadjuk hat könyvét.

Üdvözlettel:

Dr. Simon Zoltán
igazgató

**Monostori Imre — az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
szerkesztőségének**

Tatabánya, 1995. február 28.

KOMÁROM—ESZTERGOM MEGYEI
ÖNKORMÁNYZAT

József Attila Megyei Könyvtára
2800 Tatabánya V. Fő tér 2.

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely
Tamási Á. u. 87.
4150

Tisztelt Könyvkiadó!
Fogadják köszönetünket az alábbi kiadványok megküldéséért:
Székely Útkereső 1993. 4-5-6. sz.
1994. 1-2-3. sz.
Cseke P[éter]: Korfordulós újesztendő
Komoróczy Gy[örgy]: Magyar szavaink nyomában
Székely Útkereső: Antológia
Nagy O[lga]: Barangolásaim varázslatos tájban
Nagy O[lga]: Népi változatok szerelemre és házasságra
Elek apó Cimborája
Székely Útkereső Antológia

(Dr. Monostori Imre)
igazgató

Nagy Irén — Beke Sándornak

Csíkszentdomokos,
1995. ápr. 2.

Kedves Sanyi!

Itt küldöm a verseket, amelyekről szó volt, ennyit (17 drb.) tudtam összegyűjteni most olyant, ami még sehol nem jelent meg. Van közöttük komolyabb, könnyebb, gyermekvers meg mindenféle, remélem, sikerül találnod közülük megfelelőt. Köszönöm a könyvtárak és a kritikák jegyzékét, amit elküldtél, sajnos én ezekből a kritikákból csak nagyon keveset olvastam ezidáig, többségéről nem is tudtam, hogy megjelent. Remélem, van még a *Székely Útkereső Antológiából*, ha majd arra járok, szeretnék legalább egy példányt én is megszerezni.

Szeretettel üdvözlöm a családot is.

A legjobbakat!

Nagy Irén

Murádin László — Beke Sándornak

Kvár, 1995. ápr. 6.

Kedves Beke Sándor!
Itt küldök három cikket, egy hosszabbat és két rövidebbet, az ígéretem szerint. Remélem, hasznosítható a folyóiratban.

További jó munkát kívánva

üdvözlő

Murádin László

Csurka István — Beke Sándornak

Budapest, 1995. május 05.

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

Beke Sándor

igazgató Úrnak!

Tisztelt Igazgató úr!

Nagy örömünkre szolgált, hogy a Magyar Nagykövetség útján megküldték könyveiket és folyóiratukat.

A műveket elolvassuk és folyamatosan szemlézni fogjuk valamennyi havi folyóiratunkban, a mellékelt Magyar Fórumban.

Hetilapunk számait is elküldjük minden héten.

Június 4-én nagy emlékezést tartunk Budapesten, ennek Elvi Meghívóját is mellékeljük, természetesen minden kötelezettség nélkül.

Baráti kézsorítással:

Csurka István

[A levélíró mellékelte A Magyar Út Körök Mozgalom Elnöksége *Elvi Meghívóját* és a *Magyar Fórum* című folyóirat tiszteletpéldányát.]

Csire Gabriella — Beke Sándornak

Bukarest, 1995. május 12.

BEKE SÁNDOR

Székelyudvarhely

Kedves Beke úr!

Örülök, hogy összeállt gyermekekhez szóló verseskönyve. Sok sikert kívánok hozzá! Sietve küldöm a következőket: (...)

5. A Székely Útkereső számára beérkezett két anyagot, a Tankóét és a Forró Miklósét (...). A kopjafás emlékezésből hiányolom, hogy nem derül ki, milyen felekezeti az osztrák pap, aki nem tűrte meg a „pogány” síremléket. Arról sem szól a szerző, hogy mi lett a mérnökkel, akit másodszori ottjártakor nem ejt útba.

De, mondjuk, ez kevésbé zavaró, hiszen az évek számából ki lehet következtetni. Egyébként mind a két anyag érdekes, tartalmas és bejáratlan területekre láttat. (...)

További eredményes munkát kíván és barátsággal üdvözl:

Csire Gabriella

Reijo Eerikäinen — Beke Sándornak

[Toijala, (Finnország)] 1995. 6. 5.

Tisztelt Beke Sándor!

KÖNYVVILÁGBAN elolvastam, hogy Ön a SZÉKELY ÚTKERESŐ című folyóirat szerkesztője. Nagyon örülnék, ha azt a folyóiratot rendelhetném, mert nagy az érdeklődésem a Romániában levő magyarság nyelve és kultúrája iránt. Még kérdezném, hogy lehet-e Ön által más Romániában megjelenő magyar nyelvű könyveket és folyóiratokat rendelni? Lehet egy katalógust rendelhető könyvekből vagy egy magyar könyvesbolt címet kapni?

Érdeklődéssel az Ön levelét várom

Tisztelettel

Dr. Reijo Eerikäinen

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület — a szerkesztőségnek

[Meghívó]

Zürich, 1996. augusztus

Meghívó

a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

és a

Litea Könyvesbolt

Könyvbemutatóra hívja szeretettel

a sajtó képviselőit és az Egyesület tagjait, barátait, valamint mindazokat, akiket érdekel a magyar történelem.

A Szerzők bemutatják az Egyesület alábbi könyveit:

*A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik
(Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó és Negyedik Magyar
Történelmi Iskola Előadásai és Iratai,
Tapolca 1995*

Georg German: *Ungarischer im Bernischen*

Historischen Museum (mit Farbblättern)

*A Berni Történelmi Múzeum Magyar vonatkozású
emlékei színes képekkel*

Csihák György: *Ex Oriente Lux*

A bemutató helye:

Litea Könyvesbolt a Budai Várban (Hess András tér 4. — Fortuna udvar)

Időpont: 1996. november 26. 16 óra.

Dr. Sándorfi György titkár

Dr. Csihák György Elnök

Mészely József — Beke Sándornak

Sepsiszentgyörgy [19]97. január 17.

Kedves Sándor!

Vásárlom és csodálom a kiadód könyveit. Sajnos az Útkereső nem jut el mifelénk. Pedig Szentgyörgyön is lenne rá vevő.

Zsigmond Győző hozta a hírt, hogy kéziratot vársz egy gyermekvers antológiához. Összeszedtem két ciklusnyi verset. Remélem, elnyerik tetszésed. A verseket csak antológiában használhatod!

Kívánok Neked minden jóra erőt,
barátsággal:

Mészely József

Nagy Irén — Beke Sándornak

[Csíkszentdomokos,] 1997. I. 19.

Kedves Sanyi!

Itt küldöm a verseket, amelyekről szó volt. Igyekszem a novellákat is pontra tenni, ha kész lesz, postázom.

Üdvözlöm a családot is.

Minden jót!

Irénke

Csire Gabriella — Beke Sándornak

[Bukarest,] 1997. jan. 22.

Kedves Beke Úr!

Megkaptam a csomagot. Köszönet a bő küldeményért (Ráma és Szítá), szerencsére nagyon keresett lett.

Gratulálok a szórólaphoz, így kitűnő reklám ez a kiadójának és a folyóiratának — na meg a hamis Attiláknak. Tegnap már 30 példányt sikerült a „könyvvásáron” a templomban szétosztani. A többire is hamarosan sor kerül.

A Nagy Irén kéziratát csak ezután tudom kézbe venni. Amint megleszek vele, postázom.

Üdvözlettel:

Csire Gabriella

Bagossy László — Beke Sándornak

Calgary, 1998. április 2.

ENCYCLOPAEDIA HUNGARICA EDITORIAL COMMITTEE —
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
151 Midbend Place SE, Calgary, AB. CANADA T2X 2J8
Főszerkesztő: Bagossy László

SZÉKELY ÚTKERESŐ
c/o Beke Sándor úr, főszerkesztő

4150 Székelyudvarhely
Postafiók 40,
Romania — EUROPE

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Ezúton hozom szíves tudomására, hogy május-június folyamán feleségemmel hazalátogatok és ez alkalomból Budapesten és Kolozsváron egy-egy természeti tárgyú vetített képes előadást tartok.

Előadásomra tisztelettel meghívom, a meghívót mellékelem. Amennyiben egy ilyen előadás meghallgatására lenne kedve, azon kívül elfoglaltsága is megengedné, nagy öröömre szolgálna, ha ott személyesen is megismerkedhetnénk.

Tisztelettel

(Bagossy László)
főszerkesztő

Melléklet: Meghívó

[A levélíró a szerkesztőség tagjainak mellékelte a kolozsvári Erdélyi Kárpát Egyesület kolozsvári székházában 1998. június 9-én (kedden) d. u. 5 órai kezdettel tartandó A ROKIZOK VILÁGA című vetített képes előadás meghívóját, melynek előadója Bagossy László, az Encyclopaedia Hungarica főszerkesztője, az Erdélyi Kárpát Egyesület tiszteletbeli tagja, a Magyar Természet-barát Szövetség aranyjelvényes túravezetője.]

Murádin László — Beke Sándornak

Kvár, 1998. ápr. 8.

Kedves Beke Sándor!

Előkerült a Küküllő menti helynévanyag, melyet az EME dicsőszentmártoni ülészakán tartottam. Jól beleillik a tervezett kis füzetbe *Az Aranyos mentén, A Homoród mentén* című cikkek mellé. Ha van mód rá, ezt is közölni kellene, ha nincs, nincs.

Barátsággal üdvözl

Murádin László

Gábor Dénes — Beke Sándornak

[Kolozsvár,] [19]98. máj. 4.

Kedves Sándor!

Rohanvást írom e sorokat, h. rögvést postázhassam. 1 órája kaptam a szomorú (lesújtó!) hírt: meghalt jó Anyám Brassóban; hajnalban indulunk temetésre. De szerdán már újra itthon kell lennünk.

Ifj. Cseh Gusztáv özvegye ma Bp.-en Csapody Miklós neje. Nem hiszem, hogy szerzői jogdíj miatt kellene aggódni.

Üdv.

G. Dénes

Gábor Dénes — Beke Sándornak

Kvár, [19]9(7)[8]. jún. 5.*

Kedves Sándor!

Íme, végre — meglehetősen sok akadályoztatásom ellenére — megszületett a SZÉKELY HIMNUSZ kézirata. Összecsaphattam volna persze hamarabb (könnyebben is), de mind a témához, mind önmagunkhoz méltó akartam lenni. Mennyire sikerült? ...hát ezt majd MÁSOK döntenek el. Éppen ezért elsőnek éppen a B. S. véleményére vagyok kíváncsi. Tehát várunk! És nyilván utána a megjelenést is nagyon fogom várni. Bízom azért abban, hogy a Székely Útkereső-füzeteknek nem lesz a leggyengébbike, az elfekvő, remittenda — ám!...

Mellékelek két karéneses feldolgozást is, ha belefér, azok, akik esetleg be akarják tanulni előadásra, bizonyára örvidenének neki. (Persze a döntés a KIADÓ joga!)

Sajnos a kopjafáról csak a mellékelt, elég gyenge xerox-másolatot tudom küldeni a dr. Bakk Elekné, dr. Takács Sáríka néni memoárkötetéből. Jó lenne egy jó fotóssal egy kontrasztos fekete-fehér fotográfiát készíttetni, s egész oldalas képbe hozni. Meg-ér-né!!

A Picula is késik még egy keveset, habár már nekifogtunk. De be kell számítani egy csomó — előre nem látott — gátló tényezőt: jó Anyám halála, rohammunkával elkészített [?] centenáriumi Művelődés-antológiánk (N. B. A valahai 10-11 tagú szerkesztőség ma — írd és mondd! — 3! emberből áll)... Hétfőtől kb. 4-5 napig Bp.-en lesznek szerkesztőségi teendőink. De igyekszem utána néhány napon belül küldeni.

Jóbaráti öleléssel

üdv.

G. Dénes

Gábor Dénes — Beke Sándornak

Kv. [19]98. jún. 17.

Kedves Sándor!

Gondolom, hogy Bp.-re utazásunk előtt PRIORIPOST-tal elküldött SZÉKELY HIMNUSZ-kéziratom megérkezett. Vajon elfogadhatónak tartja-e? Én Bp.-en felkerestem Csanády György ott élő, András Zoltán nevű (grafikusművész) fiát, s figyelmesen végigolvasva, nagyon meg volt vele elégedve, mindössze 3 apró észrevételt tett, amelyeket *erkölcsi kötelességünk* (!) figyelembe venni! (Kiderült, hogy régesrég ismerjük egymást, még itt Kv.-on is járt a lakásunkban kb. másfél évtizeddel ezelőtt! De akkor fogalmam sem volt róla, hogy kinek a fia.)

Tehát, az észrevételei:

1. A kézirat 2. oldalán az utolsó előtti bekezdés első sorának a végén a rádióriporter helyett rádiórendező írandó;
2. A 3. old. 12-ik sorában a Népbírószág (=Vésztörvényszék) kifejezésből a *zárájeles rész teljesen törlendő*. Szerinte — és meg is magyarázta, meg is győzött róla — az, *akkor*, nem volt vésztörvényszék. K. Borcsa Mihály tényleg elvakult fasisztává vált.
3. Az 5. old. 16-17-ik sorából törlendő a következő, közbeiktatott 4 szó: *sőt, jóbarátja volt*. Ezt is alaposan megvitattuk. Észérveivel egyet kell értenem.

Hát ennyi. Találkozásunk hasznos és kellemes volt. ½ órásnak terveztük, 2,5 óra lett belőle.

Édesapja szinte teljes hagyatéka a birtokában van. Talán érdemes volna tőle egy kötetet az Erdélyi Gondolatnál kiadni. Talán a megszerkesztését is elvállalhatnám.

Más: A PICULÁT korrigáljuk (kb. fele megvan), de lassan haladunk. Hemzseg a hibáktól. (...)

Sajnos a: és a; nehezen elkülöníthető, rosszul, bizonytalanul látszik.

Más: a Gellért Géza szerkesztette: *Ki tudja merre...* c. kis, 1995-ben Udvarhelyen megjelent (szép borítású!) füzetet csak láttam Bp.-en. (A belső szövegről — ami sok hibát is tartalmaz, giccses is — van xerox-másolatom). De ha lehetne egy füzetet szerezni, szívesen hoznék érte anyagi áldozatot is. Próbálja meg Sándor, az én részemre.

Holnap utazunk Brassóba (szülővárosomba), a Művelődés *teljes szerkesztősége* (3 személy), + Nejem, a „csendes társ”, aki legjobb asszisztensem a korrektúrázásnál, de gyakorta fogalmazási problémákban is kikérem a véleményét. (És nem ritkán igen használható ötletekkel, tanácsokkal segít át egy-egy holtponton!) A Reménység Háza Galériában június 19-én (pénteken) 20 órakor egy szép Gy. Szabó Béla metszetkiállítást fogok megnyitani, ami jelenleg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban van. (Ott is én voltam a kiállítás megnyitón.) Be szép/jó is lenne, ha Beke Sándor is ott lehetne a brassói közönség soraiban, s utána elcseveghetnénk egy kicsinyé!...

No, elég hosszúra sikeredett ez a levél, de mit tegyek, ha ennyi mondanivalóm volt?!

Jóbaráti öleléssel
üdv.

G. Dénes

Galambos Iréneusz — Beke Sándornak

Alsóőr, 1998. augusztus 11.

Rom. Kath. Pfarramt
Alsóőri plébánia
A—7501 UnterWart 226

Székely Útkereső
Béke Sándor
Főszerkesztő úr

Sajtótájékoztató

A burgenlandi magyarok örömmel közlik, hogy több éves felújítási munkálat-tal sikerült az ún. „öreg iskolát” Alsóőrben, mely műemlékvédelem alatt áll, olyan állapotba hoznunk, hogy hivatalosan is megnyithassuk.

Rendeltetése nemcsak az, hogy az egyházközség otthona legyen és a község egye-sületeinek rendelkezésére álljon, hanem mint a Burgenlandi Magyar Kulturális Egye-sület „magyar háza” szolgálja e maroknyi őslakos magyarság jelenét és jövőjét.

1998. *szeptember 18-án, pénteken du. 16 órakor* dr. Paul Iby kismartoni megyés-püspök és dr. Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát megáldják az épületet. Bur-genlandi vonatkozású festményekből kiállítás nyílik meg és ének-, zene- és néptánc számokkal rövid kulturális műsorra is sor kerül.

Másnap, szeptember 19-én este 19.30-kor változatos és szórakoztató kulturá-lis esttel folytatódik.

Minderre tisztelettel hívjuk és szeretettel várjuk a sajtó és egyéb médiák képvi-selőit.

Mind a két napon szerepelnek az Enyedi Bethlen Gábor Kollégium kórus tagjai Fórika Éva vezetésével.

Dr. Galambos Iréneusz OSB

Jancsik Pál — Beke Sándornak

Kolozsvárt, 1998. december 16-án.

Kedves Sándor!

Köszönöm, hogy befogadtatok székelynek. Ezt arra értem, hogy időnként verset kérsz a Székely Útkeresőbe, illetve az antológia számára. Ami a verseket illeti, az öt eredeti mellé egy Eminescu-fordítást is küldök, nem volt kis feladat megbírkózni ve-le, a versképlettel, ritmussal: úgy éreztem, nem is sikerült rosszul. Alkalomadtán ér-

tesíts a sorsukról, és ha teheted, küldj egy-egy példányt az idén megjelent könyveidből, a kiadód terméséből.

Kívánok neked és szeretteidnek kellemes, áldott karácsonyi ünnepeket és boldog, erőben, egészségben, sikerekben gazdag új évet.

Valamilyen szerkesztői munkával rám is gondolhatsz az új esztendőben.

Szeretettel üdvözl

Jancsik Pál

Lendvay Éva — Beke Sándornak

Brassó, 1998. dec. 18.

Kedves Beke Sándor,

Megkaptam a levelet s a szórólapokat.

Szívesen venném igénybe a nyomdai kínálatot egy publicisztikai kötet kiadása céljából, amelyet már rég tervezek, de persze nincs rá pénzem, szponzorom stb. Sajnos egészségem se, hogy kijáram. Ezért mellékelem ezeket a rövid írásaimat, közlésre, az *Útkeresőbe*. — Ha van valami elképzelésed, hogy hogyan hozhatnánk tető alá a *Közérzet* c. publicisztikai könyvem kiadását — írd meg nekem. Én beteg vagyok, (...) nemigen járok ki. Várom válaszat, szeretettel üdvözl, minden jót kíván 1999-re

Lendvay Éva

Egyed Ákos — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1998. december 21.

Tisztelt Beke Sándor!

Megkaptam a Székely Útkereső tájékoztatóját. Köszönöm, hogy írásaimat figyelemre méltatta.

Mellékelten küldöm az életrajzi adatokat és az önálló köteteim jegyzékét. Természetesen a tanulmányok száma több százra rúg, de gondolom, hogy csak a kötetek férnek bele a készülő antológiába.

Kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog, sikeres új esztendőt kíván tisztelettel és barátsággal

Egyed Ákos

Dánielisz Endre — Beke Sándornak

Nsz. [19]98. dec. 22.

Beke Sándor, költő, szerkesztő

SZÉKELYUDVARHELY

Kedves Főszerkesztő Úr!

Íme, még év végén is lehet örömet szerezni. Legalábbis ezt tette a főszerkesztő úr.

Amint átfutottam az Antológia tartalomjegyzékét, az a gondolatom támadt, hogy lám, itt egy igen-igen érdekes és értékes kiadvány. Jó lenne hozzájutnom. Majd csak később fedeztem föl a magam nevét. Ez újabb öröm forrása lett.

Kéréséhez hűen a mellékletben bemutatkozom. Aligha jut ily nagy terjedelem egy-egy szerző számára. Nem sértődöm meg, ha tömörítik.

Természetes, h. szerzői díjat nem várok. Ellenben egy példányt postázhatna, v. küldje el a Fábíán Imre címére, ahová havonta betérek.

A sátoros ünnepek kapunkon kopogtatnak. Kívánok mind Önnek, mind k. családjának, munkatársainak áldott, énekszós karácsonyi ünneplést, vidám, pezsgős szilvesztert, végül sikereket tartogató, boldog, meglegedett új esztendőt!

Dánielisz Endre

Fábíán Imre — Beke Sándornak

Nagyvárad, 1998. dec. 28.

Kedves Beke Sanyi!

Valami jó is történik körülöttem! Örvendek annak, hogy szépen dolgoztok. Bár a *Kelet-Nyugat* megszűnése óta szünetelt a kapcsolatunk, ha hallottam rólad, jó érzéssel gondoltam rád.

A *Székely Útkereső* számait rég láttam, valószínűleg ennek az oka én vagyok, bezárkóztam, leköt a szerkesztés munkája, sok gond közepette őrlődöm, de örömeim is voltak és vannak. Próbálunk e pénztelen világban megmaradni.

Jó ötlet az antológia kiadása, próbáljátok meg szélesebb körben terjeszteni. A szeredai CORVINÁNAK — Ferencz Kornéliáéknak kapcsolatuk van a budapesti Könyvtárelosztó Központtal — rajtuk keresztül a könyvet fel lehet ajánlani a magyarországi könyvtáraknak. Minimálisan 50–60 könyvet rendelnek, de a rendelés lehet akár 500 darab is.

Mivel lapotokban rég nem voltam jelen, készülő új könyvemből mellékelek néhány verset, amennyiben tudjátok, használjátok!

Maradok szeretettel.

Kívánok Békés, Boldog Újesztendőt.

Fábíán Imre

Benkő András — Beke Sándornak

[Kolozsvár,]

[Postabélyegző dátuma:] 1999. 01. 08.

Kedves Beke úr!

Mellékelten küldöm az Ön által kért rövid életrajzot. Levelén december 7-i dátum áll, én azonban csak karácsony előtt kaptam kézhez sorait, ezért a késedelem. Elnézést érte!

Gratulálok eddigi munkálkodásához és további szép sikereket kívánok az új esztendőben! Az antológiából *négy* példányt szeretnék kérni, mert két gyermekem mellett Szabó András két élő unokája is türelmetlenül várja a kötet megjelenését.

Szívélyes üdvözlettel:

Benkő András

Veress Dániel — Beke Sándornak

Sepsiszentgyörgy, 1999. január hó 13-án.

Beke Sándor úrnak

Székelyudvarhely

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Kedves Sándor!

Nyugtázom decemberi körleveled. (...) Én hónapok óta képtelen vagyok kicsemeregni a verem fenekéről. Levélválaszom késését is ez indokolja (...) tehát részemről, nem holmi trehányaságról van szó...

A Székely Útkereső Antológia (1990–1999) kiadásának gondolatát indokoltnak és dicséretesnek vélem. Valóban képet fog nyújtani egy tíz éves erőfeszítésről és annak összevont eredményeiről. Én most — teljesen alkalmasszerűen — Féja Géza Nagy Olgához írt leveleit olvasgatom, noha önhibámon kívül 1994 januárja óta megjelent lapszámaitok, valamint kiadványaitok nem jártak a kezemben. Az elsőt nem terjesztik, a másodikat nyugdíjamból megvásárolni nem tudom. Pár hónap múlva hetven esztendőm leszek, de noha eddig rengeteget dolgoztam, szószerint csak napról napra élek. Viszont mindez magánügy, hadd válaszoljak körleveled kérdéseire. A „kislexikonban” bőségesen elég ennyi:

V. D. esszé- és színműíró, irodalomtörténész. Érettségi után tanulmányait a Bolyai Tudományegyetem filozófia-lélektan, majd magyar nyelv és irodalom szakán folytatta (1948–1957). 1968-ig tisztviselő, 1970-ig szerkesztő, nyugdíjazásáig (1992) a Sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház dramaturgia, 1990-től művészeti vezetője.

Irodalmi munkásságom legfontosabb adatai megtalálhatók a két hónappal ezelőtt megjelent *Vékára tett mécses* című kötetem — ezzel a címmel bővített — 301. oldalán, a körlevél kérése szerint a műfaj és évszám pontos megjelölésével.

Végezetül miután a Mikes-írást már közöltétek 1994-es antológiátokban, én személy szerint jobban örültem volna — s munkásságomra nézve is jellemzőnek tartom! — a *Székely Útkereső* 1–2–3/1994. számában közölt Misztótfalusi-monodráma (A megtévesztett) közlésének, akár részleteket belőle, de még inkább egészben: meggyőződésem, hogy az Antológia színvonala hasznára.

Melegen üdvözöllek, jó munkát

Veress Dániel

Penckófer János — Beke Sándornak

[Beregszász,] 1999. január 17.

Székely Útkereső
irodalmi és művelődési folyóirat
Székelyudvarhely

Tisztelt Beke Sándor!

Örömmel értesültem a *Székely Útkereső Antológia* megjelenéséről, örültem egyáltalán annak a ténynek, hogy hallok a lapról, tudniillik aggódtam a meglétéért. Korábbi kapcsolatunk rendszerességének a megszakadásáért felelősnek érzem magam, de remélhetőleg idéntől visszaáll a régi rend.

Lakcímemben az utcanév megváltozott, most Tamás Mihály u. 5. szám alatt kapom kézhez a postámat.

Életrajzi adatok: (...)

További együttműködésünk reményében, tisztelettel:

Penckófer János

Vizi Mátyásné — a szerkesztőségnek

Izsák, 1999. IX. 26.

SZÉKELY ÚTKERESŐ
IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT
SZERKESZTŐSÉGE
SZÉKELYUDVARHELY

Tisztelt Szerkesztőség!

Augusztusban Erdélyben jártam és ott hozzájutottam az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Tájékoztatójához. A sok szép élmény miatt csak itthon tanulmányoztam át, és tudtam meg, hogy Önök nemcsak értékes, izgalmas könyveket, hanem folyóiratot is megjelentetnek. Gratulálok a kezdeményezéshez, sok sikert kívánok munkájukhoz. Nagyon érdekelnek a témák, melyeket a Tájékoztatóban folyóiratuk eddigi számairól olvastam. Ezért azt kérdezem: Magyarországon is hozzá lehet jutni az egyes számokhoz, esetleg elő lehet fizetni? Ha igen, hol? Vagy egyenesen Önöknél? Es akkor hogyan?

Ha a kiadó valamelyik könyve érdekel, azt hol rendelhetem meg? Esetleg lehet kapni Magyarországon is?

Kérem, ha módjukban áll, tájékoztassanak minderről.

Előre is köszönöm.

Tisztelettel:

Vizi Mátyásné

Dánielisz Endre — Beke Sándornak

Nsz. [19]99. nov. 10.

Beke Sándor, főszerkesztő,
Székelyudvarhely

Kedves Beke Uram!

Kitüntet reám gondolásával. Hálásan köszönöm újabb ajándékát, dedikált verseskötetét. Lassanként egy egész polcot betölt könyvtáramban az Erdélyi Gondolat kiadói eredménye.

Eloolvassa a tájékoztatójukban közölt ismertetőt a Székely Útkereső továbbéléséről, azt határoztam, h. Önnek postázom a Csonka-torony centenáriumi ünnepségén mondott beszédem. Mindeddig senkinek sem küldtem el. Mellékelek illusztrációt is. (...)

Kedves ajándékát ismételten megköszönve,
tisztelettel üdvözli

Dánielisz Endre

Dánielisz Endre — Beke Sándornak

Nsz. [19]99. dec. 10.

Beke Sándor, főszerkesztő
Székelyudvarhely

Kedves Beke Uram!

Szerencsésen lezajlott a Zilahy-ünnepség. Eredménye is látszik. Föllélegzésem utáni első kötelességem, h. kérésének eleget tegyek.

Postázom a kért tanulmányt. Azonban nem tudom, milyen keretekben jelenik meg? Folyóirat? Irodalmi szöveggyűjtemény? Igényének megfelelően képeket is mellékelek.

Itt érdeklődöm édesapám világháborús naplója kiadási lehetősége felől. Megkapta-e? Dr. Pozsony Feritől a náluk lévő, kisedett, kiadásra előkészített kazetákat? (Nem ez a hiv. neve, de most nem jut eszembe a másik.) Nála vannak az egyetlen példányban birtokolt képeim is. Ő és munkatársa ígért méltatást is. Mellélkelte-e ezeket is?

Ha ideje akad, kérem, válaszoljon — tömören — ezekre is.

A szent ünnepek közeledtével kívánok Önnek és k. családjának áldott, békés karácsonyt, majd sikereket hozó, boldog új esztendőt!

Tisztelettel

Dánielisz Endre

Gábor Dénes — Beke Sándornak

Kolozsvár, 2000. jan. 13.

Kedves Sándor!

Íme hát, *befejeztem a Székelykeresztúr környéki lakodalmi népköltészet* korrektúráját, s hozzá csatolva a Könyvesház 99/1-es számát, melynek 41. old.-án a *Kifestőkönyvek — régi és új gyermekkönyvekkel* c. recenziót is újraközzöltük, küldöm. (A borító hátsó oldalán (...) bibliográfia-szerűség is olvasható. Annak középső oszlopában, a 11-ik tételből megtudhatja, hogy (...) bele kellett mennem a Székely himnusz kissé „átpofozott” újra megjelentetésébe, ui. a temesvári olvasóink meghívtak kimondottan SZÉKELY HIMNUSZT ünnepelni. Igaz, mindössze 25-26 pldny. készült, amúgy manufaktúráis úton, de annak tényleg nagy sikere volt. NB. Sok székely lakik Temesváron, s azokat odacsodították a *Református Egyház Újvárossy Ernő gyülekezeti termébe*, ahol Kós Károly: *Erdély kövei* metszetkiállítással egybekötött Székely Himnusz[bemutató volt, nagy sikerrel. A 25 példány új kiadású SZ. H.-]t [=Székely Himnusz-t] szétkapkodták, szerencsére vittem az I. kiadásból is egy marékka, ... mind elkelt.)

A „kopjafás” Kisgyörgy-írás „gatyába rázása” már idő- és munkaigényes feladat lesz, türelmet kérek hozzá, amíg elkészülhetnek vele, de megcsinálom.

A további gyümölcsöző együttműködésben bizakodva,
maradok szívélyes baráti öleléssel

G. Dénes

Szabad Magyar Újságírók Szövetsége — a szerkesztőségnek

[Baltimore,] 2000. március 15-én

P. O. BOKSZ 7416, Baltimore,
MD 21227-0416

Tisztelt főszerkesztő Úr/Asszony!

Kérem szíveskedjék értékes lapjában (rádió, TV. stb.) közzétenni az Újságírószövetség alábbi közleményét.

Előre is fogadja érte hálás köszönetünket.

További jó munkájához jó egészséget kívánva
szívélyesen üdvözlöm;

Soós József főtktár

[A levélíró mellékelte a SZMÚSZ elnöksége által meghirdetett Pályázati hirdetményét.]

Erdélyi történelmi népballadák IV.

Válogatta: Ráduly János

TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁINK

A *Katonaballadák* típuscímű alkotások (19-23) „minden bizonnyal a XVIII. században, az állandó hadsereg megalakulása (1715) után keletkeztek” (Demény István Pál, 1980. 34.). Több olyan nyelvi formulát tartalmaznak, amelyek klasszikus értékű történelmi balladáink, históriás énekeink tartozékai voltak. Itt csak egyetlen példát: a *Vitéz Kádár István* szövegében fontos motívum a következő: „Kiontom véremet én szegény hazámért, / Ezenről meghalok kedves nemzetemért.” A 22. szövegben ez a motívum így hangzik: „Éltemet áldozom a magyar hazámért, / Véremet kiontom a magyar nemzetért.” Ugyanez a 23. szövegben: „Felkötöm a kardot apámért s anyámért, / Megforgatom én a szép magyar hazámért.” Nos, épp ez a *nemzetben, hazában* való gondolkodás emeli a katonaballadákat epikus (elbeszélő) népköltészetünk szerves részeivé.

A 24-25. (egyben két utolsó) szöveg a *Világosi fegyverletétel* típuscímet kapta. Olosz Katalin foglalkozott vele behatóbban, külön tanulmányban taglalta ki-

vételes értékeit. Idézi Pogány Pétert, aki ezt írta: „legnagyobb verseink közt illenék számon tartani nemzeti líráinkban” (Olosz 2003. 164.). Magam itt a „líráinkban” szó mellé oda teszem a „történelmi ballada” vagy „történelmi ének” két kifejezést is. A második, a kibédi változat (25.) — amely a néphagyományban maradt fenn — tartalmazza a már emlegetett *nemzetben* való gondolkodást, hangulati világa pedig egy töről fakadt legszebb sirató-balladáinkkal és katonaballadáinkkal. Tragikus hangnemű a befejező rész is: „Világos te, honnan vetted a neved, / Átkozott legyen az egész életed.” Az átokformula klasszikus balladáink egy részének megszokott zárómozganata.

Meg kell említenünk — most már utólag — a *Váradi* című katonaballadát (20-as sz.), amely az 1849-es esztendő utáni eseményekről szól. Faragó Józsefet idézzük: „Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után, 1851–52-ben Váradi József a Székelyföldön szervezőmunkát végzett egy újabb felkelés előkészítésére. Az osztrák hatóságok elfog-

ták, és 1853-ban Sepsiszentgyörgyön ki-
végezték.” A szöveg utolsó versszaka így
hangzik: „— Ti legények, ügyeljete. / A
németnek ne higgyetek. Én ha hittem,
veszem hasznát, / Viselem a gyalázatját.”
Teljesen nyilvánvaló az ének katonaballada jellege (Faragó, 1965. 311.).

Zárásképpen jelezni kívánjuk, hogy
mostani anyagunk összeállításakor
egyik-másik típuscímen módosítottunk,
árnyaltunk, például a *Szilágyi és Hagymási*
ballada esetében.

A két változatban ismeretes történet
eddig két címmel, típuscímmel „futott”:
Császár tömlőcéből szabadult úrfiak, *Két magyar úrfiak*. Új típuscímünk: *Két rab vitéz*.
Indokunk: a ballada frissen előkerült
prózai változataiban (közölni fogjuk!)

nem szerepel az *úrfi* szó, a *császár* helyett
pedig az egyikben *sultán* fordul elő.
Mindenikben közös viszont a fogságba
esett *rab vitéz* megjelölés. Ezt tekintjük
irányadónak.

Általánosítottuk a *Bujdosóballada*, il-
letőleg *Katonaballada* típuscímeket is.
Az ide besorolt szövegeket eddig több-
féleképpen minősítették: vitézi ének,
bujdosóének, rab-, katonának, kato-
nadal, búcsúzó ének, siratóének, kato-
naballada, katonabúcsú stb. Egyszerű-
sítésünkkel a könnyebb tájékozódást
kívánjuk szolgálni. Típuscímet kapott a
két utolsó, 24-25. szöveg: *Világosi feje-
verletétel*. Lényegre tapintó megnevezés.

Ráduly János

19

A katona

(Katonaballada)

Üzend meg, üzend meg József császárunknak,
Hogy hogy vagyon dolga vén katonájának,
Szénája, abrakja panaszos lovának.

Meguntam, meguntam németet szolgálni,
Még a mundérját is nem akarom látni,
Sótalan kenyerét könnyemmel áztatni.

Anyám, édesanyám, jó nevelő dajkám,
Ki kilenc hónapig méhedben hordoztál,
Tizedik hónapban a világra hoztál.

Tudom, édesanyám, hogy te sok kint láttál,
Amikor engemet e világra hoztál,
S rengő bölcsőm mellett gyakran megvirradtál!

Mikor füröszöttél gyenge meleg vízbe,
Füröszöttél volna forró lobogóba!

Mikor takargattál gyenge ruháidba,
Takartál volna be forró parázsába,
S temettél volna el a földnek gyomrába!

(*Székegyföld. Faragó 1965, 301. old. Križa J. II. = MNGy. III. 34-5.*)

20

Váradi

(*Katonaballada*)

Háromszék be van kerítve,
Váradit kerítik benne.
Ha Váradit megfoghatnák,
Hóhérok kezébe adnák.
Háromszéken kiadaték,
Felvidéken befogaté.

Három zsandár az ajtóba
Leste, hogy karéjba fogja.
— Ne fogj engemet karéjba,
Elsétálok úrfi-módra!

Váradinak szép körhaja,
Gesztenyeszín kondor haja
Fel van a vállára csapva.
Azért van az oda csapva,
Hogy a kötél ne súrolja.

Váradinak szép körhaja,
Meszes gödör a sírhalma.
— Gyere, Váradi, bújj real!

— Ti legények, ügyeljete,
A németnek ne higgyetek.
Én ha hittem, veszem hasznát,
Viselem a gyalázatját!

(*Torja-Karatna, Háromszék. Faragó 1965. 309. old. Križa II. = MNGy. III. 96.*)

21

Már feljött az a nap*(Katonaballada)*

Már feljött az a nap, hogy el kell indulni,
Hazámtól s házamtól messzire távozni,
Öreg szüleimtől sírva elbúcsúzni.

Látom, édes bátyám, hogy mint sír a szíved,
Hogy el kell indulni nekem már mellőled.
Hanem a gazdaságra vigyázz búd mellett,
Kisebb testvéremet hűségesen neveld.

Harsog a trombita, indulni kell erre,
Ökröm szarva helyett két fegyverem töltve,
Ekém szarva helyett kard villog kezembe.

Ne sírj, édesanyám, míg előtted járok,
Mert hisz majd sirathatsz, ha tölled megválok.

Ki tudja, hol leszen nekem meghalásom:
Erdőn-e vagy mezőn, vagy a hideg szellőn?
Beteg fogok lenni, ki fog megsiratni,
Meg talállok halni, ki fog eltemetni?

Tengernek nagy martja: koporsóm oldala,
Tengernek mélysége: koporsóm feneke,
Tenger sűrű habja lesz a szemfedelem,
A tengeri halak lesznek sírásóim,
Az égi madarak lesznek siratóim.

(Berekeresztúr, Marosszék. Szabó 2009, 27. sz. Kis Lajos gyűjtése)

22

Áldja meg az Isten*(Katonaballada)*

Áldja meg az Isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát!

Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz éves korába öltözteti gyászba. —

Szólnak ott az ágyúk, csattognak a kardok —
Lelkem, édesanyám, most mindjárt meghalok.

Hogyha a nagy Isten rajtunk nem könyörül,
A vitézek közül még egy sem menekül.

— Nohát pajtás, ássál sírt én kardhegyemmel,
Takard bé szememet az én zsebkendőmmel.

— Ások pajtás, ások sírt én kardhegyemmel,
Bétakarom szemed az én zsebkendőmmel.

— Nohát pajtás, írd meg szomorú halálom —
Hol történt halálom idegen országon.

Ki levelem kapja, jajszóval olvassa,
Én édes anyámnak bánatját újíttja.

Kedves édesapám, tehozzád fordulok,
Katona létemre utoljára szólok:

Éltemet áldozom az magyar hazámért,
Véremet kiontom az magyar nemzetért.

Ne félj, Magyarország, Isten vigyáz reád.
Ellenség kezibe nem adja határát.

(Vacsárcsi, Csíkszék. Csanádi — Vargyas, 1954, 94. sz. Bartók B. gyűjtése)

23

Látom a szép eget

(Katonaballada)

Látom a szép eget fölöttünk fémleni,
Békesség csillagát rajtunk lengedezni.

Talán vérmezőben háromszínű zászló —
A seregek ura legyen oltalmazóm.

Nem szánom véremet ontani hazámér,
Mégis fáj a lelkem az én otthonomér.

A bús harangok es néma hangon szólnak,
Mikor indulni kell szegény katonának.

Sír az egyik szemem, sírjon a másik es —
Sírjon mind a kettő, mint a záporesső:

Mer még a fecske es, ahol nevelkedik,
Búsan énekel, ha indulni kelletik.

Felkötöm a kardot apámért s anyámért,
Megforgatom én a szép magyar hazámért...

(*Tekerőpatak, Csíkszék. Csanádi — Vargyas 1954, 95. sz. Bartók B. gyűjtése*)

24

Világosi hír. 1849. aug. 13.

(*Világosi fegyverletétel*)

Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Mért sír egyik szemed jobban, mint a más?
És orcádon mért látni nagy bánatot,
Mintha elment volna a te világod?

Sírok, pajtás, sírni fogok örökre,
Míg élni hágy a jó Isten kegyelme.
Világosról hozom e nagy bánatot,
Hol hazámnak egy új sírja ásatott.

A magyarnak nincs többé már hazája,
Elbujdosott ő már a nagy világba.
A temetés roppant volt és nagyszerű.
Százezernél több volt ott a kesergő.

Mi, kik híven harcolánk a hazáért,
S készek is meghalni az igaz ügyért,
Fegyverünket letettük a muszkának,
Engedtünk a gaz Görgei szavának.

A nap éppen akkor alkonyodott,
És az egész sík magyar föld vérszín volt,
Mintha sírt volna az Isten maga is,
Hogy nem marad a földön egy magyar is.

És te, jóságos Isten, ezt elnézted!
Szép hazánkat eltemetni engedted,

Egy oly sírba, honnan nincs feltámadás,
Te is, pajtás, magadnak egy olyat áss!

(Marosvásárhely, Teleki — Bolyai Könyvtár. Marosszék. Olosz 2003,
166-167. old. Szerző ismeretlen)

25

Honnan jössz te oly leverten?

(Világosi fegyverletétel)

— Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Egyik szemed mér sír jobban, mint a más?
— Sírok, sírok, sírni fogok örökre,
Mert elhagyott az Úr Isten kegyelme.

Világostól hozom e nagy bánatot,
Nemzetünknek ott egy mély sír ásatott.
Világos te, honnan vetted a neved,
Átkozott legyen az egész életed.

(Kibéd, Marosszék. Ráduly 2003, 145. old. Ráduly J. gyűjtése)

Molnos Dalma grafikája

Kozma László

Adventi kirándulás

Nemrégiben Szent Miklós ünnepén Csíksomlyón jártam. Fölkerestem a kegytemplomot, az oltár fölött a Csíksomlyói Mária körben megvilágított szobra a téli félhomályban a napba öltözött asszony alakját idézte. Kétoldalt Szent István és Szent László őrzi hitünket, magyarságunkat, megtették és megteszik már jó évezrede. Erdélyben különösen erős szent királyaink tisztelete, ezt mutatják a -szentkirály, majd Imre és László szentté avatása után a -szentistván, -szentimre, -szentlászló utótagú helységnevek is, hármásával nevezték el így a községeket. Úgy emlékezünk rájuk, mint akik megteremtették állami létünk alapjait, békét és nyugalmat hoztak országunknak, felszámolták a belső viszályokat, ha kellett, megküzdöttek az ellenséggel. Szent Lászlónak Erdélyben különösen erős a kultusza, hiszen sok csatáját vívta meg itt a támadó kunokkal szemben. Nagy királyunk alakja több Árpád-kori freskón is feltűnik. Egyik legismertebb, legszebb ábrázolása a gelencei templomban található, azt a legendát jeleníti meg, mikor László megmenti az elrabolt leányt. Ennek az ábrázolásnak külön értéket ad, hogy László harcát párhuzamba állítja Krisztus szenvedéstörténetével, kifejezve, hogy Szent László Krisztus vitéze, az ő keresztáldozata által győz. Torda környékén ma is Szent László pénzének neveznek egy bizonyos kerek kövületet, a monda szerint az üldöző tatárok elé aranypénzt szórt, amely az ő kezükben kővé változott.

Karácsonyi szokások

Köne Ambrus a gyermekkori karácsonyt is felidézte.

— A gyermek számára a legnagyobb meglepetést a karácson ünnepe hozza. Emlékszem arra, mikor megsejtettem, hogy edesapám öltözött angyalnak. Már nagyobacska vótam s edesapám elment valahova, azt mondta, dóga van. S hát egyszer csenget egy pici csengettyű s az angyal hozza a karácsonfát. Azt a karácsonfát letette az asztalra s akkor felállott a padra s elkezdett verbunkolni az angyal a padon. Akkor elment oda, egy fazék pityóka főtt a fűtő tetején, s a fedőt felvette, s letette. Édesanyám egyet a hátára csapott. Nekem olyan szeget ütött, hogy az angyalnak hogy mert edesanyám a hátára vágni. S abba a helybe kezdtem én gondolkozni s kezdtem figyelni, hogy amikor elment az angyal s hát hogy egyszer jó haza edesapám. Úgyhogy már észrevettem ezen keresztül. Mert az ember örökké abba jár, mű es a gyermekeinknek

abba jártunk, hogy meglepetés legyen. S aztán a templombeli karácson. Ezelőtt vót, hogy karácson estén Dénes Jóska bácsi, itt egy szomszéd ember, akkor még utána vót Bálint Imre bácsi, szépen tudtak énekelni, s úgy esteleg már elmentek a templomba, s akkor egész este, míg kezdődött az éjjeli mise, szerre a karácsoni énekeket énekelték. Azután más pap jött, s feltett egy magnót s az énekelt a karácsoni énekeket. Pedig azt kár vót, azt a hagyományt kihagyni, mert az olyan szép vót. Úgy belélelendültek az emberek, mire az éjjeli mise kezdődött, hogy egyre-másra karácsoni énekeket énekelték, lelkesedett mindenki. Most már csend van, kezdődik a mise, alatta énekelődik, s azzal vége es van. Aztán van karácson éjjelén nekünk az énekelés, a kántálás. A legények karácson napján este haton, heten szoktunk járni. Akkor megtanuljuk, előtte próbákat tartunk s vagy harmonikával, vagy hegedűvel, például nekem vót harmonikám, s akkor három éneket legalább elénekeltünk a leányoknál az ajtóban. Szent karácsoni éneket. S akkor bémentünk, béköszöntünk, s amikor béjöttünk vóna, akkor mondtunk vicceket az ajtóba, s próbáltuk, mintha futnánk el. S akkor a leán kifutott, bémított. S amikor aztán jöttünk bé, mondtuk azt a verset, hogy „Isten áldja meg e háznak gazdáját, Leányával együtt kedves gazdasszonyát, Hogy örömmel láthassák a kised Jézuskát, Szent Józseffel együtt szép Szűz Máriát.” Ez a béköszönő vót, s akkor leültettek, megkínáltak pohár pálinkával, pohár borral, téstával, mivel. Az éneklés után mondtunk olyan vicceket, hogy „Mennyből jöttünk tihozzátok, van-e szilvapálinkátok. Vagy van-e mézes pálinkátok. Ha nincs mézes pálinkátok, a többit meg es ihassátok.” Vagy „Ha mézes fog lenni, el fogjuk köszönni, ha tiszta fog lenni, fel se tudjuk venni.” Olyan mókásan az ajtóba odabúva mondtuk. Aztán mikor mentünk el, elénekeltük „Pásztorok, keljünk fel”. S akkor elmondtuk: „Nemes házigazda, maradjon békében, Bocsásson meg, ha vétettünk csekély verseinkkel. Csekély verseinkkel gerjesszük örömré, Krisztus urunknak példatételére.” S avval vonultunk el, mentünk a másik leánhoz. A falut végigjártuk, még úgy es vót, hogy 25-30 leánhoz es, még hajnalig. Aztán reggelre jól elfáradtunk, még illogattunk es. Úgyhogy ez erőst hagyományos itt nálunk. Még jártak a házaspárok es, aztán egy elindult, s megénekelt a másikat, s úgy es vót, esszegyűltünk 15-20 házaspár es, úgy egymás után sokszor úgy es vót, még a házba be se fértünk, a küszöbön is mindenütt ültünk, mikor valakihez bémentünk. Olyan jó esszeköttetés, az a karácsoni szeretet így megoszlik. Ezek jó hagyományos dolgok, nem mindenütt csinálják.

Láttuk az Úr Csillagát

Köne Ambrus csíkmenasági gazdálkodóval az életéről, ünnepi szokásokról beszélgettünk.

— Én a templomban nőttem föl, kicsi gyermekkoromban sokat ministráltam. Közel vót a templom, edesapámék es vallásos emberek vótak. Óvodás koromban kezdtem templomba járni. Házszenteléskor már első osztályos koromban

vidimus vótam, ők mondják el, hogy látták az Úr csillagát. Mert a küssebbeket csak csengettyűsnek, de én csengettyűs sose vótam. Az idős pap bácsi vót Bakó Gábor. Minden évben végigjártuk az egész falut. Amennyi gyermek vót, béosztotta a pap bácsi, hogy minden gyermek legyen. Ettől a házszámától eddig a házszámig, s akkor jöttek a más leváltók, s a csengettyűsök es így cserélődtek. Most es úgy van. Adtak pénzt, ha valaki papírpénzt adott, egy zacskót vettünk, abba tettük bé. S azt a végivel elosztották. A vidimusoknak több pénzt adtak, a csengettyűsök kevesebbet kaptak. A csengettyűsök vízkereszt környékén, amikor a pap a házat megáldja, két-három házzal járnak elébb a paptól. Nálunk ugye mindenki katolikus, nálunk mindenkinél béengedik. A csengettyűs az, amelyik csengettyűvel előre bémén a házba, egy bottal, ilyen pásztorbottal, s a nyakába a csengettyű fel van kötve, csengetnek, három-négy gyermek van egy rendben, s akkor elmondják a verset. „Békesség e háznak, tudjátok-e emberek, jön a szent kereszt néktek üdvösségekre. Eljön ma hozzátok örömet hirdetni, ha kész a szívetek az ígét bévenni. Most tovább nem beszélek, most csak azért jövök, hogy a szent keresztnek szállást engedtek-e.” S akkor mondja a gazda, hogy engedünk. S akkor mondják: „Most Isten veletek, drága jó emberek, kik a szent keresztnek szállást engedtetek. A szent áldás maradjon veletek, ámen.” S akkor tesznek pénzt a zacskóikba, s olyan is van, hogy mondja a csengettyűs: „Lyukas a csengettyűm, bé kéne dugni.” A kaput nyitva hagyják, akkor jönnek a vidimusok, két vagy négy gyermek, akik fel vannak ministráns ruhába öltözve, s jönnek a pappal. S ők amikor jönnek bé, mondják: „Láttuk az Úr csillagát napkelet felől” s a másik felel: „Jöttünk, hogy imádjuk őt.” S a pap akkor érkezik bé, s ő mondja aztán, hogy „Békesség a háznál”. A pap elvégzi a házszentelést, s akkor keresztet csókol mindenki, kezet fognak s avval mennek. S az égő gyertya az asztalon van, s a pap az égő gyertyával kikísérődik a kapuig, vagy ezelőtt elkísérték a másik ember kapujáig. Azt tartották, ugye ezelőtt kendert termesztettek, s minél hosszasabban kísérik, annál nagyobbbat nő a kender. S akkor vót, hogy adtak egy tányér kendermagot, s két tojást vagy három tojást beléállítottak. Az vót a házszentelésért a fizetség, a tojás es a kendermag. Ott ment a harangozó hátul, egy zsákkal s egy kassal, a kasba rakta belé a tojást, s a zsákba bétette a kendermagot. S utána a pap, a kántor s a harangozó azt elosztották. Aztán ez már megszűnt, most pénzt adnak. Mikor harangozók vótunk, még mü es jártunk. Magyarországon nemigen van ez. Itt rendszeresen, mindenütt, még a városokon es, a tömbházakba, a blokkokba es elmennek. Minden évben, s felírja a kántor az ajtóra, Gáspár G Menyhárt M, Boldizsár B, s akkor keresztet teszen, s felírja az évszámot, az idén 2007. S akkor egész évben az ajtónak a félfáján ott van az az évszám, krétával, amit le lehet törölni. Újévi takarításkor törölik le azt az évszámot.

Kozma László

Advent

A láthatár alatt
Még a nap,
Már sávokban gyúlnak
Sugarak.

Mint amikor tavaszt
Vár a föld,
És a szántó csíkja
Barna-zöld.

Mire vársz te, lélek,
Mely napot?
Híre örömének
Felragyog.

A Mikulás mosolya

Hogyha baj ér, bánat, szégyen,
Bízzál Myra püspökében.
Elhozza csillagos éjen
Ajándékát észrevétlen.

Cipődet ablakba tedd ki,
Kincseit szívedbe rejti,
Ahogy tette sokszor, régen.
Megjön sűrű hóesésben.

Arcát senki meg ne lássa,
Rejti fehér nagy szakállá.
Találkozhatsz véle bárhol,
Megismered mosolyáról.

Kitől jót és szépet várhatsz,
Bizony Ő: a Mikulás az.

Csengettyűje szól a szánnak.
Itt volt, de már messze vágtat.

Hiszen gondja van, temérdek,
Kincsét osztja a reménynek.
Aranyszarvas hogy repítse,
Megérkezzen minden szívbe.

Hogyha jól és szépen várod,
Magadban is megtalálod.
Nemcsak várni, hogy mit kapnál:
Az a legtöbb, ha te adtál.

A szívedben hogyha érzed,
Készítsél valami szépet.
Rajzolj erdőt, végy festéket,
Ajkadon fakadjon ének.

Tanulj nótát, csoda-verset,
Dalait a szeretetnek.
Akit egész évben várnak,
Segítsél a Mikulásnak.

Ahol baj van, gond és bánat,
Oszd kincsét a kacagásnak.
Hogy minden arc felderüljön,
Sötét ágra harmat gyűljön.
Ezüst nyoma csengő szánnak
Mosolya a Mikulásnak.

Több az Isten

Azt mondod: ő a menedék,
Akihez futsz, ha nagy baj érne.
Csak ez a hitre nem elég,
Mert több az Isten teljessége.

Egy kéz érint, ha megfogansz,
Ahogyan hív az ember-létbe.
Körülöleli sorsodat,
Mert több az Isten teljessége.

Könnyekben csillant örömet,
Szivárványt feszít borús égre,
Ível a világok fölött,
Mert több az Isten teljessége.

Vihar zúg élet-indulót,
Ragyog csillagok televénye.
Fogannak erdei zugok,
Mert több az Isten teljessége.

Nincsen kicsiny és nincs nagyobb,
Szívedben gyullad ki a mécse.
Utadra napsugarat ont,
Mert több az Isten teljessége.

A nyugalanság, hogy keresd
S hogy rátalálsz, a lelki béke.
Őrizd egyetlen kincsedet,
Mert több az Isten teljessége.

Elérhetlek-e?

Hívtalak csengő rímeken,
Elérhetlek-e, Istenem?
Karácsonykor, mint kisgyerek,
Csengőszóval kerestelek.
S ezüstös hó-nyomodba értem
A csilingelő nevetésben.

Elérhetlek-e, Istenem?
Nem tudtam, hogy tövis terem,
S az utadon arcodba tép,
Míg ringatsz gyerek-nevetést.
Mert így van: nemcsak túlvilágot
Ígérsz: ez is a te világod.
És gyerekarcon úgy köszön,
Amit Te adtál, az öröm.

Mert ez nem a siralom völgye,
Hisz Te törted a halált össze.
Élet, amely belőled támad,

Felragyogó húsvétvasárnap.
Mert hisszük, Uram: itt, e földön
Ami elzár, a bűnünk börtön.

De aki hisz és remél Benned,
A szabadságod megjelented.
Mert tiéd a föld, s az ország,
Diadalmas Szentháromság.
Akaratod munkál bennünk,
S nem engedi, hogy elessünk.

Elérhetlek-e, Istenem,
Hisz tudom: remény is terem,
És rajta méhraj zúgva forr:
Édes a fájdalom-bokor.
S virágoddal porozza mind
Termővé szenvedéseink.

A negyedik gyertya

Voltam sokáig néma gyertya,
Koszorúdban gyújtásra várva.
Ádventi fény, a legutolsó,
Hogy oszoljon a köd homálya.

A többi ahogy csöndben égett,
Lobbanva sietek utána.
Átragyogni a mindenséget,
Talpamig színarany ruhába.

Úgy érkezni a jászolodhoz
Egészen égve, mint a máglya.
Hogy a gyertya, a legutolsó
Legyen a születés csodája.

Hópelyhek

Míg vártál az utolsó villamosra,
Az égbolt ívét bánat csillagozta.

És hópelyhek harangszava csengett,
A dallamuk áttörte a csendet.

A száncsengettyűk jeges útra hívtak,
Kigyúlt benned a betlehemi csillag.

Karácsonyi himnusz

Érettünk ölt földi testet,
Megszületik, aki él.
Krisztus, ki az örök Kezdet,
S tetteinkben ő a Cél.

Fényeként egy gondolatnak,
Isten-eszme, testet ölt.
Csillagsugár, égi ablak,
Sziklakövével a föld.

Repes lelked őfeléje,
A sátánnal harcba száll.
Mosolyával csöndes béke,
S hátrál tőle a halál.

Pusztuljon a bűn, a vétek,
Ragyogj, égi tisztaság.
Az igazság ő, s a béke,
Lélek útja, tiszta láng.

Eltörli a Kisded ujja,
Amit Ádám vétkezett.
Reményt hoz szívünkbe újra,
Hiszen ő a Szeretet.

Ő a bárány és a pásztor,
Bíró, s bűnért áldozat.
Hallod? Hív a jászolából,
Ennyit kér: hogy befogadd.

Szívedben a tiszta forrás,
Patakvíz a jég alatt.
Hajnal fénye záporoz rád,
Gőgöd, dacod széthasad.

Lelkedben hogy ő teremjen,
Szelíd kézzel hint magot.
Sziklakőre ne peregjen,
Virágozzon tavaszod.

Béke

Aranyfény piros kalácson,
Csodát tett megint Karácsony.
Színes cukorkák zöld ágon,
Szívünkbe angyal-csönd szálljon.
Ma este minden jobb legyen,
Ajkunkon békecsók terem.
Karunkban boldog ölelés,
Találja egymást meg a kéz.
Az legyen jézusi jászol,
Társadra hogyha vigyázol.
Fekete gondja derüljön,
Szemébe csillagfény gyűljön.
Sebet, ha adtál, ne fájjon,
Szavadban vigaszt találjon.

Botrány Betlehemben

Botrány van Betlehemben. Íme, megszületett,
Aki eloltja az emberi vak tüzeket.

Eloltja, mit hatalmasok serege őrzött,
A csak önmagára tekintő gőgöt.

Kioltja a fösvény kincsekért hevülését,
Szól: a szegényeké az Isten országa végképp.

Ne gyűjts, amely elporlad és széthull, kincseket e földön,
Arra tekints, aki a te Istened, a szívedet jobban megőrzöm.

Nem azok, akik jogot szereztek, ezért peckesen állnak,
Hanem, akikre az Úr kegyelme kiárad.

Ne félj, ha elveszted életedet, csak arra tekintsél,
Aki örök életet ad, fénylőbbet a földi kincsnél.

Botrány van Betlehemben, mert olajágot lenget,
Nem harci babért. Igen, megszületett a Gyermekek.

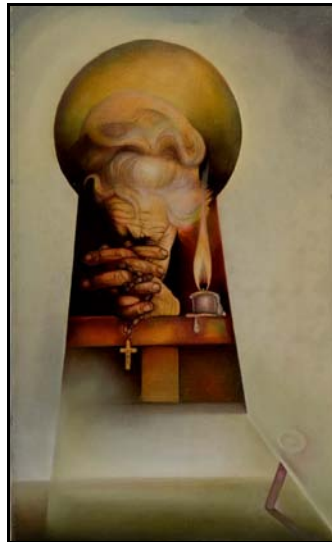
Megszületett, aki örök békét szerzett,
Visszaparancsolja a kardot, mert az ember testvére az embernek.

Azoké az ország, akik tiszták, bátrak és szelídek.
Megszületett, akit majd keresztre feszítnek.

Botrány van Betlehemben. A gyöngye lesz az erősség,
Via Dolorosa. Mária könnye öntözi hőség.

Botrány van Betlehemben. Mert nagyobb botrányt ki láthat:
Istennek élnek, akik meghaltak a világnak.

Nem az autód, házad. Volt-e egy perced arra,
Aki teérted sóhajtott, a fejét lehajtva.

Molnos Zoltán: IMA

Beke Sándor

Ünnepi színpad

Karácsony volt.
A szószék előtt
a kis fenyőfapódiumon
piros mintás
parasztszőnyegen álltam,
s karácsonyi verset szavaltam.
Mögöttem a pap bácsi állt,
jobbra tőlem Jézuska fája,
egyszerűen földíszítve
gömbökkel, almával, ezüstdióval
és sztaniolba csomagolt
avított ízű szaloncukorkával.
Miután elmondtam a verset,
meghajtottam magam
az egybegyűlt hívek előtt,
s a pap bácsi dicséretét
magamhoz szorítva
leszálltam életem
legszerényebb és legszebb
ünnepi színpadáról.

(2008)

Málnási Ferenc

A Székely Útkereső levelesládája és a levelezés dokumentumok tükrében

A Székely Útkereső levelesládája. 1990–2000

Közzéteszi Beke Sándor

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2010.

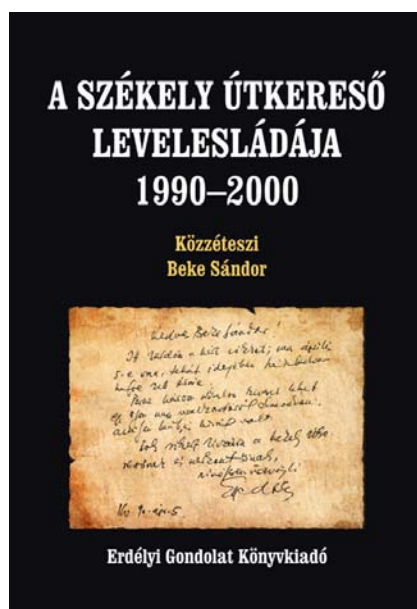
Az irodalmi hagyományokban gazdag Hargita megyei Székelyudvarhelyen, a Székely Athén fellegvárában 1990 áprilisában indult útjára a *Székely Útkereső* című irodalmi és művelődési folyóirat, Beke Sándor újságíró, költő, irodalomszervező és könyvkiadó irányításával. Most a folyóirat születésének 20. évfordulójára, az 1990 és 2000 között a szerkesztőségbe érkezett levelek, dokumentumok egy részét jelentette meg a folyóiratból „kinőtt” és már a határokon is túl ismertté vált Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 250. könyvében Beke Sándor igazgató, aki az előszót, a jegyzeteket és a levelek mutatóit összeállította.

Beke Sándor azzal a céllal tette közzé ezt a leveleskönyvet, hogy az olvasóközönség és a sajtótörténészek előtt a már történelemmé érett periódus szabad sajtójának a fejlődését, valósághű, természetes képét föltárja. Egyben a lapkiadással járó vállalkozás örömeit és kudarcait, szépségeit és nehézségeit, a fennmaradásért vívott küzdelmet megörökítse, s nem utolsó sorban a szerkesztőségi munka titkaiba is bepillantást engedjen, fogalmazta meg Beke Sándor az előszavában, melynek adataiból ez az ismertetés is készült.

A leveleskönyvet olvasgatva képet kapunk a levélírók szakmai munkájáról, az új irodalmi lapok és folyóiratok életéről, működéséről, a lap által alapított kiadó és a *Székely Útkereső Kiadványok* sorozat beindításának küzdelmeiről, a szerzők személyes sorsáról, életpályájáról. A dokumentumok ráirányítják a figyelmet a szerzők elgondolásaira, terveikre, kezdeményezéseikre, levélritkaságokra, a folyóirat romániai, határon, sőt óceánon túli megrendelőire, a lapterjesztőkre, hiszen az *Élet és Irodalom*, *Kortárs*, *Látóhatár* mellett a *Cimbora*, *Helikon*, *Művelődés*, *Látó*, *Könyvesház* borítólapjai mellett reklámozták az olvasóközönségnek a *Székely Útkeresőt*.

Már a folyóirat első számának megjelenésétől tudományos kutatók, irodalomtudósok, egyetemi tanárok, írók, újságírók és szerkesztők jelentkeztek leveleikkel, kézirat-javaslatokkal... Csak a felsorolásuk — hiszen 300 levélíróról van szó — megtöl-

tene egy egész oldalt, a szűkebb Erdélyből, Nagyváradtól Marosvásárhelyig, Gyimesközéplektől Temesvárig, Köbölküttől Margittáig, Magyarország több településéről, de a földgolyó másik oldaláról, Kanadából is érkeztek levelek, képeslapok, üzenetek és főleg kéziratok. A kötetben megtaláljuk a levélírók és a címzettek névsorát, a helységnevet, ahonnan a leveleket küldték, a könyvben szereplő rövidítések jegyzékét, a levelekhez fűzött részletes jegyzeteket, a levelek mutatóját és természetesen a névmutatót. A tartalomjegyzék időrendi sorrendben közli a leveleket, így időrendi mutatóként is szolgál.

Azért is érdekes és értékes ez a kötet, mert ebben a gazdasági és társadalmi átalakulást érlelő időben, a globalizáció világában, a telefon és a világháló másodpercek alatt továbbíthatja azt az információt, amit kézzel, írógéppel írtak és postán juttattak el a címzethez. Ezért szokatlan most e nyomtatásban közzétett ritka „műfaj” — fogalmazta meg Beke Sándor —, amely szokatlan, de értékes és maradandó élményt nyújthat. Számomra például Balogh Edgár, volt professzorom levelei, de Beke György, Fábíán Imre és mások levelei is...

A *Székely Útkereső* megjelent számainak írásait könyvekbe mentő munkát még 2007-ben indította el Beke Sándor, amikor megjelentette a *Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén* (Székely Útkereső Kiadványok—Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Székelyudvarhely, 2007) című főszerkesztői vallomását a folyóirat megszületéséről és életéről, Barabás István bevezetőjével. A kötet már a Kiadó 175. kiadványa volt.

2008-ban már 6 könyvet tett le az olvasó asztalára a Székely Útkereső Kiadványok—Erdélyi Gondolat Könyvkiadó:

1. *Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat 1990—1999* I-X. évfolyam (1-53. szám) tíz évfolyamának teljes kollekcióját, reprint kiadását. Főszerkesztő Beke Sándor, Szerkesztők: Csire Gabriella, Kozma Mária, Róth András Lajos;
2. Beke Sándor—Brauch Magda: *Székely Útkereső (1990–1999). Laptörténet és sajtóvisszhang* címmel, Barabás István bevezető tanulmányával;
3. *Székely Útkereső Antológia 1990–1999* című, a nagyközönségnek szánt kötetet. Válogatta, összeállította Brauch Magda, aki a bevezető tanulmányt is írta;
4. *Becsüld a népet!* címmel a *Székely Útkereső* irodalmi és művelődési folyóirat gyermekirodalmi antológiáját. Válogatta, összeállította és az előszót írta Brauch Magda;
5. *Magyar, székely és csángó örökség* címmel a Székely Útkereső Kiadványok antológiáját (1991–2006), amelyet Beke Sándor állított össze, szerkesztett, az előhangot és az útmutatót írta, s a sajtóvisszhang szemelvényeit válogatta. A 15 évet árfogó antológiáról és a sajtóvisszhangról szóló tanulmányt dr. Brauch Magda írta.

6. *Az előszó dicsérete: Kritikák, recenziók, beszélgetések a Székely Útkereső hasábjain.* Válogatta, szerkesztette, a kötetben szereplő írások jegyzékét, a könyvészetet és a Székely Útkereső repertóriumát összeállította Beke Sándor. A bevezető tanulmányt írta P. Buzogány Árpád.

Friss és egyben ünnepi kiadvány az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 250., itt ismertett könyve, mellyel „azt szeretnénk tudatosítani, hogy Erdély Székelyföldjén, Székelyudvarhelyen eredményesen működött és szellemi értékeket csíholt elő a *Székely Útkereső*. A tíz évet megélt irodalmi és művelődési folyóirat jó nevű szerzőgárdája is ezt tanúsítja, mindannyian azt írták az idő múlását jelző, ma már sárguló levélborítékra: „Székely Útkereső szerkesztősége”. Fogadják leveleskönyvünket szeretettel! — kéri Beke Sándor.

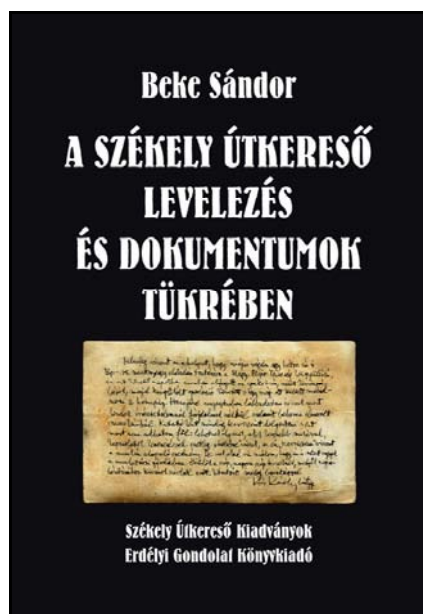
Kérését meleg szeretettel továbbítom.

**Beke Sándor: A Székely Útkereső levelezés
és dokumentumok tükrében
Székely Útkereső Kiadványok—Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 2011.**

Újabb gazdag válogatást vehetünk kézbe az 1990-ben indult folyóirat levelezéséből.

A *Székely Útkereső* „nevénél, tartalmánál, célkitűzéseinél fogva kereső volt, igazi szellemi (út)kereső” — vallja Beke Sándor a kötet előszavában. „Amolyan székely fórum, mely, mint egy »szellemi-radar« összpontosította az erdélyi és a határon túli magyar szellemiséget, hogy hitelesen tükrözze a székely embert, e nép egyenes tartását és jellemét, cselekvő akaratát és tiszta szándékát arra nézve, hogy a történelem útjain igenis hajlandó és képes továbblépni, saját, egyéni utat keresni magának...”

A *Székely Útkereső levelesládája 1990–2000* címmel már napvilágot látott a szerkesztőségbe beérkezett levelek gyűjteménye is, mely dokumentum értékén túl egy másik érdekes sajtójelenségre is felhívja a figyelmet, arra, hogy a korábban provincializmussal vádolt Székelyudvarhely, a „székely anyaváros” a Székely Útkereső szellemi műhely, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó és az 1990 után alapított szellemi intézményeivel együtt, íme, Erdély nagy szellemi központjai mellé zárkózik fel... — állapítja meg Beke.

A mostani kötetben a folyóirat kulisszái mögé pillanthatunk be az első szám szedése és nyomtatása, majd a Székely Útkereső Kiadványok első kötete megjelentetésének körülményeibe, a lapterjesztés körüli gondokba, hiszen „a lapot tálni kellett, mindig ott, ahova a magyar olvasó elment: nagyvárosi összejöveteleken és rendezvényeken, templomok bejáratánál, misék és istentiszteletek után, bevásárlóközpontok bejáratánál, a zöldségpiacok környékén, ahol a falusi ember megfordult, vallásos ünnepeken, zárandokhelyeken nagy tömeg előtt, gyárak és üzemek kapusszobái előtt, amikor épp jött ki a váltás, tanintézmények tanári szobáiban stb.”

Az 1990 utáni, új lehetőségek adta szellemi útkeresés legfontosabb szellemi bástyáit, mérföldköveit — Beke szerint — a folyóirat külső munkatársai tették le, fogódzóul, támpontul a megmaradás és a továbblépés útjait keresőknek. Levelek... kézzel írt vagy gépelt levelek... Tudományos kutatók, egyetemi tanárok, írók, költők, újságírók és közírók igazi emberi érzelmekkel, tervekkel, eredeti és őszinte gondolatokkal, segítő szándékkal teli sorai, az 1990. év utáni új és gyümölcsöző sajtóvilágának „élő” dokumentumai.

A levelezés közzététele azzal a jól megfontolt céllal történt, hogy az olvasók is megismerjék a már történelemmé érett időszak szabad sajtójának a fejlődését, képét, a vállalkozás örömeit, kudarcait, szépségét és nehézségeit, a fennmaradásért vívott küzdelmet, az új publikálási lehetőség megközelítését szerzők részéről, a felkeresett munkatársak reakcióját az új sajtótermék megjelenésekor, a levélírók szakmai területét, személyes sorsát és pályáját...

A kötet 70 oldalon, 1990 áprilisától 1999-ig terjedő időben érkezett levelekből tallóz, s az „írásban” is megörökített sajtótörténeti szempontból is értékes együttműködés megrostált kronológiáját kapjuk... Amikor a reprint kiadásban napvilágot látott a teljes, mind a tíz évfolyamot átölelő *Székelly Útkereső*, Barabás István keserűen összegezett, vette számba a levelezőket, akik közül már többen csak a másvilágról küldhetnék írásaikat: Balogh Edgár, Benkő András, Marton Lili, Kardalus János, Bán Péter, Veress Dániel, Ábrahám János, Papp Attila, Fábíán Imre, Tóth István, Sütő András, Nagy Olga... A folyóirat munkatársának jelentkezői közül ízelítőül jegyzek néhány nevet: Angi István zeneakadémiai professzor, Bagossy László, az Encyclopaedia Hungarica főszerkesztője, Bakay Kornél régész, Balázs Géza nyelvész, Balla Zsófia költő, Csomortáni Magdolna filológus, Dánielisz Endre helytörténész, Egyed Ákos történész, ifj. Kós Károly néprajzkutató, Kovács András Ferenc költő, Kozma Mária író, Lendvay Éva költő, Mészely József tanító, Murádin László nyelvész, Ráduly János tanár, folklorista, Szócs István kritikus, Tankó Gyula néprajzkutató, Tóth István költő, Tőkés István teológiai tanár és sokan mások... S természetesen ide soroljuk a Beke Sándor vezette szerkesztőbizottság tagjait: Csire Gabriella, Kozma Mária, Róth András Lajos.

A *Székelly Útkereső* irodalmi és művelődési folyóirat könyvészeti leírása után az 1990 (I. évf.) — 1999 (X. évf.) közötti számok repertóriumát kapjuk, előbb a sorrendi mutatóban, majd a szerzők szerinti írásokat és illusztrációkat, utána pedig a közreadott anyagok szerint: rajz, metszet, ábra, fotó, fotómontázs, festmény, grafika stb.

A *Székelly Útkereső Kiadványok* könyvészeti leírását és az 1991–2008 közötti bibliográfiát is tanulmányozhatjuk, majd jegyzetek, és a rövidítések jegyzéke segíti az olvasót a kötet tanulmányozásában. A tartalomjegyzék a 178. lapon nem zárja, hanem folytatja a könyvet, mert a hátralévő 59 lapon, 118 oldalon levelek, kézzel írt vagy gépelt levelek fénymásolatai sorakoznak a *Székelly Útkereső* levelesládájából... Filológusnak kecsegtető olvasmány e levelek olvasása, tanulmányozása, hiszen ma már a kommunikáció egyre inkább a telefon, a világháló és az „ímél” világában történik, s a kézzel, írógéppel írt levelek borítékba zárása, a postán való továbbítása egyre inkább háttérbe szorul. Beke Sándor számára is „e nyomtatásban közétett ritka »műfaj« értékes és maradandó élményt jelenthet az olvasónak, de a sajtó- és irodalomtörténet számára is”.

Köszönjük Beke Sándornak és minden munkatársának ezt az élményt, s a *Székelly Útkereső* minden számát! Beke Györgynek a *Honismereit*ben írt megállapításával vallhatjuk: „Székelyudvarhely rangosan jelentkezett újra a magyar szellemi életben. A Székely Útkereső valamennyiünk számára kutatja a jövő, a megmaradás méltó útját”. További jó utat, jó munkát!

Erdélyi Toll – szerveknek

László László

Történeti mondák

A Les-hegy

(A tatárokat rászedik a máréfalviak. A kürtőskalács eredete.)

A tatárok Székelyföldön is sokat pusztítottak. A lakosok már felkészültek fogadásukra, megfigyelőállásokat építettek ki, ahol állandó őrséget szerveztek. Ilyen volt a Les-hegy, Máréfalva határában.

Amikor a szomszédos hegyről jelezték a tatárok közeledését, a falu lakossága a Les-hegy oldalán levő barlangokba vonult. Az asszonyok, gyerekek és öregek a magasabban fekvő felső barlangba menekültek. A férfiak fegyverkezve, a bíró vezetésével az alsó barlangba húzódtak, hogy onnan nyilaikkal vegyék fel a küzdelmet az ellenséggel.

A tatárok beérkeztek a faluba, felkutatták a székelyekért a házakat, a templomot, de sehol sem találták őket. Ekkor rájöttek, hogy a falubeliek a hegyen rejtőzhetnek el, ezért körbevették a hegyet és megpróbálták felmászni a sziklán a barlangok szájához. A falusiak a bíró utasítására nyilaikkal és kövekkel próbálták eltántorítani az ellenséget, de azok igen sokan voltak. Ekkor a bíró célba vette és egy nyíllövessel lelőtte a tatár kánt, aki lóról vezényelte a barlangok felé mászó embereit. Ettől megijedtek a tatárok és hátrább vonultak, hogy a székelyek nyilai ne ériék el őket, de úgy döntöttek, hogy nem vonulnak el, hanem kitéhetik a székelyeket.

Tábort is vertek a tatárok arra várva, hogy elfogyjon a székelyek ennivalója. Eltelt már több mint egy hét, s a máréfalviaknak bizony fogytán volt az ennivalója. Igaz, a tatárok sem bővelkedtek már ennivalóban, mert a környéket rég végigfosztogatták, s mindent feléltek.

Ebben a nehéz helyzetben a bíró feleségének jó ötlete támadt, s azt meg is valósították: szalmából fontak egy hatalmas kalácsot, amely olyan alakú volt, mint egy kályhakürtő, s azt karóra tűzve odamutatták a tatároknak a következő szavak kíséretében:

„Lám, mi milyen jól élünk, ti pedig ott lent éheztek!” A tatárok ezt látva dühösen visszavonultak, de nem felejtették el haragjukban felgyújtani a falut.

A székelyek, miután meggyőződtek arról, hogy a tatárok valóban elvonultak, hazatértek és újjáépítették a porrá égett falujukat. A szerencsés megmenekülés emlékére az asszonyok kürtő alakú kalácsot sütöttek: s ma is kedvelt a Székelyföldön a kürtőskalács.

Kályhakürtő — kályhacső (füstelvezető cső)

Máréfalva — falu Hargita megyében, Székelyudvarhely közelében

Toldi Miklós, a király vitéze

(Toldi legyőzi a cseh lovagot. A prágai kaland.)

Nagy Lajos király jeles vitéze volt Toldi Miklós, aki királyát híven szolgálta és számos esetben nehéz helyzetből mentette ki uralkodóját.

Még akkor történt, amikor Toldi Miklós legény korában felment Budára szerencsét próbálni, mivel testvérbátyja kitagadta jogos örökségéből. Alig érkezett meg Budára, s az utcán pusztá kézzel, szarvánál fogva megfékezett egy megvadult bikát.

Később megtudta, hogy egy cseh lovag tartja rettegésben a várost. A cseh vitéz párviadalra hívja ki a magyar lovagokat és sorra legyőzi őket. Már nem is akad jóformán jelentkező, aki ki merne állni vele, vállalni a biztos halált.

Toldinak előbb páncélt, lovat és fegyvereket kellett szereznie, de nem volt rá pénze. Szerencsére öreg szolgája, akit a Miklós édesanyja küldött utána, átadta a kenyér belsejébe rejtett aranyakat, amelyekből tellett aztán lóra és illő fegyverzetre. Most már volt mivel megívnia és ki is hívta párviadalra a győzelmeitől megittasult cseh lovagot.

A párbajra a Duna közepén került sor, egy szigeten. Az egész város lakossága, s a királyi udvar is kigyűlt a Duna partjára, remélve, hátha emberére akad az elbizakodott cseh. Mindketten egy-egy csónakba ültek és a szigetre eveztek. Ott Miklós a Dunába lökte az egyik csónakot, azt mondta: a visszaútra egyetlen csónak is elég lesz, mert csak egyikük fog visszatérni a partra.

A szigeten viadalba kezdtek a vitézek. Miklós pusztá kézzel úgy megszorongatta ellenfelét, hogy az kegyelemért könyörgött. Toldi hajlott is rá, hogy megkegyelmezzon ellenfelének, ha az megfogadja, hogy soha nem jön többet magyar földre. Ám a cseh bajnok hátulról akart Toldira támadni, fogadalma ellenére. De Toldi Miklós észrevette a Duna tükrében a ráemelt kardot, s végzett ellenfelével.

A parton állók megéljenezték a győztes magyar vitézt. A király előtt Toldi Miklós csak ekkor fedte fel kilétét. Meg is jutalmazta vitézségeért Lajos király Toldi Miklóst, saját szolgálatába fogadta. Az ifjú vitéz ettől fogva minden hadjáratába elkísérte uralkodóját.

Történt, hogy Károly cseh király és német császár maga elé rendelte Lajos királyt, mondván, hogy már mind a tizenegy szomszédos uralkodó jelentkezett nála hódoló látogatásra, csak a magyarok királya hiányzott közülük.

Lajos király tanácsot tartott főembereivel, hogy mit tegyen. Ha elmegy, ez azt jelenti, hogy behódol Károlynak. Ha nem megy el, akkor kihívja a császár és a vele szövetséges királyok haragját maga ellen. A nádor azt tanácsolta, hogy Lajos király Toldi kíséretében menjen előre Prága városába a császárral és a tizenegy királlyal való találkozóra, s őket követni fogja titokban az egész magyar sereg a nádor vezetésével. S amíg tart a tárgyalás, addig a magyar sereg elfoglalja a császárvárost, Prágát, s rögtön meg fog változni a császár álláspontja, ha megtudja, hogy a magyarok nem félnek tőle, ellenkezőleg, ők az urak Prága városában is.

Így is történt. Lajos király csekély számú emberével megérkezett Prágába, a császári palotába. Toldi fél lépésnyi távolságból követte a királyt, aki eléggé megijedt, amikor meglátta Károly császárt, oldalán a tizenegy királlyal és a díszes fegyverzetű katonáikat. Toldi egyre biztatta királyát, hogy győzze le félelmét és viselkedjen uralkodóhoz méltóan. Amíg a magyarokat bevezették a császári palotába, azalatt a nádor vitézeivel elfoglalta a várost.

Egyszer csak berohant a palotába egy cseh katona: közölni a császárral, hogy a magyarok elfoglalták a várost. De nem jutott szóhoz, mert Toldi buzogányával elhallgattatta. Jött egy második cseh katona is, de az is hasonlóan járt. A harmadik már az ajtóból kiáltotta: „Prágát a magyarok elfoglalták! Végünk van!” Ekkor feléledt Lajos király és megkérdezte a császárt, hogy miért is hívatta, miért is kellett olyan hosszú utat megtennie.

A megszeppent Károly mézesmázos szavakkal arra kérte a magyar királyt, hogy ismerkedjen meg a többi királlyal, és megpróbálta rávenni, hogy vonja ki csapatait a városból, mert ők örök békességet akarnak a magyarokkal. De Toldi nem dőlt be a császár szavainak: buzogányát meglóbálva azt kiáltotta a tizenegy királynak, hogy nemcsak a koronájukat veri le, hanem a fejüket is, ha nem tesznek hűségesküt Lajos királynak.

Az összes uralkodók behódoltak, a császár pedig jobbjára ültette a magyar királyt, és pompás lakomát rendezett a tiszteletére. A magyar vitézek is jól mulattak Prágában. Nem kellett többé a magyaroknak adót fizetniök, ellenkezőleg, annyi kincset kaptak ajándékba, hogy a pénzt sisakkal, a drága szöveteket lándzsahosszal mérték osztzkodásnál a vitézek.

Buda várába hazaérkezve Nagy Lajos király is megvendégelte és megjutalmazta hű vitézeit és főembereit, különösen Toldi Miklóst, aki sok hadjáratban vett még részt a király szolgálatában külföldön és Magyarországon.

Károly császár — IV. Károly (1346–1378) német és cseh király, német-római császár
Lajos — I. Lajos vagy Nagy Lajos magyar király (1342–1382)

Toldi Miklós — (kb. 1320–1390) nagy erejű vitéz, Lajos király lovagja. Életéről Ilosvai Selymes Péter írt széphistóriát (1574), Arany János a Toldi-trilógiában örökíti meg a mondahőst.

Hunyadi János

A nagy hadvezér származása

(A szép bojár lány. Miért került a holló a Hunyadi-család címerébe?)

Már özvegy volt Zsigmond magyar király, amikor egyik erdélyi vadászatán megismerkedett egy román bojár rendkívül szép lányával, aki a Morzsinai családból származott. Kölcsönös vonzalmukból egy gyerek született, akit anyja Jankunak nevezett. Még a gyerek születése előtt Zsigmond a Morzsinai lánynak gyűrűt adott, s azt mondta, hogy amikor Budára jön, akkor a gyűrű felmutatásával szabadon bejuthat hozzá a királyi palotába.

Történt egyszer, hogy a Janku édesanyja ruhát mosott, s kisfia nem akarta abbahagyni a sírást, ezért odaadta a gyerek kezébe a Zsigmondtól kapott gyűrűt, hogy játsszon vele. Janku abba is hagyta a sírást, de a kezéből egy holló elragadta a gyűrűt és felrepült vele egy fára. Az anya kétségbeesetten kérte a fivérét, Morzsinai Gergelyt, hogy lője le nyíllal a hollót, mert a gyűrű nélkül nem tud a király elé járulni.

Gergely az első nyílvesszővel elvétette a madarat, de a másodikkal keresztüllőtte a hollót, s az a gyűrűvel a csőrében lebukott az ágról. A majdnem elvesztett királyi ajándék megkerült.

Nem sokkal később, a Janku édesanyja megkérte bátyját, hogy kísérelje el őt Budára a királyhoz, hogy bemutassa neki a fiát. A Morzsinai-testvérek felkészültek az útra és néhány napos utazás után megérkeztek Budára.

Egyik délután, amikor Zsigmond király a budai piacon sétált, a szép Morzsinai leány, a gyűrűt felmutatva a király elé lépett kisfiával. Zsigmond meglepődött, majd örömmel köszöntötte vendégeit.

A nála levő gyűrűkkel és aranyakkal rögtön megajándékozta a fiát és az édesanyát. Majd hű emberének megparancsolta, hogy keressen egy alkalmas házat, s ott szállásolja el őket, gondoskodjon méltó ellátásukról. Amíg Janku és édesanyja Budán tartózkodtak, a király gyakran elhozatta palotájába a kisfiút. Minden alkalommal megajándékozta a gyereket és Janku édesanyját.

Egy idő után úgy látta jónak Zsigmond király, hogy hazaküldje vendégeit Erdélybe. De azelőtt még gazdagon megajándékozta őket, a családnak nemesi rangot adott, Hunyad várát és a hozzá tartozó birtokot nekik adományozta. Címerükbe egy holló került, gyűrűvel a csőrében. A család azóta viseli a Hunyadi nevet. Az útra hatlovas hintót adott nekik, és kísérőnek lovasokat.

Zsigmond király a továbbiakban is törődött Jankuval, aki felnőtt korában vitézsége és rátermettsége révén magas tisztségeket töltött be. Főleg a törökök elleni harcokban jeleskedett, s Hunyadi János néven írta be nevét a történelembe.

Hunyad — Vajdahunyad, középkori várkastélyáról nevezetes város Hunyad megyében, a Hunyadi család birtoka volt

Hunyadi János — (1409–1456) erdélyi vajda, Magyarország kormányzója, híres törökverő hadvezér. Legjelentősebb győzelmét 1456 nyarán aratta a Duna mentén, Belgrád (az akkori Nándorfehérvár) váránál, ahol a török császárt legyőzte. Felesége Szilágyi Erzsébet, fia Mátyás király.

Luxemburgi Zsigmond — magyar király (1387–1437) és német-római császár

Kemény Simon hőstette

(Török betörés Erdélybe. Vereségből győzelem. Kemény Simon hőstette.)

Amikor Hunyadi János volt az erdélyi vajda, a török rabló hordák Mezid bég vezetésével betörték Erdélybe. Egyedül Hunyadi mert velük szembefordulni Marosszentimre mellett.

Hunyadi és harcosai igen derekasan küzdöttek, de a törökök sokkal többen voltak és majdnem bekerítették a vajda seregét. Nagy áldozatok árán Hunyadi maroknyi seregével kivágta magát a török sereg szorításából és üldözőiket lerázva visszavonult a székelyekkel Gyulafehérvár várába. Itt várta be a közeledő székely sereget, hogy a székelyekkel együtt kiűzze a törököket Erdélyből.

De a törökök is készültek a döntő összecsapásra. A haditanácson Mezid bég megparancsolta tisztjeinek és katonáinak, hogy Hunyadi Jánost keressék az ütközetben, mert ha megölik vagy elfogják, akkor a vezérét vesztett sereg szétszalad majd. Hunyadit könnyű felismerni, mert hatalmas fehér paripán lovagol, páncélja és sisakja ezüstszínű, s a pajzsán és lobogóján látható címere: fekete holló, csőrében aranygyűrűvel. A török harcosok jól megjegyezték a parancsot és alig várták, hogy leszámoljanak legfélelmetesebb ellenfelükkel.

Hunyadi János serege is felkészült a döntő ütközetre. Ütközet előtt Hunyadi alvezére, Kemény Simon felajánlotta, hogy cseréljenek lovat és páncélt, mert kémei azt a hírt hozták, hogy a török vezér hatalmas jutalmat ígért annak, aki Hunyadit megöli vagy foglyul ejti. A vajda nehezen akarta elfogadni hű embere önfeláldozó tervét, de végül ráállott a cserére.

Az erdélyi sereg kivonult a Hunyadi fegyverzetét viselő Kemény Simon vezetésével a törökkel megütközni. Valóban úgy történt, ahogy a kémek jelentették: a törökök mind a vezért támadták, akinek fehér lova szinte úszott a levágott törökök vérében. Csakhogy a vezér körül sorra estek a derekasan küzdő erdélyi harcosok, és már a fehér ló gazdája is több sebből vérzett. A fehér ló össze is roskadt egy török katona lándzsájától, s a sebesült páncélos lovas nem tudott felemelkedni többet. A törökök diadalüvöltésben törtek ki: „Hunyadit levágtuk! Hunyadi meghalt!”

Az erdélyi seregen már kezdett eluralkodni a kétségbeesés, s a harcosok már a visszavonulás útját keresték, amikor egy patak melletti erdő mögül felbukkant az igazi Hunyadi a tartalék sereg élén és onnan kiáltotta érces hangján: „Hunyadi nem halt meg! Itt van Hunyadi!”

Bár nem fehér lován ült és nem ezüstszínű páncélját viselte, mégis mindenki jól látta, hogy ő a vezér. A Hunyadi János nyomában vágató vitézek szélviharként száguldottak, aprítva a törököt derekasan. A csatában már elfáradt magyarok is új erőre kaptak és bosszút álltak Kemény Simon és sok elesett társuk haláláért.

A babonás törökök azt hitték, hogy a megölt ellenfél támadt fel halottaiból és rémülten menekültek Hunyadi elől. A török sereg legnagyobb részét levágták a magyarok, maga a bég is halva maradt a csatamezőn. A foglyokat kiszabadították és a sok összerabolt holmit is visszavették.

Halottaikat a csata után eltemették az erdélyiek. Hunyadi János a csata helyén templomot építtetett elesett vitézei és az életét áldozó alvezére, Kemény Simon emlékére.

Bég — (bej) török főtiszt, kisebb tartományok kormányzója

Marosszentimrei csata — 1442. március 18-án Hunyadi János vereséget szenvedett Mezőbég től Marosszentimrén (Fehér megyei helység), de 25-én már győzelmet aratott az időközben Szebent ostromló törökökön

A nándorfehérvári diadal

(Mohamed serege. Kapisztrán keresztes hada. A déli harangszó eredete.)

Mohamed szultán — Konstantinápoly városának elfoglalása után három évvel — addig soha nem látott óriási sereggel és hajóhaddal indult el, hogy a legnagyobb dunai magyar várat, Nándorfehérvárt is elfoglalja.

Hunyadi János ekkor Magyarország főkapitánya volt és a haditanácsban sürgette a többi kapitányt és a királyt is, hogy szervezzék meg Nándorfehérvár védelmét, mert az a vár az ország déli kapuja, s ha azt elveszítik, akkor a török meg sem áll Budáig. Az urak féltékenyek voltak Hunyadi népszerűségére, s ezért nem támogatták javaslatát.

Hunyadi ennek ellenére úgy döntött, hogy bármi áron megvédi a várat és ezzel az országot. Saját sógorát, Szilágyi Mihályt nevezte ki nándorfehérvári kapitánynak, s a várat felszerelte ágyúkkal, és sok élelmet hordatott be, hogy hosszú ostrom esetén is legyen bebiztosítva. Közben követeket küldött a római pápához és számos külföldi uralkodóhoz, hogy támogatást, pénzt, fegyvert és harcosokat kérjen tőlük a török ellen.

1456 nyarán a szultán óriási sereggel érkezett Nándorfehérvár alá. Szárazon és vízen bekerítette a várat, és hatalmas ágyúkkal lövette a falakat és kapukat. Az ágyúk füstjétől elhomályosodott az ég, hogy a nyári nap se tudott áttörni rajta. Mikor már elég sok rés tátongott a vár falán, akkor a törökök rohamra indultak. A várvédőknek, akik több ostromot is visszavertek, Hunyadi megüzente, hogy tartsanak ki, mert felmentő sereget hoz.

Hunyadi János saját pénzén toborzott katonákat, és a parasztokat is arra biztatta, hogy csatlakozzanak a törökellenes harchoz.

Kapisztrán János szerzetes prédikálva járta a falvakat, városokat és vásárokat, gyűjtő szavakkal buzdította az embereket a törökellenes harcra. Hunyadi a maga vitézei, Kapisztrán a keresztesek élén sietett Nándorfehérvár védelmére.

Hunyadi János saját hajóival és a dunai halászsokkal közösen támadott a török hajóhadra. A magyarok sok török hajót felgyújtottak és elsüllyesztettek. A kis halászbárkák csendben közelítették meg a nagy török hajókat és vetettek csóvát rájuk. Amint a török hajókat elűzték, a vízen át utánpótlást szállíthattak a várba: fegyvereket, élelmet és újabb védőket.

A szultán tartva attól, hogy újabb felmentő sereg érkezik, elrendelte a vár elleni végső rohamot. A török ágyúk mérhetetlen rongálást hajtottak végre. Ezután megszólaltak a kürtök: a janicsárok annyian voltak, mint fűszál a réten. Hullottak az ostromlók, de volt ki a helyükbe lépjen. Hunyadi és két alvezére, Szilágyi Mihály, Kanizsai László is derekasan harcolt.

De egy hatalmas termetű török egyik kezében a török zászlóval, másikban jatatánját forgatva megfelelő helyet keresett, hogy a győzelmi lobogót kitűzze a vár legmagasabb fokára. Dugovics Titusz azonban, Hunyadi egyik közvitéze, birokra kelt a hatalmas törökkel. Nem bírta vele, nem tudta elvenni a lobogót. A törökök ujjongva, a magyarok remegve figyelték a küzdelmet. Dugovics Titusz végső elhatározásában magával rántotta a törököt a mélybe. Együtt zuhant a két ellenfél és együtt halt meg. A magyarok újult erővel, még elszántabban vették fel a harcot, a túlerővel szemben.

Közben a Duna partjára érkeztek a Kapisztrán János vezette keresztesek, akik templomi zászlókat lobogtatva és zsoldárokat énekelve oldalba támadták a törököket. A várvédők, látva, hogy a segítség megérkezett, megfutamodásra készítették támadóikat. A török had, s maga Mohamed szultán is, a puszta életét mentve futott.

A törökök fegyverzetüket, ágyúikat, sátraikat és málháikat hátrahagyva, eltakartak Nándorfehérvár alól.

Hunyadi futárokat küldött a királyhoz és a pápához, a diadal hírével. Callixtus pápa, amint megkapta Hunyadi János levelét, parancsba adta, hogy Róma minden templomában húzzák meg a harangokat a nándorfehérvári győzelem hírére. S mivel éppen déli 12 óra volt, azt is elrendelte, hogy ezentúl minden délben, minden templomban harangozzanak a törökökön aratott legnagyobb győzelem emlékére.

Dugovics Titusz — Hunyadi János harcosáról, hőstettéről irodalmi és képzőművészeti alkotások szólnak. Utódainak Mátyás király birtokot adományozott.

Kapisztrán János — olasz származású ferences szerzetes (1386–1456). A pápa megbízásából Magyarországon keresztes hadat toborzott és vezetett. Jelentős szerepe volt Nándorfehérvár felszabadításában. Háromszáz évvel halála után szentté avatták.

Keresztesek — a pogányok (törökök) ellen összegyűlt hívők serege. Ruháikra keresztet varrtak (innen az elnevezés). Többnyire rosszul felfegyverzett, főleg parasztokból álló harcosok, akiket mély vallásosságuk készítetett a harcra.

Mohamed szultán — II. Mohamed (1451–1481) a török birodalom császára (császár = szultán) foglalta el 1453-ban Konstantinápolyt és Isztambul néven birodalma fővárosává tette. 1456-ban Nándorfehérvárnál (Belgrád) Hunyadi Jánostól vereséget szenvedett 150 ezernyi hadával és 300 ágyújával.

Ráduly János

Téli üzenet

Ablakunkon
jégvirág,
téli üzenet:
ha bátor vagy,
gyere ki,
vess öt bukfencet!

Hókutya

Szakállát az
ég megrázta,
utat, mezőt
hó takar.
Udvarunkon
Borisz kutyánk
körülnézdel:
mit akar?

Aztán földre
veti magát,
s a nagy hóban
hempereg.
Élő-mozgó
hókutya már —
Bámulják a
fellegek.

Mikulás

Ajándéktól
terhes puttonyt
cipel, ki ma
felénk jár.
Cipőm, csizmám

kifényezve,
ablak között
vannak már.

De kit várok,
kit is, vajon?
Nem várok én
senki mást,
csak egyedül,
csak egyedül
jóraláló
Mikulást.

Hoz valamit
bizonyára,
cipőm, csizmám
megtelik.
Ma rövidebb
az éjszakám:
várakozom
reggelig.

Karácsonyfa

Csudaszépen,
akár a
tündérmesében,
kinyílt a
karácsonyfa.
Édesanyám mosolya
fakasztott rá
száz virágot:
cukrok,
tésztatulipánok,
dió, alma,
gyertyafény,
csillag is az
ág hegyén,

égő díszek,
lobogók,
ezüstsoknyás
fényszórók...

Körbejárom,
körbe, körbe,
ragyogjon rám
ezer fénye,
ezer fénnyel
fölruházva
virág leszek
jómagam is:
szegfű, mályva.

Újesztendő

Új esztendő, új esztendő,
nem is lyukas már a kendő!

Kihímezve üdvösséggel,
vígságszerző reménységgel.

Azt ígéri új esztendő,
dús aratás a jövőendő.

Havazhat az ég

A hóember orra
kajsza,
hiányzik a pödört
bajsza,
holt szénből a két
szeme,
nyilván, nem láthat
vele.

Mit sem bánja,
érzelmeit
tovahányja,

tőle havazhat
az ég —
Esernyője
vasfazék.

Porkahó

Porkahó, te porkahó,
táncra kerekedtél,
elmaradt a reggelid,
nem is ebédeltél.

A világgal sem törődsz,
fontos csak a táncod.
Kristálytiszta fehérség
minden egyes álmod.

Indulsz el, télapó

Indulsz el, télapó,
búcsúzkodol sírva,
mész, mivel a könyvben
meg vagyon már írva,

helyed át kell adnod
tavasz fönségének,
fűnövesztő fényű
pajkos reménységnek.

Nyelvi játék

Kel-e a petrezselyem?
Kel, kel, kel.
Kell-e ez a vég selyem?
Kell, kell, kell.

Havat szítálgat a tél.
Nagyol, nagyol.
Soknak véli a cinke.
Nagyoll, nagyoll.

Csire Gabriella

Az akaratos Kis Medve

Mese vogul epikus ének nyomán

A vogulok (vagy ahogyan magukat nevezik, manysik) a magyarság legközelebbi nyelvrokonai. Nyugat-Szibériában élnek, Oroszország területén, az Ural-hegységtől keletre, az Ob és mellékfolyóinak vidékén a törzsrokon osztjákokkal (hansik) együtt alkotott nemzeti körzetben. Ősi földjük, Jugria hajdanán nagy kiterjedésű volt. A harcok népe fölött több mint ötven fejedelemség uralkodott. Katasztrófa vetett véget gazdagságuknak és kultúrájuknak. Az 1631-es pestisjárvány irtotta ki a lakosság túlnyomó többségét. A 19. században még tizenkétezer vogult számláltak. Azóta számuk lecsökkent pár ezerre. Megélhetésüket a tajga gazdag állatvilága biztosítja: a vadászat, a halászat és a rénszarvastartás.

A finnugor nyelvcsaládhoz tartozó magyarok és vogulok nyelvrokonságára Reguly Antal derített fényt. A nyelvtudós és etnográfus 1839–47 közötti szibériai expedíciója — a lovas kocsival, kutyával,

rénszarvasszánnal és gyalog megtett harmincezer kilométeres út — során értékes gyűjtőmunkát végzett a vogulok körében. Nagy műve, a Vogul népköltési gyűjtemény I-IV. (Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján közlést teszi Munkácsi Bernát, 1892–97) mentette át az utókornak nyelvrokonaink gazdag folklórincsét.

E mű harmadik kötete tartalmazza a medveünnepeken énekelt medve-énekeket. „Csodálatos képekben bővelkednek a medveénekek — írta Reguly Antal egyik levelében —, amelyek költői lelkű nép gazdag képzelőerejéről tanúskodnak...”

Átdolgozásom, *Az akaratos Kis Medve* forrása A medve égből való leszállásáról szóló vogul medveének. A csillagkép kelettörténete a medve szokásos életének a foglalata. Az állat szemével láttatott történetek a vogul emberek életmódjába és környezetébe is betekintést engednek.

Kis Medve az Ég leánya volt. Kényelmes, szép házban élt. És épp a Napra látott, ha kinézett az ablakon.

Édesapja mindentől féltette mackólányát. Sosem hagyta egyedül. Amikor vadászni ment, hét lakatra zárta a ház ajtaját.

A fenséges Ég egy szép napon így szólt dédelgetett gyermekéhez:

— Megyek az erdőre, a csapdába hullt vadakat összeszedni.

A mackólány szeretett volna édesapjával tartani, de csak magában brumogott. Szólni nem mert.

Ég Atya fölvette aranyos bocskorát. Fekete-piros nyusztprémes ruhát öltött magára. Derekán öv, vállán palást, kezében kulcsosomó.

— Az ajtót most hét lakatra zárom — mondta búcsúzóul. — Addig, míg távol leszek, ülj veszteg, édes lányom. Semmi kárt ne tégy a házban! Légy, mint mindig, engedelmes.

Az édesapa gondosan bezárta a házat, majd kiment az udvarra. Vesszőből font hótalpat kötött a lábára, úgy járta a sűrű vadont.

Kis Medve kényelmes szobájában, fekete és piros nyusztprémme bélelt ágyán heverészett. Egyre csak azon töprengett, vajon milyen a messzi erdő, ahova édesapja vadászni jár. Ám egyszer csak vidám hangok ütötték meg a fülét. Lányok és legények énekszava jutott el hozzá a kinti világból.

A játszótér vidám, harsány zajára felkapta fejét a mackólány. Az ajtót záró hét lakatot erős kezével összetörte, és kiállt a küszöbre.

— Apám gyepes Földje van itt! — örvendezett Kis Medve.

Néhány hatalmas ugrással a magas ház mögé került. Kerek talpa csillogó ezüstbe süppedt. Vajon kié lehet e drágakincs? — fordította fürtös fejét ide-oda kíváncsian. Ekkor már egész közel járt hozzá a Föld, s az Ég leánya felujjongott:

— Még sose láttam ilyen szépet!

Aranysárga és bíborpiros fényben ragyogott a Föld. Tarka ruhás fiatalok látkák a csodás égitestet. A fűben pelyhes ruca tipegett, kicsi liba hápogott.

A pázsitos Föld lassan tovagördült. És megint egyedül maradt a mackólány.

— A színpompás világ milyen messze van tőlem! — eresztette búnak a fejét. — Nekem meg itt fenn kell rostokolnom örökös magányban!

Haragos szívvel tért vissza a házba Kis Medve. Mérgében szétdobálta a nyusztprémeket s az ajtó sarkához vágta. Mindent feldúlt, letaposott, összetört. Végül a jeges küszöbre ült. Vágyakozva gondolt a meleg fényű tarka Földre, s nem győzte törölgetni patakozó könnyeit.

Hallja nemsokára, amint édesapja nagy dírral-dúrral érkezik. Lábáról leoldozza a ház mögött az aranyos hótalpat, és összetöri. Dühösen viharzik be a házba, ékes övét elhajítja s le-föl járkál.

— Mit jelentsen ez? — mordult nagyot a fenséges Ég.

Hiszen látnia kellett, hogy a hét lakat darabokban hever, a nyusztprémes fekhely szanaszéjjel. A mackólány pedig búsan gubbaszt a havas küszöbön.

— Miért törted le házam ajtajáról a hét lakatot? — mennydörögte Ég Atya.

— Mond, leánykám, szobádat mért dúltad fel?

— Ott lenn, a Földön minden színes, aranybíbor! Selymes fűben liba hápog, patak partján ruca tipeg — szipogott Kis Medve.

— Ó, leánykám, kis butuska! — tette simogató kezét Ég Atya a fürtös kobakra. — Őszre hajlik az idő, kiszáradt már a rét füve, s hull a fák dércsípte levele. Ezért láttad sárgának és pirosnak a Földet, édes lánykám.

— Ég atyácskám — sírdogált a mackó —, ott lenn minden vidám, színes, szép! Nótázó lányok és legények lakják gyepes Földedet!

Válasz helyett indulatosan rohant ki a házból az ég ura. Nyomban összeszedett minden csorba élű fejszét, hegyetlen, törött, ócska szerszámot. A csomóba

gyűjtött vasat és az udvarban halmozódó ezüstöt a kovácsra bízta. Kívánságára a kovács háromszáz öl láncot készített a vasból, az ezüsből pedig bölcsőt, valóságos mesterművet. Ekkor dörge delmes hangján így szólt Ég Atya:

— Akaratos lánykám, teljesítem vágyadat: lebocsátlak az emberlakta gyepes Földre!

Kis Medve hátatelt szívvel búcsúzott el Ég atyjától. Egy-kettőre helyet foglalt az ezüst bölcsőben.

Atyja erős kézzel fogta a háromszáz öl vasláncot. Óvatosan engedte egyre lejjebb a láncra függő ezüst bölcsőt. Száz ölnyi mélységben visszatartotta Ég és Föld között ringó gyermekét. A szél járását figyelte, mert attól függött, merre lódul a bölcső: sziklán innen vagy hegyen túl. Míg erre várt, zengő szóval így beszélt:

— Most téged, makacs lánykám, a Föld színére lebocsátlak, hol ruca típeg, liba hápog. De jól jegyezd meg: erdőben és réten termő bogyo lesz az eledeled. Hosszú téli alvásodhoz frissen szedett gyümölcsből rakj zsírpárnát hátadra és mellkasodra.

A fenséges Ég ismét eresztetni kezdte lefelé a vasláncra függő bölcsőt. Kétszáz ölnyi mélységben ismét visszatartotta az Ég és Föld között lebegő Kis Medvét. A szél járását figyelte, mert attól függött, merre leng ki majd a bölcső: sziklán innen vagy hegyen túl. Míg erre várt, mindeneket betöltő hangján így beszélt:

— Most téged, akaratos lánykám, a Föld színére lebocsátlak, hol vidám táncot jár legénnyel a lány. De jól jegyezd meg: ha ember építette éléskamra akadna utadba, azonnal állj tovább! Ha ember állította csapdára lelsz, fordulj vissza, oda se nézz! Ha ember emelte sírhalmot látsz, szedd az irhád, kerülj messze! Jól vésd az eszedbe: neked terített asztal a rét s az erdő. Édes bogyo lesz a táplálékom.

Míg így beszélt, lányát háromszáz öl mélyre bocsátotta alá a fenséges Ég. A mackólány, hipp-hopp, hamarosan földet ért. Édesapja ekkor az ezüst bölcsőt föl vonta a magasba.

Kis Medve kíváncsian nézett körül. De a gyepes földön hét csipkebokornál nem látott egyebet. Alig lépett egyet-kettőt, kerek talpába szúrók tövisek fúródtak. A Nap olyan forrón süttött, hogy vastag bundájában a mackólány szinte elalélt. Minden lábujja fájva fájt. Bundáját sűrű bokrok szaggatták és gyomra hangosan korgott az éhségtől.

Nehézkesen cammogott, alig vonszolta magát. Egyszer aztán cserjésre lett, fekete tőzegbogyót kínáló bokrokra. Ízlett a mackólánynak a friss gyümölcs, de nem lakott jól. Szüntelenül járt-kelt, le-föl csúszkált a szakadékos vízmosásban, csak hogy elverje éhét.

— Ég atyám — brummogta keservesen —, miért tettél le engem a zelnicebokrok sűrűjébe? Gyötör az éhség, a fáradtságtól majd összeroskadok. Sajog a talpam, ég a bőröm. Szép bundám csupa rongy. Hadd élhessek erdős ligetben, tobozt termő fák között! Könyörülj, segíts rajtam, édesapám!

Ég Atya meghallgatta esdeklő gyermekét, és meleg szellő hangján így susogott a mackólány fülébe:

— Erős szép lányom, miért járnád a csipkebokrok és a zelnicecserjék sűrűjét? Nézd, milyen közel jársz a tobozhullató cirbolyafákhoz! Menj bátran a hűs ligetbe!

A mackólány a toboztermő cirbolyafenyők felé vette az útját. Attól kezdve gondtalanul éldégt az árnyas ligetben. Sebei begyógyultak. Éhség, hőség nem kínoztá többé.

Történt aztán, hogy jártában-keltében ember építette éléskamrára bukkant. Hiába figyelmeztette jó előre édesapja, hogy álljon tovább, ha ember építette éléskamra akadna útjába. Az ínycsiklandó illatnak nem tudott ellenállni. Két görbe karját fölemelte, és karmos mancsával kitépte a házikó deszkafalát. Mindennek nekiesett, ami csak volt a bőrtömlőkben és fakádakban. Pácolt, füstölt, sózott halat, szárított húst és rozmárzsírt, mindent elnyelt a bendője.

Erőre kapott a medve, és súlyos léptekkel indult felfedező útra a hét hegy irányába. Bolyongása közben ember állította csapdára lelt. Sok jó falat hullt a verembe: rengeteg fekete és tarka madár! A mackólány kiszedegette a gazdag zsákmányt, és rögtön nekiállt, hogy elfogyassza. Amint megízlelte a nyírfajd húsát, késedelem nélkül felkutatta a csapdákat, és két nap alatt minden hurokra akadt fajdot felfalt. Miután elverte éhét, tovacamogott, mint aki jól végezte dolgát.

Kedvére jött-ment, míg egy napon régi sírhant tűnt elébe. Nosza, rajta! Két karjával ásni kezdett, s a föld alól kikaparta a tetemet. Ettől kezdve minden sírt felbolygatott. Két nap alatt az összes hantot feldúlta a környéken.

Megrakott bendővel tért vissza a ligetbe, a cirbolyafák árnyékába. De éhségét nem csillapította többé az édes fenyőtoboz. Étvágát csak növelte a dombok-völgyek kínálta áfonya és a zöld bokrok közül előpirosuló málna.

Lefogyott, egyre soványabb lett a mackólány. Képe megnyúlt, lógott rajra a bundája. Fáradtan ballagott, szinte vonszolta magát a hegyháton.

— Ég atyácskám — nyögött keservesen —, nézz reám, sorvadó gyermekedre! Éhség gyötör, csontom zörög. Miért hagysz elveszнем étlen-szomjan?

Panaszszavára egy rozsomák jelent meg előtte. Nagyot nézett a medve a vilámsújtotta, odvas fatörzs tetején gubbasztó bundás nénike láttán. Úgy hasonlított hozzá, mintha rokona lett volna, bár a térdéig sem ért.

— Ég atyád azt üzeni, meleg szellő hangján súgja a fülembe, hogy szófogadatlanságodnak iszod a levét — mondta a rozsomák. — Jó tanácsát nem fogadtad meg. Feldúltad és kifosztottad az emberek éléstárát, csapdáját meg temetőjét. Ezért sorvadsz, bizony ezért darvadozol! Most szülőd szavára figyelj: erdőben és réten termő bogyót egyél! Hosszú téli alvásodhoz zsírpárnát friss gyümölcsből gyűjts hátadra és mellkasodra!

Ámult, bámult a mackólány. De még válaszra se nyithatta a száját, s a rozsomák furcsa ugrándozással, bukfencezéssel máris elillant előle. Borzos barna bundáskája és lompos farka eltűnt a fák között.

A medvelány azontúl bármerre lépett, bőven termő cserjésekre, áfonyát, málnát és tőzegbogyót érlelő bokrokra lelt, tobozra és friss gyümölcsre. Régi ereje csakhamar visszatért. Szeme elégedetten csillogott. Ide-oda forgatta fürtös fejét a csodálkozástól: amint beállt az ősz, hátán és mellkasán három állatra való zsírpárna dagadozott.

Ha már így felkészült a télre — gondolta —, szálláshelyről is gondoskodnia kell. Szorgos türelemmel keresztgerendás házat épített magának. Fekhelynek öllel hordta

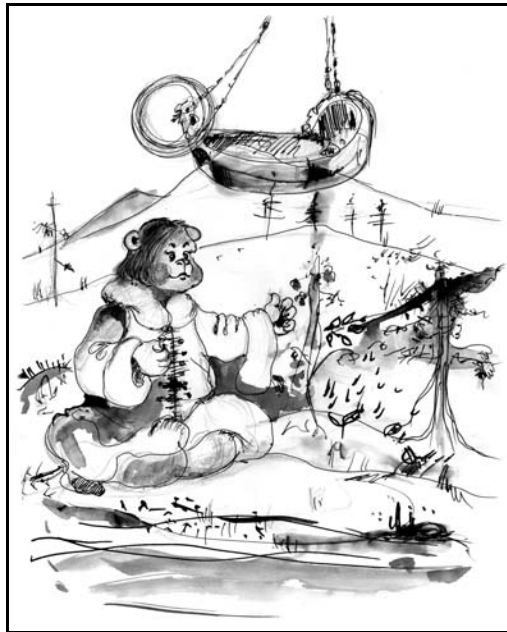

be az illatos száraz fűvet. Jöhetett a tél! Biztos, hogy se fagy, se szél nem hatol át a jól épített ház oldalán. A mackólány nyugodtan aludta át a zord telet.

Így élt Kis Medve sok-sok éven át lenn a Földön, míg tavaszra nyár, nyárra ősz, őszre tél következett. Ám egyszer földi útja lejárt, s elérkezett a visszatérés ideje is. Ekkor a mackólány beült a láncon függő ezüst bölcsőbe. Hagyta, hogy fenséges atyja fölhúzza a magasba, s visszavigye régi otthonába.

Ég Atya sietett hírül adni a világnak, hogy szeretett gyermeke hazatért, és a mackólány kedves alakját csillagképben örökítette meg.

Azóta ragyog fenn, a magas égbolton a Kis Medve. A gyepes Föld vándorait és hajósait vezérlő Északi Csillag a mackólány legszebb ékessége.

Péter Katalin illusztrációja

P. Buzogány Árpád

Égtől földig január

Januárban az a nagy hiba,
egy lábon didereg a liba,
ha rámegy, elcsúszik a jégen,
patak vizén nem úszott régen.

Kopálnak a lármás verebek,
égtől földig hópehely lebeg,
fürödni se lehet a porban,
jobb lesz megszállni az udorban.

Ha süt a nap, hasít a hideg
levegő, még a nád se zizeg!
Csupasz az ág, az erdő, minden —
még egy madár se füttyöl ingyen.

Mancsát rázogatja a macska,
nem mer a hóba lépni a csacska.
Amíg a kerítésre mászik,
villanydróton szél citerázik.

Hatalmas szeme van a holdnak,
azt lesi, havaz-e holnap.
És integet a hóembernek:
Nőj nagyot, murokorrú gyermek!

Mátyás napja előtt

Ó, ez a február megfagyál
napfényes melegével,
sapka és nagykabát alatt is
megborzongat, úgy ér el

fagyos ujjával, mint ki tudja,
úgyis megfog, hiába
serénykedek, mindenütt ott van,
és az ember nyakába

éppen csak havat nem dob, szinte
felvisít örömében,
úgy élvezi ezt a játékot.
Örülhetek, hogy épen

megúszom, dermedt orral, füllel,
aztán a kályha mellett
dörzsölgetem a kezem, teát
szürcsölök, csak ez kellett,

hogy fölengedjen borús kedvem.
Kint szél füttyöl még mindig,
gombóccá húzódott verebek
hallgatnak, felhők hintik

lisztjüket tetőkre, utcákra
együtt nagy téli csenddel,
február pedig pazarol, mert
mindenből többet rendel,

mint amennyi nekünk kellene:
hidegből, szélből, hóból,
ki sem látszunk belőle, napot
alig látunk, egy kőbor

sugár ha ablakunkon pihen,
tovarebbenti hamar
a szél, befüttyint a kéménybe,
mindenkit tovazavar,

cinégét, fakopáncsot, csókát,
csak egy hóember, hízott,
kalaptalan, az örül ennek,
tudjuk, hogy ha rá bízod,

májusban is jég lesz a tavon
s jégcsap az ereszekén,
még jó, ha szavazni kell erről,
nincsenek már elegendő.

Érkezik Mátyás nemsokára
s megtöri majd a jeget,
márciusban mosolygós kéknek
láthatjuk majd az eget.

Már napoznak a verebek

Február végén cinkeének
zengi, hogy vége a télnek,

nemsokára Mátyás jeget tör,
folyó vetkőzi kéréget ettől,

lejárt dermesztő fagyok ideje,
rázza magát bérceknek erdeje.

Hótól tisztul a dombok háta,
szárazon zörög tavak náda,

rétek fölött már pára lebeg,
napoznak délben a verebek,

tavaszzillatot érzek reggel:
jön március zsáknyi meleggel.

Ülj fel a lóra!

Hatalmas lovam van; sokan
elférünk nyergében;
az egész család és még a
szomszédok is, éppen

csak te hiányzol, gyere, ülj
fel erre a lóra,
aztán jól fogózz meg, nehogy
lepottyanjunk róla,

mert olyan gyorsan száguld, mint
a szélvész, gondolat,
nem is láthattál sehol még
ilyen sebes lovat,

átugrik erdők fölött és
átszáll tengereken,

másoknak nem is fogad szót,
csak egyedül nekem!

Hatalmas hintaló vágat
ország-világ felett,
kis gazdája lángot fújó
sárkányok után eredt,

vonalzó-kardjától retteg
sok-sok haramia,
bátorságáért csodálja
minden emberfia,

boszorkányt kerget, megbüntet
gonosz királyokat,
elvarázsolt hercegeket
udvarába fogad,

táltos lovának aranyból
van nyerge, kantára,
birodalmának nincs széle,
hossza, se határa,

és amikor a hős vitéz
beveszi a várat,
leszáll lováról s lefekszik:
mára belefáradt.

Molnos Zoltán: SZÁGULDÁS
